

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Danijel Jelaš

**REKONSTRUKCIJA SREDNOVJEKOVNE
URBANE MREŽE VUKOVSKOŽUPANIJE
NA TEMELJU ANALIZE CENTRALNIH
FUNKCIJA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Danijel Jelaš

**REKONSTRUKCIJA SREDNJOVJEKOVNE
URBANE MREŽE VUKOVSKOŽUPANIJE
NA TEMELJU ANALIZE CENTRALNIH
FUNKCIJA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Dr. sc. Stanko Andrić

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Danijel Jelaš

**A RECONSTRUCTION OF THE MEDIEVAL
URBAN NETWORK OF THE VUKOVO
COUNTY BASED ON THE ANALYSIS OF
THE CENTRAL FUNCTIONS**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Stanko Andrić, PhD

Zagreb, 2018

Mentor:

Dr. sc. Stanko Andrić, znanstveni savjetnik

Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod

Kompetencije mentora:

Andrić, Stanko. "Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti." *Zbornik Muzeja Dakovištine* 12 (2015): 7-40.

Stanko Andrić. „Imenica "vas" u staroj slavonskoj toponimiji.“ *Croatica* 57 (2013): 73-129

Stanko Andrić. „Blessed John the French, the first Franciscan minister provincial in Hungary, and his miracles,” *U Promoting the Saints. Cults and Their Contexts from Late Antiquity until the Early Modern Period; Essays in Honor of Gábor Klaniczay for His 60th Birthday*, ur. Ottó Gecser, József Laszlovszky, Balázs Nagy, Marcell Sebők i Katalin Szende, 83-102, Budapest - New York: CEU Press, 2011 [2010]).

Stanko Andrić. „Podgorje Papuka i Krndije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest” *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 55-112; 9 (2009), 57-98; 10 (2010): 87-130.

Stanko Andrić. „Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici,” *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 41 (2009): 115-185.

Andrić, Stanko. „Crkvene strukture predturske Slavonije.“ *U Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. 1, ur. Božo Biškupić, Vesna Kusin, Branka Šulc, 259-267, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

Stanko Andrić. *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*. Vinkovci i Slavonski Brod: Matica hrvatska Vinkovci i Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007.

ZAHVALE

Kako na ovom putu nisam bio sam i bez potpore i pomoći drugih, dužan sam uputiti zahvale svima koji su, svaki na svoj način, doprinijeli ovom radu.

Najveću zahvalu dugujem mojim roditeljima, bez čije podrške ne bih uspio.

Nadalje, osobito se zahvaljujem mentoru dr. sc. Stanku Andriću, čije prijateljstvo, strpljenje, dragocjene savjete i općenito ulogu u mom profesionalnom napretku neizmjereno cijenim.

Zahvaljujem i dr. sc. Bálintu Péteru Lakatosu i dr. Istvánu Petrovicsu na iznimno korisnim savjetima u vezi primjene metode Andrása Kubinyija.

Posebnu zahvalu dugujem kolegicama Eldini Lovaš, Ziti Jukić i Sonji Đelatović na velikoj pomoći pri snalaženju u literaturi na mađarskom jeziku te Jeleni Boras na pomoći pri izradi kartografskih priloga.

Zahvaljujem ravnatelju Državnog arhiva u Osijeku, dr. sc. Draženu Kušenu, na podršci.

Prijatelju Slavku Sušiloviću velika hvala na strpljenju i trudu kod lekture teksta.

Konačno, zahvaljujem mojim profesorima na Poslijediplomskom doktorskom studiju medievistike na njihovom doprinosu.

Sažetak

Pitanje definicije grada i kategorizacije srednjovjekovnih naselja tema je kojom se dulje vrijeme bave stručnjaci različitog profila i znanstvenih interesa. Kada govorimo o području srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, napose njegovog panonskog dijela, ovaj problem osobito dolazi do izražaja tijekom 15. i početkom 16. stoljeća. Naime, u to vrijeme, u sklopu novog vala urbanizacije, bilježimo sve češću pojavu naselja s urbanim karakteristikama koja izvori označavaju pojmom *oppidum*, uz ona, svakako višeg ranga, označavana pojmom *civitas*. Iako ih se načelno može razlikovati i bez kompleksnih teoretskih razmatranja, pri nastojanjima da se rekonstruira urbana mreža na nekom području ipak je nužno svako naselje, koje je njezin dio, ispravno kategorizirati. Taj posao, osim nepostojanja jasnih definicija, znatno otežava nedosljedna upotreba termina u izvorima. K tome, literatura pojmove *civitas* i *oppidum* tumači na razne načine, iz različitih uglova, te ih se najčešće nastoji razgraničiti upotrebom jednog kriterija, poput pravnog statusa, vlasništva, utvrđenosti i sl. S ovom se problematikom, napose s mogućnostima pronalaska rješenja, bavio mađarski povjesničar András Kubinyi. On je, na temelju teorijskog koncepta centralnih mjesta njemačkog geografa Waltera Christallera, osmislio sustav vrednovanja centralnih funkcija naselja prema deset kriterija te kategorizaciju naselja u sedam kategorija, s ciljem izdvajanja onih koja možemo smatrati gradovima. Svojim je istraživanjem obuhvatio uglavnom područje današnje Mađarske. Ovim se radom htio obraditi prostor jedne županije južno od rijeke Drave te dobivene rezultate pridružiti onima za već istražena područja. Primjenom Kubinyijevog sustava kriterija izdvojeno je 56 naselja koja imaju status centralnih mjesta, a pojedinačnom su analizom vrednovane, točnije bodovane, njihove centralne funkcije. Primjenom Kubinyijevih kriterija utvrđeno je da mrežu Vukovske županije tri grada, Ilok i Đakovo u 3., te Gorjani u 4. Sedam mjesta u 5 kategoriji, odnosno Ivankovo, Morović, Nijemci, Nuštar, Osijek, Sotin i Vukovar, predstavljaju prijelazni oblik. Ostalih 46 naselja Kubinyi ne tretira kao urbana, premda, u širem smislu, dijelom urbane mreže možemo smatrati i ona u 6. kategoriji, koju čine prosječna trgovišta. U radu se predlažu i određene modifikacije kriterija Kubinyijevog sustava te se donosi paralelno vrednovanje i kategorizacija prema modificiranim kriterijima, što donosi određene promjene u konačnoj hijerarhiji naselja. Ipak, modifikacije ne utječu na konačni zaključak istraživanja da je primjena Kubinyijevog sustava pokazala kako je urbana mreža Vukovske županije u naravi bila bicentrična, te da svoj položaj u hijerarhiji naselja Đakovo i Ilok temelje na bitno različitim centralnim funkcijama.

Usporedba s rezultatima dobivenim za Karpatski bazen pokazuju da kod Vukovske županije nema velikih odstupanja u pogledu dobivenih vrijednosti, ali i da će se svi dobiveni rezultati moći staviti u pravi kontekst tek onda kada se obave istraživanja za sve srednjovjekovne ugarske županije uz objavu cjelovitih rezultata.

Summary

One of the main problems a medievalist might encounter is a complex issue of definition and categorisation of urban settlements. This problem emerges from the fact that it is not always a simple task to identify crucial characteristics upon which one can distinguish urban from rural places. It takes more than one criterion to define a city. In that respect, the city should not be viewed merely as a densely populated place, or a place with many streets and squares, a place where the majority of population is not agricultural, or as a privileged community of citizens. The most important theoretical work in the field is *Die Stadt* by Max Weber, published post mortem in 1925. He was the first one who realised, when referring to the definition of the medieval city, that it takes a combination of criteria in order to deal with the problem of marginal and unusual examples. Also, he abandoned the size as the main criterion for determining the importance of cities and turned to their functions as economic, political, administrative, defence, juridical and ecclesiastical centres. A certain turning point in urban geography occurred when a German geographer Walter Christaller published his work on South German central places in 1933. By introducing a theory of central places, that is, a concept of hierarchical distribution of centres based upon their centrality level, which is determined by the accumulation functions in the city and its influence on the immediate and broad surroundings. Although Christaller did not intend his theory as a tool for historical research, in the past several decades it has become widespread as one of the leading theoretical concepts for the reconstruction of the historical urban networks.

When we refer to the problem of definition of urban places in the medieval Hungary, the most complex is the period from the beginning of the 15th until the first half of the 16th century. During that time, we can notice a vast development of the urban network. Prior to that, it comprised mainly of privileged royal cities and episcopal cities. The written sources called these places *civitates*, which remained the main term for the settlements of the highest importance and urban development. But, in the 15th century, we witness an increasing number of other places, also regarded as (semi-) urban, called *oppida*, or market towns, usually private towns, functioning as the main settlements on a manor. Although, the sources, as well as royal decrees, distinguished *civitates* and *oppida* as two different types of urban settlements, the former being more urban, or more city-like, than the latter, when we try to determine the type of a certain individual place,

we can come across a problem of inconsistent use of terminology in sources. Also, if we want to define the urban network in an area, we need to know the exact meaning of each term, but the medieval documents do not exactly provide simple and unambiguous explanations. The early renaissance author of the first collection of the Hungarian custom law, István Werbőczy, gives certain definitions of legal and topographical provenance for a city (a privileged community of citizens, a place with houses and many streets). Nevertheless, this does not help in the situation where you have such a place, but the documents call it an *oppidum*, or even *oppidum seu civitas*. This is when one realises that the terminology in the sources is not enough to deal with the problem of categorisation of medieval urban settlements.

One of widely accepted approaches to have dealt with this problem, at least in the Hungarian historiography, is a system of criteria for quantifying central functions of the late medieval central places in Hungary, devised by a historian András Kubinyi. He based his system on the theoretical framework of May Weber and the Central Place Theory by Christaller. In order to determine which settlements can be regarded as cities, he gave points (1-6) to each central place according to ten criteria for appraisal of the central functions, and then he made a hierarchical chart according to the points (max. 60) and categorised the central places into seven categories. The first four categories he regarded as urban, and the fifth as a transitional one. By his categorisation, he did not abandon the original terminology or tried to introduce a new typology of settlements. He merely tried to determine the position of a place in the hierarchy of the Hungarian urban network. During more than two decades of work, he managed to process large parts of Hungary, and he modified his criteria according to results of his research. Although he never finished his work before he passed away, many of his students and other researches continued to apply his system.

As for the parts in the present-day Croatia, there were no attempts to systematically apply Kubinyi's system on one of the counties south of the Drava. Any research to do so, would be a contribution to the overall research of the urban network of the medieval Hungary. One of the well populated and well positioned counties was the Vukovo County, bordered by three large rivers, the Drava, the Danube and the Sava, and transacted by important roads leading from south-eastern parts of Europe to the centre of the Hungarian Kingdom. During the Late Middle

Ages, it had developed a polycentric urban network with several important cities, among which was Ilok, one of the principal residences of the dukes of Ilok (Újlak).

Although Kubinyi's system is widely accepted, there are some criteria that could use some optimisation. They either neglect some important urban attributes (such as places of pilgrimages), or they measure certain functions inadequately (e. g. the function of road intersection being measured according to quantitative criterion-the number of road connections, instead of qualitative criterion – the position on the main routes, or river crossings), the use of the Ottoman sources for the criterion for fairs under the assumption that the Ottomans did not found fairs in the 16th century, or some criteria cannot be supported by the historical sources (*oppida* mentioned prior to 1490 are less likely to be regarded as more urban than the ones mentioned posterior to the year). Therefore, I suggested certain modifications of the system in my dissertation in order to correct certain values that I think did not accurately reflect the central functions.

The principal aim of the study is to reconstruct the urban network of the Vukovo County by the analysis of the central functions of the settlements. The main method used is the Kubinyi's system of the criteria, according the latest version published in 2004. In parallel to the analysis according to the Kubinyi's original criteria, the central places were also analysed according to the modifications I introduced. The overall number of central places in the analysis is 56. That includes all the settlements called *civitates* and *oppida* in the medieval, and *varos* in the Ottoman sources. Also, all the places for which we have a weekly market or an annual fair documented in the medieval or Ottoman sources. Since the modified criteria exclude the Ottoman sources from the analysis, the overall number for the parallel research is 50. For every individual place, a research was conducted based, mainly, on the archival documents, on the includes line of ownership, location, residence and administrative functions, juridical functions, financial institutions, ecclesiastical administration and institutions, students on foreign universities, trade and merchant guilds, roads count, fairs and markets and legal status.

The results of the analysis showed that, in comparison to average values for the Transdanubian region, Northeast Hungary and The Great Plain, the county of Vukovo is somewhat less

urbanised according to Kubiny's system of criteria, that is the average values for the first four categories for the Hungary proper varies from 10,1 to 14,1 % of the overall number of central places, while the value for the Vukovo County is only 5,4 %. The average value for the transitional 5th category for the Hungary proper varies between 11,5 and 18,7 %, whereas for the Vukovo County this value is 7,3 %.

The very urban network comprises of two cities in the 3rd rank, Ilok and Đakovo, whose influence as centres in the 15th century stretches beyond the southern border of the Kingdom. In the 4th rank we have Gorjani, as the former main residence of the Gorjanski (Garai) family. The other important urban places (5th rank) are Osijek, Morović, Ivankovo, Sotin, Nuštar, Nijemci and Vukovar.

With the application of the modified criteria the ranking of the two principal cities does not change, but it does for the ranks 4 and 5, mainly because of exclusion of the Ottoman sources for the data on fairs and markets. Accordingly, Gorjani are demoted to the 5th rank, while Sotin Ivankovo, Nuštar and Nijemci were demoted to the 6th rank. Osijek, Morović and Vukovar remained in the 5th rank, while Šarengrad (Atya) and Borovo were promoted to the 5th rank.

The overall result of the research is an image of the urban network that, generally, enables a better insight into the urbanisation process in the county. There are three main conclusions, regarding the theses set forth at the beginning of the research:

- a) The research proved that there were more than one city in the Vukovo County, according to Kubinyi's system in the 15th and early 16th century.
- b) The research also proved these cities were similar regarding their degree of centrality.
- c) Although they were similar in rank, the cities had different functions, and thus had a different role in the county's urban network
- d) Some results indicate that there may be a connection between the geographical similarities between the regions and the similarities in the structure of their urban networks, as Kubinyi suggests, but the available data is only partial, so the connection cannot be confirmed.

In the end, we can conclude that the research with all its results should be able to contribute to any synthesis in the fields of urban history or historical geography. Also, the data collected, as the methodology used was compatible to the one applied for the Hungary Proper, could be integrated in a database of information for the medieval settlements in these parts, similar to the efforts by Pál Engel and his digital vector map of Hungary around 1500, but more advanced in order to enable various “big data” analyses in the field of digital humanities.

Ključne riječi: grad, trgovište, centralne funkcije, centralna mjesta, Vukovska županija, András Kubinyi, urbana mreža, srednji vijek

Key words: city, market town, central functions, central places, Vukovo County, András Kubinyi, urban network, Middle Ages

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1 Ciljevi, zadaci, očekivani doprinos istraživanja	4
1.2 Izvori.....	6
1.3 Geografski okvir.....	9
1.4 Osnovne karakteristike urbanizacijskog procesa na području Vukovske županije do početka 15. stoljeća.....	14
2. SUSTAV ANALIZE I KATEGORIZACIJE CENTRALNIH MJESTA ANDRÁSA KUBINYIJA.....	21
2.1 Teorijski okvir i pitanje razgraničenja kategorija urbanih mjesta	21
2.2 Kubinyijev sustav	41
3. POJEDINAČNA ANALIZA CENTRALNIH MJESTA	72
4. REZULTATI ANALIZE I KATEGORIZACIJA CENTRALNIH MJESTA	226
5. ZAKLJUČAK.....	268
6. IZVORI I LITERATURA.....	274
Arhivski izvori.....	274
Objavljeni izvori.....	284
Online repozitoriji	285
Literatura	286
ŽIVOTOPIS.....	294

1. UVOD

Jedno od pitanja s kojim se istraživači povijesti srednjovjekovnoga grada redovito susreću u svome radu jest kompleksni problem definicije i kategorizacije urbanih mjesta. Složenost problematike proizlazi dijelom iz činjenice da nije uvijek posve jednostavno odrediti ključne karakteristike ili pokazatelje po kojima možemo razlikovati gradove i sela, odnosno nije uvijek moguće egzaktno utvrditi što je to što čini neko naselje urbanim ili ruralnim na temelju samo jednog kriterija. Tako srednjovjekovni grad ne treba promatrati samo kao gušće naseljeno mjesto s više ulica i trgova, javnim zgradama te fortifikacijama ili samo kao mjesto gdje se većina stanovništva bavi neagrarnim djelatnostima ili, primjerice, isključivo kao privilegiranu općinu građana. Nadalje, na složenost problema utječe i činjenica da su se oblik i organizacija života jedne urbane zajednice mijenjali tijekom dugog srednjovjekovnog razdoblja te da su se pritom pojavile i lokalne i regionalne posebnosti. Dovoljno je samo uočiti osnovne razlike između zapadnomediteranskih i srednjoeuropskih kasnosrednjovjekovnih gradova u komunalnom uređenju ili urbanoj matrici da bude posve jasno kako regionalne posebnosti nisu tek suptilne varijacije istovjetnih pojava. Iz tog je razloga nekad naizgled univerzalne definicije nužno dodatno sagledati, kako u kontekstu vremenskog, tako i u kontekstu geografskog, odnosno prirodnog, društvenog i kulturnog ambijenta u kojem se pojedini gradovi razvijaju. Treći razlog zašto je ovaj problem složen, a djelomično je povezan i sa spomenutim lokalnim i regionalnim posebnostima, jest terminologija u pisanim vrelima. Često se, poglavito zbog nedosljedne upotrebe, ne možemo do kraja pouzdati u nedvosmislenost značenja pojedinih termina, opravdano dvojeći odražavaju li oni u svakom pojedinom slučaju stvarno stanje ili, primjerice, interpretaciju sastavljača dokumenta. Dakako da rečene terminološke nedoumice ili općenito neusuglašenost oko kriterija definicije grada neće navesti ni najopreznijeg istraživača da dovede u pitanje urbani status srednjovjekovnog Pariza, Praga, Venecije ili Nürnberga, pa vjerojatno ni Zadra, Dubrovnika, Gradeca ili Požege. Međutim, urbanu mrežu ne čine samo važniji gradovi, već je ona sastavljena i od manje razvijenih mjesta, pa i graničnih slučajeva, gdje nije na prvi pogled očigledno radi li se o naselju urbanog ili ruralnog tipa, odnosno je li riječ možda o nekakvom prijelaznom obliku koji zavrjeđuje zasebni tretman. Stoga, za bilo kakvo nastojanje da se rekonstruira i objasni urbana mreža na nekom području nije dovoljno tek izdvojiti naselja s urbanim karakteristikama, već je ih je nužno i kategorizirati prema stupnju urbanog razvoja,

uvažavajući pritom relevantne terminološke, ekonomske, administrativne i povijesno-geografske kriterije, kako bi se dobila preciznija slika stvarnoga stanja. Dakako, treba istaknuti da kategorizacija naselja, osim vertikalne, tj. hijerarhijske, može biti i horizontalna. Recimo, može ih se razvrstati prema posjedniku (vladar, Crkva, plemić), načinu postanka (u podgrađu utvrde, na raskrižju putova, uz rudnik i sl.), prostornom smještaju (planinski grad, nizinski grad, obalni grad) itd. Sve ovo upućuje na potrebu da se fenomen mreže srednjovjekovnih urbanih naselja sagleda iz više uglova.

Složenost problema definicije i kategorizacije gradskih naselja vidljiva je i na primjeru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u 15. i početkom 16. stoljeća, u razdoblju koje je u središtu pozornosti ovoga rada. Doduše, povijesno i geografski uvjetovane regionalne posebnosti nisu izražene tada koliko je to bio slučaj u ranijim stoljećima. Ovdje se, dakako, misli na dalmatinske komune, koje, tipološki gledajući, pripadaju zapadnomediteranskoj skupini gradova. Njihov su postanak i razvojni put drugačiji od onog u središnjim dijelovima kraljevstva, a rubni položaj i činjenica da su se ugarsko-hrvatski vladari neprestano borili za prevlast nad istočnojadranskom obalom s Mletačkom Republikom nisu davali mnogo mogućnosti za njihovu integraciju u ugarski urbani sustav. Supostojanje mediteranske i kontinentalne urbane tradicije u kraljevstvu konačno je okončano u prvoj polovici 15. stoljeća, kada je sjevernom i središnjom Dalmacijom zagospodarila Venecija, a udaljeni je Dubrovnik, premda je i dalje priznavao vrhovnu vlast ugarskog kralja, krenuo putem autonomije. Rubnim područjem urbane mreže kraljevstva tada postaje prostor Hrvatske, gdje bilježimo nekoliko važnijih gradova, poput Bihaća, Modruša, Knina te Senja, dok je Krk potkraj 15. stoljeća potpao pod mletačku vlast. Tek su oni krajevi koji su sa središnjom Ugarskom činili čvršću geografsku i administrativnu cjelinu, poput Slavonije i donjeg međurječja, u potpunosti bili integrirani u jedinstveni ugarski gradski sustav. To znači da određene lokalne posebnosti u pogledu urbanog razvoja na tim područjima ipak ne ostavljaju prostora da ih se promatra izvan pravnog, gospodarskog i društvenog konteksta koji vrijedi i u središnjim dijelovima zemlje. Glavni razlog za to jest što je sam proces urbanizacije na tim područjima izravno povezan s uspostavom kraljevske vlasti, odnosno izgradnjom svjetovnih i crkvenih institucija.¹

¹ Što, na primjer, nije slučaj kada govorimo o gradovima Hrvatske čiji urbani počeci datiraju prije dolaska Arpadovića na vlast ili su vezani s jačanjem pojedinih hrvatskih velikaških obitelji. Iznimka je kraljevski grad

Što se pak tiče definicije i kategorizacije gradskih naselja, situacija postaje složenija upravo u 15. stoljeću, kada izvori velik broj mjesta, međusobno vrlo raznolikih, počinju označavati pojmom *oppidum*, odnosno trgovište, uključujući i ona koja su u ranijem razdoblju označavana pojmom *civitas*, odnosno grad. Već površnim uvidom u izvorni materijal postaje jasno da puka podjela naselja na gradove, trgovišta i sela prema kriteriju terminologije u diplomatskim vrelima ne bi pružila više od pojednostavljene slike ugarske urbane mreže, čak i da se ta terminologija rabi posve egzaktno, dosljedno i nedvosmisleno. Postoje, naravno, istraživačke teme gdje se povjesničar može zadovoljiti time da se riječ *civitas* u pravilu odnosi na mjesto na višem stupnju razvoja od onoga označenog pojmom *oppidum*. No, kada je u središtu pozornosti sama urbana mreža, onda uporaba navedenih termina u izvorima ne dopušta tako pojednostavljeni pristup. Tada je nužno osvrnuti se na pitanje njihovog ne posve jasnog značenja i, posljedično, nedosljednog korištenja u izvorima. Jer, kojim god putem krenuo, neizbježno je da će se istraživač suočiti s problemom da se više, međusobno vidno različitih, naselja označava istim pojmom ili da se jedno naselje označava dvojako, nekad čak i unutar jednog dokumenta. Iz ovoga proizlazi da pri rekonstrukciji urbane mreže na nekom području nije dovoljno utvrditi kriterije za razlikovanje gradskih i seoskih naselja, već treba utvrditi dodatne kriterije za razlikovanje pojedinih kategorija gradskih naselja, pored terminologije u srednjovjekovnim izvorima.

Pišući svoj magistarski rad na temu gradova Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku, susreo sam se s ovim problemima kada sam nastojao iz prilično širokog i šarolikog popisa gradova Dezső Csánkija u njegovom poznatom djelu o povijesnoj geografiji Ugarske u doba dinastije Hunyadi izdvojiti ona koja su doista imala status grada.² Da bih to postigao, primijenio sam slične kriterije kao Neven Budak, čiju sam monografiju o gradovima Varaždinske županije u srednjem vijeku tada uzeo kao svojevrsan metodološki predložak, s tim da sam samu kategorizaciju naselja bio prinuđen pojednostaviti zbog određenih specifičnosti naselja u donjem međurječju i stanja sačuvanosti izvora.³ U raspravi o kategorizaciji naselja

Bihać, koji od Bele IV. dobiva povlastice 1262. godine.

² Dezső Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [CD-ROM] (Budapest: Arcanum, 1999).

³ Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* (Zagreb; Koprivnica: Nakladna kuća „Dr. Faletar“, 1994), 25; Danijel Jelaš, „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem

tada sam se osvrnuo i na Kubinyijev sustav, za koji sam uvidio da bi mogao biti zanimljiv iz nekoliko razloga. Prvo je što, za razliku od kategorizacije koju sam ja proveo, ne predviđa uvođenje terminologije kakva nije prisutna u srednjovjekovnim izvorima. Drugo, terminologija je ovdje uvažena, ali nije isključivi kriterij razgraničenja. Treće, kriteriji sustava omogućavaju razrađeniju kategorizaciju, a samim time i finije nijansiranje unutar pojedinih kategorija. Četvrto, Kubinyi je kvantifikacijom centralnih funkcija nastojao učiniti same rezultate analize egzaktnijim, čime je umanjio mogućnost da kategorizacija ovisi o procjeni istraživača. Peto, uz Kubinyija je i niz drugih mađarskih povjesničara obavio analizu prema ovom modelu, obuhvativši znatan dio područja današnje Mađarske, što daje dobru osnovu za komparativnu analizu rezultata. Šesto i posljednje, do sada još nitko nije obavio takvu analizu za jednu županiju južno od Drave. Odlučeno je u konačnici da ću za svoju doktorsku disertaciju obraditi urbanu mrežu Vukovske županije, budući da je ta županija vrlo dobro urbanizirana te zbog toga što je njezin urbani razvoj dosta heterogen i policentričan, pa ovo istraživanje može biti dobra polazna točka da se po istom modelu obrade i druge županije na području današnje Hrvatske.

1.1 Ciljevi, zadaci, očekivani doprinos istraživanja

Temeljni je cilj istraživanja rekonstrukcija kasnosrednjovjekovne mreže urbanih naselja na području Vukovske županije primjenom sustava analize centralnih funkcija koji je razvio András Kubinyi te sagledati rezultate u kontekstu onih dobivenih istom metodologijom za područje današnje Mađarske. Provedeno bi istraživanje trebalo dati odgovor na tri osnovna pitanja:

- a) Koja naselja prema sustavu Andrása Kubinyija možemo smatrati dijelom urbane mreže Vukovske županije?
- b) Kakva je struktura te mreže s obzirom na zastupljenost centralnih funkcija kod pojedinih naselja i njihov stupanj centraliteta?

vijeku“ (magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011), 18-33. Poglavlje magisterija u kojem se bavim pitanjem kategorizacije gradskih naselja uz manje sam prilagodbe objavio kao zaseban članak. Vidi: Danijel Jelaš, „Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save,“ *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe* 5 (2012): 33-50.

- c) U kojoj je mjeri urbana mreža Vukovske županije, s obzirom na navedenu strukturu, slična ili različita drugim županijama ili regijama srednjovjekovne Ugarske?

Pritom bi analiza trebala pokazati sljedeće:

- a) da je u Vukovskoj županiji postojalo više od jednog naselja koje prema Kubinyijevom sustavu možemo smatrati gradskim
- b) da kod tih gradova možemo utvrditi približno jednak stupanj centraliteta
- c) da su se ti gradovi međusobno razlikovali prema zastupljenosti pojedinih centralnih funkcija
- d) da je osnovna struktura mreže centralnih mjesta Vukovske županije bila približno jednaka onima u geografski sličnijim ili bližim regijama Karpatskog bazena

Kako bi komparacija dobivenih vrijednosti s onima koje je za područje Karpatskog bazena dobio Kubinyi, nužno je, dakako, implementirati njegov model što točnije i dosljednije. No, treba reći da je sam Kubinyi svoj sustav s vremenom dorađivao te ga je testirao u diskusijama sa svojim kritičarima tako što bi uveo alternativno bodovanje na temelju modificiranih kriterija. S tim u skladu, a radi mogućeg dobivanja preciznijih rezultata, uvažavajući možda i neke lokalne posebnosti koje sam Kubinyi i nije mogao uzeti u obzir, za potrebe istraživanja će se uspostaviti i paralelni alternativni model s modificiranim kriterijima. Tim nedestruktivnim pristupom spram izvorne metode želi se doprinijeti raspravi o potrebi da se Kubinyijev sustav preispita i doradi radi stvaranja nekog budućeg obuhvatnijeg i preciznijeg modela, a da se i dalje rezultati mogu upotrijebiti i za komparativnu analizu ili sintezu.

Da bi se ostvario temeljni cilj, nužno je provesti sljedeće zadatke:

- a) utvrditi točan opseg korpusa naselja, odnosno centralnih mjesta, koja prema Kubinyijevim kriterijima treba uvrstiti u analizu
- b) prikupiti, sistematizirati i obraditi relevantne podatke, odnosno provesti pojedinačnu analizu centralnih funkcija za svako mjesto

- c) revizijom Kubinyijevih kriterija uspostaviti usporedni modificirani sustav bodovanja i u skladu s njim korigirati ukupni broj centralnih mjesta
- d) uspostaviti hijerarhijsku diferencijaciju naselja u sedam kategorija prema kvantificiranim pokazateljima centraliteta (sukladno Kubinyijevim i modificiranim kriterijima)
- e) rezultate istraživanja staviti u širi kontekst usporedbom s rezultatima dobivenim za područje današnje Mađarske

Očekuje se da će rezultati analize pomoći boljem razumijevanju urbanizacijskog procesa, prije svega u kasnosrednjovjekovnoj Vukovskoj županiji, ali i na širem planu, uzmemo li u obzir da ovaj rad zapravo komplementira istraživanja provedena za područje današnje Mađarske, odnosno poglavito današnje Mađarske. Također, rad donosi kompleksni pristup analizi srednjovjekovnih gradova kakav dosad nije bio primijenjen na neku od županija na području današnje kontinentalne Hrvatske, što bi trebalo predstavljati određeni iskorak u odnosu na dosadašnja rijetka nastojanja da se rekonstruira lokalna urbana mreža. Nadalje, pojedinačnom će se analizom proširiti činjenične spoznaje, napose o manjim i manje istraženim mjestima, te korigirati neki netočni i zastarjeli navodi u starijoj historiografiji, koja se u nedostatku recentnijih studija i dalje naveliko koristi. U konačnici, istraživanje bi trebalo doprinijeti ukupno boljem poznavanju i razumijevanju hrvatske srednjovjekovne urbane povijesti.

1.2 Izvori

Kao izvorni materijal za pojedinačnu analizu po mjestima korištena je pretežito diplomatska građa. Velika većina izvornika nalazi se u Državnom arhivu Mađarskog nacionalnog arhiva u Budimpešti.⁴ Od tamošnjih arhivskih cjelina relevantnih za srednjovjekovnu povijest hrvatskih krajeva svakako je najznačajnija zbirka isprava pod nazivom Diplomatički arhiv.⁵ Svim

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár (dalje: MNLOL).

⁵ Diplomatikai Levéltár (dalje: DL).

dokumentima ove zbirke pristupano je putem interneta, budući da su dostupni u digitalnom obliku preko stranice Hungaricana, s popratnim metapodacima, a ponekad i registama, što je uvelike olakšavalo njihovo korištenje.⁶ Osim preslicima izvornika, preko istog je sučelja moguće pristupiti i digitalnim snimkama preslika diplomatske građe, koji se također čuvaju u Državnom arhivu Mađarskog nacionalnog arhiva, u sklopu Zbirke fotografija diplomatske građe.⁷ Radi se ponajviše o ispravama čiji se izvornici nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u sklopu fonda Obitelj Drašković i Zbirke srednjovjekovnih isprava,⁸ te u Slovačkom nacionalnom arhivu u Bratislavi, u sklopu fonda obitelji Zay i Révay, a u manjoj je mjeri zastupljen materijal iz mađarskih područnih arhiva, Vatikanskog tajnog arhiva, Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu i Arhiva benediktinske opatije u Pannonhalmi. Uz navedene, za potrebe istraživanja pregledane su i zbirke dopunskih preslika iz domaćih i inozemnih arhiva u Državnom arhivu u Osijeku, točnije fotografski snimci srednjovjekovnih diploma koje se tiču područja današnje Slavonije iz Hrvatskog državnog arhiva i Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.⁹

Osim navedenog, korišteni su i objavljeni izvori, razni diplomatski zbornici, i druge serijske ili pojedinačne publikacije srednjovjekovnih pisanih vrela. Od hrvatskih je zastupljen *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, a pregledan je i niz izdanja mađarske

⁶ Sučelje za pretraživanje na: url: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/search/> (16. 6. 2017.)

⁷ Diplomatikai Fényképgyűjtemény (dalje: DF).

⁸ Signature: HR-HDA-711; HR-HDA-877.

⁹ Signatura: HR-DAOS-2100. Zbog važnosti utvrda u Kubinyijevom bodovnom sustavu, kao svojevrsno preliminarno istraživanje obavljen je i uvid u kartografsku građu 18. 19. stoljeća Državnog arhiva u Osijeku, pod pretpostavkom da bi ondje mogli biti ucrtane obrambene građevine za koje nemamo sačuvane podatke u srednjovjekovnim vrelima. Pregledane su tako serije karata Beljskog, Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva (HR-DAOS-470, 476, 477), karte u predmetima fonda Urbarski sud u Osijeku (HR-DAOS-122), te zbirke zemljišnih karata Slavonije i Srijema (HR-DAOS-494, 1688). Pretpostavka da bi se ondje mogli naći podaci o dosad nepoznatim utverdama ispostavila se točnom. Za područje Vukovske županije tako su pronađene ucrtane srednjovjekovne utvrde kod mjesta Gaboš, za koje znamo da je imalo pripadnosti, i za danas nepostojeće mjesto Baćino u okolici Antina. No, za njih nemamo elemente da bismo ih uvrstili u analizu, pa stoga ni kartografska građa iz osječkog arhiva nije korištena. Vidi: Danijel Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku: vlastelinski fondovi i zbirke zemljišnih karata,“ *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62.

provenijencije.¹⁰ Osim srednjovjekovnih, Kubinyijev sustav predviđa uporabu osmanskih izvora, pri čemu se misli u prvom redu na deftere, odnosno porezne popise, iz 16. stoljeća. Područje Vukovske županije u drugoj je polovici 16. stoljeća pripadalo dvama sandžacima, Požeškom i Srijemskom. Za Srijemski sandžak objavljen je defter iz 1570. godine, a za Požeški iz 1579. godine.¹¹

Za rekonstrukciju srednjovjekovne topografije i prometnih čvorišta oslanjalo se umnogome na novovjekovni kartografski materijal, ponajviše detaljnije topografske karte tzv. prve vojne izmjere (1763.-1787.). U Hrvatskoj su one tiskane u sklopu serije *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća*.¹² Iste su, doduše bez vrlo korisne popratne opreme, objavljene

¹⁰ Tadija Smičiklas et alii ur., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. /Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD) (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904-1990); György Fejér prir., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (dalje: CDHEC), sv. 1-11 (Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, 1829-1844); Josephus Koller prir., *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum* (dalje: HEQ), sv. 1-6 (Posonii, Pestini: Joanis Michaelis Landerer de Füsikut, 1782-1806); Pál Lukesics prir., *Diplomata pontificumsaeculi XV./ XV. századi pápák oklevelei* (dalje: DP), sv. 1-2 (Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1931-1938); Imre Nagy prir., *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. /Anjoukori okmánytár* (dalje: CDHA), sv. 1-7 (Budapest: A M. Tud. Akad. Könyvkiadó-hivatala, 1878-1891); Imre Nagy et alii prir., *Hazai Okmánytár. /Codex Diplomaticus Patrius* (dalje: CDP), sv. 1-8 (Györ, Budapest: Sauerwein Géza Betüivel; Nyomatott Kocsi Sándoral, M. T. Akademia tortenelmi bizottsaga, 1865-1891); “Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria”, *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. / Vatikáni magyar okirattár*, ser. 1, tom. 1 (dalje: RC); Augustinus Theiner prir., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* (dalje: VMH), sv. 1-2 (Romae: Typis Vaticanis, 1859-1860); Gusztav Wenzel prir., *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus. /Árpádkori újokmánytár* (dalje: CDAC), sv. 1-12 (Pest: A M. Tud. Akad. Tört. Bizottmánya, 1860-1874); A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára = *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeői* (dalj: CDZ). Sv. 1-12 (Pestini: Societas hist. Hung.).

¹¹ Bruce W. McGowan, *Sirem sancaği mufassal tahrir defteri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983); *Popis sandžaka Požega 1579. godine / Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987*, prir. i prev. Fazileta Hafizović (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001).

¹² Za prostor srednjovjekovne Vukovske županije relevantne su karte koje se odnose na područje novovjekovne Virovitičke i Srijemske županije te Brodske pukovnije. *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća*, sv. 2, 4 i 5 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999, 2001,2002).

i na internetskoj stranici Mapire.¹³ Osim karata prve vojne izmjere, za rješavanje određenih topografsko-toponimijskih problema korištene su i karte druge vojne izmjere (1806.-1869.) te katastarski planovi franciskanske izmjere (druga polovica 19. stoljeća), isto objavljeni na stranici Mapire.¹⁴

Kao velika pomoć pri odabiru izvornog materijala poslužio je rukopis mađarskog povjesničara Pála Engela koji donosi povijesno-geografske i druge podatke o mjestima Vukovske županije, sa signaturama arhivskih dokumenata, a trebao je biti objavljen u sklopu petoga sveska povijesno-geografske serije *Az Árpád-kori Magyarország*.¹⁵ Engel je, naime, vrlo temeljito obuhvatio izvore i 15. i prve polovice 16. stoljeća te osmanske deftere do 1570. godine za sva poznata naselja Vukovske županije, čime je u stvari odstupio od osnovne koncepcije same serije.¹⁶ No, time je učinio ogromnu uslugu svim istraživačima kasnosrednjovjekovne povijesti donjeg međurječja, posebno onim manje iskusnim, koji bi se vjerojatno teže snalazili, prvenstveno u nepreglednoj šumi manje ili više spretno zabilježenih mađarskih i slavenskih toponima u latinskim dokumentima.

1.3 Geografski okvir

Vukovska županija najprostranija je i najnaseljenija od triju županija što tvore povijesno-geografski prostor koji se u suvremenoj literaturi sve češće naziva donjim ili istočnim dravsko-savskim međurječjem.¹⁷ Obuhvaćala je razmjerno velik prostor površine 5500 kvadratnih

¹³ Vidi: url: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/> (16. 6. 2017.)

¹⁴ Vidi: url: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/; <http://mapire.eu/en/map/cadastral/> (16. 6. 2017.)

¹⁵ Pál Engel, „Valkóvármegye“, u: *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5, rukopis. Prva je četiri sveska priredio György Györffy.

¹⁶ Engel je u prvom redu obradio diplomatske izvore (izvornike i preslike) Mađarskog nacionalnog arhiva te diplomatske zbornike. Njegov popis izvornih podataka po mjestima je najobuhvatniji dosad i dokazano vrlo pouzdan. No, ipak treba u vidu imati da nije konačan, odnosno da određenog prostora za nadopune ima.

¹⁷ Taj je izraz sve prihvaćeniji jer su suvremeni medievisti neskloni anakronom korištenju imena Slavonija za čitav prostor donjeg međurječja u razvijenom i, napose, kasnom srednjem vijeku. Pojam Slavonije se tada većinom podudara s područjem Zagrebačke biskupije, pa ga je u kontekstu povijesti ovih krajeva od kraja 13. do početka

kilometara.¹⁸ Njezine su međe većinom prirodne, od čega najviše otpada na tri velike rijeke. Tako je Sava predstavljala južnu granicu s Bosnom, koja se kretala od šireg područja Garčina na zapadu pa sve negdje do područja današnjeg mjesta Lačarak, predgrađa Srijemske Mitrovice. Nešto zapadno od linije Mitrovica – Mandelos – Banoštor kretala se istočna granica, sa Srijemskom županijom. Negdje od mjesta Susek pa sve do danas nepostojećeg naselja Draszáda Dunavom je išla međa između Vukovske i Bačke županije. Potom od dravskog ušća do Osijeka pa zatim prema jugoistoku do Ostrošinaca, Borovika i Paučja kretala se granica s Baranjskom županijom. Istočnim obroncima Krndije, prema Nevni (Levanjskoj Varoši) preko Klokočevika i Šušnjevacu do Save istočno od Gornje Vrbe i Ruščice išla je zapadna granica, s Požeškom županijom.¹⁹

Navedene granice predstavljaju stanje potkraj srednjega vijeka, rekonstruirano na temelju podataka o pripadnosti pojedinih posjeda Vukovskoj županiji. Na pojedinim mjestima, međutim, raspoložemo s kontradiktornim podacima u izvorima, koji ostavljaju prostora za nedoumice i različita rješenja. Kada govorimo o onim bitnim za problematiku mreže gradskih naselja, onda tu svakako treba izdvojiti zapadnu granicu s Baranjskom županijom, točnije pitanje administrativne pripadnosti Osijeka jednoj ili drugoj županiji. Problem, očekivano, proizlazi iz činjenice da ga sačuvani izvori smještaju u obje.²⁰ Tako se kao mjesto u Baranjskoj županiji

16. stoljeća ispravnije (iako ne bez određenih ograda i dodatnih pojašnjenja) poistovjećivati s gornjim, odnosno zapadnim međurječjem.

¹⁸ Možemo reći da je koncem 15. stoljeća Vukovska županija, u odnosu na ostale, bila površinom natprosječno velika. Vidi: András Kubinyi, „A Magyar királyság népessége a 15. század végén“, *Történelmi szemle* 38 (1996), 2-3: 157-159.

¹⁹ Vidi: Pál Engel, *Magyarország a középkor végen: Digitális térkép és adatbásis a középkori Magyar Királyság településeiről. / Hungary in the Late Middle Ages: Digital vectormap and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary* [CD-ROM] (Budapest: TÉRINFO Bt; Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2001).

²⁰ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća* (Zagreb: Narodna tiskara, 1940), 8; Csánki, *Magyarország*, s. v. Eszék (grad); Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910), 176; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Eszék.

spominje 1335., 1472., 1493., 1498., 1503. i 1517. godine,²¹ dok ga u Vukovsku županiju smještaju diplomatski izvori iz 1472., 1493. i 1494. godine.²² Postoje i drugi izvori koje treba uzeti u obzir. Tako isprava dvorskog suca Ladislava Palocija iz 1454. godine bilježi niz imanja u posjedu Korođskih u Baranjskoj i Vukovskoj županiji.²³ U dokumentu nije precizirana pripadnost pojedinačnih posjeda, no Osijek je naveden između utvrde Korođ i mjesta Čepin, koji neupitno spadaju u Vukovsku županiju. Na sličan način možemo promatrati i porezni popis vlastelinstva Gašpara Korođskog iz 1469. godine, gdje se Osijek spominje kao središnje mjesto na posjedu koji je u uključivao mjesta u Vukovskoj županiji, poput Čepina, Koprivne i dr.²⁴ Ono što problem čini složenijim jest to što se kontradiktorni navodi vremenski preklapaju, pa se ne doima izglednim da se radi o stalnim promjenama županijske granice na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Prije će biti da je dijelu izdavača isprava ta granica iz nekog razloga bila nejasna. Možda bismo iscrpnom analizom sadržaja i konteksta izvora te događaja na lokalnom i širem planu (poput dinastičkih borbi i uspona Geréba u ovim krajevima) ušli u trag barem nekim od mogućih uzroka ovoj nedosljednosti. No, ništa ne jamči da bismo na temelju te analize mogli donijeti i konačni pravorijek o administrativnoj pripadnosti Osijeka. Ni uobičajena prosudba vjerodostojnosti i preciznosti podataka usporedbom izdavača isprava neće nas odvesti daleko. Primjerice, za pretpostaviti je da bi oko administrativne pripadnosti Osijeka manje dvojbi trebali imati Budimski kaptol (1493.) kao vlasnik trgovišta i obližnji benediktinski samostan u Pécsváradu (1503.). Oba Osijek spominju kao mjesto u Baranjskoj županiji. No, onda ne možemo olako odbaciti ni odgovor pečvaradske opatije na zahtjev kralja Vladislava II. iz 1493. godine da se istraže nedjela koja su pristaše Maksimilijana Habsburgovca počinili na posjedima obitelji Geréb, uključujući i Osijek u Vukovskoj županiji. Dvije isprave palatina Stjepana Zapoljskog (iz 1494., koja Osijek smješta u Vukovsku, te iz 1498. godine, koja ga smješta u Baranjsku županiju) ne doprinose utvrđivanju stvarnog stanja. Kada bismo pak stvar odlučili krajnje pojednostaviti svođenjem argumentacije na puko prebrojavanje izravnih navoda u izvorima, onda bismo svakako prednost morali dati smještanju Osijeka u Baranjsku županiju.

²¹ MNLOL, DL 2872, 21173, 22988; DF, 265829, 265833. Dokument iz 1472. godine mi nije dostupan, a navodi ga Csánki, *Magyarország*, s. v. Eszék (grad).

²² MNLOL, DL, 17333, 20056; DF, 265831.

²³ MNLOL, DL, 24541.

²⁴ MNLOL, DL, 32365.

Ali to ni izbliza ne bi bilo dovoljno za eliminaciju Vukovske županije kao drugog mogućeg rješenja. Ne čudi, stoga, da u historiografiji oko ovog pitanja imamo različita mišljenja. Najrelevantnija, ona istaknutih autora povijesno-geografskih djela o srednjovjekovnom Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, također nisu usuglašena. Tako je György Györffy uvrstio Osijek u Baranjsku, a Csánki (pa onda i Bösendorfer) i Engel u Vukovsku.²⁵ Kako bi svako daljnje ulaženje u problematiku zahtijevalo previše prostora, a izgledi da bi ono bez pronalaska dodatnih izvora uklonilo postojeće dvojbe nisu ohrabrujući, odlučeno je da će Osijek ipak biti obrađen u analizi centralnih mjesta ravnopravno s drugim naseljima Vukovske županije. Osim izvora koji ga izravno ili neizravno povezuju s Vukovskom županijom, ovakvom je rješenju pridonijelo i to što hijerarhijske odnose u tamošnjoj urbanoj mreži nije moguće razjasniti, a da ne utvrdimo ulogu Osijeka kao centralnog mjesta, napose kao vlastelinskog sjedišta i čvorišta prometnih pravaca, nezvano za to kojoj je županiji doista pripadao.

Pavičić smatra da je u 15. stoljeću varirala i istočna granica sa Srijemskom županijom, jer se, kako tvrdi, posjedi Bingula i „Fer“ (odnosno Fir) u to vrijeme ponekad pribrajaju Srijemu.²⁶ Ovdje je, očito, preuzeo podatak od Csánkija,²⁷ koji spominje dvije isprave mačvanskog i slavonskog bana te župana Teočaka Nikole Iločkog iz 1465. godine identičnog sadržaja, od kojih je jedna sačuvana i dostupna u Mađarskom nacionalnom arhivu. Ondje, navodno, stoji da Bingula i Fir pripadaju Srijemskoj županiji. Patus na koji se Csánki poziva odnosi se na sedam mjesta: Karlovce, Jarak, Fir, Bingulu, Strug/Surduk (?), Ilijaš i Kisdi, u Bačkoj, Srijemskoj i Vukovskoj županiji ([...] *Karom et Arky cum opido Fyr Byngala Zwrok et Illesy ac Kysdyin Bachiensi Syrimiensi et de Valko predictis* [...]).²⁸ Ono oko čega nema nikakve dvojbe jest da su Karlovci i Jarak trgovišta u Srijemskoj, a Kisdi trgovište u Bačkoj županiji. Treba dodati da je Csánki Ilijaš definitivno svrstao među mjesta Vukovske županije, jer ga je pogrešno locirao u okolici

²⁵ György Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, sv. 3, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 300-301; Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Eszék (grad); Bösendorfer, *Crtice*, 167; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Eszék; Engel, *Magyarország*, s. v. Eszék.

²⁶ Pavičić, *Vukovska župa*, 8.

²⁷ Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Bingola, Für.

²⁸ MNLOL, DL, 45140.

Morovića, kao i mjesto *Zwrok*, koje je poistovjetio sa Strugom na Bosutu u okolici Rače.²⁹ Engel, s druge strane, ispravno ubicira Ilijaš na samu granicu Vukovske i Srijemske županije, u okolici današnjeg Ležimira, te sva tri naselja, Bingulu, Fir i Ilijaš, bez ikakve rezerve smješta u Vukovsku županiju. Za toponim *Zwrok* drži da se odnosi na Surduk u Srijemskoj županiji, na Dunavu, nekoliko kilometara nizvodno od Slankamena, a iz drugih izvora znamo da je pripadnost utvrde u Karlovcima.³⁰ S obzirom na to da se i u drugim dvama spomenutim dokumentima, ispravama iz 1445. i 1477. godine, Bingula, Fir i Ilijaš navode jedno iza drugoga i oba puta kao mjesta u Vukovskoj županiji, doista nemamo razloga smatrati da ijedno od njih Nikolina isprava iz 1465. godine svrstava u Srijemsku županiju. Iz toga slijedi da pitanje istočne granice Vukovske županije u 15. stoljeću i nije sporno kako tvrdi Pavičić.

Osim definiranja međa, za rekonstrukciju urbane mreže važno je odrediti prostorne cjeline unutar same županije, kojih je nekoliko, a definiraju ih, u prvom redu, istaknute prirodne sastavnice krajolika, odnosno rijeke i planine. Svaka je od tih cjelina svojim temeljnim geomorfološkim obilježjima i položajem utjecala na gustoću i raspored, ali i pojedinačni razvoj gradskih naselja, napose njihovih prometnih i obrambenih funkcija.

Najurbaniziraniju i općenito najgušće naseljenu cjelinu predstavljao je podravsko-podunavski kraj. To je dobrim dijelom bilo zahvaljujući njegovoj prometnoj važnosti jer je onuda prolazio magistralni pravac koji je još od antičkih vremena spajao jugoistok Europe s Panonskom nizinom, a i sam je Dunav imao izniman prometni značaj. K tome, visoka desna obala Dunava, kao i desna obala Drave, pogodne su za podizanje stalnih naselja i obrambenih građevina, što se posebno ističe usporedimo li ih s obalama na bačkoj ili baranjskoj strani, koje su rijetko naseljene, s tek pokojim trgovištem i nijednim gradom. Također, primjetan je veći broj naselja u Povučju i Pobosuću, u središnjem dijelu županije. Na tom se području izmjenjuju neprohodne šume i močvare, što je uvjetovalo da su se tamošnje glavne prometnice kretale uz same rijeke, na čijim su se obalama potom podizala utvrđenja i naselja. Zasebnu cjelinu predstavlja relativno dobro naseljeni zapadni prostor županije, koji se prostire na obroncima Krndije i Dilja. Najrjeđe naseljen prostor županije bio je njezin posavski dio, samo s ponekim manjim trgovištem i nešto

²⁹ Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Sztrug.

³⁰ Vidi: Engel, *Magyarország*, s. v. Szurdok (Srijemska županija).

sela. Guste spačvanske šume i poplavni pojas uz rijeku Savu omogućili su razvoj tek manjeg broja pograničnih trgovišta kao riječnih prijelaza i carinskih mjesta.

Podaci relevantni za bilo kakve demografske procjene iznimno su oskudni. Kubinyi je iznio procjenu da se broj stanovnika Vukovske županije potkraj 15. stoljeća mogao kretati između 70 i 80 tisuća.³¹ Što se broja naselja tiče, posljednja sveobuhvatna povijesno-topografska istraživanja za ove krajeve proveo je Pál Engel za potrebe izrade svoje digitalne karte te je na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće identificirao ukupno 1227 mjesto, odnosno grad, trgovište, selo i pustoselinu.³²

1.4 Osnovne karakteristike urbanizacijskog procesa na području Vukovske županije do početka 15. stoljeća

Početke srednjovjekovne urbanizacije na prostoru današnje kontinentalne Hrvatske vežemo u prvom redu uz učvršćivanje mreže državnih i crkvenih institucija te feudalnih odnosa u vrijeme Arpadovića tijekom 12. i početkom 13. stoljeća.³³ Za razliku od primorskih krajeva, gdje je

³¹ Prema Kubinyiju, Vukovska bi županija spadala među natprosječno napučene županije. Kubinyi, „A Magyar királyság népessége“, 157-159.

³² Engel, *Magyarország*, (baza podataka u prilogu).

³³ Više o počecima formiranja gradova u srednjovjekovnoj Ugarskoj u: Ernő Deák, *Das Städtewesen der Länder der ungarischen Krone (1780-1918)* (Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979); Eric Fügedi, „La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 25 (1970), 4: 966-987; isti, „Pour une analyse démographique de la Hongrie médiévale“, *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 24 (1969), 6: 1299-1312; Katlin Gönczi, *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht: Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen* (Frankfurt am Main: Klostermann, 1997); György Györffy, „Les débuts de l'évolution urbaine en Hongrie“, *Cahiers de civilisation médiévale* 12 (1969), 2: 127-146, 3: 253-264; Laurențiu Rădvan, *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities* (Lieden, Boston: Brill, 2010), 53-59. István Petrovics, „The Cities and Towns of Medieval Hungary as Economic and Cultural Centres and Places of Coexistence. The Case of Pécs“, *Colloquia XVIII* (2011): 5-11; István Petrovics, „King Mathias and the Towns of the Realm“, *Analele Banatului* 21 (2013): 283-285; István Petrovics, „Towns and central places in the Danube-Tisza/Tisa-Maros/Mureș region in the Middle Ages“, *Banatica* 26 (2016), 2: 77-82. Ospežni pregled radova na temu urbanizacije Ugarske u srednjem vijeku u: István H. Németh, Katalin Szende,

kontinuitet naseljenosti pa i urbanog karaktera gradskih središta prisutan u određenoj mjeri i nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, u međurječju to nije bio slučaj. Važni cestovni pravci i topička podudarnost rimskih i srednjovjekovnih gradskih naselja zapravo su bili jedino što podsjeća na urbanu mrežu na području nekadašnje južne Panonije.³⁴

Temelj novog administrativnog i obrambenog sustava u međurječju pod Arpadovićima bile su kraljevske županije sa središtima u kraljevskim utverdama. U njihovim su se okolicama tijekom 12. i 13. stoljeća formirala prva naselja gradokmetova i kastrenza čije će jezgre dobrim dijelom evoluirati u naselja urbanog tipa, a neka od njih, osobito ona u neposrednom podgrađu kraljevskih utvrda, prerast će u najvažnija županijska gradska središta.³⁵ U ovo se vrijeme javljaju i naselja nastala na trasama magistralnih cestovnih pravaca te važnijim raskrižjima i riječnim prijelazima, koja se zbog svog prometnog i gospodarskog značaja kao tržna mjesta također razvijaju u urbana naselja.³⁶ U oba je slučaja presudnu ulogu odigrala kolonizacija doseljenika iz zapadnoeuropskih zemalja, napose iz njemačkih (Teutonci i Sasi) i romanofonih krajeva (u izvorima najčešće zvani Latinima).³⁷ Kolonisti su, osim znanja i vještina važnih za

„Research on the Towns of Medieval and Early Modern Hungary since 1989,“ *Vanna Tallin* 25 (2014): 266-286. Za područje savsko-dravskog međurječja vidi i: Budak, *Gradovi*, 38-40; Nada Klaić, „Prilog pitanju postanka slavonskih varoši“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* III (1955): 41-59; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), 286-306; Jelaš, „Gradovi“, 9-17. Ratko Vučetić, „Urbanizacija Slavonije do 19. stoljeća,“ u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. 2, ur. Božo Biškupić et alii (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske; Galerija Klovićevi dvori, 2009), 274-277.

³⁴ O ostacima antičke urbanizacije u donjem međurječju i pitanju kontinuiteta više u: Jelaš, „Gradovi“, 10-13.

³⁵ Ovdje je zanimljiv podatak koji donosi arapski putopisac Abu Hamid al-Andalusi al-Garnati. On je u Ugarskoj boravio nekoliko godina sredinom 12. stoljeća i ondje izbrojao 78 gradova. Njih je, doduše, usporedio s Bagdadom i Isfahanom, velegradima Orijenta, što sasvim sigurno nije moglo odgovarati zbilji. Ipak, ta je brojka usporediva s brojem županijskih utvrda (72), pa nije isključeno da je upravo o njihovim podgrađima riječ. Fügedi, „La formation“, 973; Eric Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000-1437)* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 37.

³⁶ Klaić, *Povijest Hrvata*, 288.

³⁷ Fügedi smatra da prvi val doseljenika treba povezati s križarskim vojnima na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće. Po njemu, križari su tada uvidjeli potencijal njima dotad nepoznate zemlje. Fügedi, „La formation“, 977. Istini za volju, poznato nam je da su već zatekli strance s europskog zapada u Srijemu, točnije u mjestu Frankavila, što je ipak dokaz da je, barem sporadično, kolonizacija morala početi ranije. Stanko Andrić, „Samostan Svetog Križa u

gospodarski napredak, sa sobom donijeli i svoje pravne tradicije, a na njima su se zasnivale povlastice kojima su Arpadovići i njihovi službenici obdarivali hospite najranijih gradskih naselja u Ugarskoj.³⁸ Treći temeljni urbogeni faktor tradicionalno je bila i uloga nadbiskupijskog ili biskupijskog središta, što je pravilo u čitavoj zapadnoj Europi još od antičkih vremena. Toj se prvotnoj urbanoj mreži nakon oporavka od tatarske provale, odnosno tijekom uznapređovalog procesa feudalizacije, počinju pridruživati i vlastelinska naselja, nastala najčešće u podgrađima vlastelinskih utvrda. Dominaciju slobodnih kraljevskih gradova i biskupskih sjedišta u 13. i 14. stoljeću, prekinut će tek novi val urbanizacije tijekom 15. stoljeća. Vlastelinska trgovišta, na različitom stupnju razvoja, tada će u potpunosti redefinirati urbanu mrežu srednjovjekovne Ugarske. Prema nekim procjenama, u čitavoj zemlji ih je moglo biti oko 800, dok je privilegiranih (slobodnih kraljevskih) gradova bilo između 30 i 35.³⁹ Štoviše, u kasnom je srednjem vijeku bio općeprisutan trend da nekadašnji kraljevski gradovi dolaze u ruke moćnih velikaša pa su, za razliku od razdoblja dinastije Arpadovića, tijekom 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća urbanu mrežu činili u velikoj većini privatni gradovi i trgovišta.⁴⁰

Frankavili (Mandelosu), "Istorijski časopis 52 (2005): 33.

³⁸ Kolonizacijom prostora Ugarske i Slavonije ugarski su vladari nastojali riješiti problem slabe napućenosti zemlje i stimulacije gospodarskog razvoja, ali i razvijanja obrambenih potencijala zemlje, budući da su građani utvrđenog grada bili jeftinija i snažnija obrambena snaga od tvrđavskih posada. Budak, *Gradovi*, 38, 44. Dodati treba da su kolonistima naseljavana i sela, a ne samo gradovi. Klaić, *Povijest Hrvata*, 286.

³⁹ Stanko Andrić, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Grafika, 2001), 144. Vera Bácskai, „Small Towns in Eastern Central Europe,“ u *Small Towns in Early Modern Europe*, ur. Peter Clark (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 80; Edit Sárosi, „The Development of a Market Town and its Market Places in the Hungarian Great Plain. Kecskemét, a Case Study,“ *Historia Urbana* 21 (2013): 141.

⁴⁰ Od važnijih radova o velikaškim obiteljima na području donjeg međurječja postoji nekoliko zapaženijih radova. Vidi: Marija Karbić, „Plemićki rodovi i velikaši slavonskog srednjovjekovlja,“ u: *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. 2, ur. Božo Biškupić et alii (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske; Galerija Klovićevi dvori, 2009), 246-257; Marija Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled,“ *VDG Jahrbuch* 15 (2008), 15; Marija Karbić, „Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije,“ *Povijesni prilozi* 31 (2006): 71-85; Marija Karbić, Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti,“ *Zbornik Muzeja Đakovištine* 12 (2015): 7-40; Ive Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek* (Osijek, Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Školska knjiga, 1994), 52-87. Ive Mažuran, *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Valpovo: Poglavarstvo grada Valpova, Matica hrvatska-Ogranak Valpovo; Osijek: Grafika, 2004), 12-34.

Čitav ovaj proces, u svim svojim fazama, prisutan je i na području prostrane i dobro naseljene Vukovske županije. Početke urbanog razvoja najvažnijih tamošnjih srednjovjekovnih naselja, Đakova, Enga, Gorjana, Iloka, Osijeka i Vukovara, možemo pratiti još od kraja 12. i prve polovice 13. stoljeća. Pritom se taj razvoj podudara u svakom pogledu s procesima u ostatku zemlje. Administrativno središte županije bila je vukovarska kraljevska tvrđava na obali Dunava. Premda najraniji zapis o njoj nalazimo u poznatom vukovarskom privilegiju iz 1231. godine, nema nikakve sumnje da je podignuta najkasnije negdje u 12. stoljeću.⁴¹ Osim vukovarskog podgrađa, u 12. i 13. stoljeću su se razvijala i trgovačka naselja poput Enga i Osijeka, koja su ležala na magistralnoj cesti što je povezivala europski jugoistok s Panonskom nizinom. Eng je gotovo izvjesno tada isto bio kraljevski grad, premda podatak koji bi to potvrdio datira tek iz 1310. godine, odnosno vremena Karla I. Roberta.⁴² Najstariji dokument o Osijeku iz 1196. godine navodi tek cistercitsku opatiju Cikador, kao korisnike feudalnih prava na tržnu pristojbu i skelarinu koju je dobila još od kralja Gejze II.⁴³ Kako o vlasnicima mjesta podaci datiraju tek iz 14. stoljeća, najizglednije je da je potkraj 12. stoljeća Osijek bio jedno od kraljevskih naselja, a možemo tek nagađati nije li i Ilok, koji je u vrijeme prvih sačuvanih zapisa o naselju razvijeni vlastelinski grad, imao slične urbane početke, kao mjesto na važnom prometnom i strateškom položaju.⁴⁴ Jedino od navedenih mjesta za koje možemo s priličnom sigurnošću reći da se razvilo kao rezultat procesa feudalizacije u 13. stoljeću jesu Gorjani.⁴⁵ Otprilike u isto vrijeme započinje i urbani razvoj Đakova, kao novog sjedišta Bosanske biskupije.

Držimo li se isključivo sporadičnih podataka u sačuvanim pisanim izvorima za 12. i 13. stoljeće, u to je vrijeme gradski status neupitan za privilegirano podgrađe vukovarske utvrde. Urbani atribut, dakako, može biti i sajam u Osijeku potkraj 12. stoljeća, na koji navraćaju trgovci iz udaljenih krajeva, premda u nedostatku drugih izvora ne možemo donijeti definitivni sud o

⁴¹ Erik Fügedi drži da je utvrda postojala još u 11. stoljeću. Vidi: Fügedi, *Castle and Society*, 36.

⁴² MNLOL, DF, 265778.

⁴³ MNLOL, DL, 4157.

⁴⁴ Arheološki nalazi pružaju određene indicije da bi urbane početke Iloka također mogli datirati u 12. stoljeće, o čemu će biti nešto više riječi kasnije.

⁴⁵ Tijekom istog procesa feudalizacije u ruke privatnih posjednika došao je i niz naselja za koja znamo ili možemo pretpostaviti da su isprva pripadala vukovarskoj kraljevskoj utvrdi. Kod nekih, poput Pačetina, Sv. Ilije ili Nuštra, početke urbanog razvoja možemo pratiti od 14., a kod ostalih tek od 15. stoljeća.

karakteru samog naselja. Znatno je indikativniji podatak s kraja 13. stoljeća za Eng, u ispravi kralja Andrije III., gdje su tamošnji trgovci i građani oslovljeni kao „universi mercatores [...] et hospites de Eng“.⁴⁶ Uzmemo li u obzir da je samo 12 godina kasnije za Karla I. Eng kraljevski grad, njegov urbani status u 13. stoljeću također ne bi trebao biti upitan. Dakle, u vrijeme dinastije Arpadovića, na temelju pisane građe, možemo potvrditi postojanje dvaju kraljevskih gradova, Vukovara i Enga, što se uklapa u opću sliku onovremene gradske mreže u Ugarskoj i Slavoniji.

To je poklapanje još izraženije pridodamo li rečenom i to da jedino za ta dva grada možemo imamo nekakve podatke o kolonizaciji doseljenika iz zapadnoeuropskih krajeva. Doduše, jedini izravni zapis o njima nalazimo u vukovarskoj povelji iz 1231. godine. Ondje se spominju četiri etničke skupine hospita: Teutonci, Sasi, Mađari i Slaveni.⁴⁷ Prema tome, svoj su bitan, ako ne i većinski, udio u tamošnjem stanovništvu imali doseljenici iz njemačkih krajeva. Također, zanimljiv je slučaj grada Enga. Spomen tamošnjih hospita u ispravi Andrije III. iz 1298. godine, doduše, ne mora nužno značiti da se radi o stranim doseljenicima. Primjer vukovarske povelje vrlo jasno daje do znanja kako su tim pojmom obuhvaćeni i Slaveni te Mađari. Ono što ipak intrigira jest to da se rečena odnosi i na trgovce i hospite obližnjeg susjednog srijemskog grada Frankavile (današnji Mandelos), naselja romanofonih doseljenika. I u kasnijim se izvorima ova dva grada spominju u istom kontekstu i imaju mnogo zajedničkih crta, pa nije toliko nevjerojatno da i tamošnji stanovnici imaju zajedničko porijeklo.⁴⁸ Tome bi u prilog moglo ići i to da je jedna od dviju župnih crkava u Engu bila posvećena sv. Leonardu, čiji su kult popularizirali francuski križari u 12. stoljeću.⁴⁹ Uz spomenute primjere, možemo još nagađati,

⁴⁶ MNLOL, DL, 1407.

⁴⁷ MNLOL, DL, 536; CD, III, 346.

⁴⁸ Vidi i: Jelaš, „Gradovi“, 48-49. Slično je mišljenje iznio i Peter Bučko u svom radu o romanofonim doseljenicima u srednjovjekovnoj Ugarskoj. Peter Bučko, „The Romance Population in the Medieval Kingdom of Hungary,“ *Analele Banatului, S. N. Arheologie – Istorie* 22 (2014): 263-264.

⁴⁹ Osim pisanih izvora, s kolonizacijom bi mogli biti povezani i pojedini sačuvani spomenici sakralne baštine iz 13. stoljeća. Tako, neki povjesničari umjetnosti smatraju da crkve u Bapskoj, Novim Mikanovcima i Moroviću, koje pripadaju tzv. Sirmijskoj grupi, svojim obilježjima, prema Vladimiru Peteru Gossu, predstavljaju odraz renesanse 12. stoljeća. Danko Dujmović i Vjekoslav Jukić, „The „Koloman Renaissance“ in North Western Croatia – An Unfinished Project“, *Starohrvatska prosvjeta* III/37 (2010): 173.

primjerice, nema li s nekim njemačkim doseljenicima veze porijeklo imena trgovišta Nijemci i Nemetin.

Svaka rasprava o urbanizaciji krajeva južno od Drave u 13. stoljeću nije potpuna ne osvrnemo li se barem ukratko i na razdoblje vladavine Kolomana, hercega čitave Slavonije, te kralja Bele IV. Kolomanova nastojanja da se ponaša gotovo kao suvereni vladar, dijeleći svakojake povlastice na području svoga dukata, izravno su se odrazila na razvoj dvaju gradova Vukovske županije, također u njegovom sastavu. Prvi je, naravno, Vukovar, kojem je 1231. godine podijelio gradske povlastice, a drugi Đakovo, koje je 1239. godine darovao bosanskom biskupu Ponsi. Tatarska provala nekoliko godina kasnije okončala je razdoblje hercega Kolomana, no tada ključnu ulogu preuzima njegov brat, kralj Bela IV. Uz povlastice što ih je podijelio u međurječju, od kojih je svakako najpoznatija zlatna bula Gradecu iz 1242. godine, Bela je potvrđivao i Kolomanove, uključujući i one Vukovaru, a potvrdio je i spomenutu darovnicu bosanskom biskupu. Premda su gradske politike hercega Kolomana i kralja Bele bile uvjetovane različitim motivima i povijesnim okolnostima, ipak možemo reći da se radi o kontinuitetu odnosa prema pitanju razvitka gradskih naselja u međurječju, koji je upravo u njihovo vrijeme bio najintenzivniji, kada govorimo o razdoblju dinastije Arpadovića.

Dinastička previranja na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće i dolazak Anžuvina na vlast umnogome su se odrazili i na tijek razvoja pojedinih naselja Vukovske županije, kao posljedica moći njihovih vlasnika, bliskih novoj vladarskoj kući.⁵⁰ Tu se ponajprije misli na vlastelinske (velikaške) gradove Ilok i Gorjane. Ilok je gradski status stekao najkasnije u prvoj polovici 14. stoljeća, u vrijeme tada iznimno utjecajnih velikaša Iločkih od roda Csák. Nešto kasnije, u drugoj polovici stoljeća, gradski će status steći i Gorjani, u čemu je presudnu ulogu najvjerojatnije odigrao moćni palatin Nikola Gorjanski. Osim dvaju vlastelinskih sjedišta, gradski je status u to vrijeme steklo i biskupsko sjelo Đakovo. Tako je tijekom 14. stoljeća mjesta Vukovske županije u izvorima označenih kao *civitas* bilo ukupno pet: dva kraljevska grada (Eng i Vukovar), dva vlastelinska (Gorjani i Ilok) te jedan biskupski (Đakovo).⁵¹

⁵⁰ Općenito o razvoju urbane mreže u ranom razdoblju dinastije Anžuvina u: Katalin Szende, „Continuity and Change in the Urban Network of Hungary in the Early Angevin Period,“ *Banatica* 26 (2016): 53-76.

⁵¹ Vidi: Engel, „Valkóvármegye“, s. v. v. Eng, Diakó, Gara, Újlak, Valkóvár.

Svakako je indikativno i to da u isto vrijeme u Iloku, Gorjanima i Đakovu nailazimo i na jedan od najizrazitijih srednjovjekovnih urbanih atributa, a to su samostani prosjačkih redova. Za očekivati bi bilo da su takve redovničke zajednice djelovale i u kraljevskim gradovima i trgovačkim centrima poput Vukovara; međutim, ondje ih po svemu sudeći nije bilo, što nije jednostavno objasniti. U 14. stoljeću određene urbane attribute, prije svega sajmove, bilježimo i u nekim drugim važnijim vlastelinskim naseljima, kao što su Borovo, Osijek, Morović i Nuštar, no potvrdu njihovog urbanog karaktera donose tek izvori iz 15. stoljeća.

Specifične okolnosti u kojima su se ovi krajevi našli nakon prodora Osmanlija na jugoistok Europe potkraj 14. stoljeća također su ostavile traga na izgled ovdašnje urbane mreže. Najizrazitija posljedica izloženosti donjeg međurječja sve češćim osmanskim provalama potpuni je nestanak s povijesne pozornice dotad jednog od najvažnijih gradova u županiji, kraljevskog Enga, koji je početkom 15. stoljeća stradao i otada o njemu više nema vijesti, što ostavlja prostora jedino za pretpostavku da je to mjesto bilo raseljeno. Također, sigurnosna situacija dovela je u narednom razdoblju do podizanja nemalog broja kaštela diljem županije. Osim obrambenih, oni nužno za sebe vežu i neke administrativne te gospodarske funkcije, pa i u tome treba tražiti dio uzroka naglom povećanju broja trgovišta od sredine 15. stoljeća, napose onih na nekakvom početnom stupnju urbanog razvoja. Za prijelaz iz 14. u 15. stoljeće karakteristično je i to da mnogi privilegirani kraljevski gradovi počinju prelaziti u ruke velikaša, a to se dogodilo i sa starim županijskim centrom Vukovarom. Gorjani su pak izgubili na značenju nakon što je u vrijeme palatina Nikole Gorjanskog (mlađeg) stalna obiteljska rezidencija preseljena u baranjski Šikloš. Đakovo je u isto vrijeme bilo na vrhuncu, nakon čega je uslijedilo razdoblje opadanja. Nove okolnosti, čini se, nisu ozbiljne ugrozile dinamiku urbanog razvoja Iloka. Taj će grad, za razliku od ostalih, svoj vrhunac doživjeti tek u posljednjim desetljećima srednjega vijeka, kada će držati apsolutni primat u urbanoj mreži Vukovske županije, a ulogu važnog administrativnog centra zadržat će i tijekom razdoblja osmanske vladavine.

2. SUSTAV ANALIZE I KATEGORIZACIJE CENTRALNIH MJESTA ANDRÁSA KUBINYIJA

2.1 Teorijski okvir i pitanje razgraničenja kategorija urbanih mjesta

Osnovno teorijsko pitanje vezano za problematiku urbanizacije odnosi se na pojam grada. O tome su napisane čitave rasprave, iz uglova različitih znanstvenih disciplina i područja, napose geografije, sociologije, ekonomije, prava, kulturne antropologije, arhitekture i urbanizma, povijesti umjetnosti, arheologije i, dakako, povijesti.⁵² Definicija, dakle, ne nedostaje, a njihov cjeloviti pregled i sistematizacija vjerojatno bi uvelike nadišli okvire primjerene ovom radu, s tim da ne bi nužno mnogo više doprinijeli boljem razumijevanju problematike razgraničenja kategorija urbanih naselja. Zato bi ovaj kratak osvrt, umjesto nizanjem i usporedbom definicija najistaknutijih autora, možda bilo zgodnije i korisnije započeti jednom tvrdnjom ili stavom koji izravnije upućuje na srž problema. Takva je, primjerice, tvrdnja povjesničara Nenada Moaćanina, koji, pišući o slavonskim i srijemskim gradovima u doba osmanske vlasti, kaže da su gradovi „naselja koja nisu smatrana selima“.⁵³ Ovdje se, dakako, ne radi o Moaćaninovom pokušaju definicije grada. On se samo referirao na osmanske deftere, gdje su, sasvim prirodno, naselja većinom označena kao sela, a ona koja to nisu bila, kao gradovi. No ta, samo naizgled banalna, tvrdnja zapravo vrlo dobro ilustrira ono što je polazišna točka svake rasprave o kategorizaciji urbanih mjesta, a riječ je o dihotomiji dvaju elementarnih oblika – grada i sela.

⁵² Jedno od utjecajnijih teorijskih djela na ovu temu je rad pod naslovom *Die Stadt* uglednog sociologa Maxa Webera, prvi put objavljen 1921. godine, posthumno, u časopisu *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*. Vidi i izdanje na engleskom jeziku: Max Weber, *The City* (New York: The Free Press, 1958). Od važnijih radova svakako treba izdvojiti i djelo *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects* Lewisa Mumforda iz 1961. godine, objavljeno i u hrvatskom prijevodu. Vidi: Lewis Mumford, *Grad u historiji: njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi* (Zagreb: Naprijed, 1988). Postoje i druge studije vrijedne spomena poput: Gideon Sjoberg, *The Preindustrial City: Past and Present* (New York: The Free Press, 1960); Paul Bairoch, *Cities and Economic Development: From the Dawn of History to the Present* (Chicago: The University of Chicago Press, 1988).

⁵³ Nenad Moaćanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 63.

Glavni zadatak prije svake analize urbane mreže jest izdvajanje onih naselja koja ne možemo smatrati selima. Za to je, u prvom redu, potrebno razumijevanje osnovnih karakteristika, kako gradova, tako i sela. Ono je, također, važno i zbog daljnje razrade kategorija gradskih naselja. Razrada u pravilu podrazumijeva identifikaciju prijelaznih ili međuoblika, odnosno naselja kod kojih u određenom omjeru bilježimo karakteristike i sela i gradova. Svakom složenijom podjelom naselja zapravo se samo nastoji utvrditi mogu li se na zamišljenoj skali između dviju oprečnih (idealnih) kategorija identificirati skupine primjera koji u većoj ili manjoj mjeri dijele karakteristike i pozicioniraju li ih kao više urbana ili ruralna mjesta. Znači, koliko god kategorija ili potkategorija neki model predviđao, nijednu od njih nije moguće ni definirati niti objasniti izvan konteksta dihotomije grad-selo.

Pri određivanju supstancijalnih razlika između gradova i sela važno je uočiti neka od njihovih osnovnih obilježja. Općenito govoreći, sela su pretežito slabije i rjeđe naseljena mjesta, nerazvijene ili slabije razvijene infrastrukture, gdje se stanovništvo u pravilu bavi poljoprivredom i općenito jednostavnijim zanimanjima. Ona su rijetko u središtu političkih, društvenih ili gospodarskih zbivanja. Tamošnje stanovništvo ima svoju zasebnu tradiciju i kulturu, manje podložnu utjecaju globalnih trendova. U gradu je stanovnika u pravilu više ili mnogo više, gradnja je gušća, infrastruktura kompleksna, a usluge i djelatnosti brojnije i raznovrsnije. Gradske su sredine generator gospodarskih i društvenih promjena i inovacija, a velika fluktuacija stanovništva čini gradske zajednice izloženijim i podložnijim različitim kulturnim utjecajima.

Uzmemo li u razmatranje još i faktor prostora i vremena, onda analize ipak iziskuju manje općenite, odnosno preciznije definicije. Jer, premda nema spora da je opreka selo-grad postojala od pojave prvih gradova u prapovijesti do današnjih dana na svim mjestima gdje su se razvila civilizirana društva, obilježja pojedinih oblika naselja razlikovala su se ovisno o prostoru i vremenu. Sukladno tome, nije neobično da se fenomen naselja europskog srednjovjekovlja (napose gradskih) tretira kao zasebna istraživačka tema.⁵⁴

⁵⁴ Od važnijih sinteza vezanih za srednjovjekovni grad svakako treba izdvojiti klasik Henrija Pirennea objavljen prvo 1925. godine na engleskom pod naslovom *Medieval Cities: Their Origins and Revival of Trade*, a dvije godine kasnije i na francuskom pod naslovom *Les Villes du Moyen Âge, essai d'histoire économique et sociale*, danas

Potreba za utvrđivanjem kriterija diferencijacije srednjovjekovnih urbanih i ruralnih naselja, kao i njihove daljnje razdiobe unutar temeljnih kategorija, dulje vrijeme zaokuplja medieviste različitih stručnih profila i istraživačkih interesa. Jedan od važnijih autora svakako je Max Weber, koji je u svom *Die Stadt* čitavo poglavlje posvetio raspravi o prirodi grada, razmatrajući prvenstveno ekonomske, upravno-političke i obrambene aspekte u različitim epohama, uključujući i srednji vijek.⁵⁵ Shvativši da se pojednostavljenom definicijom grada kao velikog naselja s gusto izgrađenim kućama ne mogu objasniti slučajevi poput, primjerice, manjih i ne baš gusto naseljenih srednjovjekovnih povlaštenih gradskih naselja, brojem stanovnika višestruko manjih od nekih novovjekovnih ruskih sela, opredijelio se za složeniji pristup. Pritom je izostavio kriterij veličine naselja, a u obzir je uzeo više kriterija temeljenih na gospodarskim, upravnim i obrambenim funkcijama naselja. Kada govori o prostoru europskog zapada u srednjem vijeku, ističe da je to jedino mjesto i vrijeme kada su gradovi funkcionirali u pravom smislu kao „urbane zajednice“, odnosno komune, jer im se gradski status temelji na povlasticama koje definiraju građanstvo kao samoupravni kolektivni entitet, što, uz neke iznimke, nije prisutno u drugim epohama i dijelovima svijeta.⁵⁶ No, prema Weberu, srednjovjekovni se gradovi od sela ne izdvajaju isključivo po pravnom statusu. On smatra da je za postojanje „urbane zajednice“ potrebno stanovništvo koje se uglavnom bavi obrtom i trgovinom, zatim prisutnost utvrde, tržnog mjesta, lokalnog suda i barem djelomično autonomnog zakonodavstva, s tim povezanih gradskih organizacija, određeni stupanj administrativne i crkvene autonomije te, posljedično, i lokale vlasti u čijem izboru sudjeluju sami građani.⁵⁷

dostupnu u različitim izdanjima i prijevodima. Vidi: Henri Pirenne, *Medieval Cities: Their Origins and Revival of Trade* (Princeton-Oxford: Princeton University Press, 2014).

⁵⁵ Weber, *The City*, 65-89.

⁵⁶ Ovdje treba napomenuti da je ovakav status gradskih općina, temeljen na vladarskim povlasticama, u nekim zemljama, poput Habsburške Monarhije, opstao sve do konačnog ukidanja feudalizma sredinom 19. stoljeća.

⁵⁷ „To constitute a full urban community a settlement must display a relative predominance of trade-commercial relations with the settlement as a whole displaying the following features: 1. a fortification; 2. a market; 3. a court of its own and at least partially autonomous law; 4. a related form of association; and 5. at least partial autonomy and autocephaly, thus also an administration by authorities in the election of whom the burghers participated.“ Weber, *The City*, 81.

Općenito govoreći, Weberova promišljanja i danas predstavljaju relevantnu teorijsku podlogu za bilo kakvu raspravu o obilježjima i prirodi gradova. Tim više što on nije samo želio uspostaviti distinkciju između gradova i sela, već piše i o različitim tipovima gradova, uvodeći kategorije potrošačkog i proizvodnog grada.⁵⁸ U svoj teorijski diskurs uvodi i prostornu dimenziju, odnosno pojmove poput „ubranog ekonomskog područja“, općenito uzimajući u obzir utjecaj grada na njegovu neposrednu okolicu, kao i utjecaj okolice na grad.⁵⁹ Time je njegov teorijski koncept zakoraknuo i u područje urbane geografije, na tragu ideja koje će biti u osnovi sustava njemačkog geografa Waltera Christallera, o čemu će više riječi biti nešto kasnije.⁶⁰

Weberova idealna tipizacija, dakako, podrazumijeva da se čitav niz primjera neće u cijelosti uklopiti u definicije pojedinih kategorija, nego tek djelomično, a odstupanja mogu biti i znatna u pojedinim slučajevima. Dakle, uvođenjem više kriterija učinjen je određen odmak od pojednostavljenog poimanja grada temeljenog na jednom pokazatelju, poput veličine ili pravnog statusa naselja, uvažavajući i druge urbane atribute. No, i dalje ostaje problem atipičnih primjera i marginalnih slučajeva. Svjesna da tradicionalne definicije grada bazirane na pravnom statusu, topografiji, veličini naselja ili terminologiji često povjesničare navode da traže egzaktne pokazatelje, Susan Reynolds smatra inzistiranje na njima neadekvatnim te daje nerestriktivniju definiciju grada od Weberove. Ona, također, uvažava postojanje urbanih zajednica kao pravne kategorije, premda ne drži da se one u svojoj naravi toliko razlikuju od ostalih zajednica, poput seoskih. Razliku vidi tek u razini sloboda, odnosno samouprave. Prema Reynolds, gradovi su zajednice stanovnika koji se bave pretežito neagrarnim djelatnostima, zbog čega proizlazi da se smatraju, ili ih se smatra, drugačijim od pripadnika drugih zajednica.⁶¹

⁵⁸ Potrošački grad je onaj gdje glavnu ulogu u lokalnoj ekonomiji imaju veliki potrošači. Proizvodni grad, pak, temelji svoje bogatstvo na stvaranju dobara. Jasno, tu se radi o idealnim tipovima, dok u stvarnosti svaki grad ima karakteristike i potrošačkog i proizvodnog grada. Weber, *The City*, 68-70.

⁵⁹ Weber, *The City*, 73-74.

⁶⁰ Doduše, na Christallera će ipak nešto veći utjecaj imati brat Maxa Webera, Alfred. Milan Vresk, *Osnove urbane geografije* (Zagreb, Školska knjiga, 1990), 194.

⁶¹ Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe: 900-1300* (Oxford: Clarendon Press, 1997), 155-157.

Nastojanje da se problem atipičnih i marginalnih slučajeva riješi istraživače urbane povijesti ne mora nužno odvesti prema promišljanjima o kompleksima raznovrsnih kriterija ili labavijim definicijama. Naime, vrlo elegantno rješenje svakako bi bio pronalazak nekakvog univerzalnog pokazatelja, svojstvenog za sva gradska naselja. Naravno, već je ustanovljeno da to ne može biti pravni status, ekonomska struktura i broj stanovnika ili terminologija u pisanim vrelima, jer tu bilježimo podosta varijacija od slučaja do slučaja. Kada govorimo o srednjovjekovnim gradovima, svakako treba izdvojiti vrlo zanimljiv prijedlog poznatog francuskog povjesničara Jacquesa Le Goffa. On je, naime, zaključio da je glavni pokazatelj urbaniteta nekog mjesta postojanje barem jednog samostana prosjačkog reda. Svoje opservacije na urbanu mrežu srednjovjekovne Francuske i razradu teze objavio je 1968. u jednom od stožernih časopisa francuske historiografije *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*.⁶² Čak i površnim poznavateljima srednjovjekovne urbane povijesti te povijesti prosjačkih redova jasno je kako Le Goffov zaključak nije posve bez osnove, i bez dubljeg ulaženja u samu argumentaciju ove teze. Poznato je da su, za razliku od monaških, narav i poslanje prosjačkih redova iziskivali djelovanje u urbanom ambijentu, odnosno ondje gdje se svakodnevno okupljao veći broj ljudi, a sama je sredina imala ekonomsku snagu dostatnu za održavanje jedne ili više redovničkih zajednica koje nisu imala prihode od vlastite proizvodnje. Dakle, samostani prosjačkih redova inherentno su urbani fenomen srednjovjekovnog Zapada. Ta je teza nedugo zatim naišla na odjeke u mađarskoj historiografiji.

Godine 1970. u istom je francuskom časopisu svoje istraživanje za područje srednjovjekovne Ugarske objavio mađarski povjesničar Erik Fügedi te je i on uočio povezanost urbaniteta naselja s prisutnošću prosjačkih redova.⁶³ Doduše, Fügedi priznaje da se ona ne može primijeniti kao univerzalni kriterij u svim slučajevima.⁶⁴ To je, ujedno, i glavni argument protiv teze da se prisutnost prosjačkih redova može uzeti kao jedinstveni *signum distinctionis* gradskih naselja

⁶² Jacques Le Goff, „Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: l'implantation des ordres mendiants. Programme-questionnaire pour une enquête,“ *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 23 (1968), 2: 335-352.

⁶³ Fügedi, „La formation“, 966-987.

⁶⁴ S time se složila i Beatrix Romhányi. Vidi: Beatrix F. Romhányi, „Kolostorhálózat – településhálózat – népesség. A középkori Magyar Királyság demográfiai helyzetének változásaihoz,“ *Történelmiszemle* 57 (2004), 1: 36-37.

na prostoru srednjovjekovne Ugarske i Slavonije jer se, u konačnici, ni ovim pristupom ne rješava temeljni problem atipičnih i rubnih slučajeva. Premda je posve neupitno da samostane prosjačkih redova i u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, kao i u Francuskoj, treba vezati prvenstveno uz naselja urbanog karaktera, nije zanemariv broj primjera za koje podatke o tome nemamo, ali imamo zato niz drugih argumenata da se radi o razvijenim urbanim mjestima. Za ilustraciju će najbolje poslužiti već spomenuti primjer privilegiranog kraljevskog grada Vukovara, za koji ne raspoložemo s podacima o postojanju nekog od samostana prosjačkih redova. S druge strane, u istoj županiji imamo zabilježene zajednice franjevaca u daleko manje razvijenim naseljima Alšan i Harapkó (Rokovci). Čak i kada bismo ovaj slučaj proglasili odstupanjem od pravila uvjetovanim specifičnim okolnostima u kojima je djelovala Bosanska franjevačka vikarija, prethodno bismo se morali osvrnuti na sve dostupne pokazatelje urbanog razvoja navedenih naselja kako bismo uopće mogli tvrditi da je riječ o nekakvom odstupanju od uobičajenog. Dakle, svakako je nužno posegnuti za kompleksnijim setom kriterija da bismo uspostavili neku vrstu kontrolnog mehanizma koji bi spriječio utjecaj iznimaka i odstupanja na konačni rezultat analize. Ovo ograničenje u primjeni LeGoffovog jedinstvenog (univerzalnog) kriterija na prostor srednjovjekovne Ugarske i Slavonije nipošto ne znači da ga treba odbaciti ili zanemariti. Pri utvrđivanju je li neko naselje urbano ili ne svakako treba uzeti u obzir i prisutnost samostana prosjačkih redova, skupa s ostalim pravnim, terminološkim, gospodarskim i obrambenim kriterijima koje nalazimo još kod Webera, što je, na koncu, Kubinyi i učinio uvrstivši to u svoj sustav bodovanja centralnih mjesta.

Sličan je pristup potreban i da bi se preciznije moglo odrediti različite kategorije gradskih naselja koje se javljaju kao posljedica specifičnih okolnosti urbanog razvoja u pojedinim krajevima Europe i lokalnim pravnim tradicijama. Kada promišljamo o prostoru srednjovjekovne Ugarske i Slavonije treba imati u vidu tri činjenice. Prva je da ondje bilježimo naselja na različitom stupnju urbanog razvoja označavana u izvorima različitim pojmovima. Druga je da se frekvencija upotrebe pojedinih pojmova, ali i njihovo značenje, u razdoblju od 13. do 15. stoljeća mijenjaju. Treća je da se prve zapisane definicije pojedinih pojmova javljaju tek od 16. stoljeća, a njihova je upotreba do tada često nedosljedna, pa i zbunjujuća, iz čega proizlaze određene poteškoće u pogledu njihovog razgraničenja. U srži problema kategorizacije gradskih naselja na ovom području na prvom je mjestu, dakle, pitanje upotrebe određenih termina u

srednjovjekovnim izvorima i koliko ti termini doista odražavaju stvarno stanje.

Premda su se za naselja u ovim krajevima kod kojih bilježimo urbane karakteristike koristili i drugi pojmovi, u razvijenom i kasnom srednjem vijeku prevladavaju tri: *civitas*, *oppidum* i *libera villa*.⁶⁵ Općenito govoreći, pojam *civitas* (hrv. *grad*, mađ. *varos*, njem. *Stadt*), označava naselje na višem stupnju urbanog razvoja, a pojam *oppidum* (hrv. *trgovište*, mađ. *mezővaros*, njem. *Markt*) u načelu se odnosi na manje urbana mjesta. Nešto više terminoloških nejasnoća uzrokuje pojam *libera villa*, karakterističan za privilegirana gradska naselja u 13. pa i 14. stoljeću, a koji se u kasnijem razdoblju rabio i za seoska naselja s određenim povlasticama.⁶⁶ Važan rad na temu terminologije kojom se označavaju gradska naselja u izvorima objavila je 1980. godine mađarska povjesničarka Erzsébet Ladányi. Ona se ponajviše usredotočila upravo na upotrebu i značenje pojma *libera villa*, zaključivši da je on u osnovi istoznačan pojmu *civitas*.⁶⁷ Istini za volju, gradski dekret, tzv. *Decretum Minus*, kralja Žigmunda iz 1405. godine, ipak podređuje i pojam *libera villa* pojmu *civitas*, kada tvrdi da određene *liberae villae* i

⁶⁵ Budak, *Gradovi*, 21-24.

⁶⁶ Premda nije isključivo pravilo, u 15. se stoljeću pojmom *villa* najčešće označavaju sela. Jedini je primjer tadašnjeg naselja u Vukovskoj županiji koje se spominje kao *libera villa* mjesto Slobodna Vlast. Današnje ime dolazi od novovjekovnog Slobodna Vas ili mađ. *Szabadfalu*, a 1413. godine se javlja pod imenom Sv. Juraj *libera villa* (*libera villa Sancti Georgii martiriis*). MNOL, DL, 88009. Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szabadfalu. No, premda se iz tog jednog navoda čini drugačije, ovdje se ipak o selu za koje se u jendom izvoru javlja latinska inačica vernakularnog imena Szabadfalu. Više u: Stanko Andrić, „Imenica *vas* u staroj hrvatskoj toponimiji,“ *Croatica – Časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* XXXVII/57 (2013): 107-108.

⁶⁷ Iz njezine opsežne analize inskripcija i dispozicija srednjovjekovnih isprava treba izdvojiti dva posebno važna zaključka za pitanje kategorizacije naselja. Prvi je da u početnoj fazi urbanizacije, dakle u 13. stoljeću, zapravo i ne možemo govoriti o hijerarhijskim odnosima između gradova jer se oni naprosto tada nisu mogli razviti. U to se vrijeme za gradska naselja rabe termini *civitas*, *villa*, *libera villa*, pa i *castrum*. Pritom naizmjeničnu uporabu pojmova, ili čak istovremenu (*civitas seu villa*), objašnjava time da su oni u to vrijeme imali isto značenje. Erzsébet Ladányi, „Liberavilla, civitas, oppidum: Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben,“ *Történelmi szemle* 23 (1980), 3: 460-461, 469. Ovom problematikom se nedavno bavio i László Szabolcs Gulyás, analizirajući u prvom redu odnos pravnog status naselja i terminologiju. László Szabolcs Gulyás, „*Civitas* vagy *oppidum*? Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi terminológiájának vizsgálatához,“ u *Arcana Tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére*, sv. 1, ur. Attila Bárány, Gábor Dreska, Kornél Szovák (Budapest, Debrecen: Magyar Tudományos Akadémia; Debreceni Egyetem; Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara; Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2014), 391-403.

trgovišta treba uzdignuti u status grada.⁶⁸ To, i činjenica da se pojam u 15. stoljeću rabio i za seoska naselja, ostavlja dosta prostora za daljnju raspravu.

Studija Erzsébet Ladányi pokazala je da učestalost termina *libera villa* u izvorima 15. i prve polovice 16. stoljeća nije zanemariva.⁶⁹ Ipak, u pogledu zastupljenosti, a time i relevantnosti, prvenstvo neupitno pripada pojmovima *civitas* i *oppidum*. Izvori tako jasno pokazuju da su se tada iskristalizirale dvije temeljne kategorije urbanih naselja, gradovi i trgovišta, a ta će podjela u ovim krajevima opstati sve do kraja novoga vijeka. No, suglasje oko točnog značenja ovih pojmova ne postoji. Budak u svojoj studiji o gradovima Varaždinske županije donosi pregled značajnijih rješenja u pravnoj i historiografskoj literaturi od 16. stoljeća do suvremenih nastojanja da se stvari razjasne. Ukratko, predložene distinkcije između naselja koja izvori nazivaju *civitas* i onih označenih pojmom *oppidum* temelje se na jednom ili eventualno dvama kriterijima, a izdvojiti ćemo najvažnije: pravni kriterij (slobodni i neslobodni grad), kriterij utvrđenosti (naselje utvrđeno bedemima i ono eventualno utvrđeno nasipima i palisadama), kriterij veličine (grad i gradić), kriterij vlasništva (vladarski i vlastelinski grad) i kriterij ekonomske strukture stanovništva (većinom neagrarno i većinom agrarno).⁷⁰

Glavninu ovih kriterija možemo sagledati u kontekstu definicije grada koju donosi Stjepan Werböczy u osmom poglavlju treće dijela njegovog *Tripartita* iz 1517. godine.⁷¹ Definicija se sastoji u sljedećem:

⁶⁸ „quasdam liberas villas seu oppida, civitatis honore sublimandas”. SzT, IV, 6.

⁶⁹ Ladányi, „Liberavilla“, 471-475.

⁷⁰ Zagovaranje pravnog kriterija Budak pronalazi u Ivana Pergošića, koji je zapravo priredio hrvatsko izdanje Werböczyjevog *Tripartita*. Kriterij veličine je pronašao u Belostenčevom *Gazofilaciju*. Utvrđenost naselja i neagrarni karakter stanovništva kao kriterije isticao je austrijski povjesničar Karl Gutkas, vezano prije svega za austrijske srednjovjekovne gradove. Također austrijski socijalni povjesničar Michael Mitterauer zastupljen je u pregledu zbog stava da je gradove osnivao vladar, a trgovišta vlastelini. Više o samim tezama te bibliografski podaci u: Budak, *Gradovi*, 21-23.

⁷¹ Stephen Werböcy, ur., *The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary: A Work in Three Parts, The "Tripartitum". /Tripartitum Opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* (Idyllwilds CA: Charles Schlacks, Jr; Budapest: Department of Medieval Studies CEU, 2005), 389.

- 1) pojam *civitas* proizlazi iz činjenice da su gradovi kolektivni entitet koji čini velik broj građana (*civium unitas*)
- 2) grad čini velik broj kuća i ulica, nužno i bedemi te utvrda, te je opskrbljen privilegijama koji mu omogućavaju dobar i pošten život
- 3) gradske se zajednice međusobno razlikuju po svojoj lokaciji, povlasticama i običajima, pa su tako i neki slobodni gradovi podložni personalnoj jurisdikciji kralja, a drugi taverniku (tzv. personalni i tavernikalni gradovi)

Premda se ovo poglavlje *Tripartita* u načelu tiče dviju kategorija slobodnih gradova, točnije triju personalnih i osam tavernikalnih, definicije se evidentno odnose na gradove općenito. Ukratko, prema Werböczyju gradovi su naselja s velikim brojem žitelja, kuća i ulica čiji stanovnici, kao zajednica, uživaju stanovite povlastice. Werböczy u svom djelu nije posvetio zasebno poglavlje trgovištima pa ne raspolažemo jasnom definicijom te kategorije. Ona se, doduše, pojavljuju u više navrata, većinom u poglavljima vezanim za pitanje prava posjeda. Iz tih se poglavlja da zaključiti da su prema Werböczyju trgovišta mjesta čiji stanovnici ne uživaju privilegije, odnosno u kojima žive kmetovi.⁷²

Ovakvo tumačenje umnogome odgovara stvarnom stanju. Povlastice po kojima su građani izuzeti iz djelokruga vlasti lokalnih moćnika ili institucija i podvrgnuti vrhovnoj sudbenoj vlasti vladara (ili tavernika), a istovremeno uživaju visok stupanj autonomije, uključujući i pravo izbora nositelja dužnosti gradskih vlasti, predstavljaju temeljnu karakteristiku srednjovjekovnih ili, bolje rečeno, feudalnih gradova uopće. Dakle, visok stupanj upravne, sudbene i ekonomske autonomije te razvijene institucije lokalne vlasti neodvojivi su od pojma *civitas*. Također, u 15. i početkom 16. stoljeća u Ugarskoj i Slavoniji bilježimo mnoštvo trgovišta koja, za razliku od gradova, takav stupanj autonomije zasigurno nisu imala, a često se tamošnji stanovnici nazivaju kmetovima (*iobagiones*).

⁷² Vidi: dio I, poglavlje 60, članak 8; te dio III, poglavlje 32. Werböcy, *The Customary Law*, 133, 419.

Međutim, osim tipičnih „kmetских“ trgovišta, postoji i nezanemariv broj onih čiji stanovnici uživaju povlašteni status. Najbolji je takav primjer u našim krajevima srednjovjekovna Krapina. Tamošnji je općina 1347. godine dobila određene povlastice od kralja Ludovika. One, doduše, nisu bile osobito široke i nisu jamčile punu upravnu i sudbenu autonomiju jer je tamošnji *villicus* vlast dijelio s lokalnim kaštelanom kao predstavnikom feudalnog gospodara (prvo kralja, a onda vlastele).⁷³ Taj podatak možda po sebi govori da nije riječ o „pravim“ gradskim povlasticama, no treba reći da u to vrijeme u slučaju težih kaznenih djela samostalno nisu mogli presuditi ni, primjerice, poglavari znatno razvijenijeg Varaždina ili Vukovara.⁷⁴ Nadalje, stanovnike Krapine izvori ne nazivaju *iobagiones*, već *cives*, *hospites*, *incolae* i *purgari*, pojmovima najkarakterističnijim za stanovnike gradova.⁷⁵ To znači da, iako je posve neupitno kako postoje trgovišta čije stanovnike možemo smatrati neslobodnim kmetovima, jednako tako postoje i ona čiji je pravni status vrlo sličan onome koji uživaju stanovnici gradova ili pak imaju lokalnu samoupravu uređenu po uzoru na gradove (sudac, prisjednici).⁷⁶ Iz ovoga proizlazi da je pitanje pravnog statusa ipak kompleksnije od načina na koji to tumači Werböczy, to jest da kriterij pravnog statusa po kojem su *civitates* slobodni, a *oppida* neslobodni gradovi nije primjenjiv na sva urbana naselja.⁷⁷

⁷³ Budak, *Gradovi*, 49.

⁷⁴ Takozvano pravo mača, odnosno sudbenu nadležnost nad slučajevima najtežih delikata, varaždinski je sudac dobio 1357. godine.

⁷⁵ Budak, *Gradovi*, 32.

⁷⁶ Što se općinske samouprave tiče, jednu stvar Werböczy navodi da je zajednička trgovištima i gradovima, a to je upotreba službenog pečata koji im je dodijelio vladar. Vidi: dio II, poglavlje 13, članak 3. Werböczy, *The Customary Law*, 243.

⁷⁷ Za pitanje pravnog statusa vezana je i tvrdnja Ernőa Deáka, koju također prenosi Budak, da su povlastice gradovima davane prema stolnobiogradskom pravu, a trgovištima i selima prema peštanskom. Deák, *Das Städtewesen*, 20; Budak, *Gradovi*, 23. S obzirom na nedostatak bilo kakvih izvora o povlasticama za trgovišta i sela, Deákovu tvrdnju ne možemo provjeriti na primjeru Vukovske županije, a Lujo Margetić je općenito uočio neke posebnosti gradskih povlastica za područja južno od Drave, ističući moguće utjecaje ne iz središnje Ugarske, već iz Hrvatske. Lujo Margetić, „Neka pitanja u svezi sa Zlatnom bulom Bele IV. (1242.),“ u *Zagrebački Gradec: 1242-1850*, ur. Ivan Kampuš (Zagreb: Grad Zagreb, 1994), 61-73. Zanimljivo je, također, da Deák uopće ne spominje gradove čije se povlastice temelje na budimskim, kakav je slučaj s Ilokom. Još jedan pravni kriterij razgraničenja u Budakovom pregledu je tzv. *ius stapulae*, odnosno pravo zadržavanja robe u tranzitu radi njezine prodaje na lokalnoj tržnici, za koji se zauzeo Mitteraurer. Budak, *Gradovi*, 22.

S kriterijem utvrđenosti također postoje određene rezerve u primjeni. Premda tvrdnja kako je u slučaju gradova, kao razvijenijih i strateški važnijih mjesta, izglednije da će postojati bedemi oko samog naselja nipošto ne bi bila pogrešna, utvrđenost naprosto ne može biti relevantna pri razlikovanju gradova i trgovišta, kao ni vrsta obrambene strukture (palisade, zidani bedemi). Dovoljno primjera za osporavanje ovoga kriterija možemo naći u samoj Vukovskoj županiji. Tijekom 14. stoljeća više je naselja označeno pojmom *civitas* (Đakovo, Eng, Gorjani, Ilok i Vukovar). Ni za jedno od njih nemamo podatke o postojanju bedema. Štoviše, za kraljevski grad Eng nemamo podatke ni da se nalazio u podgrađu utvrde, odnosno da je u njegovoj neposrednoj blizini nekakva obrambena građevina. Da utvrđenost ne može poslužiti kao kriterij razgraničenja misli i Budak, a i sam je Varaždin zidane bedeme dobio najranije u drugoj polovici 15. stoljeća.⁷⁸ Sve to potvrđuje i formulacija koju nalazimo u Žigmundovom dekretu iz 1405. godine da „neke gradove treba opasati bedemima“.⁷⁹ Ona jasno kazuje da, barem što se Žigmunda tiče, utvrđenost naselja nije kriterij razlikovanja gradova i trgovišta. Ipak, početak 15. stoljeća u donjem međurječju obilježila je sve izrazitija opasnost od osmanskih upada, pa se u tom razdoblju intenzivira podizanje obrambenih građevina. Da je utvrđenost naselja dobila na važnosti, očituje se i u ovoj odredbi Žigmundovog dekreta. Podataka o gradskim bedemima za Vukovsku županiju, doduše, nema mnogo. Tijekom druge polovice stoljeća, u vrijeme Nikole Iločkog, izgrađen je utvrđeni vlastelinski kompleks koji možemo smatrati iločkim gornjim gradom.⁸⁰ Utvrđeni su, ali najvjerojatnije tek palisadama, bili još i Gorjani, dok u literaturi postoje različita mišljenja u vezi s osječkim bedemima.⁸¹ Na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće u

⁷⁸Budak, *Gradovi*, 23, 111.

⁷⁹„quasdam civitates murorumambitucingendas“. SzT, IV, 5.

⁸⁰ Od tog impresivnog kompleksa do danas je ostao sačuvan veći dio bedemskog plašta u dužini od 800 m sa šest polukružnih i četirima pravokutnim kulama i jednim isturenim bastionom. Ondje je stajala župna crkva, dvije samostanske i drugi objekti koji po namjeni nisu bili vezani za obrambeni sustav ili vlastelinsku rezidenciju. U 15. je stoljeću bio utvrđen i biskupijski kompleks u Đakovu, ali on je bio znatno manjih dimenzija i samim time je od neobrambenih objekata uključivao najvjerojatnije samo biskupsku rezidenciju, katedralu i zgradu katedralnog kaptola te pomoćne zgrade. Stoga ga teško možemo uspoređivati s iločkim gornjim gradom.

⁸¹ O palisadama u Gorjanima u: Krešimir Regan, „Gorjani – srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 135. Što se Osijeka tiče, oprečna stajališta nalazimo kod Ive Mažurana, koji smatra da su bedemi stajali još u 14. stoljeću, i Szabolcsa Varge, čije je mišljenje da su ih podigli tek Osmanlije u 16. stoljeću. Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 60; Szabolcs Varga, „Je li 1526. godine postojala utvrda u

županiji je jedino neupitan bio gradski status Iloka. Kako su tada bedemima bili opasani i neki drugi gradovi južno od Drave, poput Gradeca (još od 13. stoljeća), Varaždina, Križevaca i Požege, čini se da Werböczyjeva definicija grada kao utvrđenog naselja bolje odražava stvarno stanje kada je riječ o razdoblju vremenski bližem izdavanju njegovog *Tripartita*.

Kriterij veličine naselja osporio je, kako smo ranije naveli, još Max Weber, a nije mu naklonjen ni Budak.⁸² Istini za volju, ipak bi bilo teško zamisliti grad bez tipične gradske infrastrukture (a ona, kako Werböczy i navodi, uključuje nekakvu uličnu mrežu i barem jedan trg) i, dakako, bez „mnoštva kuća“. No, mrežu ulica i mnoštvo kuća imamo i kod razvijenijih trgovišta, dok su ona manje razvijena vjerojatno bila znatno jednostavnije fizionomije. Slično je s brojem stanovnika. Nije upitno da su u prosjeku gradovi imali više stanovnika nego trgovišta.⁸³ Međutim, posve je nemoguće ustanoviti broj stanovnika koji bi razdvajao ove dvije kategorije. Stoga veličinu nije prikladno koristiti kao glavni, već isključivo kao dopunski kriterij.⁸⁴

Kako je ranije rečeno, iako se osmo poglavlje trećeg dijela *Tripartita* odnosi na slobodne kraljevske gradove, jasno je da Werböczy ne smatra da se pojam *civitas* isključivo odnosi na njih. Dokaz tomu je dvanaesto poglavlje prvoga dijela, gdje se eksplicitno navodi da pojedinci iz Crkve mogu, između ostalog, posjedovati gradove.⁸⁵ To je na koncu u skladu i s najstarijom

Osijeku?“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 567-580.

⁸² Budak, *Gradovi*, 22.

⁸³ Prema nekim procjenama, trgovišta su u 15. stoljeću mogla imati između 500 i 600 stanovnika (raspon se mogao kretati od 150 do 1500), a gradovi između 2000 i 3000. Andrić, *Potonuli svijet*, 143-144; Gönczi, *Ungarisches Stadtrecht*, 31.

⁸⁴ Za područje donjeg međurječja dodatnu prepreku za upotrebu veličine naselja kao glavnog kriterija predstavlja činjenica da raspolažemo tek s fragmentarnim podacima za nekoliko mjesta. Primjerice, znamo tek za imena nekih ulica Iloka i Gorjana, dok za ostale imamo eventualno ranonovovjekovne podatke i rijetka arheološka istraživanja. Podatke na osnovi kojih se može rekonstruirati broj stanovnika imamo za Osijek, Čepin, Aljmaš i Draszád. Za usporedbu, za područje srednjovjekovne Ugarske postoje i primjeri da je na temelju sačuvanih izvora moguće raditi i prave sociotopografske studije naselja, kao što su Košice: Michael Demonet, György Granasztói, „Une ville de Hongrie au milieu du XVIe siècle (analyse factorielle et modèle social)“, *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 37 (1982), 3: 523-551.

⁸⁵ Werböczy, *The Customary Law*, 63.

tradicijom da se pojmom *civitas* označavaju biskupijska sjela.⁸⁶ I Žigmund u svom dekretu iz 1405. godine smatra da bi se budimski sustav mjera trebao rabiti u svim naseljima (uključujući i *civitates*), bez obzira na to je li im on vlasnik ili netko drugi.⁸⁷ U Vukovskoj županiji u 14. stoljeću imamo primjere dvaju kraljevskih gradova (Eng i Vukovar), dvaju privatnih (Gorjani i Ilok) i jednog crkvenog (Đakovo). Pitanje vlasništva eventualno može poslužiti za hijerarhijsku razradu unutar kategorije *civitas*, no u tom se slučaju ono ponajviše reflektira opet na pravni status naselja. Naime, izvjesno je da su najveća prava imali oni gradovi čiji je vlasnik bio vladar, a među njima nedvojbeno tavernikalni i personalni gradovi koje je poimence nabrojao Werböczy. Doduše, postoje slučajevi, poput vlastelinskog Iloka, da njegovi stanovnici dobiju vladarske povlastice istovjetne kraljevskom Budimu. Znači, bilo je moguće i da se stanovnici privatnih gradova, barem formalno, izjednače s onima kraljevskih.

Jedan od kriterija distinkcije gradova i trgovišta na koji se Budak osvrnuo, a ne nalazimo ga kod Werböczyja, jest ekonomska struktura stanovništva. Za prostor donjeg međurječja ovdje nailazimo na isti problem kao i kod određivanja broja stanovnika, a to je nedostatak izvora. Stoga možemo tek načelno povući analogiju s dosadašnjim istraživanjima za područja sjeverno od Drave po kojima bi u udio trgovaca i obrtnika u ugarskim gradovima iznosio 25-30 %, dok u trgovištima ne bi prelazio 20 %.⁸⁸

Generalno gledajući, nimalo ne čudi da Stjepan Werböczy, autor najvažnijeg priručnika ugarskog feudalnog prava, u prvi plan ističe pravni kriterij. Konačno, najvažnije karakteristike srednjovjekovnog (feudalnog) grada jesu povlašteni status njegovih stanovnika i komunalno uređenje. No, zanimljivo je da je i Werböczy osjetio potrebu, makar radi ilustrativnog pojašnjenja, istaknuti i neka druga istaknuta obilježja gradova (ulična mreža i mnoštvo kuća). U svakom slučaju, njegovo viđenje razgraničenja na temelju pravnog kriterija, kao najrelevantnijeg, pri rekonstrukciji hijerarhijskih odnosa u urbanoj mreži moglo bi se primijeniti uz određene dopune i modifikacije, koje bi, primjerice, uvažile činjenicu da uz gradove postoje i privilegirana trgovišta, čiji stanovnici imaju status sličan gradskim žiteljima, za razliku od

⁸⁶ Pirenne, *Medieval Cities*, 8.

⁸⁷ SzT, IV, 6.

⁸⁸ Gönczi, *Ungarisches Stadtrecht*, 31.

neprivilegiranih trgovišta čiji su stanovnici kmetovi. Međutim, tu nastupa više puta naglašeni problem nedosljedne upotrebe pojmova.

Nedosljednost upotrebe pojmova očituje se u tome što različiti izvori tijekom 15. i početkom 16. stoljeća označavaju pojedina mjesta i kao *civitas* i kao *oppidum*. Kao jedan od najilustrativnijih primjera može poslužiti listina kralja Žigmunda iz 1406. godine prema kojoj je Varaždin „*oppidum seu villa ac civitas*“.⁸⁹ U Vukovskoj županiji dvojako označavanje imamo kod Đakova, Gorjana, Iloka, Osijeka, Szentlőrincza i Šarengrada. Primjere da je mjesto dvojako označeno u istom dokumentu imamo za Ilok (1453.) i Osijek (1469.).⁹⁰ Naravno, ovo se kao problem ističe samo zato što nam nije poznato zašto u pojedinom slučaju izvori mjesto označavaju kao *oppidum*, a u drugom kao *civitas*, odnosno postoje li određena kolebanja u pravnom statusu naselja ili je riječ o pukoj nesigurnosti izdavača isprava o kakvom se mjestu radi,⁹¹ zbog čega smo na kraju i sami nesigurni u koju kategoriju treba svrstati pojedino mjesto. Možda je upravo to razlog zašto je Dezső Csánki u spomenutom višesveščanom povijesno-geografskom djelu s početka 20. stoljeća i *civitates* i *oppida* naprosto smatrao gradovima, ne praveći među njima nikakvu distinkciju.⁹² Međutim, njegov izniman napor da prikupi podatke za velik broj naselja, kao i hvalevrijedna nastojanja da se njegov rad upotpuni, poput onog Pála Engela za Vukovsku županiju, omogućili su dobar uvid u frekvenciju upotrebe pojedinih pojmova. Na temelju tog uvida se pak daju uočiti i određene pravilnosti koje nas mogu približiti boljem razumijevanju hijerarhijskih odnosa unutar urbane mreže. Naime, ako i ne možemo točno razlučiti zašto se u jednom trenutku neko naselje naziva gradom, a u drugom trgovištem, ili se naziva dvojako unutar jednog dokumenta, činjenica da se, primjerice, u 15. i 16. stoljeću

⁸⁹ Budak, *Gradovi*, 27.

⁹⁰ MNLOL, DL, 32365; Aleksa Ivić, „Kralj Ljudevit II. potvrđuje od Ladislava V. izdate privilegije gradu Iloku,“ *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 12 (1910): 247.

⁹¹ Budak donosi pregled terminologije u izvorima za Varaždin prema izdavaču te zaključuje da isprave kraljevske kancelarije u tom pogledu odražavaju pravni status naselja, označavajući ga kao *civitas*, slično kao i kaptolske (do pred kraj 15. stoljeća). Dok veću nepostojanost u upotrebi terminologije bilježimo u ispravama banova, župana, kraljevskih sudaca i varaždinskih vlastelina, koji tijekom druge polovice 15. stoljeća češće rabe pojam *oppidum*. Budak smatra, napose u slučaju vlastelina, da je to odraz toga što je Varaždin u to vrijeme bio privatni grad. Budak, *Gradovi*, 25-28.

⁹² Csánki, dakle, razlikuje samo utvrde, gradove i sela. Vidi: Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ passim.

Ilok većinom označava kao *civitas*, a Đakovo, Gorjani, Osijek ili Šarengrad tek iznimno, bez ikakve dvojbe odražava u konkretnim slučajevima i razliku u stupnju urbanog razvoja, osobito u pravnom statusu, jer Ilok sredinom 15. stoljeća dobiva vladarske povlastice najvišeg ranga. Jednako tako, možemo reći da ova četiri naselja odskakuju od većine onih koja izvori nazivaju isključivo trgovištima. Nadalje, mjesta koja se u više navrata nazivaju trgovištima prema razini urbanih atributa obično su bliža gradovima nego ona za koja imamo tek jedan podatak u izvorima. Kako to obično biva, imamo i slučajeve gdje se čini da upotreba termina ne odražava dobro stvarno stanje. Recimo, Szentlőrincz namjerno nije naveden skupa s Đakovom, Gorjanima, Osijekom i Šarengradom jer sačuvani podaci naprosto ne upućuju čak ni na to da se radi o višerangiranom trgovištu, ali bi im se zato bez problema mogao pribrojiti Vukovar, naročito uzmemo li u obzir podatke za i 14. stoljeće.

Zadaća određivanja pravnog statusa naselja vjerojatno bi bila mnogo jednostavnija da ne ovisimo u tolikoj mjeri o terminologiji u, zapravo, vrlo raznolikim diplomatskim izvorima, već da baratamo s dokumentima koji to pitanje izravno rješavaju.⁹³ Međutim, za čitavo srednjovjekovno razdoblje poznate su nam jedino gradske povelje za najvažnija naselja, dok za druga ne možemo znati jesu li od vladara ili vlastelina dobila pisane povlastice ili se tamošnja općinska uprava naprosto ustrojila po uzoru na privilegirana naselja uz usmeno ili prešutno odobrenje zemaljskog gospodara.⁹⁴ Tako, osim vukovarskih povlastica iz 13. stoljeća, za koje možemo tek nagađati u kakvom su obliku opstale u kasnom srednjem vijeku, zapravo jedino raspoložemo sa spomenutim iločkim povlasticama iz 1453. godine i iločkom pravnom knjigom, tzv. Iločkim statutom, iz 1525. godine. Za pojedina mjesta imamo tek sporadične navode o općinskom uređenju. Stoga je, prije svega u slučaju velikog broja trgovišta, terminologija jedino što se i može u nekoj mjeri povezati s pravnim statusom naselja.

Da bi se premostila navedena ograničenja koja donosi kategorizacija naselja temeljem nekog od spomenutih kriterija, očito je bila nužna promjena pristupa. Prvi zapaženiji iskorak u promišljanju ove teme bilježimo upravo u radovima Andrása Kubinyija. Ističući glavni teorijski

⁹³ Dokumenti poput Žigmundovog dekreta iz 1405. godine uređuju pitanje pravnog statusa ipak preopćenito.

⁹⁴ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije* (Zagreb: Pravni fakultet Zagreb, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985), 130.

problem pojma i definicije grada, izdvojio je dva dominantna, i suprotstavljena, poimanjima srednjovjekovne ugarske gradske mreže prisutna u mađarskoj historiografiji. S jedne su se strane nalazila mišljenja temeljena na Werböczyjevom *Tripartitu*, koji je pojam grada shvaćao prilično usko, usredotočivši se ponajviše na slobodne kraljevske gradove, dok je kao drugu krajnost naveo je model podjele naselja Dezsőa Csánkija, koji je u gradove ubrajao i trgovišta, uključujući i ona na vrlo niskom stupnju urbanog razvoja.⁹⁵ Svoj odmak od jednog i drugog stava Kubinyi je iskazao zagovaranjem pristupa koji će uvažavati više nijansi radi dobivanja preciznije slike urbane mreže. Godine 1971. objavio je svoje istraživanje o broju studenata iz ugarskih i slavonskih mjesta evidentiranih u maticama sveučilišta u Beču i Krakovu.⁹⁶ Ondje je iznio pretpostavku da bi broj studenata na stranim sveučilištima trebao odražavati društveni i gospodarski razvoj zajednice iz koje dolaze i pokušao je na temelju njega rangirati naselja. Osim ideje da ugarsku urbanu mrežu treba sagledati u kontekstu hijerarhijskih odnosa među naseljima, glavna novost Kubinyijeve pristupa je uvođenje kvantitativne metode u svrhu njihove preciznije stratifikacije.

Taj ga je pristup približio teoriji centralnih mjesta njemačkog geografa Waltera Christallera, temeljenoj, između ostalog, na tezi da važnost pojedinog naselja ne određuje isključivo broj stanovnika, već i njegove tržišne (gospodarske), prometne i administrativne funkcije.⁹⁷

⁹⁵ Kubinyi kao kritičara Csánkijeve podjele mjesta navodi Eleméra Mályusza, koji je smatrao da nakon seljačke budne 1514. godine nije bilo razlike između stanovnika trgovišta i sela, čime je, dakako, u stavu bliži bio Werböczyju. András Kubinyi, „Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében,” *Történelmi szemle* 46 (2004), 1-2: 1; Elemér Mályusz, „Geschichte des Bürgertums in Ungarn,” *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 20 (1927): 375-377.

⁹⁶ András Kubinyi, „A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez,” *Településtudományi Közlemények* 23 (1971): 58-78.

⁹⁷ Christaller je svoju studiju pod naslovom „Die zentralen Orte in Süddeutschland” objavio 1933. godine. Za ovaj rad korišten je engleski prijevod. Vidi: Walter Christaller, *Central Places in Southern Germany* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1966). Od hrvatskih autora teorijom centralnih mjesta dosta se detaljno pozabavio Milan Vresk u svom priručniku o urbanoj geografiji. Vidi: Vresk, *Osnove urbane geografije*, 194-206. Suвременa historiografija predmodernih europskih gradskih naselja od druge polovice na općem planu prihvaća koncept centralnih mjesta kao okvir za proučavanje urbanih mreža. Neke od primjera nalazimo u ovim publikacijama: *Town and Country in Europe, 1300-1800*, ur. Stephan R. Epstein (Cambridge: Cambridge University Press, 2001); Paul M. Hohenberg, Lynn Hollen Leers, *The Making of Urban Europe: 1000-1994* (Cambridge, London: Harvard University Press,

Christaller se, naravno, bavio suvremenim naseljima, ali njegove kriterije je moguće modificirati i prilagoditi povijesnom stanju, pa je tijekom druge polovice 20. stoljeća teorija centralnih mjesta pronašla svoje mjesto u historiografiji i povijesnoj geografiji. Kada govorimo o Kubinyijevom sustavu bodovanja i kategorizacije centralnih mjesta srednjovjekovne Ugarske, uz pristup da se centralne funkcije kvantificiraju, Kubinyi je od Christallera preuzeo i podjelu centralnih mjesta u sedam kategorija. Jedan je od zagovaratelja upotrebe centralnih funkcija kao kriterija stratifikacije urbanih naselja u srednjem i ranom novom vijeku i Dietrich Denecke, povijesni geograf čije će djelo također iznimno utjecati i na Kubinyija. Točnije, od njega će preuzeti ideju o bodovanju naselja u deset skupina kriterija, a, evidentno, i neke od kriterija.⁹⁸ Osim kod Christallera i Deneckea, teorijsko uporište za korištenje više kriterija nalazi, dakako, kod Maxa Webera, a donosi i zanimljiv primjer arheologa Richarda Hogesa, koji je, baveći se problematikom ranosrednjovjekovne trgovine i gradskih naselja, naveo njih dvanaest.⁹⁹ Dakle, početna promišljanja o broju studenata kao indikatoru položaja naselja unutar ugarske urbane mreže u konačnici su evoluirala u kompleksniji sustav gdje se, prema bodovima u deset grupa kriterija, naselja razvrstavaju u sedam kategorija. Sustav je prezentiran 1990. godine, a od tada je doživio nekoliko manjih dorada, o čemu će više govora biti kasnije.¹⁰⁰

Otprilike u isto vrijeme kada je Kubinyi objavio inicijalne rezultate analiza ugarske srednjovjekovne urbane mreže prema vlastitom sustavu, bilježimo i prva nastojanja rekonstrukcije hijerarhijskih odnosa među urbanim naseljima za jednu županiju južno od Drave u hrvatskoj historiografiji. Riječ je o studiji Nevena Budaka „Urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća“, koju je kao doktorsku disertaciju obranio 1991. godine, a 1994. ju je

1995); Norman Pounds, *The Medieval City* (Wstport, London: Greenwood Press, 2005).

⁹⁸ Deneckeov klasifikacijski sustav temelji se na bodovanju političkih i administrativnih, pravosudnih, obrambenih, vjerskih, kulturnih, opskrbnih i kreativnih, agrarnih, obrtničko-industrijskih, trgovačkih te prometnih funkcija. Kubinyi, „Városhálózat“, 4-5.

⁹⁹ Utvrda, planska ulična mreža, tržnica, kovnica novca, samouprava, uloga centralnog mjesta, relativno mnogobrojno i gusto naseljeno stanovništvo, raznolika gospodarska osnova, zemljište i kuće gradskog tipa, složena društvena struktura, složena crkvena organizacija, pravosudno središte. Kubinyi, „Városhálózat“, 5.

¹⁰⁰ Rad je objavljen u prvom broju časopisa Gradskog muzeja Tapolce. Godište časopisa je 1989., ali je broj objavljen 1990. godine. András Kubinyi, „Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország,” *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1 (1989): 319-331.

objavio kao knjigu pod naslovom *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*. Ono što je zanimljivo jest da se ni Budak, jednako kao ni Kubinyi, nije zadovoljio nekima od dotadašnjih definicija kategorija srednjovjekovnih gradskih naselja te da je uporište za vlastitu kategorizaciju također pronašao u Christallerovoj teoriji centralnih mjesta. Štoviše, prvi je u hrvatskoj historiografiji izradio dijagram centralnih mjesta prema Christallerovom modelu. Osnovna razlika između Budakovog i Kubinyijeovog pristupa leži u tome što je Kubinyi sliku urbane mreže želio dobiti kvantifikacijom centralnih funkcija, dok je Budak mogućnost kategorizacije vidio prije svega u preciznijoj definiciji pojmova grad i trgovište, a za kategorije na nižem stupnju urbanog razvoja nastojao je pronaći adekvatne termine dijelom i u samim izvorima.¹⁰¹ Pritom naglašava da se terminologija, odnosno ljestvica urbanih naselja prema stupnju centraliteta, koju predlaže, zasniva na njegovim proučavanjima područja današnje sjeverozapadne Hrvatske te da ju je nužno provjeriti istraživanjem drugih primjera u krajevima južno od Drave.

Budakova ljestvica prema stupnju urbanog razvoja uključuje tako pet kategorija naselja:

GRAD. Naselje najviše kategorije, u izvorima označen kao *civitas*, a ponekad i kao *oppidum*.

TRGOVIŠTE. Naselje nižeg ranga od grada, lokalnog značaja, uglavnom sjedište vlastelinstva.

TRG. Naselje sa samo osnovnim upravnim i gospodarskim funkcijama, lokalnog značaja i skromne zastupljenosti obrta.

URBANA JEZGRA. Naselje osnovano ili privilegirano da bi se s vremenom uzdiglo u rang grada. S obzirom na konačni ishod, urbane se jezgre dijele na evoluirajuće i neevoluirajuće.

PURGA. Naselje na sličnom stupnju razvoja kao i urbana jezgra, ali bez potpore vlastelina. No, unatoč tome, ono se moglo razviti u grad. Purga bi bila smještena uz utvrdu, a svrha joj je bila opsluživanje potreba utvrde, odnosno njezinih stanovnika.

¹⁰¹ Budak, *Gradovi*, 23-25.

Kako sam za svoj magistarski rad pod nazivom „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku“, obranjen 2011. godine, općenito uzeo Budakovu studiju kao teorijsku okosnicu, on se ujedno pokazao i kao prigoda da se njegova kategorizacija primijeni i na tri županije u donjem međurječju. Naime, primarni mi je cilj bio izdvojiti naselja koja su tijekom srednjega vijeka imala status grada. Kako sam raspolagao jedino s Csánkijevim popisom gradova, bili su mi potrebni kriteriji za selekciju, pa se Budakova kategorizacija pokazala idealnom za moj rad. Međutim, učinilo mi se zgodnim, osim izdvajanja naselja najvišeg ranga, provesti kategorizaciju i za ostala naselja. Naposljetku, nisam imao nikakvih poteškoća izdvojiti trgovišta i gradove. No, u pogledu naselja na nižem stupnju razvoja to nije bilo moguće. Razlog je taj što u izvorima za donje međurječje pojmovi *purga* i *trg* nisu zabilježeni, a u slučaju urbanih jezgri nedovoljno je podataka na temelju kojih je uopće moguće procijeniti koja bi to naselja bila privilegirana s ciljem da postanu gradska. K tome, diskontinuitet urbanog razvoja uslijed osmanskih osvajanja ne daje mogućnosti za procjenu je li neka urbana jezgra evoluirajuća ili ne, čak i kada bismo takvu kategoriju mogli identificirati. Stoga su mjesta čiji je urbani razvoj bio na nižem stupnju od trgovišta svrstana u kategoriju trgovišta u nastajanju.

Podjela naselja Vukovske županije prema Budakovoj kategorizaciji, prilagođenoj za područje donjeg međurječja, izgleda ovako:¹⁰²

GRADOVI. To su bila naselja na najvišem stupnju urbanog razvoja, u izvorima označavana kao *civitas*, ali vrlo često i *oppidum*. Tamošnje stanovništvo imalo je povlašten status koji se ponajprije očitovao u pravu da nastupa kao kolektivni entitet sa svojim samoupravnim tijelima. Najveće slobode i prava imali su građani kojima je povlastice podijelio vladar, podvrgavši ih tako izravno svojoj vlasti, zbog čega su se takva mjesta nazivala slobodnim kraljevskim gradovima. Među gradskim općinama nalazimo i privatne gradove te sjedišta biskupija. Gradove prepoznamo i po nekim drugim pokazateljima urbanog razvoja. U prvom redu to je fizionomija karakteristična za srednjovjekovni grad, koja podrazumijeva gradske bedeme i složenu strukturu naselja (ulice i trgovi) te gustoću izgrađenosti. U pravilu, gradovi su imali više

¹⁰² Preuzeto iz: Jelaš, „Tipologija“, 45-47.

od jedne crkve, barem jedan samostan prosjačkih (propovjedničkih) redova, a ponekad i neke druge crkvene ustanove poput hospicija, ubožnice, sirotišta i sl. Stanovništvo se u većoj mjeri bavilo obrtom i trgovinom. Mjesta za koja u izvorima imamo potvrdu da su u srednjem vijeku imala status grada su Đakovo, Eng, Gorjani, Ilok, Osijek, Vukovar.

TRGOVIŠTA. U ovu skupinu spada većina naselja gradskog tipa koja se u izvorima nazivaju *oppidum*. Uglavnom su to bila sjedišta vlastelinstava, u kojima su se razvili obrt i trgovina lokalnog značaja, ali je agrarna djelatnost stanovništva bila i dalje vrlo izražena. Kao i gradovi, najčešće su nastajala uz utvrde. Imala su jednostavnu strukturu naselja (često samo jedna ulica) i u prosjeku 500-600 stanovnika. Trgovišta su s vremenom mogla prerasti u gradove, iako je većina uspjela razviti tek neka karakteristična gradska obilježja. Vlastelini su svojim trgovištima znali podijeliti i određene slobode na temelju kojih su njihovi stanovnici dobivali pravo na općinsku organizaciju sličnu onoj u gradovima. Time su se, ovisno o širini podijeljenih sloboda, po pravnom položaju približila naseljima iz najviše kategorije. Međutim, ostali atributi urbanog razvoja bili su nedovoljno izraženi da bismo ih smatrali gradovima. Mjesta koja po ovim kriterijima možemo svrstati u trgovišta su Aljmaš, Berkasovo, Borovo, Čepin, Dravski Sad (Drazad), Erdut, Ivankovo, Levanjska Varoš, Morović, Nijemci, Nuštar, Otok, Pačetin, Rača, Sotin, Bosut (Sv. Lovrincgrad), Vučji Dol, Sv. Ilija.¹⁰³

TRGOVIŠTA U NASTAJANJU. Riječ je o umjetno stvorenoj kategoriji, budući da ovakav termin ne postoji u izvorima. To su bila mala, često manje poznata, mjesta i vrlo ih je teško razlikovati od sela, ali su u izvorima u jednom navratu tijekom 15. stoljeća bila označena kao trgovište (*oppidum*) ili je postojao neki drugi urbani atribut (sajam, kaštel). Uglavnom nisu bila sjedišta vlastelinstava i nisu imala utvrdu te je riječ najvjerojatnije o naseljima u početnoj fazi urbanog razvoja. Mjesta koja po ovim kriterijima možemo svrstati u trgovišta u nastajanju su Bingula, Fir, Iločac (Kis-Ujlak), Ilijaš, Leve, Mikola, Opatovac, Sot, Sv. Spasitelj, Siče, Strug.¹⁰⁴

¹⁰³ U ovom radu će se za Dravski Sad, Bosut (Sv. Lovrincgrad), Vučji Dol, Sv. Ilija rabiti imena Draszád, Szentlőrincz, Vučedol, Szentillye. Izostavljanje Šarengrada na ovom popisu je nehوتيčno.

¹⁰⁴ Za naselja Fir, Ilijaš, Sv. Spasitelj i Siče rabbit će se u radu imena Für, Illyesi, Szentszalvátor i Szócs.

S obzirom na to da se ovaj popis naselja zasniva na Csánkijevom popisu gradova, treba još reći da on bitno odudara od popisa centralnih mjesta prema Kubinyijevom sustavu, koji je znatno širi. Također, imena mjesta su većinom preuzeta iz Bösendorferovog prijevoda Csánkijevog djela objavljenog u *Criticama iz slavonske povijesti*, pa i tu postoje razlike u odnosu na imena korištena u ovom radu.

Ostali autori koji u hrvatskoj historiografiji, barem uzgređice, spominju kategorije gradskih naselja u pravilu razlikuju tek osnovne kategorije, to jest gradove i trgovišta.¹⁰⁵ Što se mađarske historiografije tiče, najrelevantnije recentne studije zapravo se temelje na Kubinyijevom sustavu, a cilj im je nadopuniti njegova istraživanja. I o njima će nešto više govora biti kasnije.

2.2 Kubinyijev sustav

Nakon što je Kubinyi po prvi put objavio analizu prema vlastitom sustavu za naselja četiriju županija u današnjoj jugozapadnoj Mađarskoj, svoja je istraživanja širio i na druga područja. Kako je uzorak postajao obimom veći i raznolikiji, do izražaja su došle i određene regionalne razlike. Pored spomenutog kraćeg članka iz 1990. godine u prvom broju časopisa Gradskog muzeja u Tapolci, u kojem je objelodanio svoja inicijalna istraživanja, objavio je još dva rada važna za razumijevanje njegovog sustava. Riječ je o monografiji o razvoju gradova i sajмова na području Velike mađarske nizine i neposredno oko nje iz 2000. godine, s pojedinačnom analizom za više od 300 naselja, te njegovom posljednjem radu na ovu temu objavljenom 2004. godine, gdje donosi sintezu svojih dotadašnjih istraživanja, pridruživši im rezultate drugih povjesničara koji su primjenjivali njegov sustav, na temelju čega daje pregled urbane mreže u Karpatskom bazenu, ali i neke manje modifikacije sustava.¹⁰⁶ Uz posljednju inačicu kriterija,

¹⁰⁵ Primjerice Stanko Andrić, „Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema,“ u: *Divan je kićeni Srijem: Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Sandra Cvikić, Krešimir Bušić (Nijemci: Općina Nijemci, 2008), 49-51. Ratko Vučetić u svom radu o urbanizaciji današnje Slavonije također za srednjovjekovno razdoblje navodi dvije temeljne kategorije. Međutim, on „pravim gradovima“ smatra samo „privilegirane gradove“ (Ilok, Požega, Stara Gradiška, Virovitica i Vukovar), dok one povremeno označavane pojmom *civitas* (Đakovo, Gorjani, Našice, Osijek) ipak razdvaja od „običnih“ trgovišta. Vučetić, „Urbanizacija Slavonije,“ 272, 277-279.

¹⁰⁶ András Kubinyi, *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén* (Szeged: Csongrád

Kubinyi u radu iz 2004. godine daje i najopsežniji uvod u temu s pregledom problematike definiranja pojma grada u relevantnoj literaturi te najpodrobnije opise pojedinih kriterija, pa je, logično, on korišten i kao osnova za analizu urbane mreže Vukovske županije. Budući da je riječ o članku u časopisu, a ne o monografiji, ondje nije bilo prostora za objavljivanje pregleda pojedinačne analize centralnih mjesta, već samo finalne razredbe naselja od 1. do 4. kategorije. Kako u samom opisu kriterija nikad nisu obuhvaćeni baš svi slučajevi, to u ponekad otežava njegovu primjenu. Ovakva nedorečenost, pomalo neuobičajena za istraživače poput Kubinyija, može se objasniti jedino time da rad iz 2004. godine, prema riječima samog autora, nije trebao biti njegova konačna riječ na ovu temu.¹⁰⁷ No, najavljenju sveobuhvatnu sintezu svojih istraživanja, gdje bi, vjerojatno, do kraja obrazložio sustav bodovanja, nije uspio objaviti prije smrti, 2007. godine.

Da je Kubinyi još uvijek otvoreno promišljao o svojem modelu analize centralnih mjesta vidi se i po tome što je u članku iz 2004. godine, uz svoju, dao i kategorizaciju s izuzetim kriterijima za upravne i crkvene funkcije, koje mu je osporavao povjesničar Gyula Kristó, iako se s njegovim tvrdnjama načelno nije složio.¹⁰⁸ Također, u radu se u više navrata i sam vraćao na

Megyei Levéltár, 2000); Kubinyi, „Városhálózat,“ 1-30. Uz navedene, svakako treba spomenuti još i članak gdje je obradio centralna mjesta županija Abaúj, Borosd, Heves i Torna. No, ondje donosi samo sažete podatke o pojedinačnoj analizi pa nije toliko relevantan za razumijevanje sustava. Vidi: András Kubinyi, „Központi helyek a középkor végi Abaúj, Borosd, Heves és Torna megyékben,“ *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37 (1999): 499-518. Uz analize urbane mreže neke od županija ili regija srednjovjekovne Ugarske, Kubinyi je radio i pojedinačne analize naselja, primjerice u: András Kubinyi, „Székesfehérvár helye a késő középkori Magyarország városhálózatában, valamint Fejér vármegye központi helyei között,“ u *Változatok a történelemre: Tanulmányok Székely György tiszteletére*, ur. Gyöngyi Erdei, Balázs Nagy (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2004), 277-284.

¹⁰⁷ Kubinyi, „Városhálózat,“ 11.

¹⁰⁸ Kristó je, uzimajući primjer nadbiskupijskog sjedišta Kaloče, smatrao da se kriteriji vezani za njezin status nadbiskupijskog sjedla trebaju izostaviti. Time je za to mjesto smanjio broj bodova s 21 na 10. Njegova se argumentacija temeljila na ocjeni da se tamošnji stanovnici, kao biskupijski podložnici, nisu razlikovali od stanovnika okolnih sela te da je nepovoljan geografski položaj Kaloče odbijao određene društvene skupine, poput trgovaca, što je bila prepreka urbanom razvoju. Gyula Kristó, *Fejezetek az Alföld középkori történetéből* (Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2003), 91-93. Prema Kubinyijevom mišljenju, Kristóv prigovor u slučaju Kaloče stoji, ali samo zato što je riječ o „iznimci koja potvrđuje pravilo“. Što se tiče drugih primjera, isključivanje upravnih i

razloge odabira pojedinih kriterija i njihova eventualna ograničenja, ostavljajući i time prostor za daljnje korekcije i poboljšanja. Kubnyijeva ideja da prezentira rezultate dobivene dosljednom primjenom njegovog sustava, skupa s rezultatima temeljenim na modifikacijama kriterija, zapravo je jednostavan i elegantan način da buduća istraživanja ostanu posve kompatibilna s već provedenim, a da se pritom uvaži i njegov princip optimizacije sustava.

Istini za volju, recepcija njegovog sustava u mađarskoj historiografiji više je bila usmjerena na primjenu s namjerom, posve legitimnom, da se obuhvati što veće područje srednjovjekovne Ugarske, odnosno cilj je bio nastaviti ondje gdje je Kubinyi stao. Neki su radovi nastali još za njegova života. Tako je Enikő Rűsz-Fogarasi u svojoj disertaciji iz 1999. godine obradila centralna mjesta sedam erdeljskih županija, a László Őrs Kollmann 2003. godine, isto u disertaciji, županije Gőmőr i Kishont.¹⁰⁹ Nastojanja da se Kubinyijeva istraživanja nastave i nadopune prisutna su i dalje, o čemu govori i nešto recentniji rad o centralnim mjestima županije Tolna, Andrása K. Németha iz 2013. godine.¹¹⁰ Uz one čiji je cilj bila rekonstrukcija urbane mreže na nekom području, bilježimo i disertaciju Bálinta Pétera Lakatosa. On se primarno bavio analizom isprava općina ugarskih gradova i trgovišta, ali je svoje istraživanje kontekstualizirao, između ostalog, i stupnjem centraliteta obrađenih naselja prema Kubinyijevom sustavu.¹¹¹ Važno je napomenuti da su njegovom analizom obuhvaćena i četiri mjesta iz Vukovske županije: Erdut, Gorjani, Ilok i Šarengrad, pa je ona svakako zanimljiva i zbog usporedbe rezultata s onima dobivenim analizom u ovome radu. Što se hrvatskih publikacija tiče, za sada je objavljen tek članak Szabolcsa Varge iz 2009. godine, o položaju Zagreba u ugarskoj urbanoj mreži.¹¹²

crkvenih funkcija izobličilo bi sliku mreže gradskih naselja. Kubinyi, „Városhálózat,” 24-25.

¹⁰⁹ Enikő Rűsz-Fogarasi, „The Privileges and Duties in Transsylvanian Urban Settlement in the Medieval Age“ (doktorska disertacija, Cluj, 1999); László Őrs Kollmann, „Gőmőr és Kishont vármegyék központi helyei a középkorban” (doktorska disertacija, 2003). Ti mi radovi nisu dostupni, bibliografski podaci preuzeti iz: Kubinyi, „Városhálózat,” 10, bilješke 44 i 45.

¹¹⁰ András K. Nemeth, „Tolna megye központi helyei a középkorban,” *Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv* 8 (2013): 213-247.

¹¹¹ Bálint Péter Lakatos, „Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, okleveleik tükrében,” sv. 2 (doktorska disertacija, Budapest, 2013).

¹¹² Szabolcs Varga, „Uloga grada Zagreba u gradskom sustavu Ugarske u kasnom srednjem vijeku,” *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 8 (2009), 16: 56-72.

Pored autora koji su ga primijenili u vlastitim istraživanjima, postoji još niz radova s referencama na sam Kubinyijev model analize srednjovjekovnih centralnih mjesta ili njegove rezultate istraživanja.¹¹³ Iz navedenog se može zaključiti da je Kubinyijev sustav vrlo dobro prihvaćen u mađarskoj historiografiji, kao trenutačno najvažniji metodološki pristup pitanju rekonstrukcije ugarske srednjovjekovne urbane mreže, s tendencijom da postane relevantniji i u susjednim zemljama, na čijem se području ova mreža prostirala.

2.2.1 Kriteriji bodovanja i kategorije naselja

Osnovna ideja na kojoj se zasniva Kubinyijev sustav, kako je ranije rečeno, jest kvantifikacija centralnih funkcija naselja. Kvantifikacija, odnosno bodovanje, vrši se prema deset glavnih kriterija, a za svaki od njih određeni su dodatni, prema kojima se naselju može dodijeliti od nula do šest bodova. Dakle, maksimalan broj bodova za jedno naselje iznosi 60. Ti se dodatni kriteriji odnose pretežito na broj i/ili rang pojedinih pokazatelja centraliteta u naselju, poput lokalnih institucija, statusa mjesta i sl. Pri njihovom odabiru Kubinyi je vodio računa upravo o tome da je te pokazatelje moguće kvantificirati i rangirati, pa je neke indikatore centraliteta, vezane za postojeće glavne kriterije, uvrstio kao osnovu za dodatno bodovanje, dok je druge izuzeo iz sustava. Dodatno bodovanje se, tamo gdje je predviđeno, provodi za svaki glavni kriterij zasebno, no u svakom slučaju maksimalni broj bodova po kriteriju ostaje 6, odnosno ukupno 60.

Kubinyijeva je namjera bila ovakvim pristupom iz mnoštva trgovišta izdvojiti ona naselja koja su prema centralnim funkcijama izjednačena s gradovima. Time je s jedne strane učinio odmak od dvaju suprotstavljenih poimanja gradova u mađarskoj historiografiji, onog zasnovanog na Werböczyjevom djelu i onog Dezsőa Csánkija, ali i općenito od nastojanja da se kategorizacija urbanih naselja u prvom redu zasniva na razgraničenju pojmova grad i trgovište. On

¹¹³ Nabrojimo samo neke od recentnijih: Sárosi, „Market Town,“ 141; Tamás Pálínkó, „Erdély, Máramaros és a Partium központi helyei és városai az Anjou-korban,“ *Belvedere Meridionale* 24 (2012), 4: 117-118. Petrovics, „Towns and central places,“ 84-93; Petrovics, „Cities and Towns,“ 11-12; Petrovics, „King Mathias,“ 286; Katalin Éder, „Mezővárosi plébániatemplomok középkori városmentes tájakon,“ (doktorska disertacija, Budapest, 2010); László Szabolcs Gulyás, *Városfejlődés a középkori Máramarosban* (Cluj: Transylvanian Museum Society, 2014).

terminološko-pravne kriterije nije eliminirao iz svog sustava, već ih je integrirao, a konačnu je kategorizaciju proveo prema stupnju centraliteta. Terminološko-pravni kriterij je, tako, primijenio već pri samom odabiru naselja za pojedinačnu analizu. Njom je obuhvaćeno svako koje se barem jednom javlja u sačuvanim izvorima kao trgovište ili grad.¹¹⁴ Kako ga primarno zanima problematika urbanizacije, ovakav je odabir logičan.¹¹⁵ Važnost funkcije grada kao centara za razmjenu dobara navela ga je da svoj popis proširi i za sva ona mjesta gdje su se održavali tjedni ili godišnji sajmovi, iako ih izvori ne spominju kao trgovišta ili gradove.¹¹⁶ Kao što ćemo vidjeti i na primjeru Vukovske županije, ovako širokim odabirom pojedinačnom su analizom obuhvaćena i naselja s minimalnim funkcijama, ispod razine nekih razvijenijih sela. Kubinyi ovdje priznaje mogućnost da su zbog nedostatka izvora izuzeta i neka značajnija mjesta, kao i da neka buduća istraživanja i nova saznanja mogu donijeti određene dopune popisa za analizu.

Razredbu središnjih mjesta Kubinyi je najčešće davao prema županijama, a ponekad prema geografskim regijama.¹¹⁷ Županije kao osnovne teritorijalno-administrativne jedinice svakako imaju i ulogu u definiranju centralnih funkcija naselja, napose u slučaju stalnih ili privremenih županijskih sjedišta ili mjesta održavanja županijskih sajmova. Taj princip dakle nije sporan. Ipak, treba imati u vidu da čak i na perifernim područjima kraljevstva postoje centri čiji utjecaj prelazi ili čaleko nadilazi županijske granice. To su, primjerice, vojvodska ili banska sjedišta, sjedišta biskupija ili vjerodostojna mjesta državne nadležnosti, rezidencije velikaša čiji se posjedi prostiru na području više županija itd. Što se geografskih regija kao okvira za analizu urbane mreže tiče, njegovom primjenom unutrašnje administrativne granice ne određuju odabir naselja, a sliku njihovog prostornog rasporeda i hijerarhijskih odnosa moguće je staviti u nešto širi geografski kontekst. No, geografske regije ponekad presijecaju pokrajinske ili državne granice, pa se pitanje administrativnih granica tada ne može zaobići. To, naravno, ne znači da je utjecaj ugarskih gradova završavao na granicama kraljevstva, već naprosto ima veze s tim da Kubinyijev sustav, ovakav kakav jest, izvan njih nije primjenjiv. Kriteriji, bodovne vrijednosti i

¹¹⁴ Kubinyi, „Városhálózat,” 10.

¹¹⁵ Ovo je nužno naglasiti jer centralne funkcije mogu imati i sela, utvrde, samostani, pa čak i nenaseljena mjesta.

¹¹⁶ Kubinyi, „Városhálózat,” 10-11.

¹¹⁷ Kubinyi, „Városhálózat,” 11.

kategorije naselja osmišljeni su isključivo na primjeru ugarskih naselja. Činjenica da je kraljevskom gradu Budimu pripalo ukupno 55 od mogućih 60 bodova po sebi najbolje kazuje o kakvoj se prepreci radi. Jer čak i kada bi svi kriteriji Kubinyijevog sustava bili primjenjivi na naselja geografski, kulturno i politički, ipak, bliskih susjednih zemalja, uvrštavanjem u analizu gradova poput Praga, Krakova ili Beča trebalo bi, u najmanju ruku, iznova „baždariti“ bodovnu ljestvicu.

Najbolji način da se ovaj sustav objasni jest cjeloviti pregled kriterija vrednovanja i bodovanja naselja. Tamo gdje je potrebno, pojedini su kriteriji ili pokazatelji centraliteta dodatno pojašnjeni. Budući da se za ovaj rad koristi posljednja inačica sustava iz 2004. godine, pregled koji slijedi donosi i bilješke o tome na kojim je mjestima Kubinyi radio izmjene.¹¹⁸

I. Vlastelinsko središte, velikaška, kraljevska rezidencija

Primjenom ovog kriterija Kubinyi je nastojao diferencirati mjesta prema rangu uloge administrativnog sjedišta, od lokalnog značaja pa sve do državnog. Pritom nije vrednovao funkciju sjedišta mjesne samouprave jer se podrazumijeva da je njezina nadležnost ograničena na samo naselje.

1 bod – središta srednjeg posjeda / niža vlastelinska uprava

Najniže rangiranu skupinu činila bi mjesta u kojima bi se nalazila niža vlastelinska uprava. Konkretno, ovdje je Kubinyi ubrojio naselja više lokalnog značaja za koja u izvorima postoji potvrda da su im pripadala druga naselja, da se uz njih nalazio kaštel (*castellum*) ili vlastelinska kurija, ili pak da se u njima spominju niži vlastelinski službenici, oficijali, kaštelani i dr.

¹¹⁸ Kubinyi, „Városhálózat,“ 12-22.

2 boda – središta vlastelinstva

Radi se o mjestima gdje bi se nalazilo sjedište vlastelinske uprave za više „srednjih“ posjeda, sjedište distrikta ili je uz njih stajala tvrđava (*castrum*). Često su to nekadašnje stalne vlastelinske rezidencije koje su taj status izgubile uslijed promjene vlasništva, pa u njima vlastelini eventualno povremeno borave.

3 boda – vlastelinska rezidencija

Ovdje pripadaju naselja u kojima se nalazila stalna vlastelinska rezidencija tijekom druge polovice 15. i prve polovice 16. stoljeća. Bivše i povremene rezidencije se ovdje ne ubrajaju.

4 boda – vlastelinske rezidencije povezane sa stalnom titulom župana

Tu je Kubinyi posebno htio bodovati naselja čiji su vlastelini po tradiciji ujedno bili nositelji časti župana. Takvih primjera, doduše, nema u županijama južno od Drave. Međutim, u svojim je analizama četiri boda davao i biskupijskim sjedištima, kao središtima biskupijskog vlastelinstva. Kako takvo bodovanje ne obrazlaže, možemo tek nagađati da je to zbog manje podložnosti takvih rezidencija promjeni statusa. Naime, promjena vlasništva vlastelinsku rezidenciju može „degradirati“ u upravno središte nižeg ranga, o čemu svjedoči i nekoliko primjera u Vukovskoj županiji. Slučajevi da biskupi sele rezidenciju su ipak rijetkost.

5 bodova – vojvodska i banska sjedišta, sporedne kraljevske rezidencije i rezidencije kraljica.

6 bodova – kraljevske rezidencije

II. Sudbeno sjedište, vjerodostojna mjesta

Premda su često administrativne i sudbene funkcije naselja povezane, budući da su u nadležnosti nositelja pojedinih dužnosti bili istovremeno i poslovi iz djelokruga uprave i sudstva, ipak se radi o dvjema zasebnim kategorijama te ih je Kubinyi tako i vrednovao. Kao i u slučaju prvog

kriterija, sudbene funkcije posve lokalnog značaja nisu predmet ove analize. U posljednjoj je inačici sustava iz 2004. godine Kubinyi za drugi kriterij predvidio i dodatno bodovanje. Broj se bodova uvećava za jedan ako je u mjestu održana sjednica državnog sabora, a za dva ako je sjednica bilo više. Također, ako je u mjestu održana sjednica palatinske skupštine, broj bodova se uvećava za jedan.

1 bod – mjesto županijskog stola na kratko vrijeme

Kubinyi bi ovdje uvrstio čak i naselja za koja postoji tek jednokratna vijest da je ondje održana županijska skupština.

2 boda – stalni županijski sudbeni stol / jedno vjerodostojno mjesto

3 boda – stalni županijski sudbeni stol i jedno vjerodostojno mjesto / dva vjerodostojna mjesta / vjerodostojno mjesto državne nadležnosti

4 boda – stalni županijski sudbeni stol i jedno vjerodostojno mjesto s državnom nadležnošću

5 bodova – vojvodski ili banski sudbeni stol

6 bodova – kraljevska kurija ili palača

III. Financijsko upravno sjedište

U ovoj su kategoriji vrednovane financijske institucije zadužene za prihode vezane za regalna prava, točnije komore (komore za sol, rudarske komore ili kovnice novca) i harmice. Mjesta prikupljanja različitih lokalnih pristojbi (skelarina, cestarina i sl.) nisu predmet analize.

1 bod – jedna filijalna komora ili harmica

2 boda – glavna komora ili harmica / dvije filijalne ustanove

3 boda – jedna glavna i jedna filijalna komora ili harmica / tri filijalne ustanove

4 boda – dvije glavne ustanove / jedna glavna i dvije filijalne ustanove

5 bodova – komorska oblast / dvije glavne i filijalne institucije

6 bodova – kraljevska riznica / komorska oblast i jedna glavna ili filijalna komora, odnosno harmica

IV. Crkvena uprava

Kriterij crkvene uprave odnosi se na dijecezansku organizaciju. No, nekoliko je razina izuzeto iz analize. Župe nisu uzete u obzir jer je njihova nadležnost striktno lokalnog karaktera i po sebi nisu nešto karakteristično isključivo za urbana naselja. Tek župe u posebnom statusu imaju mjesto u Kubiynijevom sustavu. Dekanati također nisu uključeni, jer je služba dekana vezana za pojedinca, a ne za naselje, premda sam dekanat može nositi naziv prema nekom od župnih središta. Što se arhiđakonata tiče, Kubinyi naglašava da su u kasnom srednjem vijeku arhiđakoni boravili u stolnom kaptolu te nisu raspolagali s nekakvim sjedištem.

1 bod – *parochia exempta*

Najniži rang prema ovom kriteriju predstavljala su sjedišta župa izuzetih od vlasti nadležnog biskupa.

2 boda – desetinski okrug

Kubinyi je ovdje povezo dijecezansku administraciju sa sustavom prikupljanja crkvene desetine, premda priznaje da je situacija s podacima vezanim za taj kriterij problematična, odnosno da su podaci za većinu biskupija koje je obradio bili nepotpuni.

3 boda – *parochia exempta* ili prepoštija s ovlastima arhidakonata

Radi se o slučajevima kada poseban crkvenopravni status župe njezinom župniku daje ovlasti koje nadilaze župne granice.

4 boda – sjedište biskupije

5 bodova – sjedište nadbiskupije

6 bodova – sjedište primasa

V. Crkvene institucije

Drugi „crkveni“ kriterij tiče se pojedinih crkvenih institucija, točnije samostana, hospitala i skupnih kaptola. Kubinyi, dakako, vrednuje više samostane prosjačkih redova, poput franjevac, dominikanaca i augustinaca, budući da su oni karakteristični za gradska naselja. I ovaj je kriterij od prve inačice sustava iz 1990. godine Kubinyi doradivao. Glavna promjena odnosi se na vrijednost hospitala. Njih je isprva svrstao u isti rang kao samostane koji nisu pripadali nekom od prosjačkih redova i zborne kaptole. Kasnije ih je izjednačio sa samostanima prosjačkih redova.

1 bod – jedan samostan koji nije muški samostan prosjačkog reda / zborni kaptol

2 boda – dva samostana koji nisu muški samostani prosjačkog reda / dva zborna kaptola / jedan muški samostan prosjačkog reda ili jedan hospital

3 boda – jedan samostan prosjačkog reda ili jedan hospital i jedan samostan koji nije muški samostan prosjačkog reda ili skupni kaptol / dva muška samostana prosjačkog reda / dva hospitala (odnosno bilo koje dvije od navedenih ustanova)¹¹⁹

¹¹⁹ Premda Kubinyi to nije eksplicitno naveo, već pomalo nespretno i konfuzno nabraja kombinacije, poanta je kako za peti kriterij vrijedi da spomen samostana prosjačkog reda i spomen hospitala tretira identično i nije važno

4 boda – dva samostana prosjačkog reda ili hospitala te bilo koji drugi samostan ili skupni kaptol / tri samostana prosjačkog reda ili hospitala

5 bodova – tri samostana prosjačkog reda ili hospitala te bilo koji drugi samostan ili skupni kaptol / četiri samostana prosjačkog reda ili hospitala

6 bodova – četiri samostana prosjačkog reda ili hospitala te bilo koji drugi samostan ili skupni kaptol / više od četiri samostana prosjačkog reda ili hospitala

VI. Broj stanovnika naselja koji su se upisali na sveučilište u Beču ili Krakovu između 1440. i 1514. godine

Ovaj se kriterij temelji na njegovom spomenutom radu iz 1971. godine gdje je gradove hijerarhijski poredao prema broju studenata. Kao vremenski okvir tada je uzeo početak vladavine Vladislava I. Jagelovića (1440.) te 1514. godinu, kada je izbila seljačka buna pod vodstvom Jurja Dože, nakon koje se drastično smanjio broj upisanih studenata u Beču i Krakovu. U radu iz 2004. godine objasnio je da kasnije nije uzimao podatke prije i poslije navedenog vremenskog raspona jer bi to podrazumijevalo znatnije modifikacije sustava.¹²⁰

1 bod – 5-10 studenata

2 boda – 11-20 studenata

3 boda – 21-30 studenata

4 boda – 31-60 studenata

5 bodova – 61-90 studenata

u kojoj kombinaciji se javljaju (tri samostana prosjačkog reda = tri hospitala = dva samostana prosjačkog reda i jedan hospital = dva hospitala i jedan samostan prosjačkog reda).

¹²⁰ Kubinyi, „Városhálózat,“ 14.

6 bodova – 91 i više studenata

VII. Broj obrtničkih i trgovačkih cehova

Kod ovog kriterija, premda se radi o fenomenu posve karakterističnom za gradove, Kubinyi izražava određene rezerve jer je svjestan da je o cehovima sačuvano razmjerno malo podataka pa je zbog toga većina gradova dobila manji broj bodova.

1 bod – 1 ceh

2 boda – 2-3 ceha

3 boda – 4-5 cehova

4 boda – 6-7 cehova

5 bodova – 8-9 cehova

6 bodova – 10 i više cehova

VIII. Čvorište cestovne mreže

Jedan od pokazatelja urbanosti prema Kubinyiju jest i broj centralnih mjesta u koja se može stići cestom iz jednog naselja. Dodatno bi bodovao s dva boda naselje koje je imalo povlasticu zadržavanja robe u tranzitu, odnosno tzv. *ius stapulae*. Budući da za rekonstrukciju cestovne mreže nisu dostatni isključivo pisani srednjovjekovni izvori, Kubinyi se poslužio općom kartom Ugarske Janosa Lipszkog s početka 19. stoljeća.¹²¹

¹²¹ Vidi: Joannes Lipszky, *Mappa generalis regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et confiniorum militarium magni item principatus Transylvaniae* (Wien: Gebrüder Kilian Pest bzw Kunst- und Industrie-Comptoir, 1811).

1 bod – 1-2 veze

2 boda – 3-4 veze

3 boda – 5-6 veza

4 boda – 7-8 veza

5 bodova – 9-10 veza

6 bodova – 11 i više veza

IX. Održavanje sajмова

Nešto je složeniji pristup Kubinyi imao pri bodovanju sajamskih funkcija. Tjedne sajmove bi tako bodovao s jednim, a godišnje s dva boda. Dobiveni bi zbroj preračunavao u bodove centralnih funkcija. Ovdje je značajno naglasiti da je Kubinyi osim srednjovjekovnih izvora koristio i osmanske deftere iz 16. stoljeća, pod pretpostavkom kako nije vjerojatno da su Osmanlije davale naseljima sajamske povlastice, već da su one ili opstale iz srednjovjekovnog razdoblja ili su se sajmovi prestali održavati.

1 bod – 1 bod (npr. jedan tjedni sajam)

2 boda – 2 boda (npr. dva tjedna ili jedan godišnji sajam)

3 boda – 3-4 boda

4 boda – 5-8 bodova

5 bodova – 9-11 bodova

6 bodova – 12 i više bodova

X. Pravni status naselja

Prema ovom kriteriju vrednuje se pravni status naselja, koji se očituje, prema Kubinyiju, dijelom u terminologiji, a dijelom u nekim drugim pokazateljima (npr. radi li se o rudarskom gradu i sl.). Što se trgovišta tiče, uveo je i dodatni vremenski kriterij, a najviše boduje naselja koja izvori označavaju kao *oppidum* više od jednom, i prije i poslije 1490. godine. Jednokratni spomen prije 1490. godine vrednuje najmanje jer je smatrao da se takva mjesta i nisu do kraja srednjega vijeka razvila u trgovišta, za razliku od mjesta koja se u jednom ili više navrata spominju kao *oppidum* nakon 1490. godine. Takvo je stupnjevanje predložio uvidjevši da je čitav niz naselja jednokratno navedenih kao *oppidum* između 1490. i 1526. godine zadržao taj status u kasnijem razdoblju.¹²² Mjesto tretira kao grad ako se u izvorima pretežito označava kao *civitas* do kraja srednjovjekovnog razdoblja.

1 bod – *oppidum* jednom prije 1490. godine

2 boda – *oppidum* jednom nakon 1490. godine

3 boda – *oppidum* više puta, od toga barem jednom prije 1490. godine

4 boda – *civitas* pretežito ili uvijek

Osnosi se na vlastelinske i crkvene gradove te kraljevske gradove koji ne zadovoljavaju uvjete za 5 i 6 bodova.

5 bodova – personalni gradovi, erdeljsko-saski gradovi, rudarski gradovi

6 bodova – tavernikalni gradovi

¹²² Kubinyi, „Mezővárosok,” 320.

Kubinyi navodi i druge kriterije što ih je rabio ranije, ali ih iz različitih razloga nije uspio uklopiti u sustav bodovne kategorizacije ili bi zbog nedostatka izvora velika većina gradova bila izuzeta. To su broj stanovnika, topografija naselja i obrambene građevine, matičnost gradova u pogledu povlastica, rasprostranjenost sustava mjera jednog naselja, doseljavanje i privremeni boravak posjetitelja u gradovima, carine, lokalne vjerske organizacije, prisutnost židovske zajednice, pravo pečaćenja crvenim voskom te postojanje javnog kupališta u naselju.

Kategorizacija centralnih mjesta

Prema broju bodova, mjesta se razvrstavaju u ukupno sedam kategorija. Nazive kategorija Kubinyi daje opisno, zadržavajući uobičajenu terminologiju (gradovi, trgovišta, sela).

1. Primarni gradovi (41-60 bodova)
2. Sekundarni gradovi (31-40 bodova)
3. Manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom (21-30 bodova)
4. Trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom (16-20 bodova)
5. Trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom (11-15 bodova)
6. Prosječna trgovišta i sela s obilježjima trgovišta (6-10 bodova)
7. Beznačajna trgovišta te sela s centralnim funkcijama (1-5 bodova)

Kubinyi gradskim smatra naselja prvih četiriju kategorija, a ona svrstana u petu kategoriju prijelaznim oblikom. Njegova dosadašnja istraživanja pokazala su da se u prvim dvjema kategorijama nije našlo nijedno trgovište. U petoj je završio i poneki manji grad, ali i nekoliko sela, dok su sela svrstana u šestu kategoriju pretežito ona gdje se održavalo više godišnjih sajмова.¹²³

2.2.2 Primjena Kubinyijeovog sustava na naselja Vukovske županije i modifikacija kriterija

Primjenjivost ovakvog modela kategorizacije naselja na nekom području načelno ovisi o dvama ključnim čimbenicima. Prvi je postojanje dovoljno relevantnih izvora za provedbu analiza centralnih mjesta, a drugi odgovara li sam model uzorku koji se istražuje, odnosno uklapa li se

¹²³ Kubinyi, „Városhálózat,“ 22.

svaki primjer u sustav kriterija i jesu li njime pokriveni svi bitni aspekti urbanosti, to jest centraliteta. U pogledu izvora, Kubinyi priznaje da je za prostor srednjovjekovne Ugarske situacija raznolika, da ovisi i o određenim povijesnim okolnostima, poput duljeg razdoblja osmanske vlasti u nekim krajevima,¹²⁴ pa je moguće da naposljetku pojedino naselje zbog toga bude svrstano u niži rang. No, radi se o izazovu koji bi se teško zaobišao i nekim drugim metodološkim pristupom. Osim toga, pri istraživanjima urbane mreže nije tolika vjerojatnost da manja odstupanja zbog nedostatka izvora bitnije utječu na ukupnu sliku. Kada govorimo o prilagođenosti uzorku, Kubinyi je započeo graditi sustav na nekoliko županija današnje jugozapadne Mađarske, a onda je, kako je rečeno, sustav dorađivao. Iako za njegovog života nisu obrađeni rubni dijelovi kraljevstva, poput krajeva južno od Drave ili Erdelja, ipak možemo reći da je, uz neke primjedbe i mogućnosti daljnje optimizacije, njegov model primjenjiv. To potvrđuje i recepcija njegovog sustava u mađarskoj historiografiji. Kod Kubinyija se dodatno javio i treći čimbenik, ili bolje rečeno manji problem, o kojem je već bilo govora. On, naprosto, proces rada na sustavu i općenito svoja istraživanja nije uspio finalizirati u vidu sveobuhvatne sinteze. U svojim se radovima u na ovu temu primarno usredotočio na prezentaciju rezultata analize, a manje na detaljno obrazlaganje metode i kriterija, pa tako nije navodio sve elemente vrednovanja. Zacijelo je mislio da će za to biti dovoljno prostora u toj nikad objavljenoj knjizi. Stoga je pojedine elemente vrednovanja bilo potrebno rekonstruirati iz njegovih pojedinačnih analiza centralnih mjesta, tamo gdje ih je objavio. Srećom, ispostavilo se da to nije uzrokovalo bitnije poteškoće.

Kod pojedinačne analize naselja prema kriteriju upravnog središta, odnosno rezidencije, stvari su tekle razmjerno glatko jer je pitanje rezidencijalnih ili vlastelinskih središta razmjerno dobro istraženo zbog imovinsko-pravne naravi većine predmeta u diplomatskim vrelima. Tu prije svega valja izdvojiti pregled vlastelinskih rezidencija u kasnom srednjem vijeku Andrása Kubinyija te vektorsku digitalnu kartu Ugarske oko 1500. godine s bazom podataka Pála Engela, gdje su razgraničena vlastelinstva od nižih jedinica.¹²⁵ Jedini atipični slučaj koji je zahtijevao

¹²⁴ Tu posebno dolazi do izražaja gotovo pa nikakva sačuvanost mjesnih arhiva, što je općenito najveća prepreka istraživanjima na području srednjovjekovne urbane povijesti donjega međurječja.

¹²⁵ Kubinyi u: András Kubinyi, „Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts,” *Vorträge und Forschungen* 36 (1991): 421-462; András

više promišljanja je Ilok, jer je trebalo vidjeti kako vrednovati rang administrativnih dužnosti što su ih obnašali tamošnji vlastelini.¹²⁶

S analizom prema sudbenim, financijskim i crkvenim funkcijama (kriteriji II-V) također nije bilo osobitih nedoumica jer su kriteriji prilično egzaktno postavljeni, zasnovani na vrlo konkretnim podacima u izvorima.¹²⁷ No, treba reći da su podaci o pravnim i financijskim funkcijama (kriteriji II i III) tek sporadični te da je njihov utjecaj na rezultate analize za većinu mjesta neznatan ili ga uopće nije bilo. Kod petog se kriterija, prema kojem se vrednuju crkvene ustanove, predlaže da se dodatno jednim boduje naselje ako je ondje bilo mjesto hodočašća. Nema osobite dileme oko toga da su znamenita svetišta, pa i ona manje poznata, doprinosila centralitetu nekoga mjesta jer su tijekom godine, a osobito u vrijeme svetkovina, privlačila hodočasnike i iz udaljenijih krajeva. Posljedično se to odražavalo i na gospodarstvo i značaj pojedinih vjerskih ustanova u mjestu.¹²⁸ Kako nije izgledno da bi se funkcija mjesta hodočašća mogla stupnjevati u šest razina, najprimjerenije je da se ona vrednuje u vidu dodatnih bodova u sklopu kriterija crkvenih ustanova.

Prilično je egzaktni i kriterij broja studenata na sveučilištima u Beču i Krakovu (VI), pa sa samom primjenom nije bilo nedoumica ili poteškoća. Kubinyijev argument da bi proširenje vremenskog razdoblja značilo i sasvim drugačiju bodovnu ljestvicu uvažen je i kod promišljanja o uključivanju podataka za druga sveučilišta.¹²⁹ Kako bi prije bilo kakve daljnje rasprave o

Kubinyi, "Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig," *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2 (1991): 212-228; Engel, *Magyarország*, s. v. Valkó m.

¹²⁶ Više u pojedinačnoj analizi za Ilok.

¹²⁷ Ovdje se moglo osloniti i na neke radove mađarskih autora. Pregled mjesta održavanja županijskih skupština sastavila je Enikő Csukovits. Vidi: Enikő Csukovits, „Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban,” *Történelmi Szemle* 39 (1997), 3-4: 381-386. Podaci za Vukovsku županiju ondje ipak nisu cjeloviti. Najrecentniju preglednu studiju o hospitalima u srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Ugarskoj priredile su Judit Majorossy i Katalin Szende. Vidi: Judit Majorossy, Katalin Szende, „Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary,” u: *Europaeisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*, ur. Martin Scheutz (Wien: Institut für Österreichische Geschichtsforschung, 2008), 409-545.

¹²⁸ Važnost mjesta hodočašća kao mjerila centraliteta ističe i Budak. Vidi: Budak, *Gradovi*, 16.

¹²⁹ Osim Kubinyija, o studentima u sveučilišnim matičnima knjigama pisao je Stanko Andrić. On je, za razliku od

modifikacijama ovog kriterija bilo ipak bolje provesti sveobuhvatno istraživanje za područje čitavog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva i prema tome izraditi bodovne ljestvice, za ovu prigodu će tek, ilustracije radi, biti naveden i ukupan broj studenata u dosad istraženim srednjovjekovnim maticama, ali će se bodovati jedino krakovski i bečki od 1440. do 1514. godine.

Idući kriterij (VII) odnosi se na broj trgovačkih i obrtničkih cehova u mjestu. Glavno ograničenje kod njegove primjene jest nedostatak izvora.¹³⁰ Zbog toga bodovi za ovaj kriterij općenito malo sudjeluju u ukupnim rezultatima analize. Kubinyi je razmišljao i o tome da istim kriterijem obuhvati i vjerske organizacije, napose židovske, budući da su cehovi u pravilu bili organizirani kao bratovštine, ali je na kraju odustao jer je ovdje najprije htio vrednovati gospodarske funkcije naselja.¹³¹ Ipak, u slučaju kada nije riječ samo o prisutnosti židovskih stanovnika u mjestu, već bilježimo postojanje organizirane zajednice s izabranim predstavnicima čiji je zadatak štititi ekonomske interese svojih članova, moglo bi se razmišljati o mogućnostima da se takve organizacije buduju skupa s cehovima.¹³² Nadalje, Kubinyi nije uzeo u obzir zajednice stranih trgovaca u gradovima. One bez ikakve dvojbe nisu svojstvene ni selima niti manje urbanim mjestima, već isključivo gospodarski razvijenijim, a time i komercijalno zanimljivijim, sredinama. Uz, primjerice, dobro organiziranu budimsku talijansku zajednicu, gdje su vjerojatno dominirali firentinski trgovci,¹³³ za područje donjeg međurječja osobito su zanimljivi

Kubinyija, obuhvatio čitavo srednjovjekovno razdoblje te matice više sveučilišta. Vidi: Stanko Andrić, „Studenti iz slavonsko-srijemskog međurječja na zapadnim sveučilištima u srednjem vijeku,“ *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 20 (1996), 37: 117-152.

¹³⁰ To ističe i sam Kubinyi, navodeći primjer iznimno važnog grada Pečuha, za koji je sačuvan podatak samo o zlatarskom cehu, a o cehu stolnobiogradske krojača postoje tek posredni podaci. Kubinyi, „Városhálózat,“ 14-15.

¹³¹ Kubinyi, „Városhálózat,“ 20.

¹³² Budući da podataka o organiziranim zajednicama Židova u gradovima Vukovske županije nema, a rasprava o vrednovanju vjerskih manjinskih organizacija iziskuje nešto više prostora, taj ćemo kriterij izostaviti za ovu prigodu. Ponešto o ondašnjem pravnom statusu Židova u Budimu i na državnoj razini u: Boglárka Weisz, „Zsidók a budai jogkönyvban,“ u „*Magyaroknak eleiről. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, ur. Ferenc Piti (Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2000), 681–694.

¹³³ O talijanskim trgovcima u Budimu nešto više u: Katalin Prajda, „Justice in the Florentine Trading Community of Late Medieval Buda,“ *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen Age* 127-2 (2015). Dostupno na url:

dubrovački konzulati, prvo u Mitrovici, a onda i u Iloku.¹³⁴ Kao pokazatelji centraliteta i gospodarskog značaja sredine u kojoj su djelovale, zajednice stranih trgovaca bitno nadilaze važnost lokalnih obrtničkih i trgovačkih cehova. Prijedlog je, stoga, da se njihova prisutnost bude s dodatnim bodom prema sedmom kriteriju.

Jedan od složenijih za primjenu je kriterij cestovnog čvorišta (VIII). I ovdje se kao osnovni problem javlja nedostatak srednjovjekovnih izvora pomoću kojih možemo u cijelosti rekonstruirati cestovnu mrežu na nekom području. Sretna je okolnost da su ceste, kao bitne i vidljive pojave u okolišu, nerijetko bile korištene u opisima međa pa o nekima zapisi postoje. Materijalnih ostataka gotovo nema, za razliku od rimskih taracanih cesta, jer su srednjovjekovne ceste, osobito one lokalnog karaktera, većinom bile zemljani putovi između susjednih mjesta. Stoga, arheolozima i povjesničarima preostaje jedino da rekonstrukciju učine posrednim putem. Prije svega potrebno je dobro poznavati srednjovjekovnu topografiju, čemu pomaže to da se suvremena topografija naselja dobrim dijelom podudara sa srednjovjekovnom.¹³⁵ Vrlo koristan izvor su novovjekovne topografske karte tzv. prve vojne izmjere, izrađene prije znatnih intervencija u krajoliku poput regulacija tokova rijeka, isušivanja močvara, sječe šuma i ušoravanja naselja.¹³⁶ One nisu samo važne za topografiju naselja, kako postojećih, tako i

<https://mefrm.revues.org/2716> (3. 9. 2017.)

¹³⁴ Za Mitrovicu znamo da su imali pisane povlastice. Njihove međusobne sporove rješavao je konzul, koji ih je zastupao i pred mjesnim sudištem, odnosno gradskim magistratom, a kasnije su imali, slično kao i Firentinci u Budimu, svoga suca. Kasnije je taj konzulat, a moguće skupa s čitavom trgovačkom kolonijom u Mitrovici, raspušten zbog osmanske prijetnje. Sima Ćirković, „Civitas Sancti Demetrii,“ u: *Sremska Mitrovica*, ur. Radomir Prica (Sremska Mitrovica: Skupština opštine Sremska Mitrovica; Muzej Srema, 1969) 63, 64, 68. Iločki je konzulat manje istražen, ali znamo da je postojao još u 15. stoljeću. O Dubrovčanima u Iloku u: Stanko Andrić, „Čudesna sv. Ivana Kapistrana kao vrelo za povijest grada Iloka,“ u: *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: Slika grada u narativnim vrelima - stvarnost i/ili fikcija?* (u tisku).

¹³⁵ Za točno utvrđivanje srednjovjekovne topografije Vukovske županije važnu ulogu imaju povijesno-historiografski radovi Dezsőa Csánkija, Josipa Bösendorfera, Stjepana Pavičića i Pála Engela, napose više puta spomenuta Engelova digitalna karta Ugarske oko 1500. godine. Za bibliografske podatke vidi bilješke 2, 15, 19 i 20.

¹³⁶ Kao jedan od najvažnijih kartografskih izvora za rekonstrukciju srednjovjekovne cestovne mreže za područje Ugarske, Magdolna Szilágyi, autorica najrecentnije studije na tu temu, ističe upravo karte prve vojne izmjere. Magdolna Szilágyi, *On the road: The History and Archaeology of Medieval Communication Network in East-*

nepostojećih, čije tragove i lokacije nalazimo u imenima rudina, voda ili šuma, već i zbog toga što su takve karte preduvjet i za korištenje metoda pejzažne arheologije. Lipskyjeva opća karta Ugarske s početka 19. stoljeća, koju je koristio Kubinyi, nije ni izbliza toliko detaljna, a ni precizna, te može poslužiti tek za utvrđivanje osnovne topografije i važnijih cestovnih pravaca. Osim što na topografskim kartama imamo ucrtane sve putove, za koje dijelom možemo pretpostaviti da se više ili manje podudaraju sa srednjovjekovnim, one pružaju precizne informacije o samom krajoliku, odnosno njegovim sastavnicama, pa na temelju njih možemo procijeniti je li cestovna veza između dvaju srednjovjekovnih centralnih mjesta izgledna ili neizgledna. Pri procjeni su u obzir uzimana i saznanja o antičkim prometnim pravcima, jer se na njima uvelike zasnivala srednjovjekovna cestovna mreža. Ovdje još treba naglasiti da je rekonstrukcija mreže iznesena u ovom radu tek prijedlog, posve otvoren za raspravu i korekcije, osobito uslijed otkrića novih pisanih i materijalnih dokaza.¹³⁷

Složenost primjene i manjak srednjovjekovnih pisanih izvora, nije glavni nedostatak kod ovog kriterija. Veći je problem taj što je Kubinyi pri određivanju funkcije prometnog čvorišta opredijelio isključivo za kvantitativni kriterij, to jest, broj veza s drugim centralnim mjestima. Prema njegovom sustavu posve je nevažno radi li se o cesti posve lokalnog karaktera, čija je primarna svrha bila povezivati susjedna mjesta ili se radi o magistralnom pravcu koji je povezivao regije ili na kojem se odvijao međunarodni promet. No, postavlja se pitanje, nisu li kod funkcije prometnog čvorišta važija s jedne strane gustoća prometa, a s druge tko i s kojom svrhom putuje. Ipak je logičnije pretpostaviti viši stupanj centraliteta prema prometnim funkcijama ako se mjesto nalazi na prometnici koja nadilazi lokalni značaj. Nadalje, problem je i to što Kubinyi nije vrednovao riječne prijelaze i pristaništa na plovnim rijekama, koje su itekako važile za vrlo žive i iznimno važne srednjovjekovne prometnice. Prema njegovom sustavu omanje trgovište povezano lokalnim putovima sa šest ili sedam susjednih centralnih mjesta te još s dva ili tri udaljenija naselja preko cestovnih čvorišta koja nemaju ulogu centralnih mjesta, dobiva u konačnici više bodova od nekog čvorišta magistralnih putova i važnog prijelaza na plovnim rijekama. Takav primjer u Vukovskoj županiji bili bi Ilinci i Berkasovo. Ta se dva

Central Europe (Budapest, Archaeolingua, 2014), 24-26.

¹³⁷ Zanimljiv primjer rekonstrukcije cestovne mreže za županiju Vas u: Magdolna Szilágyi, „Árpád Period Communication Networks: Road System in Western Transdanubia,“ (doktorski rad, Budapest, 2012), 241-341.

naselja zbog navoda u osmanskim izvorima prema Kubinyijevom sustavu ubrajaju među centralna mjesta. U slučaju Berkasova možemo tako rekonstruirati devet, a u slučaju Ilinaca čak deset veza s drugim centralnim mjestima, prvenstveno zbog toga što su i Berkasovo i Ilinci lokalnom cestom spojeni s čvorištem na magistralnoj cesti koje nije centralno mjesto. K tome, od Bačinaca do Szemesa na toj cesti je više čvoršta, a nijedno nije centralno mjesto. S druge strane imamo primjer Vukovara, čvorišta dviju magistralnih cesta (od kojih je jedna međunarodnog karaktera) i mjesta važne skele na Dunavu, za koje možemo rekonstruirati pet veza. Teško je zamislivo da bi Berkasovo i Ilinci bili važnija destinacija ili tranzitno mjesto od Vukovara samo zato što se iz njih izravno može putovati u četiri ili pet centralnih mjesta više. Zapravo je njihova uloga, kao cestovnih čvorišta, primarno lokalna. Prometni položaj Berkasova i Ilinaca popravlja jedino spoj na magistralnu cestu, pa se preko njih, vjerojatno stoga, odvijao određeni tranzitni promet prema Nijemcima, odnosno Iloku. Ali i to je posljedica upravo toga što se radi o magistralnoj cesti, a ne broja izravnih poveznica.

Da bi se ovo izbjeglo, i za osmi kriterij bi bilo dobro učiniti određene modifikacije. Prvotna je ideja bila dodatno bodovanje. Naravno, da bi se ceste uopće mogle bodovno diferencirati, treba među njima provesti nekakvu podjelu prema važnosti. Stoga su kao ceste višeg ranga izdvojene one u izvorima označene kao *magna via*, odnosno ceste na međunarodnim pravcima, koji se u pravilu podudaraju sa starim antičkim trgovačkim ili vojnim cestama.¹³⁸ Po tom bi se mjesto dodatno bodovalo ako se nalazi na trasi takve ceste jednim bodom, a s dva ako je smješteno na sjecištu magistralnih pravaca. Također, za prijelaz ili pristanište na manjim rijekama (poput Bosuta ili Vuke), prijedlog je bio da se naselje dodatno boduje s jednim bodom, a ako se nalaze na važnijim rijekama (poput Save, Drave i, napose, Dunava), onda da ih se boduje s dva boda. Međutim, problem ovog pristupa bio je da se uvažavanjem magistralnih cesta i riječnih prijelaza samo pomaknuo medijan ukupnog broja bodova za osmi kriterij prema maksimalnoj vrijednosti, a da se nije riješio problem mjesta koja su na temelju izvornih kriterija Kubinyijevog sustava dobila bodove koji ne odgovaraju njihovom stvarnom prometnom značaju. Tu je postalo jasno da uvođenjem dodatnih bodova neće biti moguće ispravno diferencirati važna od nevažnih

¹³⁸ O terminološkoj klasifikaciji cesta srednjovjekovne Ugarske više u: Szilágyi, *On the road*, 86-87. Vidi i Lovorka Čoralić, *Put, putnici, putovanja: Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama* (Zagreb: AGM, 1997), 51-59.

prometnih čvorišta, već je odlučeno da će se kriterij u potpunosti „redizajnirati“. Princip brojanja veza bit će zadržan do 3. stupnja, da bi se mogla raditi distinkcija između naselja koja se ne nalaze na magistralnoj prometnici ili ondje ne postoji skela. Budući da se ovdje radi isključivo o lokalnim cestama, uvodi se prag, kao i za VI. kriterij, pa se mjesta s jednom ili dvjema vezama ne boduju. Naselje, dakle, mora biti barem čvorište lokalnih cesta da bi bilo bodovano. Dosad smo imali situaciju da lokalna veza manjeg mjesta s vlastelinskim središtem vrijedi jedan bod, jednako kao i, primjerice, benediktinski samostan ili filijalna kovnica novca, što i na prvi pogled djeluje kao neuravnoteženo, a osmi kriterij je jedini od deset u kojem je, zapravo, bilo nemoguće ne dodijeliti bodove. Čvorište lokalnih cesta se, tako, boduje: kao prvi stupanj 3-4 veze, kao drugi 5-6 veza, a sedam ili više vrijedi tri boda. Mjesto koje nije na magistralnom pravci ili na riječnom prijelazu može dobiti najviše tri boda. Što se tiče magistralnih cesta, najmanje se vrednuje položaj na takvoj prometnici, zatim križanje magistrala, te križanje više od dviju magistrala. Za riječne prijelaze, odnosno pristaništa, više se vrednuju ona na velikim rijekama. U slučaju da je mjesto na magistrali ili na riječnom prijelazu, broj ostalih poveznica više nije relevantan. Ako je riječ o položaju na magistralnoj cesti ili prijelazu preko manje rijeke, onda je mjesto svrstano u treći stupanj, te je brojem bodova izjednačeno s onim za koje je evidentirano sedam ili više cestovnih veza. Kombinacija položaja na magistralnom putu i riječnog prijelaza na manjoj rijeci, odnosno položaj na raskrižju magistrala ili prijelaz preko velike rijeke mjesto svrstava u četvrti stupanj. Peti je stupanj rezerviran za naselja gdje imamo kombinaciju magistralnog raskrižja i prijelaz preko manje rijeke ili prijelaz preko velike rijeke i položaj na magistrali. Maksimalan broj bodova dobivaju mjesta gdje imamo kombinaciju raskrižja magistralnih putova i prijelaz preko velike rijeke ili raskrižje više magistralnih putova.

Kako bi se ovako doraden kriterij mogao primijeniti, potrebno je identificirati važnije prometne pravce, odnosno magistralne ceste od međunarodnog ili državnog značaja. Svakako je najvažniji, i najbolje pokriven pisanim izvorima, pravac od Zemuna, preko Mandelosa, Enga i Bačinaca, pa sve do Vukovara. On je zabilježen i u povijesnim dokumentima kao *magna via* od Enga do Vukovara, točnije u ispravi banoštorskog kaptola iz 1377. godine.¹³⁹ Radi se ustvari o međunarodnoj cesti koja povezuje jugoistok Europe sa središnjom Ugarskom.¹⁴⁰ U istom se

¹³⁹ MNLOL, DF, 265580.

¹⁴⁰ To je jedna od dokumentiranih trasa križarskih pohoda kroz ove krajeve. Vidi kartu u: Čoralić, *Put, putnici*,

izvoru potvrđuje da je ta cesta povezivala Bačince i Gibarac. Potom je izgledan njezin nastavak do Tovarnika i dalje do Ilače. Ondje se račvala, a jedan je odvojak bio taj na koji se odnosi rečeni izvor. On se kretao, najvjerojatnije preko Čakovaca, do Szemesa,¹⁴¹ a potom preko Ibránya i Dombova do Vukovara.¹⁴² Od Vukovara je ta cesta preko Vuke išla vjerojatno do Várasija, a potom do Pačetina. Dalje je preko Klise i Tenje cesta vodila do Osijeka.¹⁴³ Od Osijeka je cesta nastavljala preko Drave prema Karancu i Branjinom Vrhu. Također, na zapad je od Osijeka vodila trasa važne podravske ceste, koja kontinuitet vuče iz antičkih vremena. Vezano za sam istok županije, treba spomenuti i dva magistralna priključka na cestu od Enga do Vukovara. Prvi se, zacijelo od Rače, kretao preko mjesta Grk (današnje Višnjicevo) i spajao na drugi priključak od Mitrovice preko Szentmiklósa i Kukujevaca do Bačinaca.¹⁴⁴

Ostale ceste je moguće rekonstruirati tek na temelju fragmenata. Tako možemo pretpostaviti važan magistralni pravac koji je od Ilače išao preko Diósa, Slakovaca, Jankovaca, Szentszalvátora, Szentillyea, Ivankova, Horváta i Đakova do Levanjske Varoši i dalje u Požešku kotlinu do Požege, odakle je vodio opet važan pravac sve do Gradeca. Izvora za tu cestu je malo. Primjerice, 1301. godine imamo navod o velikoj cesti (*magna via*) koja se od Jankovaca kretala prema mjestu Scelepcha, negdje na prostoru između današnjeg Cerića i Mirkovaca, pa se zacijelo radi upravo o toj cesti.¹⁴⁵ Negdje na prostoru između Đakova i Levanjske Varoši spominje se *magna via*, a vodila je do potoka Breznica.¹⁴⁶ I ovdje se vjerojatno radi o trasi ove ceste. Dodatnu potvrdu važnosti ovoga pravca treba tražiti i u činjenici da se on podudara s rimskom cestom.¹⁴⁷

putovanja, 246.

¹⁴¹ *Magna via* do Tovarnika spominje se u opisu mjesta Boricsfalva u okolici Čakovaca iz 1330. godine. *Magna via* do Szemesa spominje se u ispravi banoštorskog kaptola iz 1336. godine. MNLOL, DL, 87013; DF, 265855.

¹⁴² *Magna via* od Dombova do Vukovara spominje se 1398. godine. MNLOL, DL, 8319.

¹⁴³ U okolici mjesta Benchenc blizu Tenje spominje se *magna via* 1226. godine. MNLOL, DL, 5359.

¹⁴⁴ *Magna via* od Mitrovice do Szentmiklósa zabilježena je 1398. godine, a ona od Grka do Čipanovaca zabilježena je godinu dana kasnije. MNLOL, DL, 8301; DF, 218619.

¹⁴⁵ MNLOL, DL, 91147.

¹⁴⁶ MNLOL, DL, 3236.

¹⁴⁷ Pravac od Mitrovice, preko Szentillyea i Đakova prema Požeškoj kotlini i u literaturi se ističe kao jedan od važnijih. Vidi karte u: Szilágy, *On the Road*, 15; Szilágy, „Árpád Period,” 217; Čoralić, *Put, putnici, putovanja*,

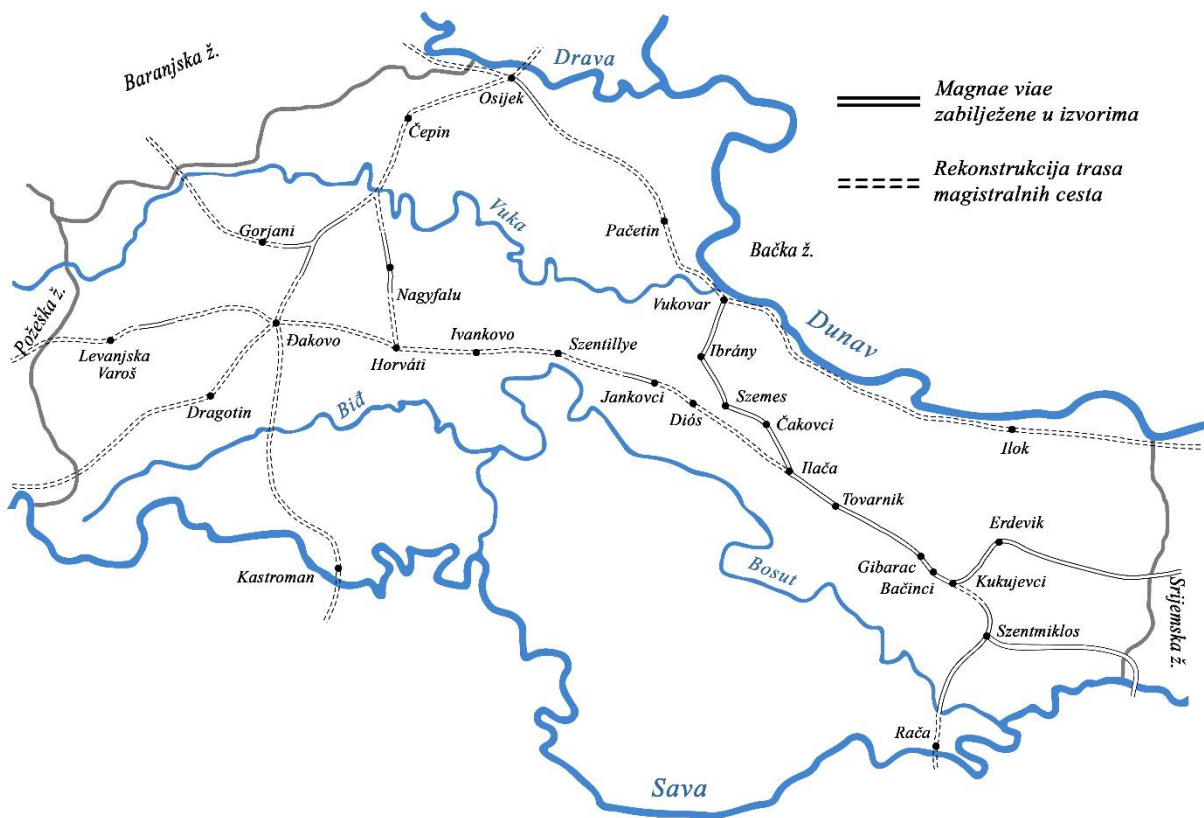
Magistralnom cestom možemo smatrati i onu koja je od Đakova cesta vodila i prema utvrdi Kostroman u Posavini i dalje je nastaljala dolinom rijeke Bosne sve do Dobora. Još jednu magistralnu cestu prema Bosni, koja povezuje čvorište i dravski prijelaz u Osijeku preko Čepina, Kisújlaka, Đakova i Dragotina s važnim savskim prijelazom u Brodu, moguće je rekonstruirati na temelju fragmentarnog podatka.¹⁴⁸ Naime, u opisima međa posjeda Jakabfalva i Borčinovci iz 1351. godine, koji su se nalazili negdje između Gorjana i Nagyfalua, spominju se dvije velike ceste. Za jednu je utvrđen pravac sjever – jug, dok se druga križala s ovom negdje sjeverozapadno od posjeda Jakabfalva. Prva se podudara s pretpostavljenom vertikalom od Osijeka na potezu između Kisújlaka i Đakova.¹⁴⁹ Druga je, po svemu sudeći, cesta kojom su se Gorjani spajali na prvu, a od Gorjana je kao magistralni put vodila preko Paljevine do Podgorača u Baranjskoj županiji, gdje se spajala s magistralnom cestom od Našica do Valpova. Od Kisújlaka ili nešto poslije, iz spomenute se vertikale izdvajala *magna via* do mjesta Nagyfalua. To možemo pretpostaviti na temelju podatka iz 1311. godine o magistralnoj cesti koja je vodila do Nagyfalua sa sjevera.¹⁵⁰ Ova je cesta zacijelo nastavljala na jug do Horváta i tamo se križala s drugom magistralnom cestom, od Ivankova do Đakova.

212.

¹⁴⁸ Potez od Đakova preko Dragotina do Broda, kao važnu cestu, pretpostavlja i Lovorka Čoralić, kao i potez od Đakova do Šamca. U ovdje predstavljenoj rekonstrukciji odabran je samo pravac do Broda, kao najvažniji savski prijelaz na čitavom potezu sve do Rače, zbog čega je svakako imao i državni značaj. O mjestu Brod i tamošnjoj skeli prostoje i srednjovjekovni izvori. Šamac se, s druge strane, spominje tek u osmanskim izvorima. Iako Čoralić, vjerojatno, ne griješi kada tvrdi da je Žigmund tijekom pohoda u Bosnu, osobito na putu prema Doboru, Savu prešao negdje na ovom području, da bismo neki prijelaz smatrali međudržavnim ipak je nužno imati za to nekakvo uporište u onovremenim pisanim vrelima. Čoralić, *Put, putnici, putovanja*, 212.

¹⁴⁹ MNLOL, DL, 33601 = CD, XII, 12-20.

¹⁵⁰ CD, VIII, 280.

Slika 1. Rekonstrukcija mreže magistralnih cesta u Vukovskoj županiji

Od važnijih cesta u Vukovskoj županiji svakako treba izdvojiti još i onu koja se od Vukovara kretala nizvodno prema Sotinu, Opatovcu, Šarengrad i Iloku, te dalje sve do Petrovaradina. Premda ne raspolažemo podatkom da je u nekom od izvora označena kao *magna via*, njezina je važnost – kako se radi o podunavskoj cesti što spaja niz prijelaza i razvijenih naselja te paralelnom pravcu onome od Enga do Vukovara – neupitna.¹⁵¹ Dakako, ova je cesta bitna još od antičkih vremena.

Za određivanje riječnih prijelaza na Dunavu, Dravi i Savi, te Bosutu i Vuki, dovoljni su pojedinačni navodi u izvorima. Za one na Dunavu, Dravi i Savi postoji i studija koju je objavio

¹⁵¹ Spomen velike ceste do Iloka u ispravi banoštorskog kaptola iz 1377. godine ne može se sa sigurnošću povezati s ovom cestom. MNLOL, DF, 265580.

Peter Rokai.¹⁵² Tek će manji broj ipak nužno biti pretpostaviti na temelju rekonstrukcije cestovne mreže, topografije naselja, karakteristika krajolika i navoda u osmanskim izvorima.

Vratimo se još nakratko na pitanje modifikacija VIII. kriterija. Ovdje treba još dodati da je iz ovoga kriterija izbačeno i Kubinyijevo dodatno bodovanje prava zadržavanja robe (*ius stapulae*). Naime, ono je više vezano za pravni status naselja i pravo sajmovanja. Stoga ga kao mogućnost dodatnog bodovanja s dva boda možemo uvrstiti u idući, deveti kriterij.

Srednjovjekovnih izvora o tjednim i godišnjim sajmovima nije sačuvano mnogo. Najčešće se radi o jednokratnim navodima u izvorima iz 14. i 15. stoljeća.¹⁵³ No, i na temelju njih je moguće barem donekle rekonstruirati mrežu sajamskih mjesta. Primjenu kriterija sajamskog mjesta (IX) za područje Vukovske županije ponešto komplicira Kubinyijeva ideja da u svoj sustav uvrsti podatke iz osmanskih izvora pod pretpostavkom da su sajmovi navedeni u defterima izvorno srednjovjekovni, odnosno da Osmanlije nisu davali nove sajamske povlastice naseljima u novoosvojenim krajevima. Ta se pretpostavka, naravno, ne čini posve neuvjerljivom kada

¹⁵² Peter Rokai, „Brodovi“ na Dunavu i pritokama na području južne Ugarske u srednjem veku,“ *Plovidba na Dunavu i njegovim pritokama kroz vekove* ur. Vasa Čubrilović (Beograd: Srpska akademija nauka, 1983), 139-177.

¹⁵³ Opsežnu studiju i katalog srednjovjekovnih sajмова po županijama objavila je Boglárka Weisz 2012. godine. Njezin vrijedan doprinos ukupnom razumijevanju ugarske sajamske mreže ipak donosi tri pogrešna podatka za Vukovsku županiju. Prvi se odnosi na navodni tjedni sajam subotom u mjestu Szombathely, na Savi u blizini današnjeg sela Jamena, spomenut 1299. godine, drugi na tjedni sajam utorkom u Iloku, spomenut 1300. godine, a treći na sajam u mjestu Bazaköz, oko 1275. godine, koji je poistovjetila s Račom. Boglárka Weisz, *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban* (Budapest, 2012), 169. U sva je tri slučaja Weisz zapravo povezala podatke u izvorima s krivim mjestima. Szombathely je ustvari naselje koje se nalazilo na području današnjih Harkanovaca, a u srednjem je vijeku pripadalo Baranjskoj županiji. Uzrok nesporazuma je sam izvor, jer mjesto smješta u obližnju Vukovsku županiju. CDZ, I, 93. Kada je riječ o tjednom sajmu u Iloku, radi se o mjestu koje je identificirano s trgovištem Szentszalvator. Više o svemu: str. Pitanje mjesta Bazaköz ustvari je dio zamršenijeg problema toponimije i topografije naselja oko ušća Bosuta. Za ovu će prigodu biti dovoljno napomenuti kako se u ispravi sajam izravno smješta u mjesto imena Portus, zvano još i Révfalu (vidi: MNLOL, DL, 74457). Na širem području između Morovića i Rače bilo je nekoliko mjesta koja se u drugim izvorima nazivaju Brod ili Révfalu. Ono najizglednije, uz Savu, u kasnom je srednjem vijeku posve izgubilo značaj te je doista malo vjerojatno da se ondje održavao sajam zabilježen još u doba Arpadovića.

govorimo o kršćanskim varošima tijekom ranijeg razdoblja osmanske vlasti.¹⁵⁴ Ali, kako na raspolaganju imamo samo dva objavljena deftera koja pokrivaju područje Vukovske županije, i to tek za 1570. godinu (Srijemski sandžak), odnosno 1579. godinu (Požeški sandžak), vrlo je teško samo na temelju toga dobiti cjelovitu sliku osmanske sajamske mreže za čitavo 16. stoljeće. To možda i ne bi predstavljalo toliki problem da u literaturi ne nailazimo na pojedinačne podatke iz ranijih deftera Požeškog sandžaka koji se ne podudaraju s onima iz 1579. godine. U potonjem su, tako, evidentirani prihodi i od tjednog i od godišnjeg sajma za kasabe Osijek i Đakovo te varoš Gorjani.¹⁵⁵ Moaćanin, međutim, prenosi usporedne podatke za Osijek iz deftera za 1546., 1555., 1561. i 1579. godinu. Ondje se jasno vidi da je u svim četirima obračunata pristojba za tjedni sajam, dok je panađurski badž, odnosno iznos za godišnji sajam, obračunat jedino za 1579. godinu.¹⁵⁶ Engel donosi i podatak da su u defteru iz 1561. godine za Đakovo i Gorjane evidentirane isključivo pristojbe za tjedni sajam.¹⁵⁷ Iz navedenoga se čini da bi tjedni sajmovi u ovim trima navedenim mjestima doista mogli biti nastavak srednjovjekovne tradicije, ali da održavanje tamošnjih godišnjih sajмова treba ipak vezati za Osmanlije. Zanimljivi su primjeri Dalja i Dragotina, gdje su također 1579. održavani i tjedni i godišnji sajam.¹⁵⁸ Engel tek prenosi imena naselja zabilježena u drugim defterima (Dalj: od oko 1550. do 1580., Dragotin: 1561.), ali ne i podatke o sajmovima, iz čega se može naslutiti da u svom neobjavljenom rukopisu ipak možda nije dosljedno prenosio podatke o sajmovima za svako naselje. Tome u prilog govori i primjer Erdevika, za koji isto navodi samo toponim, premda su u defteru iz 1570. godine evidentirani prihodi od tamošnjeg tjednog sajma.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Moaćaninovo mišljenje da se sajam kod varoši Kaptol, sjeverno od Požege, održavao na Petrovo upravo je na tom tragu, a zasniva se na titularu zbornog kaptola koji je ondje djelovao u srednjem vijeku. Moaćanin, *Slavonija i Srijem*, 104.

¹⁵⁵ *Popis sandžaka Požega*, 149, 160, 237.

¹⁵⁶ Nenad Moaćanin, „Osijek u turskim izvorima,” *Povijesni prilozi* 16 (1997): 41, 45.

¹⁵⁷ Engel, „Valkóvármegye,” s. v. Diakó, Gara (Belső- és Külső-, *Csütörtökfalva). Engel rečeni popis (Tapu defteri 351) datira u 1565. godinu, no Moaćanin je korigirao tu dataciju na 1561. godinu, pa je kao takva navedena i ovdje. Moaćanin, „Osijek,” 35.

¹⁵⁸ *Popis sandžaka Požega*, 209, 278.

¹⁵⁹ McGowan, *Sirem*, 53.

Uvidom u neke od objavljenih deftera za područje današnje Mađarske koje je koristio Kubinyi utvrđeno je da podaci za različite godine uglavnom nisu u opreci, ali ima i slučajeva da se za pojedine godine razlikuju. No, ipak ta su manja odstupanja zacijelo bila nedovoljna da bi Kubinyi dodatno preispitivao ovaj kriterij. Primjerice, u popisu iz 1546. godine za mjesto Nagykovács u Peštanskoj županiji se ne spominje prihod od carine za tjedni sajam, za razliku od popisa iz 1562. godine, gdje je zabilježen.¹⁶⁰ Prema katalogu sajmovu u srednjovjekovnim izvorima za Peštansku županiju, predosmanskih podataka o tjednom sajmu u Nagykovácsu nema.¹⁶¹ Dakle, Kubinyi je ovo mjesto u svojoj analizi bodovao prema devetom kriteriju na temelju podatka u defteru iz 1562. godine.¹⁶² Kako Kubinyi ne daje detaljna pojašnjenja o primjeni svoga sustava, doista ne možemo znati je li u ovakvim slučajevima pretpostavio da je zbog nekog razloga podatak o sajamskoj carini izostao iz popisa za 1546. godinu, no da se sajam ipak održavao. Primjer mjesta Szecső, također iz Peštanske županije, ukazuje na mogućnost da je takvih slučajeva doista bilo. Za ovo mjesto imamo podatke u čak četirima defterima, iz 1546., 1562., 1580. i 1590.¹⁶³ Za razliku od ostalih triju, u defteru iz 1562. godine nema spomena godišnjeg i tjednog sajma. Razlog tome nije jednostavno dokučiti, ali ne čini se osobito vjerojatnim da bi to bio privremeni prekid sajmovanja u mjestu. Ako znamo da se prema srednjovjekovnim izvorima ondje održavao godišnji sajam i u predosmanskom razdoblju,¹⁶⁴ onda ovdje nemamo toliko razloga sumnjati da se u Szecsőu sajmovalo na godišnjoj i tjednoj bazi od srednjega vijeka do kraja 16. stoljeća.

U svakom slučaju, stanje istraženosti osmanskih izvora uopće te konkretni podaci u izvorima za spomenuta mjesta u Vukovskoj županiji dovoljni su argument da se Kubinyijevo mišljenje o kontinuitetu srednjovjekovnih sajmovu i nakon dolaska Osmanlija na vlast preispita. Dakako, budući da je ovaj rad koncipiran na način da se pojedinačna analiza vrši paralelno prema Kubinyijevim i modificiranim kriterijima, a nemamo nikakvog razloga pomisliti da bi Kubinyi

¹⁶⁰ Gyula Káldy-Nagy, *A Budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai: demográfiai és gazdaságtörténeti adatok* (Budapest: Pest Megyei Levéltár, 1985), 389.

¹⁶¹ Weisz, *Vásárok*, 154.

¹⁶² Kubinyi, *Városfejlődés*, 74.

¹⁶³ Káldy-Nagy, *A Budai szandzsák*, 550.

¹⁶⁴ Weisz, *Vásárok*, 154.

kasnije deftere izuzeo ako im se podaci ne podudaraju s onima u ranijim popisima, oba objavljena deftera relevantna za područje Vukovske županije koristit će se kao izvori za deveti kriterij, što će utjecati i na broj centralnih mjesta i rangiranje naselja. Ipak, oprečni podaci u popisima sasvim jasno ukazuju na to da je njihova upotrebljivost za rekonstrukciju srednjovjekovne sajamske mreže ograničena, ako ne i upitna, te bi od njih bilo dobro ili posve odustati ili bismo se, u najmanju ruku, trebali strpjeti dok nam ne budu svi podaci dostupni i dok osmanisti ne provedu sva potrebna fundamentalna istraživanja. S tim će argumentom podaci iz rečenih deftera biti izuzeti prema modificiranom sustavu kriterija.

Posljednji kriterij kojim se vrednuje pravni status naselja (X) prilično je jasan i s primjenom nema osobitih poteškoća.¹⁶⁵ No, Kubinyijev bi pristup stupnjevanju naselja označenih u izvorima pojmom *oppidum* također valjalo preispitati. Po mom mišljenju, dvije su stvari ovdje sporne. Prva je ideja da godinu stupanja kralja Vladislava II. na vlast uzme kao bilo kakav kriterij za vrednovanje pravnog statusa mjesta. Time se, naravno, ne želi dovesti u pitanje Kubinyijev zaključak da su ona mjesta koja se jednokratno spominju kao *oppidum* potkraj srednjega vijeka češće održala taj status i u ranom novom vijeku, već to da ih vrednuje više nego ona koja se kao trgovišta javljaju ranije. S jedne strane, postavlja se pitanje ne radi li se ovdje, slično kao i kod sajmovi u osmanskim izvorima, o pomalo nekritičkoj projekciji novovjekovnog stanja na srednjovjekovno razdoblje. Na koncu, ne upućuje li više kasniji navod na to da je urbani razvoj takvog naselja započeo tek potkraj srednjega vijeka, a da je većinu razdoblja obuhvaćenog analizom ono ipak bilo ruralno? Sama činjenica da su mjesta potkraj srednjeg vijeka jednokratno ili višekratno označena kao trgovišta u novovjekovnoj urbanoj mreži imala važniji status može imati povijesne uzroke koji nisu nužno srednjovjekovni. Druga sporna pojedinost oko 1490. godine kao bodovnog kriterija odnosi se na njezinu stvarnu povijesnu ulogu kada govorimo o pravnom statusu naselja. Stupanje Vladislava II. na prijestolje doista možemo prihvatiti kao vremensku odrednicu početka posljednjeg razdoblja u srednjovjekovnoj povijesti Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Međutim, teško je naći ijedan drugi razlog zašto bi ova godina bila važna za analizu centralnih funkcija. Prema Kubinyijevom sustavu, u konačnoj kategorizaciji jedno mjesto može biti svrstano u niži rang samo zato što je jedini sačuvani dokument koji ga svrstava

¹⁶⁵ Većinu izvornih podataka za Vukovsku županiju je prikupio Engel, te ih prenio u svom rukopisnom povijesno-geografskom pregledu. Engel, „Valkóvármegye,“ passim.

među trgovišta izdan, primjerice, 1489., a ne godinu ili dvije kasnije, bez naročitog povijesnog temelja.

Prijedlog je stoga da se granična 1490. godina izuzme iz prvih triju stupnjeva desetog kriterija. Višekratno navođenje mjesta kao trgovišta je zadržano, jer je relevantno kao svojevrsna potvrda statusa. Tako bi jedan bod dobivala naselja jednokratno označena pojmom *oppidum*, a ona koja se spominju kao trgovišta više puta dva boda. Treći stupanj desetog kriterija bio bi rezerviran za naselja prema pravnom statusu bliža ili vrlo bliska gradovima, a koja, prema Kubinyijevom sustavu, nije moguće razvrstati u 4., 5. ili 6. stupanj. Naime, postoji čitav niz naselja koja se u jednom ili više navrata navode kao *civitates* (ali još uvijek pretežito kao *oppidum*, napose u 15. i početkom 16. stoljeća) ili postoje podaci o građanskom statusu njihovih stanovnika, o ustrojstvu tamošnje uprave slične onoj u gradovima, itd.¹⁶⁶ Riječ je, dakle, o vrlo izravnim pokazateljima pravnog statusa. Time bi se izbjegla mogućnost da se po desetom kriteriju izjednači važna naselja s razvijenom općinskom samoupravom, koja, primjerice, izdaju vlastite isprave, pečaćene vlastitim pečatom i povremeno se nazivaju gradom, i jedno obično kmetsko trgovište spomenuto kao *oppidum* u dva navrata.

Predložene modifikacije Kubinyijevog sustava podrazumijevaju ili dodatno bodovanje za pojedine kriterije, što je samo širenje na pokazatelje centraliteta koje Kubinyi nije uzeo u obzir, ili izuzimanje izvora koji nisu srednjovjekovni, što se ionako odnosi samo na krajeve koji su bili pod vlašću Osmanlija, ili redefinicije pojedinih stupnjeva za deseti kriterij, zadržavajući i dalje osnovnu distribuciju bodova (1.-3. stupanj za trgovišta, 4.-6. stupanj za gradove). Kao takve, modifikacije predstavljaju tek „finiju doradu“ kriterija radi poboljšanja preciznosti rezultata, a ne bitne preinake u sustavu. Modifikacije i činjenica da se u temeljni koncept sustava (deset kriterija stupnjevanih u šest razina od koji svaki donosi maksimalno šest bodova) nije zadiralo, ne povlače, stoga, i izmjene bodovne distribucije za konačnu kategorizaciju naselja.

¹⁶⁶ Ovdje broj navoda *oppidum* nije bitan. Naselje će biti razvrstano u treći stupanj čak i ako se ne uopće spominje kao *oppidum*, ali postoji, primjerice, podatak za tamošnjeg suca i prisežnike ili ako su stanovnici navedeni kao *cives*.

Pri konačnoj kategorizaciji centralnih mjesta, Kubinyi je nastojao izdvojiti ona koja možemo smatrati gradovima u pravom smislu riječi te je odredio da bi to bila naselja od prve do četvrte kategorije, dok bi ona u petoj predstavljala prijelazni oblik. Načelno se takvoj podjeli nema što mnogo prigovoriti, budući da je osnovna svrha njegovog sustava izdvojiti gradska naselja. Međutim, kada govorimo o urbanoj mreži i njezinoj rekonstrukciji, što je ipak osnovni cilj ovoga rada, njezina je slika nepotpuna ako u nju ne uvrstimo i kategoriju koja obuhvaća ono što Kubinyi naziva „prosječnim trgovištima“, pa njih možemo smatrati dijelom urbane mreže u širem smislu. Naselja pak u sedmoj kategoriji ne možemo smatrati urbanim naseljima.

Tablica 1. Predložene modifikacije Kubinyijevog sustava po kriterijima

Kriterij	Modifikacije
I.	nema
II.	nema
III.	nema
IV.	nema
V.	dodatno 1 bod ako se u naselju nalazilo mjesto hodočašća
VI.	nema
VII.	dodatno 1 bod ako je u naselju djelovala organizacija stranih trgovaca
VIII.	1 bod – 3-4 veze 2 boda – 5-6 veza 3 boda – 7 i više veza / položaj na magistralnoj cesti / skela ili pristanište na manjoj rijeci 4 boda – položaj na magistralnoj cesti i skela ili pristanište na manjoj rijeci / raskrižje magistralnih cesta / skela ili pristanište na velikoj rijeci 5 bodova – raskrižje magistralnih cesta i skela ili pristanište na manjoj rijeci / skela ili pristanište na velikoj rijeci i položaj na magistralnoj cesti 6 bodova – raskrižje magistralnih cesta i skela ili pristanište na velikoj rijeci / raskrižje triju ili više magistralnih cesta <i>ius stapulae</i> se vrednuje dodatno s dva boda prema IX. kriteriju
IX.	ne uzimaju se u obzir podaci iz osmanskih izvora, <i>ius stapulae</i>
X.	1 bod – <i>oppidum</i> jednom u izvorima 2 boda – <i>oppidum</i> više puta u izvorima 3 boda – naselje se barem jednom spominje kao <i>civitas</i> (ali ne udovoljava kriterijima za 4 boda) / tamošnji su građani označeni kao <i>cives</i> , <i>hospites</i> , <i>communitas</i> , <i>tota communitas</i> , <i>universitas civium</i> , <i>universitas divitum et pauperum</i> i sl. / postoji podatak o tamošnjoj općinskoj upravi (<i>iudex</i> , <i>iurati cives</i>) ne uzimaju se u obzir podaci iz osmanskih izvora

3. POJEDINAČNA ANALIZA CENTRALNIH MJESTA

Uvidom u Engelovu bazu podataka različitih toposa Vukovske županije na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće, možemo ih izbrojati 1500, što uključuje gradove, trgovišta, sela, pustoseline, utvrde i samostane.¹⁶⁷ Od njih je ulogu centralnih mjesta imalo 56 gradova, trgovišta i sela. Odabir je načinjen prema Kubinyijevim kriterijima, što znači da se radi ili o mjestima koja izvori označavaju pojmovima *civitas*, *oppidum* i varoš ili su se ondje tijekom srednjega vijeka, odnosno u vrijeme Osmanlija, održavali sajmovi. Njih šest je na popisu završilo isključivo na temelju osmanskih izvora te će oni prema modificiranim kriterijima biti izuzeti s popisa centralnih mjesta. U analizi koja slijedi ta će naselja biti označena zvjezdicom.

Pri donošenju popisa centralnih mjesta Vukovske županije željelo razriješiti i neke toponimijske probleme, pa su dodani podaci o imenima mjesta u izvorima i literaturi. Da bi se mogućnost miješanja različitih mjesta i općenito nedosljedno bilježenje toponima izbjego, zauzet je stav da bi sva za naselja koja postoje u kontinuitetu od srednjega vijeka do danas trebalo upotrebljavati današnje ime. Za nestala naselja korišteno je slavensko ili mađarsko ime kako je zabilježeno u srednjovjekovnim vrelima, ali je u radu pisano suvremenom ortografijom.

Tablica 2. Popis centralnih mjesta Vukovske županije s položajem i toponimijom u izvorima i literaturi

Oblik imena korišten u disertaciji	Mađarsko ili slavensko (hrvatsko) ime u srednjem vijeku	Latinsko ime u srednjem vijeku	Ime u osmanskom razdoblju ¹⁶⁸	Današnje ime	Položaj	Oblik imena korišten u radovima važnijih hrvatskih autora ¹⁶⁹
Aljmaš	Hagymás, Hosszúhagymás	-	Halamaš	Aljmaš	Aljmaš	A: Aljmaš B: Aljmaš P: Almaš
Babina Greda	Babagerenda	-	Babina Greda	Babina Greda	Babina Greda	A: Babina Greda B: Babagerenda P: Babina Greda
Bačinci	Hosszúbácsi, Bácsi	-	Bačinci	Bačinci	Bačinci	B: Hyzyubach P: Bačinci
Bapska*	Baba, Babafalva	-	Babiska	Bapska	Bapska	B: Babafalva P: Bapska

¹⁶⁷ Engel, *Magyarország*, passim.

¹⁶⁸ McGowan, *Sirem*, passim; *Popis Sandžaka Požege*, passim; Engel, *Valkovármege*, passim.

¹⁶⁹ A = Stanko Andrić, B = Josip Bösendorfer, M = Ive Mažuran, P = Josip Pavičić, Pe = Danijel Petković. Oblici su preuzeti iz knjiga i članaka navedenih autora korištenih u ovom radu.

Berkasovo*	Berekszó	-	Berkas	Berkasovo	Berkasovo	A: Berkasovo B: Berukzo B: Berkasovo
Bingula	Bingula	-	Bingula	Bingula	Lokalitet Stara Bingula sjeverno od današnjeg sela.	B: Bingula P: Bingula
Borovo	Boró, Borh	-	Borova, Borhić	Borovo Selo	Borovo Selo	A: Borovo B: Borovo P: Borovo Pe: Borovo
Cerna	Cerna	-	Cerna	Cerna	Cerna	A: Cerna B: Cerna P: Cerna
Čepin	Csapa, Kendcsapa	-	Čepin	Čepin	Čepin	A: Čepin B: Čepin P: Čepin
Četvrtište	Četvrtište, Csütörtökhely	-	Četvrtište	-	U blizini Komletinaca	B: Chuturtukhel (Četvrtkovac) P: Četvrtište
Dalj*	Dál	-	Dal	Dalj	Dalj	B: Daljo P: Dalj
Diós	Diós	-	Orašje	Orašje	Rudina Orašje istočno od Slakovaca	B: Dios P: Orašje (Diós)
Dragotin	Dragotin, Dragolc	-	Dragotin	Dragotin	Dragotin	B: Dragotin
Draszád	Draszád, Dravaszád	-	Drava Sad	-	Ušće Drave u Dunav, sjeverno od Aljmaša	B: Dravski Sad P: Dravasád M: Dravaszáj
Đakovo	Diakó, Đakovo	-	Đakova	Đakovo	Đakovo	A: Đakovo B: Đakovo P: Đakovo Pe: Đakovo
Erdevik*	Erdővég	-	Erdevik	Erdevik	Erdevik	A: Erdevik
Erdut	Erdőd	-	Erdöd	Erdut	Erdut	A: Erdut B: Erdut P: Erdut
Für	Für	-	Firovci	Virojevci	Lokalitet Virojevci sjeverno od Erdevika	B: Fir P: Fer
Gorjani	Gara, Gora	-	Gorjan	Gorjani	Gorjani	A: Gorjani, Gora B: Gora (Gorjan) P: Gorjan
Herih	Herih, Hedreh	-	Erovac	-	Dobra Voda kod Vukovara	B: Hedruh P: Herijevec
Horváti	Horváti	Croati	Hrvat	-	Kod Novih Mikanovaca	A: Horvát B: Hrvati P: Hrvati Pe: Hrvati, Horvati
Ibrány	Ibrány	-	Brestovo	Brestovo	Rudina Brestovo između Petrovca i Negoslavaca	B: Ibran P: Ibran
Ilinci*	Szentillye	-	Ilinci	Ilinci	Ilinci	A: Ilinci B: Zenthelye P: Ilinci

Illyési	Illyési	Elias	Ilijaš	-	Lokalitet Remete jugoistočno od Ležimira	B: Ilinci
Ilok	Újlak/Ilok	Nova Mansio	Ilok	Ilok	Ilok	A: Ilok B: Ilok (Ujlak) P: Ilok
Ivankovo	Ivánka, Ivánkaszentgyörgy	-	Ivankovo	Ivankovo	Ivankovo	A: Ivankovo, Ivánka-szentgyörgy B: Ivankovo (Sv. Gjuragj) P: Ivankovo Pe: Ivankovo-Sv. Juraj
Jankovci	Jenke, Jankovci	-	Jankovci	Stari Jankovci	Stari Jankovci	A: Jenke B: Jenke P: Jankovci
Levanjska Varoš	Nevna	-	Nivna	Levanjska Varoš	Levanjska Varoš	A: Nevna (Levanjska Varoš) B: Levanjska Varoš (Neuna, Niona) P: Levanjska Varoš Pe: Nevna
Leve	Leve	-	Lovetinci	-	Lokalitet Gradina / Turski Grad istočno od Tordinaca	B: Lipa (Leve) P: Leva Pe: Leva
Mikola	Mikola	-	Mikulinci	-	Između Marinaca i Bodgdanovaca	A; Mikola B: Mikola P: Mikola Pe: Mikola
Morović	Marót	-	Morović	Morović	Morović	A: Morović B: Morović P: Morović
Nagyfalu	Nagyfalu	Magna Villa	Velika Vas	-	Okolica Semeljaca	A: Nagyfalu, Velika Vas B: Nogfolu (Veliko Selo) P: Veliko Selo Pe: Veliko Selo
Nemetin	Németi	-	Nemetino	Nemetin	Nemetin	B: Nemepty P: Nemetin Pe: Nemetin
Nijemci	Németi	-	Nimče	Nijemci	Nijemci	A: Nijemci B: Nijemci P: Nijemci
Nuštar	Monostor, Berzétemonostora	Sanctus Spiritus	Nuštra	Nuštar	Nuštar	A: Nuštar B: Nuštar P: Monuštar Pe: Nuštar, Monuštar
Opatovac	Apáti	-	Opatovci	Opatovac	Opatovac	B: Opatovac P: Opatovac
Osijek	Eszék	-	Osik, Osek	Osijek	Osijek	A: Osijek B: Osijek P: Osijek Pe: Osijek
Otok	Atak	-	Otok	Otok	Otok	A: Otok B: Otok

Pačetin	Pacsinta	-	Pačetin	Pačetin	Rudina Stari Pačetin južno od Trpinje	A: Pačetin B: Pačetin P: Pačetin
Precvetovci	Precvetovci/ Precvetovac	-	Precvetovci	-	Južno od Nijemaca	B: Preczwethowcz
Pridvorje	Erdőszád	-	Pridvorje	Pridvorje	Pridvorje	A: Erdőszád B: Erdwesad
Rača	Rača	-	Rača	Srijemska Rača	Srijemska Rača	A: Rača B: Rača P: Rača Pe: Rača
Sikirevci*	-	-	Sikirovci	Sikirevci	Sikirevci	P: Sikirevci
Sot	Szat	-	Sot	Sot	Sot	B: Sot P: Sot
Sotin	Szata	-	Sotin	Sotin	Sotin	A: Sotin B: Sotin P: Sotin
Szemes	Szemes	-	Šamšin	-	Rudina Šamšin sjeveroistočno od Berka	B: Zemes P: Samšin
Szentillye	Szentillye, Bogdánfalva	Sanctus Elias	Ilinci	-	Vinkovci	A: Szentillye B: Zenthelye P: Sv. Ilija Pe: Sv. Ilija
Szentlőrinc	Szentlőrinc	Sanctus Laurentius	Podgrađe, Podgrad	Podgrađe	Južno od Nijemaca	A: Szentlőrinc B: Sv. Lovrincgrad P: Sv. Lovrinac
Szentszalvátor	Szentszalvátor	Sanctus Salvator	Žolvar	-	Mirkovci	A: Szentszalvátor B: Sv. Spasitelj P: Sv. Salvator, Sentsalvator Pe: Szentszalvá-tor, Sveti Salvator
Szócs	Nagyszócs, Szócs	-	Nagy Selčeva	-	Rudina Nyeses zapadno od Koroda	A: Szócs B: Siče (Szócs) P: Seč Pe: Seč, Sócs, Nagy-Sócs
Šarengrad	Atya	-	Voćin	Šarengrad	Šarengrad	A: Šarengrad B: Atya (Šarengrad) P: Šarengrad Pe: Šarengrad
Váralja	Váralja	Sub Castro	Varola	-	Između Aljmaša i Erduta	A: Váralja B: Waralya
Várasi	Várasi	-	Varoševci	-	Između Vukovara i Bršadina	B: Warasy (Varoši) P: Vároši
Viškovci	Uskatelke, Viškovci	-	Viškovci	Viškovci	Viškovci	B: Wyskolcz (Viškovci)
Vučedol	Vučedol	-	Vučedol	Vučedol	Rudina Vučedol jugoistočno od Vukovara	B: Vučji Dol P: Vučji Dol
Vukovar	Valkóvár, Vukovar, Vukovo	-	Vukovar	Vukovar	Vukovar	A: Vukovar B: Vukovo P: Vukovo Pe: Vukovo

Redosljed mjesta u analizi je abecedni prema imenima navedenim u tablici 2. Prije pojedinačne analize centralnih funkcija za svako se naselje donosi sažeto pregled srednjovjekovih posjednika te nekoliko riječi o ubikaciji naselja ako je ono prestalo postojati tijekom ili neposredno nakon osmanske vlasti, ili ako je u 18. stoljeću ušoravanjem promijenilo položaj. Osim radi šireg povijesnog konteksta, slijed vlasnika je važan i radi utvrđivanja elemenata za vrednovanje prema prvom kriteriju, jer se iz njega bolje može razumjeti status nekoga mjesta kao vlastelinskog centra ili rezidencije. Slično je i s određivanjem točnog ili približnog položaja. Poznavanje srednjovjekovne topografije je neophodno za rekonstrukciju onovremene urbane mreže, ali osobito pri određivanju prometnog položaja naselja prema osmom kriteriju.

Pri analizi se obrađuju svi dostupni podaci vezani za pojedini kriterij, bez obzira na to mogu li se mjestu na temelju njih dodijeliti bodovi ili ne. Takvi podaci mogu ipak biti korisni u konačnoj interpretaciji ili dodatno upozoriti na graničnost nekih slučajeva. Svako vrednovanje nastoji se detaljno obrazložiti, što nije bila praksa ni kod Kubinyija niti kod autora koji su njegovu metodologiju primjenjivali u svom radu, već su u pravilu ili iznosili sumirane rezultate ili analizu u sažetom obliku. Budući da se ovim radom unose i određene modifikacije u Kubinyijev sustav, iznimno je važno za mogućnost daljnje rasprave da put do određenih vrijednosti i zaključaka svima bude posve transparentan.

Za svako mjesto na kraju analize, radi preglednosti, stoji tablica po uzoru na sažeti prikaz elemenata vrednovanja i bodovi po kriterijima te kategorija kojoj mjesto prema zbroju bodova pripada. U uglatim zagradama stoje elementi vrednovanja, bodovi i kategorija prema modificiranim kriterijima predloženim u ovom radu. Kao ilustracija, u tablicu su uvrštene i kategorije naselja prema drugim autorima ili radovima: Dezső Csánkija (Cs) u svom poznatom povijesno-geografskom pregledu, Pála Engela (E) na njegovoj vektorskoj karti Ugarske,¹⁷⁰

¹⁷⁰ Engel je isto naselja podijelio u sedam kategorija. Po dvije je kategorije rezervirao za gradove (1-2), trgovišta (2-4) i sela (5-6) te jednu za pustoseline (7). Kategorizacija u sedam razina upućuje na to da je i Engel pri osmišljavanju ove podjele imao na umu Christallerovu teoriju centralnih mjesta. Njegova je kategorizacija zanimljiva i po tome da poput Csánkija osim hijerarhijske predlaže, doduše zbog naravi publikacije, horizontalnu podjelu mjesta, odnosno osim naselja navodi i utvrde te samostane, što je u kontekstu srednjovjekovne topografije i više nego opravdano. Iz njegove vektorske karte je vidljivo da je njegova kategorizacija promišljena i u velikoj

Bálinta Petera Lakatosa (L) za ona mjesta koja prema Kubinyijevom sustavu obrađuje u svojoj disertaciji, te gore navedena kategorizacija koju sam predložio u svom magistrarskom radu (J).

Aljmaš

U srednjem se vijeku Aljmaš nalazio u blizini ušća Drave u Dunav.¹⁷¹ Najstariji sačuvani zapis o mjestu imamo u ispravi Budimskog kaptola iz 1272. godine.¹⁷² Iduće se godine u ispravi kraljice Elizabete spominje i kao mjesto naplate dravske i dunavske riječne pristojbe, a iz istog dokumenta doznajemo i njegove tadašnje vlasnike, jer je kraljica sinu velikaša Petra Csáka, županu Dominiku, darovala Aljmaš u zamjenu za neke posjede na sjeveru današnje Mađarske.¹⁷³ Potom, do sredine 15. stoljeća ne raspolažemo s podacima o mjestu i njegovim vlasnicima, već imamo samo spomen tamošnje župe u popisima izvanredne papinske desetine.¹⁷⁴ Iduća vijest o promjeni vlasništva datira iz 1450. godine, kada se pred Budimskim kaptolom u dotadašnji posjed Talovaca uknjižio Ivan Zsupanci.¹⁷⁵ U narednom je razdoblju Aljmaš skupa s Draszádom postao dio vlastelinstva Korodskih sa sjedištem u Osijeku. To se dogodilo svakako prije 1469. godine, kada su oba mjesta obuhvaćena izvanrednim poreznim popisom navedenog vlastelinstva.¹⁷⁶ Od tada pa sve do kraja srednjovjekovnog razdoblja slijed vlasnika je, uglavnom, istovjetan osječkom.¹⁷⁷ No, ipak je i tada Aljmaš s Draszádom tvorio zasebnu posjedovnu cjelinu. Dokaz tomu je i isprava Bosanskog kaptola iz 1508. godine, gdje je zabilježeno kako je Grgur Patocsi pola svojih prava u Aljmašu i Draszádu prepustio Blažu

mjeri pogođena. Razlog zašto ona nije uvrštena u podpoglavlje koje se bavi teorijskim okvirom i pitanjem ragraničenja jest izostanak bilo kakvog obrazloženja kategorija i kriterija, budući da je svoj sustav očito primarno razradio samo za potrebe svoje karte.

¹⁷¹ Mjesto dravskog ušća bilo nešto južnije. Današnji je Aljmaš udaljen od ušća gotovo 2 km nizvodno, što je posljedica novovjekovnih regulacija vodotoka Drave i Dunava.

¹⁷² MNLOL, DL, 819.

¹⁷³ MNLOL, DL, 844.

¹⁷⁴ Od 1333. do 1335. godine. RC, 267, 279, 289, 301, 308.

¹⁷⁵ MNLOL, DL, 33801.

¹⁷⁶ “[...] in pertinentiis Korogh, Ezeek et Baronyawar necnon Hagmas et Drazad[...].” MNLOL, DL, 32365 = Ive Mažuran, „Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine,“ *Starine* 58 (1980): 141.

¹⁷⁷ Slijed vlasnika za razdoblje od 1469. do 1517. godine pod: Osijek.

Keriju.¹⁷⁸ Dvojicu navedenih posjednika sačuvani izvori ne dovode u vezu s Osijekom.

Kako je ranije rečeno, trgovište Aljmaš je kao dio vlastelinstva Korodskih bilo sjedište niže upravne jedinice, u sklopu koje se još nalazilo i trgovište Draszád. Taj je status zadržao još sigurno 1481. godine, kada je posjedom upravljao oficijal Budimskog kaptola. U vrijeme oko 1517. godine, oficijal Budimskog kaptola u čijoj su nadležnosti bili Osijek, Aljmaš i Draszád boravio je, po svemu sudeći, u Osijeku.¹⁷⁹ No, s obzirom na to da je Aljmaš gotovo do samog kraja srednjeg vijeka bio centar niže vlastelinske uprave, pripada mu jedan bod prema prvom kriteriju.

Spomenuta aljmaška župa također je bila, čini se, središte lokalne crkvene organizacije na nešto širem teritoriju od područja samog naselja jer je uključivala i susjedno trgovište Draszád, za koje ne postoje podaci o organiziranoj župi. Osim toga, nikakve druge posebne ovlasti tamošnjeg župnika nisu poznate.

Matice sveučilišta u Beču i Krakovu sadrže podatke o trojici aljmaških studenata. Od njih su dva studirala u razdoblju relevantnom za ovu analizu.¹⁸⁰ Ta brojka nije dovoljna da bi se Aljmašu dodijelili bodovi.

U srednjem vijeku iz Aljmaša se moglo putovati na zapad do Nemetina, na istok do Váralje, na sjever do Draszáda, a na jug preko Dalja do Borova.¹⁸¹ Prema kriteriju cestovnog čvorišta možemo ga bodovati s dva boda. U vrijeme relevantno za ovu analizu, čini se da je glavni i, moguće, jedini prijelaz preko Dunava bio kod mjesta Draszád. Čak se ni u osmanskim defterima ne spominje aljmaška skela.¹⁸² Međutim, za bodovanje prema modificiranom kriteriju vrednuje se i pristanište na rijeci. Ono je prilično izgledno zbog same važnosti naselja, a spomen jednog ribara i tri lađara u poreznom popisu posjeda Korodskih iz 1469. godine jasno potvrđuje da su

¹⁷⁸ MNLOL, DF, 260340.

¹⁷⁹ MNLOL, DL, 22988.

¹⁸⁰ Andrić, „Studenti,“ 143-145.

¹⁸¹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Verőcensis, sek. 29.

¹⁸² *Popis Sandžaka Požega*, 288.

čamci i brodovi ondje pristajali.¹⁸³

Što se pravnog statusa tiče, u diplomatskim se vrelima Aljmaš kao *oppidum* spominje 1469. i 1494. godine, što je dovoljno za tri boda.¹⁸⁴ Ponešto podataka imamo i o unutrašnjem uređenju mjesne općine. U poreznom popisu iz 1469. godine nailazimo na udovicu Petra zvanog *Biro* (mađ. sudac), pa Mažuran drži da je riječ o tamošnjem sucu.¹⁸⁵ Ako je doista tako, onda njegov status nije istovjetan onom u Osijeku, zabilježenom latinskim izrazom *iudex* u istom dokumentu. Kako se u popisu ne javlja aktualni vršitelj dužnosti aljmaškog mjesnog poglavara, Mažuran smjelo zaključuje da je to zato što je izbor za tu čast bio u tijeku. U svakom slučaju, u ispravi kralja Ludovika II. iz 1517. godine nalazimo navod o tamošnjem sucu (*iudex*) i dvojici prisežnika (*iudices iurati*), a u istom se dokumentu stanovnici mjesta nazivaju naseljenicima (*colonos, incolae*) i građanima (*cives*).¹⁸⁶ To upućuje na zaključak da je potkraj srednjovjekovnog razdoblja urbani razvoj Aljmaša ipak dosegao nešto višu razinu lokalne samouprave, stoga i prema modificiranim kriterijima mjestu pripadaju tri boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	oficijal, pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	2 studenta	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze [prijelaz / pristanište na velikoj rijeci]	2 [4]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>cives, iudex, iudices iurati</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		6 [8]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

¹⁸³ MNLOL, DL, 32365 = Mažuran, "Porezni popis", 158-162.

¹⁸⁴ MNLOL, DL, 32365 = Mažuran, "Porezni popis", 158; MNLOL, DF, 265831.

¹⁸⁵ MNLOL, DL, 32365 = Mažuran, „Porezni popis“, 159.

¹⁸⁶ MNLOL, DL, 22972.

Babina Greda

Predosmanskih izvora za posavsko mjesto Babina Greda sačuvano je vrlo malo. Najstariji poznati dokument je isprava Ladislava V. iz 1455. godine, gdje je naselje s pripadnostima pogrešno smješteno u Srijemsku županiju.¹⁸⁷ U toj se ispravi Babina Greda navodi kao posjed obitelji Botoš, hrapkovskog ogranaka plemića Gorjanskih.¹⁸⁸ Stoga se Engelova pretpostavka da je u 14. stoljeću naselje moglo biti posjed Gorjanskih doima izglednom, iako za to nema izravne potvrde u pisanoj građi.¹⁸⁹ U drugoj polovici 15. stoljeća babogredski posjed je vlasništvo Lovre Bánffyija i Ivana Kishorváta od Hlapčiča, a od 1491. godine prelazi u ruke obitelji Geréb.¹⁹⁰ Od 1496. godine je vlasništvo Stjepana Kesserúja.¹⁹¹ Godine 1506. Vladislav II. je Lovri Bánffyju potvrdio nekadašnje njegove posjede, uključujući i Babinu Gredu, koja je iduće godine bila predmetom diobe između njega i Ivana Kishorváta.¹⁹²

Osim 1455. godine, pripadnosti Babine Grede spominju se i 1491. godine.¹⁹³ Međutim, status naselja kao središta posjeda postaje nesiguran početkom 16. stoljeća. Tako je u spomenutoj potvrđnici kralja Vladislava II. iz 1506. godine mjesto zabilježeno kao prvo u nizu posjeda, ranije navedenih kao babogredske pripadnosti, ali iza kaštela Kostroman.¹⁹⁴ Iz ovoga bi se moglo zaključiti da je tada ulogu upravnog sjedišta preuzeo rečeni kaštel, čiji je ovo prvi i jedini poznati spomen u srednjovjekovnim vrelima, pa je sasvim moguće da se radi o novopodignutoj utvrdi. To bi, ujedno, moglo biti i objašnjenje za promjenu stanja. Neobično je, međutim, da se u sporazumu o diobi posjeda iz 1507. godine kaštel Kostroman uopće ne spominje, kao ni druga naselja na tom posjedu, već je predmet diobe bio samo posjed Babina Greda. Tako nije

¹⁸⁷ MNLOL, DL, 14942.

¹⁸⁸ U ispravi su navedeni pokojni Andrija i njegov, također pokojni, sin Juraj, kao otac i brat nasljednica posjeda Ane i Margarete.

¹⁸⁹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Babagerenda.

¹⁹⁰ MNLOL, DF, 233473.

¹⁹¹ MNLOL, DF, 233487.

¹⁹² MNLOL, DF, 265809, 279414.

¹⁹³ MNLOL, DF, 233473.

¹⁹⁴ „Item alio castello Kozthormanzenzthyenes nunciata, ac possessionibus Babagerenda[...]“. MNLOL, DF, 265809.

jednostavno dokučiti o čemu je riječ, a u tom slučaju ne preostaje drugo nego naselje bodovati jednim bodom kao sjedište niže uprave. O ostalim centralnim funkcijama gotovo da i nema podataka. Što se cestovne povezanosti tiče, iz Babine Grede se moglo na zapad do Sikirevaca, a na sjeveroistok do Cerne. Također je i preko Štitara i Županje posavska cesta vodila sve do Rače.¹⁹⁵ Za tri cestovne veze, mjestu možemo dodijeliti dva boda prema Kubinyijevom sustavu, a prema modificiranom kriteriju jedan bod. Pravni status naselja kao trgovišta temelji se tek na ispravi iz 1491. godine.¹⁹⁶ Sukladno tomu, prema Kubinyijevom sustavu naselju pripadaju dva boda, a u skladu s modifikacijama za deseti kriterij jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> poslije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		5 [3]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4)		

Bačinci

Mjesto Bačinci u srednjem vijeku stajalo je na vrlo važnom međunarodnom cestovnom pravcu čija se trasa u Vukovskoj županiji kretala od Mitrovice prema Pobosuću i Podunavlju sve do Osijeka. Prvi poznati vlasnici bili su članovi velikaške obitelji Gorjanski, vjerojatno još od druge polovice 13. stoljeća. O samom naselju najstariju vijest nalazimo u ispravi kralja Karla I. Roberta iz 1314. godine kojom se dopušta Ivanu, sinu Stjepana Gorjanskog, da ondje ubire carinu na robu.¹⁹⁷ Ivan je začetnik loze čiji su matični posjed bili Bačinci, a njezini su članovi

¹⁹⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 19.

¹⁹⁶ MNLOL, DF, 233473.

¹⁹⁷ MNLOL, DL, 40350.

nosili pridjevnik Bačinački (*de Hosszúbácsi*).¹⁹⁸ Udio koji je pripadao Ivanovom unuku Ladislavu Bačinačkom oduzeo je zbog nevjere kralj Žigmund 1389. godine i darovao ga Alšanskima, ali ga je iduće godine kralj pomilovao.¹⁹⁹ Godine 1404. udio je na posjedu od kralja Žigmunda dobio Ivan Morovički.²⁰⁰ Njegovi su ga nasljednici držali sve do smrti Matije Morovičkog 1476. godine. Skupa s Morovičkim vlastelinstvom kralj Matija je 1484. godine udio u Bačincima predao svom sinu Ivanišu Korvinu.²⁰¹ Godine 1500. kao vlasnik se javlja Juraj More, vjerojatno na temelju založnog prava.²⁰² Što se drugih udjela na posjedu tiče, prva se promjena u vlasništvu u 15. stoljeću zbila 1428. godine, kada je kralj Žigmund dodijelio kraljevska prava Nikoli Horvátu Plavičkom u dijelu posjeda koji je pripadao Ivanu i Blažu, sinovima pokojnog Ladislava Bačinačkog.²⁰³ S prekidom loze Ladislavovih sinova, kralj Vladislav I. je, skupa s dijelovima koji su ranije pripadali kćerima Stjepana Bačinačkog, posjed predao Nikoli Horvátu Plavičkom, a po njemu Nikoli, sinu Petra Sentpeterskog.²⁰⁴ Vladislav I. je 1444. godine naložio Bosanskom kaptolu da se u polovicu posjeda Nikole Sentpeterskog upišu Blaž Tenjski i Bartol Iločki, a kao sudionici u diobi posjeda spominju se još i Frank Berkasovski, Lovro Tagyalai i Ladislav Petkei.²⁰⁵ Sentpeterski su svoj udio na posjedu držali do 1507. godine, a u zamršenim se vlasničkim odnosima 1453. godine javlja i Nikola Iločki.²⁰⁶ Od 1507. godine posjed dobivaju Mihovil Nagpói te članovi obitelji Zay, skupa s čitavim ivankovačkim vlastelinstvom, također nekadašnjim vlasništvom Sentpeterskih.²⁰⁷ Godine 1515. kralj Vladislav II. predaje svoja kraljevska prava na kaštel i trgovište Ivankovo, a posredno i

¹⁹⁸ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 13.

¹⁹⁹ MNLOL, DL, 42434.

²⁰⁰ MNLOL, DL, 8938.

²⁰¹ MNLOL, DF, 219012.

²⁰² MNLOL, DF, 265627. Znamo da je kasnije Juraj More dobio u zalog čitavo vlastelinstvo.

²⁰³ MNLOL, DF, 265596. Nikola Horvát Plavički (*de Plawygh / Plawytyo*) u nešto se kasnijim izvorima javlja, između ostalog, kao familijar pečuškog biskupa Henrika Albena te kaštelan pečuške tvrđave. István Petrovics, „A középkori Pécs idegen származású polgárai,“ u: *Tiszteletkőr: Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. Születésnapjára*, ur. Gábor Mikó, Bence Péterfi, András Vadas (Budapest: Elte Eötvös Kiado, 2012): 290.

²⁰⁴ MNLOL, DF, 265943.

²⁰⁵ MNLOL, DF, 265601.

²⁰⁶ MNLOL, DF, 265599; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Bacsinc (Hosszúbácsi, Bácsi).

²⁰⁷ MNLOL, DF, 265630.

bačinački posjed, bivšem jajačkom i srebreničkom banu Jurju Stražemanskom.²⁰⁸ Kao posljedni poznati vlasnik Bačinaca spominje se 1518. godine Jurjeva udovica Barbara.²⁰⁹

Od početka 15. stoljeća, dotad matični posjed plemića Bačinačkih, Bačinci uglavnom pripadaju drugim vlastelinstvima. Izravnih podataka o tamošnjim službenicima i općenito nižoj vlastelinskoj upravi nema. No, u izvorima se Bačinci spominju skupa s posjedima Kalatinci, Pegye i Pekland.²¹⁰ To ukazuje na postojanje svojevrstne upravne jedinice unutar većih posjedovnih cjelina. Međutim, njom se po svemu sudeći upravljalo iz kaletinačkog kaštela,²¹¹ tako da nemamo argumenata za dodjelu bodova Bačincima po kriteriju upravnog središta.

Kako je ranije rečeno, važnu centralnu funkciju naselja predstavljao je njegov dobar prometni položaj. Iz Bačinaca se na jugoistok tako moglo putovati sve do Mitrovice, a u suprotnom je smjeru glavna trasa ove magistralne ceste preko Gibarca, Tovarnika i Ilača jednim odvojkom vodila do Szemesa, a drugim do Diósa, prema jugozapadu je vodila cesta do Nijemaca, a na sjever do Opatovca. Prije Szemesa se kod Čakovaca izdvajao sjeverni odvojak do Sotina. Čvorište kod Gibarca spajalo je Bačince s Berkasovom na sjeveru i Morovićem na jugu.²¹² Na zapad se putovalo i do Ilinaca. Na sjever se izravno moglo putovati prema Sotu, a preko Kukujevaca na sjever do Erdevika i onda na istok je vodio magistralni put prema središnjem Srijemu. Južno od Bačinaca u srednjem je vijeku bilo močvarno područje, pa se na prvi pogled čini malo vjerojatnim da je ondje postojala nekakva izravna veza s posavskim mjestima.²¹³ Ipak, možemo navedenim pribrojiti i magistralnu vezu između Bačinaca i Rače preko čvoišta Szentmiklos. Prema Kubinyijevim kriterijima, riječ je o osam prometnih pravaca, što vrijedi četiri boda za osmi kriterij. Ako ćemo primijeniti modificirane kriterije, položaj na magistralnoj cesti vrijedi tri boda.

²⁰⁸ MNLOL, DF, 265635.

²⁰⁹ MNLOL, DF, 265637.

²¹⁰ MNLOL, DF, 265596, 265636.

²¹¹ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Kalatinc (Kanota).

²¹² Zapis o javnoj cesti od Bačinaca do Berkasova datira iz 1377., kao i o magistralnoj cesti od Enga do Vukovara, vjerojatno preko Erdevika, a sigurno Bačinaca. Postoji i podatak o magistralnoj cesti od Gibarca do Bačinaca koji datira iz 1379. godine. MNOL, DF, 265580, 265708.

²¹³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 56.

Prometni položaj zacijelo je bio i važan preduvjet za razvoj mjesta kao sajamskog središta. Tjedni sajam četvrtkom spominje se još 1369. godine.²¹⁴ Godine 1500., na molbu suvlasnika mjesta Jurja Morea i Ladislava Sentpeterskog, kralj Vladislav II. odobrio je održavanje još jednog tjednog sajma subotom.²¹⁵ Na temelju tih podataka mjestu možemo dodijeliti dva boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	11 veza [magistralna cesta]	6 [3]
IX.	2 tjedna sajma	2
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		8 [5]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Bapska*

Srijemsko mjesto Bapska, odnosno tamošnja župa Blažene Djevice Marije, u izvorima se prvi put javlja u popisima izvanredne papinske desetine od 1332. do 1335. godine.²¹⁶ Od 1398. godine se spominje kao dio šarengradskog veleposjeda, što je ostala do posljednjeg izvora u kojem je zabilježena, 1506. godine.²¹⁷ Podataka o centralnim funkcijama za Bapsku u srednjovjekovnim izvorima nema. Razlog za uvrštavanje u pojedinačnu analizu je navod o godišnjem sajmu u defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine, što mjestu donosi dva boda prema Kubinyijevom sustavu.²¹⁸ Možemo još jedino bodovati funkciju prometnog čvorišta, jer se selo nalazilo na cesti između Šarengrada i Berkasova.²¹⁹ Dvije veze donose tako 1 bod.

²¹⁴ MNLOL, DF, 265675.

²¹⁵ MNLOL, DF, 265627.

²¹⁶ RC, I/1 243, 269, 282, 288, 301, 305, 307.

²¹⁷ MNLOL, DL, 8301, 21521. Podatke o vlasničkim odnosima u tom razdoblju vidi pod: Šarengrad.

²¹⁸ McGowan, *Sirem*, 54.

²¹⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 53.

Primjenom modificiranih kriterija, Bapsku izuzimamo iz popisa centralnih mjesta.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze	1
IX.	1 godišnji sajam [-]	2 [0]
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		3 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [nije centralno mjesto]		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Berkasovo*

Najraniji zapis o Berkasovu, točnije o mjesnoj župi sv. Stjepana Kralja, datira iz prve polovice 14. stoljeća, a nalazimo ga u popisima izvanredne papinske desetine.²²⁰ Podatak o vlasnicima imamo u ispravi kralja Ludovika I. iz 1353. godine.²²¹ Iz tog se dokumenta može zaključiti da je naselje matični posjed Stjepana, Petra i Blaža od Berkasova. U vlasništvu ove obitelji mjesto i vlastelinstvo ostali su sve do osamdesetih godina 15. stoljeća, zaključno s Jurjem koji se spominje 1480. godine.²²² Od 1482. godine tamošnji posjed s tvrđavom (*castrum*) pripada srpskom despotu Vuku Brankoviću.²²³ Despoti su i posljednji poznati srednjovjekovni posjednici mjesta i vlastelinstva.

Tijekom dobrog dijela 15. stoljeća Berkasovo je bilo vlastelinski centar i, vrlo vjerojatno, rezidencija njegovih gospodara. Premda se tvrđava uz naselje spominje tek u vrijeme kada su posjed držali despoti Brankovići, vjerojatno je postojala i ranije. Potkraj srednjega vijeka mjesto

²²⁰ Od 1333. do 1335. godine. RC, I/1, 243, 269, 281, 288, 301, 304, 307.

²²¹ MNLOL, DF, 265552.

²²² MNLOL, DL, 95410

²²³ MNLOL, DL, 18615.

je definitivno izgubilo status rezidencije; međutim, postojanje tvrđave po sebi donosi dva boda. Od vlastelinskih se službenika spominju samo tamošnji kaštelani, prvi put tek 1503. godine.²²⁴

Bodove u analizi Berkasovo dobiva i kao prometno čvorište. Na jug se preko Gibarca spajala cesta s magistralnim pravcem između Bačinaca i Tovarnika i dalje na zapad prema Diósu i Szemesu, na sjeverozapad prema Opatovcu, na jugozapad od Ilače prema Nijemcima. Prije Szemesa se kod Čakovaca jedan odvojak kretao do Sotina. Južno od Gibarca se putovalo do Morovića. Na istok se moglo stići do Sota, a na sjever do Bapske. Jugozapadni je put vodio do Ilinaca.²²⁵ Prema Kubinyijevom sustavu radi se o deset veza, koje donose pet bodova. Podataka koji bi ukazivali na pravni status naselja u srednjovjekovnim izvorima nema. U defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine mjesto je označeno kao varoš te mu pripadaju dva boda po Kubinyijevom sustavu.²²⁶ Primijenimo li modificirane kriterije, Berkasovo ne ubrajamo u centralna mjesta.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum</i> , kaštelan, pripadnosti	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	10 veza	5
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> poslije 1490. (varoš) [-]	2
Ukupno bodova		9
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta [nije centralno mjesto]		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4); J-trgovište		

²²⁴ MNLOL, DF, 276739.

²²⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 53.

²²⁶ McGowan, *Sirem*, 26.

Bingula

Srednjovjekovna Bingula nalazila se na lokalitetu današnjeg srijemskog sela Stara Bingula (Pištinci), sjeverozapadno od Divoša.²²⁷ O tom se naselju zna vrlo malo jer za njega raspoložemo s ograničenim brojem predosmanskih izvora. Možemo tek pretpostaviti da je postojalo još u 13. stoljeću. Tamošnja je župna crkva sv. Lovre zabilježena u popisu izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.²²⁸ Iduća vijest o Binguli datira iz 1445. godine, kada je navedena među posjedima Lovre Morovičkog koje je nezakonito prisvojio Nikola Iločki.²²⁹ Spor je u konačnici bio riješen u Lovrinu korist, jer je 1465. godine Bingula bila vlasništvo Morovičkih.²³⁰ U rukama ove velikaške obitelji ostala je, po svemu sudeći, sve do 1476. godine, kada Matija Morovički umire bez muškog potomka. Iduće je godine kralj Matija njegove posjede u ovim krajevima darovao Stjepanu Bathoryju, što je ujedno i zadnji podatak o srednjovjekovnim vlasnicima.²³¹

Na temelju ovako malog broja sačuvanih izvora teško je očekivati mnogo podataka o centralnim funkcijama mjesta. Vijesti o tome je li ondje postojala niža vlastelinska uprava dok je naselje bilo posjed Morovičkih nema, a u spomenutoj darovnici kralja Matije Stjepanu Bathoryju iz 1477. godine Bingula je evidentirana kao pripadnost račanskog kaštela. Stoga mjestu na temelju prvog kriterija ne možemo dodijeliti bodove.²³² Župa sv. Lovre, koja je pripadala Markijskom arhidakonatu, zacijelo nije imala nikakav povlaštenu status, pa samim time nije relevantna za analizu prema Kubinyijevim kriterijima. Jedan bod Binguli možemo dodijeliti na temelju

²²⁷ Staro je selo je nakon osmanske vlasti bilo izmješteno južnije, na mjesto današnjeg sela Bingula, pa je lokalitet tijekom 18. i 19. stoljeća bio nenaseljen. Vidi karte prve vojne izmjere *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, sek. 57 i treće vojne izmjere na url: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/ (19. 9. 2016.). Zaselak Pištinci počinje se formirati krajem 19. stoljeća. Vidi topografsku kartu: http://mapire.eu/en/map/hkf_25e/ (19. 9. 2016.).

²²⁸ Od 1332. do 1335. godine. RC, I/, 243, 269, 281, 282, 288, 301, 304, 305, 307.

²²⁹ MNLOL, DL, 33080.

²³⁰ MNLOL, DL, 45140.

²³¹ MNLOL, DL, 34309.

²³² Pavičić susjedne posjede Fir i Bingulu smatra velikim, što bi impliciralo i postojanje značajnije vlastelinske uprave, za što ne nalazimo nikakvo uporište u izvorima. Usp. Pavičić, *Vukovska župa*, 8.

cestovnih veza s Illyésijem na istoku i Fürom na sjeverozapadu,²³³ dok je spomen Bingule kao trgovišta 1465. godine, zbog kojeg je mjesto i uvršteno u analizu, dostatno za još jedan bod.²³⁴ Oba navoda prema modificiranom sustavu vrijede po bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze	1 [0]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		2 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Borovo

Najstariji sačuvani zapis o Borovu nalazimo u ispravi kralja Andrije II. iz 1231. godine, u dijelu koji opisuje međe posjeda Savulja.²³⁵ Drugih izvora iz 13. stoljeća nema, pa o naselju u to vrijeme zapravo ne znamo ništa. Prvi poznati vlasnici Borova bili su Ivan i Mihovil od roda Csák, sinovi palatina Dominika, kojima je 1323. godine kralj Karlo I. ovaj posjed oduzeo davši ga na uživanje Pavlu, sinu Emerika Iriškog, te Pavlu i Nikoli, sinovima File Mikolskog.²³⁶ Mikolski ubrzo postaju jedini vlasnici posjeda, a drže ga sve do smrti Mihovila Mikolskog (oko 1428.).²³⁷ Borovo i druge Mihovilove posjede kralj Žigmund je 1435. godine dao u zalog

²³³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 57.

²³⁴ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Bingula.

²³⁵ MNLOL, DL, 168 = CDAC, XI, 221.

²³⁶ MNLOL, DL, 33736 = CD, IX, 160-161.

²³⁷ Obiteljsko stablo Mikolskih u: Danijel Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja: (u prostoru današnjih općina Stari Mikanovci, Vođinci, Ivankovo, Andrijaševci, Markušica, Tordinci, Nuštar te grada Vinkovaca)* (Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006), 222.

velikaškoj obitelji Gorjanski.²³⁸ Godine 1438. kralj Albert je polovicu ovog vlastelinstva darovao Ladislavu Gorjanskom.²³⁹ Iduće je godine drugu polovicu prepustio Margareti, udovici Nikole Gorjanskog.²⁴⁰ Ona se nakon Nikoline smrti udala za Matka Talovca pa se ta polovica nakraće spominje kao vlasništvo njegove obitelji. Potom se 1446. godine Franjo Talovac pred Bosanskim kaptolom nagodio s Ladislavom Gorjanskim te je ovaj tako uspio ponovo objediniti čitav posjed.²⁴¹ Nakon smrti Joba Gorjanskog kralj Matija je 1481. godine vlastelinstvo dodijelio požunskom županu Nikoli Bánffyju i njegovom bratu Jakovu.²⁴² Podataka o kasnijim promjenama vlasništva nema.

Borovo je kroz dobar dio srednjovjekovnog razdoblja bilo sjedište niže vlastelinske uprave. Stvari su se, po svemu sudeći, počele mijenjati u vrijeme kada su vlasnici nekadašnjih posjeda Mikolskih postali Gorjanski. Najvjerojatnije su oni kod Borova podignuli i kaštel koji se prvi put spominje u ispravi kralja Matije iz 1481. godine.²⁴³ Tako u drugoj polovici 15. stoljeća Borovo postaje središnje mjesto na vlastelinstvu, što je evidentno iz spomenute darovnice kralja Matije iz 1481. godine. Od vlastelinskih službenika jedino se izravno spominju Toma Thar (1497.) i Ivan od Dedesa (1499.), kaštelani tamošnje utvrde.²⁴⁴ Borovu, kao vlastelinskom središtu, tako pripadaju dva boda.

U pogledu crkvene uprave, najranije podatke o župi nalazimo u računima izvanredne papinske desetine.²⁴⁵ U ispravi kralja Žigmunda iz 1427. godine zapisano je da je crkva bila posvećena sv. Margareti.²⁴⁶ No, o pravnom statusu župe ne doznajemo ništa, pa po tom kriteriju nije moguće Borovu dodijeliti bodove. Ista Žigmundova listina otkriva i da je u Borovu djelovala

²³⁸ MNLOL, DL, 12743.

²³⁹ MNLOL, DL, 13208.

²⁴⁰ MNLOL, DL, 13208.

²⁴¹ MNLOL, DL, 13952.

²⁴² MNLOL, DL, 24850.

²⁴³ MNLOL, DL, 24850.

²⁴⁴ MNLOL, DF, 233488; DL, 20821.

²⁴⁵ Od 1332. do 1335. godine. RC, I/1, 267, 289, 301, 308.

²⁴⁶ CDHEC, X/6, 864.

zajednica braće pustinjaka sv. Augustina. Samostan je bio posvećen Blaženoj Djevici Mariji.²⁴⁷ Stoga prema petom kriteriju mjestu možemo dodijeliti dva boda. U srednjovjekovnim sveučilišnim maticama nalazimo samo jednog bečkog studenta porijeklom iz Borova, što je nedostavno za bodovanje.²⁴⁸

Kao i drugi gradovi i trgovišta na Dunavu, Borovo je imalo istaknuti prometni značaj. Podunavskom cestom je nizvodno bio povezan s mjestom Váras, a uzvodno je preko Dalja jedan odvojak vodio za Erdut, drugi za Váralju, a treći za Aljmaš. Na zapad je vodio pravac za Pačetin.²⁴⁹ Konačno, dunavskom se skelom iz Borova moglo putovati za Bač.²⁵⁰ Četiri prometna pravca donose prema Kubinyijevom sustavu dva boda. Primjenom modificiranih sustava skela i pristanište na Dunavu mjestu donose četiri boda.

Tjedni slobodni sajam (*forum exceptum*) zabilježen je 1323. godine u ranije spomenutoj ispravi Karla I.²⁵¹ U ispravi palatina Nikole iz 1352. godine doznajemo da se sajam održavao srijedom.²⁵² Dakle, na temelju podataka Borovu pripada jedan bod po devetom kriteriju.

Pravni status naselja je, prema diplomatskoj građi, prilično nedvosmislen. Kao *oppidum* je označen u ispravama iz 1427., 1435. (u dva navrata), 1438., 1439., 1481. (u dva navrata), 1491. (u dva navrata), 1496. i 1499. godine.²⁵³ Borovu tako pripadaju tri boda. U ispravi iz 1495. godine spominje se i glavni sudac (*principalis iudex*) trgovišta, što ukazuje i na složeniji ustroj općinske uprave, a što vrijedi tri boda prema modificiranim kriterijima.²⁵⁴

²⁴⁷ CDHEC, X/6, 864.

²⁴⁸ Andrić, „Studenti“, 138.

²⁴⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 45.

²⁵⁰ Navode o skeli i skelarini nalazimo u dokumentima iz 1427., 1428. i 1439. godine. CDHEC, X/6, 864, MNLOL, DL, 13208, 13436.

²⁵¹ MNLOL, DL, 33736 = CD, IX, 160.

²⁵² MNLOL, DL, 2197; vidi i: Weisz, *Vásárok*, 168.

²⁵³ CDHEC, X/6, 864; MNLOL, DL, 12743, 13208, 13436, 18 521, 21068, 24 850 (= 18 522), 33451, 33454, 34246, 34251.

²⁵⁴ MNLOL, DL, 34246; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Boró.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelan, sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	1 samostan prosjačkog reda	2
VI.	1 student	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze [prijelaz / pristanište na velikoj rijeci]	2 [4]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>principalis iudex</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		10 [12]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta [5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Cerna

Cerna se kao zemlja vukovarskih kastrenza javlja prvi put u ispravi kralja Bele IV. iz 1244. godine.²⁵⁵ Potom za razdoblje od stoljeća i pol nema podataka o mjestu. No, izvjesno je da naselje kastrenza tijekom 13. i 14. stoljeća prerasta u administrativno središte kao podgrađe razmjerno važne vlastelinske utvrde. O tome svjedoči i isprava kralja Žigmunda iz 1408. godine, gdje se spominju kaštel i distrikt Cerna.²⁵⁶ Radi se o opsežnoj donaciji palatinu Nikoli Gorjanskom i njegovom bratu Ivanu koja obuhvaća posjede i utvrde u dvanaest županija. Od 1449. kao jedan od posjednika javlja se Deziderije Gorjanski, rodonačelnik banske grane ove velikaške obitelji.²⁵⁷ Vjerojatno je već tada posjed Cerna bio podijeljen. Banska se grana Gorjanskih u svojstvu vlasnika kaštela i trgovišta Cerna spominje još 1508. godine. Drugi su dio držali pripadnici palatinske grane do vremena Joba Gorjanskog.²⁵⁸ Ne zna se kome je njegov udio pripao neposredno nakon njegove smrti 1481. godine. Cerna se 1491. godine našla na popisu posjeda koje je Vladislav II. oduzeo Lovri Bánffyju i Ivanu Kishorvátu od Hlapčića nakon što su ovi u dinastičkim previranjima stali na stranu nadvojvode Maksimilijana te ju je

²⁵⁵ CD, IV, 239.

²⁵⁶ MNLOL, DF, 265781; CDHEC, X/4, 672.

²⁵⁷ MNLOL, DL, 14227.

²⁵⁸ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Cerna; Danijel Petković, Anita Rapan Papeša, *Rokovačke zidine* (Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2011), 89.

predao u ruke Petra Geréba i Pavla Kinizsija.²⁵⁹ Nakon Mira u Požunu iste godine svoje su posjede dobili nazad.²⁶⁰ No, situacija oko vlasništva u narednom razdoblju djeluje dosta zamršeno, a znamo iz drugih primjera da ovaj povrat nije tekao osobito glatko. Prvo imamo podatak da je prava na Cernu uzurpirao biskup Petar Várady 1494. godine, na štetu udovice Ivana Kishorváta, što je Vladislav II. 1500. godine proglasio nezakonitim.²⁶¹ Potom su Ernuszi 1503. godine Cernu, skupa s drugim posjedima koje su svojedobno držali s Petrom Gerébom, prepustili Ivanišu Korvinu,²⁶² da bi konačno 1508. Vladislav II. potvrdio Lovri Bánffyju i Ivanu Kishorvátu prava na Cernu i njezine pripadnosti.²⁶³ Kasnijih podataka o vlasništvu nad Cernom nema.

Što se tiče prvog kriterija, evidentno je iz spomenute isprave kralja Žigmunda iz 1408. godine da je Cerna u 15. stoljeću bila sjedište distrikta.²⁶⁴ Prema Kubinyjevom sustavu to vrijedi dva boda. Godine 1496. spominje se stanoviti Ladislav Ispán od Cerne, vjerojatno osoba koja je jedno vrijeme vršila službu vlastelinskog oficijala.²⁶⁵ Čini se da su upravne i obrambene funkcije naselja u srednjem vijeku bile njegovo glavno obilježje, jer podataka o crkvenoj upravi, institucijama i sajmovima, uobičajenim za mjesta ovoga ranga, nema.

Geografski gledano, Cerna je bila razmjerno udaljena od drugih značajnijih naselja u županiji, a bila je i dosta izolirana, okružena Biđom i Bosutom te močvarnim predjelima u bližoj okolici. Ipak, imala je važnu ulogu prometnog čvorišta. Iz Cerne se, tako, moglo putovati na sjever preko Retkovaca, jednim odvojkom u Ivankovo, a drugim, uz Biđ, u Horváte. Na jugozapad cesta je vodila u obližnju Babinu Gradu. Na sjeveroistok preko Rokovaca uz Bosut se moglo stići do trgovišta Szentillye, a na istok preko Privlake do Otoka. Južni pravac kretao se Bosutom do Županje i dalje do Rače.²⁶⁶ Šest cestovnih veza donosi ukupno 3 boda. Također, kao naselje na

²⁵⁹ MNLOL, DF, 276734.

²⁶⁰ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Cerna.

²⁶¹ MNLOL, DL, 233411.

²⁶² MNLOL, DL, 21173.

²⁶³ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Cerna.

²⁶⁴ U istoj se ispravi tamošnja utvrda jedini put navodi kao *castrum*.

²⁶⁵ MNLOL, DF, 233487.

²⁶⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 20.

Bosutu Cerna je bila i riječni prijelaz, a tamošnja se skela spominje u dva navrata početkom 16. stoljeća.²⁶⁷ Bosutska skela prema modificiranim kriterijima vrijedi tri boda.

Prema pravnom statusu, mjesto možemo izdvojiti kao trgovište na temelju triju navoda s početka 16. stoljeća, točnije 1503. 1506. i 1508. godine.²⁶⁸ Prema Kubinyijevom sustavu, Cerni pripadaju dva boda. Jednak broj bodova mjesto dobiva i prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , oficijal, distrikt	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	6 veza [prijelaz / pristanište na maloj rijeci]	3 [3]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> poslije 1490. [<i>oppidum</i> više puta]	2 [2]
Ukupno bodova		7 [7]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4); J-trgovište		

Čepin

Najraniji spomen Čepina imamo u ispravi kralja Bele IV. iz 1256. godine. Kralj je tada sinovima Kleta Čepinskog, Ladislavu, Filipu i Grguru, potvrdio raniju darovnicu nestalu u vrijeme tatarske provale.²⁶⁹ Kleta se smatra rodonačelnikom obitelji Korodških, koja je ime dobila po kasnije izgrađenoj utvrdi nedaleko od Čepina. Sve do 1469. godine, kada u poreznom popisu vlastelinstva Gašpara Korodškog nailazimo na posljednji sačuvani spomen Čepina u srednjovjekovnim vrelima, naselje je bilo u vlasništvu ove obitelji.²⁷⁰ Možemo tek pretpostaviti da je naselje nakon Gašparove smrti 1472. godine dijelilo sličnu sudbinu kao i drugi njegovi

²⁶⁷ MNLOL, DF, 265809, 265814.

²⁶⁸ MNLOL, DL, 21173; DF, 265809, 265814.

²⁶⁹ MNLOL, DL, 441; CDHEC, IV/2, 379; Stanko Andrić, "Srednjovjekovlje", u: *Čepin* (Čepin, 2009), 20-21.

²⁷⁰ MNLOL, DL, 32365; Mažuran, „Porezni popis“, 146.

posjedi, napose tvrđava Korod.²⁷¹ Treba dodati i da se srednjovjekovno naselje najvjerojatnije nalazilo južnije od današnjeg mjesta, na lokalitetu Tursko groblje - Ovčara, gdje su pronađeni ostaci srednjovjekovne crkve s grobljem.²⁷² Ova arheološka istraživanja ujedno potvrđuju da ovdje život nije jenjavao ni na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće, premda ne postoje sačuvani pisani izvori za to razdoblje.²⁷³

Čepin se u povijesti pojavljuje kao središnji i najvažniji posjed Kleta i njegovih sinova. Nakon što je podignuta tvrđava Korod (današnje ruševine Kolođvar), ona postaje upravno i rezidencijalno središte vlastelinstva, da bi se u 15. stoljeću vlastelinska uprava preselila u Osijek. Da je već u 14. stoljeću uloga Čepina kao upravnog središta opala, govori i to da se 1392. godine spominje čak i kao pripadnost košvarske utvrde.²⁷⁴ Ipak, 1454. godine u ispravi dvorskog suca Ladislava Pálócija Čepin je zabilježen kao sjedište posjeda s pripadnostima.²⁷⁵ To je dostatno da mu dodijelimo jedan bod.

Podatke o župnoj crkvi imamo već u opisu međa posjeda iz 1296. godine.²⁷⁶ Dakako, javlja se potom i u popisima izvanredne desetine u prvoj polovici 14. stoljeća kao župa u sklopu Osuvačkog arhidakonata.²⁷⁷ U protokolima pizanskog pape Ivana XXIII. iz 1415. godine doznajemo da je župna crkva bila posvećena Djevici Mariji.²⁷⁸ Podataka o povlaštenom statusu župe nema.

Iz 1392. godine datira vijest o održavanju tjednog sajma u Čepinu, no nije poznato kojim se danom održavao.²⁷⁹ Prema devetom kriteriju tjedni sajam mjestu donosi jedan bod. Kao mjesto

²⁷¹ Nakon Gašparove smrti vlasnici utvrde su bili Nikola Csupor Moslavački (1472.-1474.), Ivan Pongrac (1474.-1746.) i plemići Jakšići (od 1476.). Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Kórógy.

²⁷² Stanko Andrić, „U doba osmanske vladavine“, u: *Čepin*, 25.

²⁷³ Jasna Šimić, „Lokalitet: Čepin – Ovčara/Tursko groblje“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 2 (2005), 10.

²⁷⁴ Andrić, „Srednjovjekovlje“, 23.

²⁷⁵ MNLOL, DL, 24541; Andrić, „Srednjovjekovlje“, 24.

²⁷⁶ MNLOL, DL, 1436; CD, VII, 238.

²⁷⁷ Od 1332. do 1335. godine. RC, 244, 270, 280, 289, 300, 313.

²⁷⁸ MNLOL, DF, 288735.

²⁷⁹ MNLOL, DL, 7767; Weisz, *Vásárok*, 169; Andrić, „Srednjovjekovlje“, 23.

lokalnog sajmišta i carine, Čepin je imao i ulogu prometnog čvorišta, osobito jer su se u njegovoj blizini nalazila značajnija naselja. Najvažnija cesta na kojoj se nalazio Čepin bila je ona od Osijeka do Đakova. Prijelaz preko Vuke najizglednije je mjesto račvanja odvajanja jednog odvojka magistralne ceste prema mjestu Nagyfalú, a moglo se putovati Gorjana od magistralnog čvorišta kod Jakabfalve. Na zapad je, preko mjesta Kerestúr (današnji Brođanci), vodio pravac do mjesta Szombathely. Na cestu do Đakova spajao se odvojak do Viškovaca.²⁸⁰ Ukupno je, dakle, bilo 6 veza, što donosi 3 boda prema Kubnyijevom sustavu. Mjesto možemo bodovati s tri boda za položaj na magistralnoj cesti, sukladno modificiranom sustavu kriterija.

Prema Kubnyijevom kriteriju pravnog statusa, Čepinu možemo dodijeliti tri boda. Kao trgovište označen je jedino u spomenutoj ispravi dvorskog suca Ladislava Pálócija iz 1454. godine, dok se u osmanskim defterima navodi kao varoš.²⁸¹ U poreznom popisu iz 1469. godine među čepinskim su poreznim obveznicima evidentirani i stanoviti Blaž i Stjepan Biro, pa nije isključeno da je riječ o dužnosnicima mjesne općine, ali ovako nesiguran navod ne možemo uzeti u obzir.²⁸²

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	6 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>oppidum</i> više puta (varoš) [<i>oppidum</i> jednom]	3 [1]
Ukupno bodova		8 [6]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-trgovište		

²⁸⁰ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 38.

²⁸¹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Csapa (Kend-); *Popis Sandžaka Požega*, 288.

²⁸² Mažuran, „Porezni popis,“ 146.

Četvrtište

Danas nepostojeće mjesto Četvrtište nalazilo se u blizini današnjih Komletinaca. Samo ime upućuje da bi se moglo raditi o sajamskom mjestu, što potvrđuje i isprava Bačkog kaptola iz 1299. godine. Ondje stoji da je Pavao od roda Bánca vratio sajam Četvrtište Lotaru od roda Gútkeled.²⁸³ Iz 14. stoljeća datira jedino spomen mjesta, odnosno tamošnje župe u izvanrednom popisu papinske desetine.²⁸⁴ Tijekom 15. stoljeća mjesto je pripadalo posjedima Vervár i Otok.²⁸⁵ Osim jednog boda za tjedni sajam, najvjerojatnije četvrtkom, bodovati možemo još i položaj mjesta na cesti između Otoka i Nijemaca, također s jednim bodom, ali samo prema Kubinyijevom sustavu.²⁸⁶

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze	1 [0]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		2 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (6)		

Dalj*

Jedini spomen mjesta Dalj u srednjem vijeku datira iz 1480. godine, kada je zabilježen kao pripadnost Váralje.²⁸⁷ Mjesto je evidentno napredovalo u vrijeme osmanske vlasti, pa se u

²⁸³ MNLOL, DL, 1550.

²⁸⁴ Od 1333. do 1335. godine. RC, 267, 280, 290, 302, 308.

²⁸⁵ Vlasnički slijed u 15. stoljeću vidjeti pod: Otok.

²⁸⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 23, 24.

²⁸⁷ MNLOL, DL, 18313.

defteru Požeškog sandžaka iz 1579. godine navodi kao kasaba u kojoj se održavaju tjedni i godišnji sajam.²⁸⁸ Taj podatak je ujedno i razlog uvrštavanja u pojedinačnu analizu, a mjestu prema Kubinyijevom sustavu donosi tri boda. To vjerojatno dijelom može zahvaliti i povoljnom prometnom položaju. U srednjem vijeku možemo rekonstruirati četiri prometne veze. Sjeverozapadni pravac Dalj je povezivao s Aljmašem, sjeverni s Váraljom, a sjeveroistočni uz Dunav s Erdutom.²⁸⁹ Na jug se podunavskom cestom moglo stići do Borova. Te veze ukupno donose dva boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze	2
IX.	tjedni sajam i godišnji sajam [-]	3
X.	-	0
Ukupno bodova		5 [-]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta [nije centralno mjesto]		
Ostali: Cs-selo; E-selo (6)		

Diós

Srednjovjekovno selo Diós nalazilo se između današnjih Slakovaca i Oriolika. Na toj je lokaciji još u 19. stoljeću stajalo staro groblje, na rudini imena Orašje, što je slavenska inačica imena mjesta, zabilježena i u osmanskim izvorima.²⁹⁰ Iako se radi o naselju koje je još u vrijeme popisa izvanredne papinske desetine bilo župno mjesto,²⁹¹ o njemu gotovo da i nemamo podataka. O vlasnicima tako možemo samo nagađati do 1491. godine, kada je bio oduzet

²⁸⁸ *Popis sandžaka Požega*, 286.

²⁸⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 45.

²⁹⁰ McGowan, *Sirem*, 477. Vidi i: Pavičić, *Vukovska župa*, 192-193.

²⁹¹ Od 1333. do 1335. godine. RC, 268, 280, 290, 302, 308.

Bánffyima i skupa sa slakovačkim vlastelinstvom, kao njegova pripadnost, predan Gerébima.²⁹² Najvjerojatnije je prethodno, kao i Slakovci, bio posjed drugog ogranka Gorjanskih, Botoša Hrapkovskih.²⁹³ Diobom između Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta pripao je, skupa sa slakovačkim vlastelinstvom, Lovri Bánffyju.²⁹⁴

Budući da izvori u više navrata na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće ističu tamošnju carinu, očito kao važan izvor vlastelinskih prihoda, ne možemo posve isključiti ni mogućnost da su ondje stalno djelovali vlastelinski službenici.²⁹⁵ No, zbog neposredne blizine slakovačkog kaštela, vjerojatno i nije za očekivati da bi ta uprava nadilazila strogo lokalni karakter. Od centralnih funkcija bodovati možemo samo dvije. Prva je položaj na važnoj magistralnoj cesti od Srijema prema Pobosuću, na kojoj je, konkretno, Diós povezan s Jankovcima i Bačincima. Postojao je i pravac do Szemesa, a na jugoistok se moglo stići do Nijemaca. Kako se kod Ilače križala s navedenom magistralom i cesta od Nijemaca prema Opatovcu, a kod Gibarca od Berkasova za Morović mjesto možemo bodovati s 4 boda za sedam cestovnih veza. Dodatno, prema modificiranim kriterijima, Diósu pripada 3 boda jer je stajao na magistralnoj prometnici.²⁹⁶ Druga centralna funkcija je tjedni sajam ponedjeljkom, koji se spominje 1402. godine.²⁹⁷ Na temelju toga Diósu pripada jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	7 veza [magistralna cesta]	4 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1

²⁹² MNLOL, DF, 233472; Andrić, *Vinkovci*, 83-84.

²⁹³ I za Slakovce u vrijeme Botoša do njihovog izumiranja 1455. godine, pa i kasnije, nema mnogo podataka. Vidi Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szlakovc.

²⁹⁴ MNLOL, DF, 265814.

²⁹⁵ MNLOL, DF, 233472, 265809, 265814. Ta je carina zacijelo povezana sa statusom sajamskog mjesta.

²⁹⁶ *Second Military Survey (1806-1869)*. Url: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey> (28. 7. 2017.)

²⁹⁷ MNLOL, DL, 33535.

X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		5 [4]
Kategorija:	7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama	
Ostali:	Cs-selo; E-pustoselina (7)	

Dragotin

Mjesto i župa Dragotin smješteno je bilo na važnoj magistralnoj cesti koja je od Đakova vodila prema Posavini, odnosno Brodu. Najraniji spomen mjesta imamo u popisima izvanredne papinske desetine za tri godine između 1332. i 1337.²⁹⁸ Tijekom čitavog srednjeg vijeka Dragotin nije mijenjao vlasnika te je pripadao velikom vlastelinstvu bosanskog biskupa. Kakav je bio pravni položaj naselja i njegovih stanovnika te je li ondje djelovala niža vlastelinska uprava, nije moguće zaključiti na temelju iznimno malog broja sačuvanih pisanih vrela. Engel smatra da bi stanoviti Balos Zody iz Dragotina, čije se ime javlja u ispravi Budimskog kaptola iz 1474. godine²⁹⁹ u kontekstu određivanja međa posjeda Levanjska Varoš, mogao biti nekakav službenik.³⁰⁰ Kako na temelju samog izvora ovo mišljenje ne možemo ni potvrditi niti opovrgnuti, preostaje samo konstatirati da prema prvom kriteriju mjesto nije moguće bodovati. Jedina izrazita centralna funkcija zbog koje je Dragotin uvršten u ovu analizu jest tamošnji tjedni županijski sajam ponedjeljkom, a spominju ga dva dokumenta, iz 1377. i 1380. godine.³⁰¹ Također, naselje je moguće bodovati još i prema kriteriju prometnog čvorišta. Osim spomenutog položaja na magistralnoj cesti od Đakova prema Brodu, iz Dragotina se na zapad moglo putovati cestom uz tok Breznice prema Levanjskoj Varoši, s tim da je jedan odvojak od Kondrića vodio na sjever preko Gašinaca sve do Pridvorja. Na jugoistok se preko Vrpolja stizalo do Sikirevaca i dalje Babine Grede.³⁰² Pet veza donose tri boda. Položaj na magistralnoj cesti prema modificiranom kriteriju donosi isto tri boda.

²⁹⁸ RC, 172. Srednjovjekovna župna crkva stoji još i danas.

²⁹⁹ MNLOL, DL, 74518.

³⁰⁰ Točnije, Engel kaže da se u ispravi spominje dragotinski sudac, premda ondje kraj Balosevog imena ne stoji njegova funkcija. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Dragotin (Dragolc).

³⁰¹ MNLOL, DL, 91841; DF, 265580.

³⁰² *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 46.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		6 [4]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta [7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama]		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4)		

Draszád

Naselje Draszád nalazilo se na obali Drave pokraj Aljmaša. Mjesto je nestalo s dolaskom Turaka te se u defteru Požeškog sandžaka iz 1579. godine navodi tek kao „čestica“ sela Aljmaš.³⁰³ Srednjovjekovni pisani izvori nisu eksplicitni oko toga je li naselje stajalo doista na lijevoj ili desnoj obali Drave. Na inačicama Mercatorove karte iz 16. stoljeća ili kasnijim kartama izrađenim prema njoj, Draszád je bio na lijevoj obali.³⁰⁴ No, budući da na njoj općenito ima dosta topografskih pogrešaka, ne možemo je uzeti kao pouzdani izvor. Bösendorfer kartografske podatke iz 16. stoljeća smatra nepouzdanim, ističući močvarni karakter navedenog područja.³⁰⁵ Bösendorferovo objašnjenje doista na prvu može zvučati uvjerljivo i zbog same činjenice da na tom mjestu od vremena kada imamo pouzdanije i brojnije izvore o baranjskim naseljima doista nemamo zabilježeno postojanje nikakvog naselja. Međutim, ako je Bösendorfer u pravu, postavlja se pitanje nije li onda njegova tvrdnja u suprotnosti s pisanim vrelima iz 13. stoljeća, koja Aljmaš također smještaju na mjesto ušća Drave u Dunav. Uzmemo li u obzir da se položaj srednjovjekovnog i današnjeg Aljmaša manje ili više podudaraju, jasno je da se on nije nalazio

³⁰³ *Popis Sandžaka Požega*, 209.

³⁰⁴ *Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte*. NSK, Digitalna zbirka. Url: <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=964> (29. 4. 2017.)

³⁰⁵ Bösendorfer svoju tvrdnju, doduše, potkrepljuje krivim tumačenjem imena mjesta, po kojem ono ne bi značilo dravsko ušće, već dravski nasad. Bösendorfer, *Crtice*, 171.

baš na samom ušću, već nešto nizvodnije od njega. Doista nije nemoguće da se do sredine 15. stoljeća formiralo još jedno naselje na desnoj obali dravskog ušća. Bez konkretnijih podataka teško je donijeti konačni pravorijek o točnom položaju Draszáda; ipak, kada uzmemo sve u obzir, desna obala se čini izglednijom lokacijom.

Najstariji poznati zapis o mjestu odnosi se na 1430. godinu.³⁰⁶ Prvi poznati vlasnici mjesta bili su Nikola i Matko Talovac, koji su 1449. godine dijelove svog posjeda dali u zalog Ivanu Korođskom.³⁰⁷ Iduće se godine kao vlasnik mjesta Draszád i Aljmaš uknjižio Ivan Županci.³⁰⁸ Godine 1469. mjesto se našlo na popisu posjeda Gašpara Korođskog.³⁰⁹ I tada je puta spomenuto skupa s Aljmašem, s kojim je do kraja srednjovjekovnog razdoblja činilo jedinstvenu cjelinu pod vlašću istih gospodara.³¹⁰

Budući da se Draszád nalazio na posjedu čiji su se vlastelini ili vlastelinski službenici boravili u Osijeku i Aljmašu, mjesto nije imalo nikakve upravne funkcije. Također, ondje nemamo zabilježenu ni župu, koja zacijelo nije osnivana zbog blizine Aljmaša, ni bilo kakve druge svjetovne ili crkvene institucije.

Kao i u slučaju susjednog Aljmaša, imamo i podatak o odlasku jednog mještanina na studij u europske sveučilišne centre. Dakako, to je nedostavno za bodovanje prema Kubinyijevom sustavu.³¹¹

Naselje se najvjerojatnije nalazilo na položaju do kojeg se moglo doputovati tek iz Aljmaša. Iako ne znamo za izvor koji izričito spominje položaj dunavske skele na aljmaškom posjedu u 15. i 16. stoljeću, znamo da se upravo u Draszádu sredinom 15. stoljeća ubirala riječna pristojba,

³⁰⁶ MNLOL, DL, 34985.

³⁰⁷ HR-DAOS-2100.1.1.1.310.

³⁰⁸ MNLOL, DL, 33801.

³⁰⁹ MNLOL, DL, 32365; Mažuran, „Porezni popis“, 162-164.

³¹⁰ Slijed vlasnika od 1469. do 1517. godine u analizi za Aljmaš i Osijek.

³¹¹ Andrić, „Studenti“, 141.

pa je logično da je ondje bilo i pristanište.³¹² Preko njega je mjesto bilo povezano s trgovištem Apatin u Bačkoj. Dvije veze mjestu donose jedan bod u osmoj kategoriji. Prema modificiranom kriteriju, pripadaju mu i četiri boda za pristanište i prijelaz na Dunavu.

Podatke o pravnom statusu mjesta imamo sačuvane tek s kraja 15. i iz prve polovice 16. stoljeća. Jedini podatak da je mjesto bilo trgovište datira iz 1494. godine, što je prema Kubinyijevom sustavu dostatno za dva boda.³¹³ U ispravi kralja Ludovika II. iz 1517. mještani Draszáda navedeni su kao *colonos* i *cives*, a ondje imamo podatak i o mjesnom poglavaru, odnosno sucu, Dominiku Machkasu.³¹⁴ Prema modificiranim kriterijima na temelju toga naselju možemo dodijeliti tri boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	1 student	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze [pristanište / prijelaz na velikoj rijeci]	1 [4]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> poslije 1490. [<i>cives</i> , <i>iudex</i>]	2 [3]
Ukupno bodova		3 [7]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Đakovo

Naseljenost na području današnjeg Đakova bilježimo već u 11. stoljeću. Od tog vremena datiraju najstariji ukopi u nekropoli otkrivenoj nedaleko od središnje đakovačke župne crkve Svih Svetih,

³¹² MNLOL, DL, 33801.

³¹³ MNLOL, DF, 265831, Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Draszád.

³¹⁴ MNLOL, DL, 22972.

nekad Ibrahim-pašine džamije.³¹⁵ Na tom lokalitetu, stoga, treba tražiti i položaj prvotne jezgre naselja. Najstariji sačuvani zapis o mjestu imamo u ispravi kojom kralj Bela IV. 1244. godine potvrđuje raniju darovnicu svoga brata, hercega Kolomana, koji je kraljevske posjede Đakovo i Bleznu ustupio bosanskom biskupu Ponsi.³¹⁶ U literaturi se izgubljena Kolomanova darovnica obično datira u 1239. godinu jer je iste godine papa Grgur IX. potvrdio Ponsi neke posjede što ih je dobio od slavenskog hercega.³¹⁷ Iako ih papa nije imenovao, prilično je izgledno da je riječ upravo o Đakovu i Blezni. Iz onovremenih pisanih vrela teško je zaključiti je li već tada bilo u planu preseljenje biskupskog sjela u međurječje.³¹⁸ No, to će se dogoditi vrlo vjerojatno još za biskupa Ponce, negdje oko 1252. godine, kada se u Đakovu već spominje i njegova rezidencija (*domum in qua habitabat episcopus Bosgnensis*), a najkasnije do 1293. godine, kada imamo podatak da je u Đakovu djelovao stolni kaptol.³¹⁹ Razlog selidbe je, po svemu sudeći, bila ekspanzija krivovjerja bosanskih krstjana, zbog čega su bosanski biskupi potražili utočište sjeverno od Save. Da je do selidbe došlo silom prilika govori i to što su biskupi za novo središte odabrali manje mjesto bez osobitog značaja, suprotno crkvenim običajima da se biskupijska sjela smještaju u važnije centre. U svakom slučaju, taj je događaj u cijelosti odredio tijek urbanog razvoja Đakova.

Bosanski su biskupi bili posjednici naselja gotovo čitav srednji vijek. No, prilično nejasno ostaje razdoblje nakon pogibije biskupa Jurja II. od Paline u Mohačkoj bici, pa sve do 1536. godine, kada je Đakovo palo u osmanske ruke. Mažuran smatra da Đakovo tada više nije biskupijski

³¹⁵ Krešimir Filipec, „Istraživanje srednjovjekovnog groblja u Đakovu 1995. i 1996. godine,“ *Opuscula archaeologica* 20 (1996): 189, 192; Krešimir Filipec, „Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku,“ *Povijesni prilozi* 44 (2013), 74-75; Andrija Šuljak, „Đakovo biskupski grad,“ u: *Đakovo biskupski grad*, ur. Antun Jarm (Đakovo: Biskupski ordinarijat, 2008), 17.

³¹⁶ CD, IV, 237-238.

³¹⁷ CD, IV, 94; Ive Mažuran, „Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536. godine“, *Diacovensia* 1 (1995): 107.

³¹⁸ Prvotno se sjelo bosanskog biskupa nalazilo u mjestu Brdo, nedaleko od današnjeg Sarajeva. Emerik Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske: načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*, prir. i prev. Stjepan Sršan (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000), 16.

³¹⁹ Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 17; CD, IV, 494; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Diakó.

posjed, što temelji na činjenici da se ono u više navrata dovodi u vezu s Franjom Kapolnayem.³²⁰ U Gašićevom popisu biskupa iza 1526. godine nalazimo još samo Lazara (1528.), nositelja naslovne biskupske časti, i Bernarda Gentilisa (1533.).³²¹ Uzmemo li u obzir tadašnje političke i sigurnosne prilike u ovim krajevima, čini se da tada biskupska stolica doista mogla biti uglavnom upražnjena, dok je utvrđeni biskupijski kompleks u jeku osmanske ekspanzije imao primarno obrambenu funkciju.

Premda Đakovo u najranije vrijeme nije bilo sjedište biskupije, možemo pretpostaviti da je već tada ondje oformljena nekakva uprava za posjede sjeverno od Save. Đakovo, selidbom sjela u Đakovo, ono ujedno postaje i stalna, kasnije i utvrđena, vlastelinska rezidencija.³²² Kako Kubinyi biskupske rezidencije vrednuje bodom više nego one vlastelinske, mjestu dodjeljujemo četiri boda prema prvom kriteriju.

Jedna od najvažnijih centralnih funkcija biskupijskih sjedišta u srednjovjekovnoj Ugarskoj i Slavoniji povezana je s ulogom stolnih kaptola kao vjerodostojnih mjesta. O tome govori i znatan broj isprava koje je izdao ili ovjerio Bosanski kaptol, a tiču se pretežito posjeda u donjem međurječju. Zbog iznimno lošeg materijalnog stanja kaptola nakon pada Bosne 1463. godine i općenito neprilika vezanih za osmanska osvajanja, Bosanski je kaptol od kralja Vladislava II. 1498. godine dobio povlasticu o proširenju nadležnosti na područje čitavog kraljevstva, čime je *de iure* stavljen u isti rang s Budimskim kaptolom.³²³ Međutim, u praksi je Bosanski kaptol i dalje izdavao isprave pretežito u predmetima vezanim za područje koje je pokrивao i prije stjecanja navedenog statusa. Stoga je đakovački stolni kaptol ipak realnije vrednovati s dva boda,

³²⁰ Mažuran, „Đakovo“, 151-152; Jelaš, „Gradovi“, 46-47; József Bessenyei, prir., *Enyingi Török Bálint okmánytára* (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2004), isprava br. 166. Dostupno na url: <http://mek.niif.hu/02200/02211/html/torokb3.htm#166> (10. 8. 2016)

³²¹ Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 28.

³²² Kompleks je vjerojatno izgrađen tijekom 14. stoljeća, a u ispravi kralja Žigmunda iz 1406. godine nalazimo da je đakovačka tvrđava definitivno postojala u vrijeme pobune braće Horvát. CDPH, VII, 435. Filipec smatra da bi daljnja arheološka istraživanja mogla potvrditi postojanje utvrde na tom mjestu još u 12. stoljeću. Filipec, „Urbani razvoj Đakova“, 78.

³²³ Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske* (Zagreb: Golden marketing, 2001), 159.

dakle kao vjerodostojno mjesto lokalnog značaja.

Kod kriterija crkvene uprave stvari su prilično jasne. Gotička katedralna crkva sv. Petra je, prema Gašiću, najvjerojatnije bila sagrađena u vrijeme biskupa Grgura (1308.-1314.).³²⁴ U pisanim je izvorima nalazimo u ispravi bosanskog kralja Tvrtka iz 1355. godine.³²⁵ Do tada su, čini se, podignute i ostale bitne građevine biskupijskog kompleksa – biskupski dvor, zgrada kaptola, a nešto kasnije i bedemi.³²⁶ Podatak o župnoj crkvi nalazimo u dokumentu iz 1396. godine, a bila je posvećena sv. Lovri.³²⁷ Đakovu tako kao biskupijskom sjedištu prema Kubinyijevom sustavu pripadaju četiri boda i u četvrtoj kategoriji.

U Đakovu je od relevantnih crkvenih institucija djelovao i opservantski franjevački samostan. Njega je osnovao 1347. godine bosanski vikar, a kasnije i bosanski biskup, Peregrin Saksonac, kao prvi kojeg je vikarija osnovala sjeverno od rijeke Save.³²⁸ Podataka o tom samostanu nema mnogo; tek imamo vijesti o kapitulima održanim tijekom 15. stoljeća (1408., 1411., 1425.) te da je pripadao Usorskoj kustodiji.³²⁹ Prisutnost jednog samostana prosjačkoga reda Đakovu donosi dva boda.

Kao biskupijsko i kaptolsko središte, Đakovo je imalo i status svojevrsnog intelektualnog centra. Tako u pismu bačkog metropolita Varde Antunu Polgaru iz 1490. godine imamo potvrdu o djelovanju đakovačke katedralne škole za obrazovanje svećenika.³³⁰ Ne čudi stoga ni da je među naseljima u savsko-dravskom međurječju Đakovo bilo jedno od mjesta s najvećim brojem studenata na zapadnoeuropskim sveučilištima. U srednjovjekovnim sveučilišnim maticama evidentirano je ukupno njih 13. No, tek ih je troje studiralo u Krakowu i Beču tijekom razdoblja koje je Kubinyi uzeo u obzir, dok je najveći broj studenata zabilježen na samom prijelazu iz 14.

³²⁴ Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 145.

³²⁵ CD, XII, 270.

³²⁶ Podatak o đakovačkom *castrumu* datira iz druge polovice 14. stoljeća. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Diakó.

³²⁷ VMH, II, 167; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Diakó.

³²⁸ VMH, I, 736; Andrić, *Potonuli svijet*, 208; Šuljak, „Đakovo,“ 20.

³²⁹ Andrić, *Potonuli svijet*, 208-209; Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 134.

³³⁰ Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 82.

u 15. stoljeće, što i jest vrijeme najvećeg urbanog uzleta grada.³³¹

Na temelju dostupnih podataka moguće je rekonstruirati više veza s naseljima u široj okolini Đakova. Na sjever se preko Čepina magistralnom cestom putovalo do Osijeka s odvojkom prema Nagyfalvu kod Jakabfalve. Prijelaz preko Jošave na tom pravcu najvjerojatnije je bio i čvorište putova, od kojeg je prema istogu odvojak vodio do mjesta Viškovaci. Sjeverozapadni pravac je preko Satnice spajao Đakovo s Gorjanima. Na zapad je vodila magistralna cesta preko Selaca do Levanjske Varoši, spajajući u konačnici Đakovo s Požegom. Postojala je i cesta koja je preko Gašinaca vodila do Pridvorja. Na jugozapad magistralom se putovalo prema Dragotinu i dalje prema Brodu. Južni pravac povezivao je Đakovo preko Piškorevaca i Vrpolja sa Sikirevcima, dok se na istok magistralnom cestom prema Pobosuću preko Horváta moglo stići do trgovišta Ivankovo.³³² Devet veza donose gradu pet bodova u prema ovom kriteriju. Kao čvorište više od dva magistralna pravca, Đakovu pripada maksimalnih šest bodova prema modificiranom kriteriju.

Od gospodarskih funkcija, podatke imamo za tjedni županijski sajam u srednjem vijeku. Na temelju izvora iz 1377., 1392. i 1414. godine, znamo da se sajam održavao subotom.³³³ Također, u defteru Sandžaka Požega iz 1579. godine stoji podatak da se u kasabi Đakovo održavao i tjedni i godišnji sajam. Prema Kubinyijevom sustavu, podaci o sajmovima donose tri boda. No, prema modificiranim kriterijima osmanski se izvori izuzimaju iz analize, te se broj bodova time smanjuje na jedan.

Kada govorimo o pravnom statusu Đakova, unatoč tomu što je ono bilo biskupijsko sjedište pa mu, načelno gledajući, pripada status grada, to je pitanje u ovoj analizi nužno sagledati prije svega u kontekstu kriterija Kubinyijevog bodovnog sustava. Kao *civitas* je u izvorima označeno 1377., 1387., 1392., 1413. i 1414. godine.³³⁴ U dva je pak navrata, 1455. i 1524. godine,

³³¹ Andrić, „Studenti“, 129, 134-144.

³³² *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Verőczensis, sek. 43.

³³³ MNLOL, DL, 79232, 91841. Navod iz izvora za 1392. godinu prenosi Engel. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Diakó

³³⁴ MNLOL, DL, 7309, 79167, 79232, 91841; Navod iz izvora za 1392. godinu prenosi Engel. Engel,

zabilježeno kao *oppidum*.³³⁵ Navedeni podaci iz izvora, slično kao i u slučaju studenata, sugeriraju da je u pogledu urbanog razvoja Đakovo na vrhuncu bilo na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće. Tome dodatno govori u prilog i činjenica da je izvora o samom naselju manje potkraj srednjovjekovnog razdoblja nego u 14. stoljeću. Također je zanimljivo da drugih podataka o pravnom statusu građana i funkcioniranju gradske općine nema.³³⁶ Prema Kubinyijevim kriterijima, dakle, Đakovo ne možemo bodovati kao crkveni grad, jer se u drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća prema sačuvanim izvorima više ne navodi kao *civitas*, pa ga bodujemo kao trgovište, s tri boda. Modifikacijom desetog kriterija, Đakovo također dobiva tri boda, zbog navoda *civitas*.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum</i> , biskupska rezidencija	4
II.	stolni kaptol	2
III.	-	0
IV.	sjedište biskupije	4
V.	1 samostan prosjačkog reda	2
VI.	3 studenta	0
VII.	-	0
VIII.	9 veza [čvorište više od dvije magistralne ceste]	5 [6]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		23 [22]
Kategorija: 3. manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-grad		

„Valkóvármegye,“ s. v. Diakó.

³³⁵ MNLOL, DL, 33806; DF, 285353.

³³⁶ Mažuranov pokušaj da đakovačkog župana (*suppanus*) koji se javlja kao svjedok u ispravi bosanskog kralja Tvrtka iz 1355. godine poistovjeti s obnašateljem dužnosti đakovačkog gradskog suca prilično je neuvjerljiv, ponajviše zbog toga što se među svjedocima uz njega našao i župan seoskog posjeda Blezne (*Bresna*). Na njih se dvojicu zacijelo i odnosi “*officialium et servitorum domini episcopi*” u rečenom dokumentu, a ne na neke neimenovane “ostale biskupove službenike”, kako tvrdi Mažuran. Dakle *suppanus* bi bio ekvivalent lat. pojmu *officialis*, odnosno preteča novovjekovnog pojma špan, čestog u izvorima na hrvatskom jeziku. CD, XII, 270; Mažuran, „Đakovo,“ 117.

Erdevik*

Vrlo je malo sačuvanih srednjovjekovnih vrela za Erdevik, premda je bio razvijeno župno središte još u prvoj polovici 14. stoljeća, o čemu svjedoče i popisi izvanredne papinske desetine za Markijski arhiđakonat.³³⁷ Idući dokument gdje se mjesto spominje datira tek iz 1507. godine. Ondje imamo podatak o tamošnjem oficijalu Lovre Iločkog, u čijem se posjedu mjesto nalazilo i 1515. godine, a vjerojatno i sve do pred kraj srednjega vijeka.³³⁸ Glavni razlog uvrštavanja Erdevika u pojedinačnu analizu jest podatak o tjednom sajmu u popisu Sandžaka Srijem iz 1570. godine.³³⁹ Prema Kubinyijevom sustavu, moguće je još bodovati i prometnu ulogu naselja, koje je bilo povezano s Fürom na sjeveru, Bačincima na jugozapadu, a na istok je vodila magistralna cesta prema Mandelosu, s dva boda.³⁴⁰ Primjenom modificiranih kriterija Erdevik ne ubrajamo u centralna mjesta.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	oficijal	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2
IX.	1 tjedni sajam [-]	1
X.	-	0
Ukupno bodova		4 [-]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [nije centralno mjesto]		
Ostali: E-selo (5)		

³³⁷ Godina 1333. i 1334. RC, 269, 282, 287, 301, 305.

³³⁸ MNLOL, DF, 265361, 265636.

³³⁹ McGowan, *Sirem*, 53.

³⁴⁰ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 56.

Erdut

Najstariji zapis o Erdutu datira još iz 1192. godine, a nalazimo ga u ispravi kralja Bele III., čiji je tekst prenesen u mnogo kasnijoj Žigmundovoj ispravi iz 1425. godine. Ondje se spominje erdutska crkva sv. Stjepana Kralja ponad mjesta u izvoru zabilježenog pod imenom *Vrreui*.³⁴¹ Engel smatra da se iza ovoga krije mađarski toponim *Úrréve*, što bi se moglo prevesti kao Božja Skela ili Božji Brod, te da se evidentno radi o dunavskoj skeli.³⁴² Točan položaj ovoga lokaliteta nije poznat niti je iz izvora posve jasno radi li se o nekakvom naselju u podnožju crkve ili tek mjestu prijelaza. Znamo samo da je postojao još 1394. godine (*Vireui*), kada je zabilježen u dokumentu Čazmanskog kaptola, također prenesenom u navedenoj listini iz 1425. godine. Naselje Erdut izravno se spominje tek u pismu pape Grgura XI. iz 1372. godine mačvanskom banu Nikoli Gorjanskom povodom pritužbe tamošnjeg posjednika, prepošta zbornog titelskog kaptola, da mu susjedi ometaju promet skelom.³⁴³ Titelski je prepošt najvjerojatnije potkraj 14. ili početkom 15. stoljeća dao na uzvisini iznad Dunava podići i kaštel kojim je nadzirao i štitio s jedne strane naselje u podgrađu, a s druge riječni prijelaz te dunavski plovni put. Najraniji podatak o kaštelu, točnije o dvama kaštelanima, imamo u ispravi općine trgovišta Erdut iz 1403. godine.³⁴⁴

Osim kaštelana, među vlastelinskim službenicima spominju se literat (1389.), oficijal (1517.) te upravitelj vlastelinske kurije (1480.).³⁴⁵ Uz upravitelja kurije, 1480. godine navodi se i dvanaest okolnih naselja, kao pripadnosti erdutskog kaštela. Godine 1478. Erdut je zabilježen i kao središte distrikta.³⁴⁶ Dakle, evidentno je bio područno središte vlastelinske administracije većeg značaja te mu, kao takvom, prema Kubinyijevom sustavu pripadaju dva boda.

³⁴¹ MNLOL, DL, 170; CDAC, XI, 61, 62.

³⁴² MNLOL, DF, 262045, Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Erdőd.

³⁴³ VMH, II, 127; Peter Rokai, „Oppidum Erdevd,“ *Osječki zbornik* 17 (1979): 146.

³⁴⁴ MNLOL, DL, 8931.

³⁴⁵ MNLOL, DL, 7485, 18313, 22972.

³⁴⁶ MNLOL, DL, 18051.

Podaci o crkvenoj upravi odnose se jedino na spomenutu župu sv. Stjepana Kralja, koja je, prema popisima izvanredne papinske desetine od 1333. do 1334. godine, pripadala Vukovarskom arhidakonatu.³⁴⁷ Patronatsko pravo nad župom je, po običaju, imao vlastelin, odnosno titelski prepošt.³⁴⁸ No, podataka o posebnom statusu župe nema, pa Erdutu u ovoj kategoriji ne možemo dodijeliti bodove.

Zanimljiv je podatak da je Kubinyi u bečkim i krakovskim maticama za razdoblje od 1440. do 1514. godine evidentirao više studenata iz mjesta imena Erdut, točnije njih 12.³⁴⁹ Andrić je pak izbrojao šest studenata označenih kao *de Erdod* ili *de Erdewth* u bečkim i tri u krakovskim maticama. Premda ne isključuje mogućnost da je neki od navedenih studenata doista porijeklom iz Erduta na Dunavu, Andrić smatra da to nije moguće pouzdano utvrditi jer je naselja istog ili sličnog imena bilo i u drugim krajevima Ugarske.³⁵⁰ Zato je izostavio te studente iz kataloga. Zbog očigledne nesigurnosti njihovog porijekla, Erdut prema ovom kriteriju ne bodujemo.³⁵¹

U srednjem vijeku se iz Erduta moglo putovati u tri pravca. Do Váralje na zapad, na jug preko Dalja do Borova i skelom preko Dunava u mjesto Fonó (*Fonow*, negdje na području današnjeg Bogojeva) u Bačkoj županiji i dalje prema Sonti.³⁵² Prema Kubinyijevom sustavu Erdutu pripada dva boda, a primjenom modificiranih kriterija, možemo mu dodijeliti četiri boda za dunavsku skelu.

S podacima da su se u Erdutu u srednjem vijeku održavali sajmovi ne raspoložemo, ali ih imamo u defteru Sandžaka Požega iz 1579. godine, i to za tjedni i godišnji sajam. Prema Kubinyijevom

³⁴⁷ RC, 281, 290, 302.

³⁴⁸ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Erdőd.

³⁴⁹ Kubinyi, „A középkori magyarország,“ 76; Lakatos, „Hivatali,“ 68.

³⁵⁰ Andrić, „Studenti,“ 127.

³⁵¹ Trgovište Erdut jedno je od naselja koje je Bálint Péter Lakatos obradio prema Kubinyijevom sustavu u svojoj disertaciji. On mu je dodijelio ukupno osam bodova, budući da je od Kubinyija preuzeo i podatak o 12 studenata na sveučilištima u Beču i Krakovu. Ostali se rezultati analize ne razlikuju od onih koji slijede. Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 68.

³⁵² Engel, *Magyarország*, s. v. v. Erdőd, Fonó; *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Veröcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. zu 39.

sustavu to Erdutu donosi tri boda. Primjernom modificiranih kriterija podaci iz osmanskih izvora se ne uzimaju u obzir.

Erdut se u diplomatskim vrelima spominje kao *oppidum* u dva navrata, 1443. i 1499. godine.³⁵³ Stoga mu prema Kubinyijevom sustavu za pravni status možemo dodijeliti tri boda.³⁵⁴ Erdut je jedno od rijetkih trgovišta Vukovske županije za koje imamo sačuvanu barem jednu ispravu mjesne samouprave.³⁵⁵ Ta isprava pruža uvid u strukturu općinskog poglavarstva početkom 15. stoljeća. Za razliku od drugih primjera u županiji gdje je na čelu općine bio sudac, Erdutom su upravljala dva kaštelana (od kojih je jedan vjerojatno vicekaštelan), očito kao predstavnici i službenici vlastelina. Kako kaštelane u pravilu ne postavlja općina građana, već vlastelin, ovo najvjerojatnije govori o razmjerno niskoj razini njezine autonomije u odnosu na zemljišnog gospodara. Građani su eventualno mogli imati utjecaj na izbor šest prisjednika (*iurati cives*), koji su, skupa s kaštelanima, činili poglavarstvo trgovišta. U ispravi je općina građana označena kao zajednica bogatih i siromašnih građana (*universitas divitum et pauperum*), što nije rijetkost u ugarskim diplomatskim vrelima. Budući da se dokument odnosi na kupoprodaju zemljišta na području općine Erdut, kojeg su pordavatelji stekli nasljeđivanjem, on otkriva i to da su tamošnji građani imali pravo nasljeđivanja i slobodnog raspolaganja imovinom. Svi ovi podaci donose mjestu tri boda prema modificiranom desetom kriteriju.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelani, oficijal, distrikt	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	?	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze [prijelaz / pristanište na Dunavu]	2 [4]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [-]	3 [0]
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>iurati cives</i> , <i>universitas divitum et pauperum</i>]	3 [3]

³⁵³ MNLOL, DL, 13706, 20821.

³⁵⁴ Urbani status Erdut je zadržao i u vrijeme osmanske vlasti, kada se spominje kao varoš ili kasaba. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Erdőd; *Sandžak Požega*, 277.

³⁵⁵ MNLOL, DL, 8931.

Ukupno bodova**10 [9]****Kategorija:** 3. manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom**Ostali:** Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište; L-8/6**Für**

Najraniji zapisi o mjestu Für datiraju iz prve polovice 14. stoljeća. Da se radilo, ustvari, o manje važnom naselju govori činjenica da je njegovo ime zabilježeno tek u nekoliko srednjovjekovnih dokumenata.³⁵⁶ Ipak, znamo da je opstalo i u vrijeme osmanske vlasti jer se u defteru iz 1570. godine spominje mjesto *Firofče* (Firovac ili Firovci) u sklopu Iločke nahije.³⁵⁷ Najvjerojatnije je bilo smješteno nekoliko kilometara sjeverno od Erdevika, na lokalitetu rudine Virojevci.³⁵⁸ Für je 1445. godine zabilježen kao jedan od posjeda koje je Nikola Iločki nezakonito prisvojio na štetu Morovičkih, ali ta je uzurpacija bila privremena.³⁵⁹ Morovički su zacijelo naselje držali sve do 1476. godine, kada izumire ova velikaška obitelj, a potom je 1477. godine kralj Matija mjesto darovao Stjepanu Báthoryju, kao i niz drugih posjeda u okolici.³⁶⁰

Nemamo podatke o tome je li u Füru bilo kakvo sjedište vlastelinske uprave nižeg ranga u vrijeme dok je mjesto bilo pod vlašću Morovičkih. Znamo jedino da je u spomenutoj Matijinoj darovnici Stjepanu Bathoryju iz 1477. godine mjesto navedeno kao pripadnost kaštela u Rači.³⁶¹ Tako uporište za dodjelu bodova Füru prema prvom kriteriju nemamo. Župa i župnik spominju se u računima papinske izvanredne desetine iz prve polovice 14. stoljeća, ali drugih podataka o crkvenoj upravi nema.³⁶²

Ulogu Füra kao čvorišta cestovne mreže u Vukovskoj županiji nije jednostavno odrediti na temelju novovjekovnih karata jer je naselje potkraj 17. stoljeća nestalo te ga možemo ubicirati

³⁵⁶ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Für.

³⁵⁷ McGowan, *Sirem*, 51.

³⁵⁸ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Für.

³⁵⁹ MNLOL, DL, 33080; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Für.

³⁶⁰ MNLOL, DL, 34309.

³⁶¹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Racsa.

³⁶² Od 1332. do 1335. godine. RC, 243, 269, 281, 288, 301, 305, 307.

tek približno. Ono što je vidljivo iz topografskih karata prve vojne izmjere iz druge polovice 18. stoljeća, a isto se može iščitati i iz kasnijih katastarskih planova, jest da lokalitet, odnosno rudina, Virojevci leži točno na trasi ceste koja spaja Bačince preko Erdevika s Ilokom.³⁶³ Sasvim je izvjesno da je postojala veza i s mjestom Bingula, koje se nalazilo na obližnjem lokalitetu Stara Bingula.³⁶⁴ Možemo, dakle, Fūru dodijeliti dva boda za tri veze. Prema modificiranom kriteriju to bodujemo tek s jednim bodom.

Razlog da je Für uvršten u ovu analizu je isprava mačvanskog bana Nikole Iločkog iz 1465. godine, gdje je mjesto označeno kao *oppidum*.³⁶⁵ Pravni status Fūra na temelju ovoga navoda možemo bodovati s jednim bodom. Isti navod donosi jedan bod prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		3 [2]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Gorjani

Posjed Gorjani u izvorima se javlja 1244. godine, točnije u ispravi kralja Bele IV. kao zemljište susjedno vlastelinstvu bosanskog biskupa.³⁶⁶ Belina isprava iz 1257. godine donosi podatak da

³⁶³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, sek. 57; Cadastral maps (XIX. század) url: <http://mapire.eu/en/map/cadastral/> (24. 7. 2016.).

³⁶⁴ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 56.

³⁶⁵ MNLOL, DL, 45140.

³⁶⁶ CD, IV, 238.

je ovaj posjed pripadao gorjanskoj utvrdi.³⁶⁷ Najstariji pak spomen naselja datira iz 1263. godine, a riječ je također o ispravi kralja Bele IV.³⁶⁸ Suvremena istraživanja arheoloških ostataka utvrdila su da se položaj srednjovjekovnog naselja ne podudara sa središtem današnjeg sela Gorjani, već se ono nalazilo zapadnije, na području lokaliteta Kamenište ili Crkvište.³⁶⁹ Podataka o vlasnicima posjeda sredinom 13. stoljeća nema. Andrić smatra da je prvotno bio vezan uz vukovarsku kraljevsku utvrdu.³⁷⁰ Presudni trenutak u povijesnom razvoju naselja zbio se 1269. godine, kada je rečeni posjed i mjesto Gorjani herceg Bela darovao Ivanu od roda Družma i njegovom sinu Stjepanu.³⁷¹ Stjecanjem Gorjana, plemićki se rod Družma, inače porijeklom iz Čongradske županije, afirmirao kao jedna od najznačajnijih velikaških obitelji Vukovske županije, počevši od Stjepana, koji je prvi počeo rabiti pridjevnik Gorjanski (*de Gara*). Njegovi su pak potomci začetnici triju loza Gorjanskih. Dvije mnogo poznatije, tzv. palatinska i banska loza, potječu od Stjepanovih sinova Pavla i Andrije, dok je od trećeg sina Ivana potekla manje poznata hrapkovska loza Botoša.³⁷² Gorjani su tako postali matični posjed i rezidencija ove velikaške obitelji, što je izravno utjecalo i na urbani razvoj mjesta.

Svoj su vrhunac Gorjani doživjeli u drugoj polovici 14. stoljeća, točnije u vrijeme znamenitog palatina Nikole (starijeg), kao sijelo tada najmoćnijeg velikaša u Vukovskoj županiji i jednog od najistaknutijih ljudi na dvoru. Izvor koji najbolje svjedoči o tome jest darovnica kraljice Marije Nikoli, sinu palatina Nikole Gorjanskog, iz 1387. godine.³⁷³ Kraljica pritom opisuje tamošnju Nikolinu rezidenciju kao mjesto gdje je držao svoju bogatu riznicu, što dodatno potvrđuje da je u to vrijeme ondje bilo najvažnije sjedište palatinske grane obitelji. No, ovaj dokument otkriva i tešku sudbinu koja je zadesila Gorjane u jeku sukoba tijekom 1386. godine. Ondje kraljica proziva braću Horváte za palež, umorstva, otimačinu posjeda i pljačku, pri čemu je posebno stradalo dotad prosperitetno Nikolino sijelo.³⁷⁴ Andrić drži da bi stradanje Gorjana

³⁶⁷ MNLOL, DL, 456; CDAC, XI, 436.

³⁶⁸ MNLOL, DL, 33715; CD, V, 265.

³⁶⁹ Vidi: Regan, „Gorjani,“ 149.

³⁷⁰ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski,“ 11.

³⁷¹ MNLOL, DF, 26577 = CD, V, 491.

³⁷² Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski,“ 11, 13.

³⁷³ MNLOL, DL, 7309 = CD, XVII, 86.

³⁷⁴ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski,“ 17.

tijekom ovih zbivanja moglo biti jedan od razloga zašto u vrijeme Nikolinih nasljednika mjesto nije zadržalo značaj i status glavne obiteljske rezidencije. Drugi je razlog taj što su se Gorjanski u međuvremenu domogli boljih posjeda diljem zemlje, gdje su radije boravili. Tako je na samom početku 15. stoljeća, to jest u vrijeme mlađeg palatina Nikole, baranjski Šikloš postao omiljeno boravište najistaknutijih članova ove obitelji.³⁷⁵

Na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće pitanje vlasničkih odnosa u gradu postaje složenije. Nakon što je 1481. godine Job Gorjanski umro bez muškog nasljednika, njegov udio je kralj Matija prepustio hercegu Ivanišu Korvinu. To se moralo dogoditi najkasnije do 1487., kada se trgovište Gorjani spominje među hercegovim posjedima.³⁷⁶ Zanimljiv je i ugovor Ivaniša i ugarskih velikaša 1490. godine, gdje su trgovište i kaštel Gorjani uvršteni među posjede u ovim krajevima koji su trebali pripasti hercegu nakon smrti njihovih vlasnika.³⁷⁷ Konkretno za Gorjane, ugovor se mogao odnositi jedino na one udjele koji tada nisu bili vlasništvo Ivaniša Korvina. U svakom slučaju, poznato nam je da odredbe tog ugovora nisu zaživjele, unatoč činjenici da ga je iste godine ratificirao i kralj, a vlasnički su se odnosi u Gorjanima dodatno zakomplicirali kao posljedica dinastičkih sukoba između pristaša Vladislava II. Jagelovića i Maksimilijana Habsburgovca. Naime, Vladislav II. je 1491. godine oduzeo posjede odmetnutih velikaša Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta od Hlapčiča te ih je dodijelio braći Geréb i Pavlu Kinizsiju.³⁷⁸ Među oduzetim se posjedima spominje i kaštel Gorjani. No, Požunskim je mirom iste godine darovnica Gerébima stavljena izvan snage, s čime se ovi nisu lako pomirili, dijelom i zbog kompenzacije za štetu koju su im prouzročili Maksimilijanovi pristaše tijekom rata. Situacija je kulminirala oružanom reakcijom Geréba i njihovih saveznika, koji su zaposjeli sve važnije

³⁷⁵ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski,“ 18.

³⁷⁶ Šišić donosi registru isprave kralja Matije od 14. travnja 1482. godine u kojoj navodno stoji da je kralj hercegu prepustio sve posjede Joba Gorjanskog, uključujući i Gorjane. No, rečena isprava kralja Matije (MNLOL, DL, 67567) tiče se jedino utvrde i trgovišta Šikloš s pripadajućim posjedima u Baranjskoj županiji. Ferdo Šišić, „Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496),“ *Starine* 37 (1934): 200, 223.

³⁷⁷ Šišić, „Rukovet spomenika,“ 291.

³⁷⁸ MNLOL, DF, 233472. Razlog je bio sudjelovanje Lovre i Ivana u sukobu na strani pristaša Maksimilijana, pri čemu su napali posjede Vladislavovih vjernih velikaša Geréba. Andrić, *Vinkovci*, 83.

posjede Ivana Kishorváta i Lovre Bánffyja.³⁷⁹ Na kraju je to sve završilo parničnim postupkom pred Vladislavom II. 1498. godine.³⁸⁰ Da stvar bude zamršenija, u to se vrijeme u sve upleo i Lovro Iločki, koji je preko svoje sestre Eufrazine, udovice Joba Gorjanskog, pokušao doći do njegove ostavštine.³⁸¹ No, to mu, po svemu sudeći, nije pošlo za rukom nakon pritužbe Ivaniša Korvina da je nelegalno zaposjeo navedene posjede.³⁸² Ishod parnice iz 1498. godine nije poznat, ali nije isključeno da su Gorjani ostali u rukama Petra Geréba sve do njegove smrti 1503. godine. Zatim su ih nakratko držali braća Ernuszt, pečuški biskup Žigmund i kraljev konjušnik Ivan. Oni su sporne posjede iste godine sporazumno prepustili Ivanišu Korvinu, a on ih se, uz određene uvjete, odrekao u korist njihovih pravih vlasnika Ivana Kishorváta i Lovre Bánffyja.³⁸³ Ubrzo je oko pitanja vlasničkih odnosa izbio sukob između Ivana i Lovre. U pogledu Gorjana, spor je riješen tako da je prvom pripala utvrda, dok su vlast nad naseljem podijelili u jednakom omjeru.³⁸⁴

Izvora iz prve polovice 16. stoljeća koji se izravno odnose na Gorjane je vrlo malo, pa su i informacije o gradu, njegovim vlasnicima i građanima oskudnije od onih za prethodno razdoblje. Kako je to vrijeme obilježeno sukobima s Osmanlijama, važno je napomenuti da je naselje bilo iznimno dobro branjeno. Regan je na temelju materijalnih ostataka i dokumentacije s ranijih konzervatorskih i arheoloških istraživanja ondje utvrdio postojanje čak triju obrambenih građevina – stare vlastelinske utvrde iz 13. stoljeća, zidanog kaštela iz 15. stoljeća na jugoistočnom rubu naselja te palisadnog zida oko gradske jezgre – koje se spominju i u

³⁷⁹ Povod je bio nasilno zauzimanje utvrde Sotin od strane Kishorváta i Bánffyja, a koja je bila u vlasništvu kaločkog nadbiskupa Petra Váradyja. Andrić, *Vinkovci*, 83.

³⁸⁰ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Gara; Andrić, *Vinkovci*, 88.

³⁸¹ Mavro Wertner, „Beiträge zur bosnischent Genealogie,“ *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* VIII (1906): 264-265.

³⁸² Unatoč činjenici da se ni u jednom poznatom izvoru Lovro Iločki ne spominje kao legitimni vlasnik Gorjana potkraj 15. i početkom 16. stoljeća, takva mišljenja postoje u literaturi. Vidi: Zorislav Horvat, „Srednjovjekovne opeke iz Gorjana,“ *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* XXVI (1977), 1: 56; Regan, „Gorjani“, 143; Tibor Koppány, *A középkori Magyarországnak kastélyai* (Budapest, 1999), 146; Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 75.

³⁸³ Andrić, *Vinkovci*, 90.

³⁸⁴ MNLOL, DF, 265810, 279414. Vidi i: Andrić, *Vinkovci*, 95-98, kao i Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 35-36.

dokumentima s početka 16. stoljeća.³⁸⁵ Zanimljiv je podatak da obrambeni zid Gorjana naselje dijeli na dvije urbane cjeline – unutarnji grad i podgrađe (*oppidum Gara, interior scilicet et exterior*).³⁸⁶ Ta je palisadna fortifikacija (*vallum seu munitio*)³⁸⁷ ujedno i jedini primjer utvrđivanja podgrađa u Vukovskoj županiji za koje imamo pouzdani trag u pisanim izvorima.

Gorjani, kako je ranije rečeno, u 15. stoljeću više nisu najvažnija rezidencija palatinske loze velikaške obitelji Gorjanski, ali su i dalje jedno od ključnih naselja među njihovim brojnim posjedima, napose u Vukovskoj županiji. Kaštel u samom trgovištu doista upućuje na mogućnost da su ondje stalno ili povremeno boravili manje istaknuti članovi obitelji koji bi umjesto vlastelinskih oficijala upravljali okolnim posjedima. No, nema izravne potvrde da se doista ondje nalazila sekundarna stalna rezidencija Gorjanskih ili rezidencija nekog od kasnijih vlasnika. Prema prvom kriteriju Gorjane, stoga, vrednujemo s dva boda. Određene administrativne i sudbene funkcije mjesto je imalo i kada su se ondje tijekom 1522. i 1523. godine, ondje su se održavale skupštine Vukovske županije, što bodujemo jednim bodom.³⁸⁸

Najstariji poznati zapis o nekoj crkvenoj instituciji u Gorjanima imamo za crkvu stradalu u paležu za koji su bili odgovorni Šimun i njegova braća od roda Zentemaguch, u ispravi Karla I. iz 1320. godine.³⁸⁹ Najvjerojatnije je riječ o župnoj crkvi sv. Pavla, za čiji patrocinij imamo potvrdu u kasnijim dokumentima, primjerice ispravi mjesne općine iz 1414. godine.³⁹⁰ Ta je župa bila sastavni dio Požeškog arhiđakonata, a zabilježena je i u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.³⁹¹ Uz Gorjane vežemo i crkvu sv. Ivana Krstitelja iz Četvrtkovca (Chetertekfalwa), svojevrsnog predgrađa koje je bilo dio gradske općine. Za Četvrtkovac i tamošnju crkvu doznajemo iz isprave koju je izdao gradski sudac Gorjana 1417.

³⁸⁵ Rekonstrukciju topografije srednjovjekovnih Gorjana vidi u: Regan, „Gorjani,“ 149.

³⁸⁶ MNLOL, DF, 265814.

³⁸⁷ MNLOL, DF, 279414.

³⁸⁸ Najranija poznata isprava Vukovske županije iz Gorjana izdana je 14. 8. 1522., a posljednja 12. 2. 1523. godine. MNLOL, DF, 285343, 285345.

³⁸⁹ CDHA, I, 575.

³⁹⁰ MNLOL, DL, 33542.

³⁹¹ U popisima za 1332., 1333. i 1335. godinu. RC, 241, 268, 314.

godine.³⁹² Izvori, dakle, govore da su na području općine u 15. stoljeću postojale dvije župe. No, podataka o njihovom eventualnom povlaštenom statusu nema.

Najrelevantnija crkvena institucija za ovu analizu svakako je jedini dominikanski samostan u županiji. Prvi poznati zapis o njemu datira iz 1323. godine, a u opisu posjeda Gorjanskih iz 1478. godine piše da je bio posvećen sv. Margareti.³⁹³ U Gorjanima se 1439. godine spominje i kapelica Svih Svetih s hospitalom.³⁹⁴ Na lokalitetu Kamenište pronađeni su ostaci temelja srednjovjekovne jednobrodne gotičke crkve zidane opekom. Prema Reganovoj rekonstrukciji topografije srednjovjekovnih Gorjana, ona se mogla nalaziti na gradskom trgu, što bi odgovaralo i njegovoj pretpostavci da se radi o ostacima župne crkve sv. Pavla.³⁹⁵ Ima i autora koji spekuliraju da bi moglo biti riječ i o dominikanskoj crkvi.³⁹⁶ Ovdje bi se valjalo osvrnuti i na mišljenja u literaturi o postojanju još jednog, točnije franjevačkog, samostana u Gorjanima. Ona se, po svemu sudeći, temelje na jednom pismu pape Grgura XI. od 8. kolovoza 1377. godine u kojem se među mjestima gdje su djelovali franjevci spominju i Gorjani.³⁹⁷ Žugaj, štoviše, gorjanski samostan uvrštava u Usorsku kustodiju, gdje je pripadao i samostan u Đakovu.³⁹⁸ Njegovo mišljenje kasnije je prihvatio i Regan.³⁹⁹ No, u drugim izvorima u kojima se donose

³⁹² MNLOL, DL, 33547. U bazi podataka u prilogu svoje interaktivne vektorske karte Ugarske Engel upravo nju navodi kao župnu crkvu u Gorjanima, dok crkvu sv. Pavla ni ne spominje, što je najvjerojatnije lapsus. Engel, *Magyarország*, s. v. Gara.

³⁹³ MNLOL, DL, 18145; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Gara.

³⁹⁴ DP, II/620, 177.

³⁹⁵ Regan, „Gorjani”, 149.

³⁹⁶ Tu je tezu prvi iznio Gjuro Szabo 1914. godine u vrijeme prvih istraživanja ovoga lokaliteta. Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavonije* (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1986), 102; Hedviga Dekker, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike* (Đakovo, 1956), 77.

³⁹⁷ Dodatnu konfuziju Žugaj je stvorio uvrstivši u istu natuknicu samostan u mjestu imena zapisanog kao „Harabkh“, koje je na prilično nespretan i neuvjerljiv način poistovjetio s Gorjanima. Marijan Žugaj, „Samostani franjevaca konventualaca u Bosanskoj vikariji,“ *Croatia Christiana periodica* 14 (1990): 15-16. Jasno je, međutim, iz drugih izvora da se ovdje radi o mjestu Harapko (Hropkovci) u blizini Ivankova, odnosno o današnjim Rokovcima, gdje je doista neko vrijeme u srednjem vijeku djelovao franjevački samostan. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Harap(k)ó).

³⁹⁸ Marijan Žugaj, „Bosanska vikarija i franjevci konventualci,“ *Croatia Christiana periodica* 13 (1989): 19.

³⁹⁹ Regan, „Gorjani”, 136. Reganovo, a posredno i Žugajevo mišljenje o franjevačkom samostanu u Gorjanima

podaci o samostanima Bosanske vikarije nema govora o samostanima u Gorjanima ili, primjerice, Đakovačkoj Breznici, koji također nalazimo kod Žugaja. Bez ulaženja u dodatna tumačenja o stvarnoj naravi prisutnosti franjevacu u Gorjanima, za ovu prigodu će biti dovoljno zaključiti da prema Kubinyijevom sustavu naselje dobiva, za jedan samostan prosjačkog reda i jedan hospital, ukupno tri boda prema kriteriju crkvenih ustanova.

Ono po čemu se Gorjani posebno ističu jest broj studenata na zapadnoeuropskim sveučilištima. Ukupno ih je bilo 22, a studenata sveučilišta u Beču i Krakovu u razdoblju relevantnom za ovu analizu bilo je 14, na temelju čega Gorjanima prema ovom kriteriju pripadaju dva boda.⁴⁰⁰ U čitavom donjem međurječju više je studenata porijeklom bilo još jedino iz Požege, Iloka i Slankamena.

Podataka o cehovima za Gorjane nema, pa ih u ovoj kategoriji nije moguće bodovati. Možemo tek pretpostaviti da je obrtništvo u naselju ovog ranga bilo dobro razvijeno i da su preduvjeti za osnivanje strukovnih organizacija nesumnjivo postojali. Ono što je moguće potvrditi jest da su se pojedini obrti organizirali na način da su se koncentrirali na pojedinim lokacijama u mjestu, što je također obilježje razvijenijih naselja gradskog tipa. Tako nam je sačuvan fragmentarni podatak o imenima mjesnih ulica u sporazumu između Ivana Kishorváta i Lovre Bánffyja iz 1507. godine.⁴⁰¹ Ondje se spominju Zlatarska (*Ewthwes wczá*) i Remenarska ulica (*Zygyartha wczá*), što govori da su zlatari i remenari imali istaknutije mjesto među lokalnim obrtima.

Gorjani su, dakako, bili i važno prometno čvorište. Početkom 16. stoljeća spominje se cesta koja je vodila od Gorjana do obližnjeg mjesta i utvrde Paljevina. Najvjerojatnije se radi o magistralnom pravcu koji je vodio dalje na zapad prema Podgoraču i, dalje, Našicama.⁴⁰² Također, sasvim se sigurno iz Gorjana moglo preko Punitovaca na sjever preko Poganovaca do trgovišta Szombathely u Baranjskoj županiji i dalje sve do Valpova. Na istok je vodila magistralna cesta te se negdje kod Jakabfalve križala s onom koja je spajala Đakovo i, preko

prihvatio sam i ja u vrijeme kada sam pisao svoj magistarski rad. Vidi: Jelaš, „Gradovi,” 50.

⁴⁰⁰ Andrić, „Studenti“, 129.

⁴⁰¹ MNLOL, DF, 279414.

⁴⁰² MNLOL, DF, 279414.

Čepina, Osijek. U nastavku na istok se se kretao spoj s Nagyfalu. Kao i danas, jugoistočni je pravac povezivao Gorjane i Đakovo, a jugozapadni Gorjane i Pridvorje.⁴⁰³ Cestom prema Đakovu odvojkom se moglo stići i do Viškovaca. Tih sedam veza naselju donose četiti boda. Primjenom pak modificiranih kriterija, mjesto dobiva tri boda za položaj na magistralnoj cesti.

Županijski se tjedni sajam u mjestu prvi put spominje 1392. godine, a imamo podatke o njegovom održavanju i 1413. te 1478. godine.⁴⁰⁴ U popisu Sandžaka Požega iz 1579. godine stoji da se ondje održavao i tjedni i godišnji sajam.⁴⁰⁵ Prema Kubinyijevom sustavu stoga naselju pripadaju tri boda za funkciju sajamskog mjesta. Primjenom modificiranih kriterija broj bodova se umanjuje na jedan.

Prema načinu kako Kubinyijev sustav vrednuje pravni status naselja, Gorjane ubrajamo među trgovišta prvoga reda jer ih u 15. i početkom 16. stoljeća izvori pretežito označavaju terminom *oppidum* (1413., 1425., 1455., 1468., 1478., 1487., 1490., 1499., tri puta 1504., 1506. i 1508., 1522.).⁴⁰⁶ No, mjesto se navodi nekoliko puta i kao *civitas* (1387. i 1439.), a dvojako 1507.⁴⁰⁷ Tamošnji se građani u 15. stoljeću u pravilu navode kao *cives*, a skupno i kao *cives et universi hospites*, prije svega u općinskim ispravama, kojih je sačuvano nekoliko. Iz intitulacija i supskripcija ovih isprava možemo doznati i ponešto o unutrašnjem ustrojstvu općine. Na čelu općine bio je gradski sudac (*iudex, villicus*), ali ne spominju se *iurati cives* ili drugi općinski službenici.⁴⁰⁸ To svakako sugerira da lokalna samouprava Gorjana možda ipak nije bila organizirana posve po uzoru na samoupravu uobičajenu za gradove. To, prema modificiranim kriterijima, mjestu donosi tri boda.

⁴⁰³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 37.

⁴⁰⁴ MNLOL, DL, 18145, 87956. Prema Engelu, sajamski je dan bio četvrtkom, što zaključuje iz imena predgrađa Četvrtkovac. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Gara; Weisz, *Vásárok*, 169.

⁴⁰⁵ *Popis Sandžaka Požega*, 160.

⁴⁰⁶ MNLOL, DL, 18145, 19657, 33806, 33885, 87956, 99901; DF, 233259, 233299, 265801, 265805, 265809, 265814; 285344, Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Gara.

⁴⁰⁷ MNLOL, DL, 7309; DF, 279414; DP, II/620, 177.

⁴⁰⁸ MNLOL, DL, 10674, 33542, 33547.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum, castellum</i> , centar vlastelinstva	2
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	1 samostan prosjačkog reda, 1 hospital	3
VI.	14 studenata	2
VII.	-	0
VIII.	7 veza [magistralna cesta]	4 [3]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas, iudex, cives</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		18 [15]
Kategorija: 4. trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom [5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-trgovište; L-11/5		

Herih

Manje srednjovjekovno naselje Herih povezuje se s lokalitetom Erovac, na prostoru Dobre Vode, današnjeg zapadnog predgrađa Vukovara.⁴⁰⁹ Budući da se spominje još u prvoj polovici 13. stoljeća, vjerojatno je da se najprije razvilo kao posjed vukovarskih gradokmetova. Prvi poznati vlasnik bio je župan Botyz, koji je taj posjed izgubio na temelju jamčevine pa ga je herceg Koloman 1237. godine dao u zamjenu za neke druge posjede svom kancelaru Fili i njegovom bratu Tomi, kasnijim mikolskim vlastelinima.⁴¹⁰ Od sredine 13. stoljeća pa vjerojatno do kraja srednjovjekovnog razdoblja Herih je bio dio mikolskog (kasnije borovskog) vlastelinstva. Nakon smrti Mihovila Mikolskog, bez nasljednika, kralj Žigmund je 1427. godine njegov posjed dao Ivanu Gorjanskom i Ivanovoj ženi.⁴¹¹ Gorjanski su taj posjed držali sve do kraja srednjovjekovnog razdoblja jer je nakon izumiranja palatinske grane vlasništvo 1481. godine preuzela banska.⁴¹²

⁴⁰⁹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Heri (Herih, Hedreh, Szentmargit).

⁴¹⁰ MNLOL, DL, 222. Vidi i: CD, 120, 253-254.

⁴¹¹ CDHEC, X, 6, 864.

⁴¹² MNLOL, DL, 24850.

Iako je bio pripadnost mikolskog, odnosno borovskog vlastelinstva, u Herihu se mogla nalaziti niža vlastelinska uprava, no takvih podataka nema u pisanim vrelima. Jedina crkvena institucija u mjestu bila je župa sv. Margarete, koja se spominje još u popisima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁴¹³ Od prometnih pravaca možemo s određenom sigurnošću pretpostaviti samo dva, prema Vukovaru i prema Mikoli.⁴¹⁴ Stoga mjestu prema kriteriju prometnog čvorišta pripada jedan bod, ali samo prema izvornom Kubinyijevom sustavu, dok se prema modificiranom kriteriju ne boduje. Još jedan bod možemo dodijeliti i za tjedni sajam nedjeljom, zabilježen u ispravi dvorskog suca Franje Szécsényija iz 1402. godine.⁴¹⁵

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze	1 [0]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		2 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-pustoselina (7)		

Horváti

Poznato srednjovjekovno mjesto Horváti nalazilo se na području današnjih Novih Mikanovaca. Isprva je pripadalo vukovarskoj utvrdi, da bi ga 1238. godine Bela IV. dodijelio ivanovcima skupa s mjestom Nagyfalu.⁴¹⁶ Od 1348. godine spominje se kao matični posjed plemića Horváta od roda Bánca.⁴¹⁷ Nakon neuspjele pobune braće Horvát protiv kralja Žigmunda, taj je posjed

⁴¹³ Od 1333. do 1335. RC, 267, 280, 290, 302, 303.

⁴¹⁴ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49.

⁴¹⁵ MNLOL, DL, 33535.

⁴¹⁶ CDAC, IV/1, 108.

⁴¹⁷ HR-HDA-877, ispr. br. 59 = CD, XI, 449.

pripao 1387. godine velikaškoj obitelji Gorjanski. Od tada pa sve do kraja srednjega vijeka, pripada gorjanskom vlastelinstvu i sukladno tome ima identičan slijed vlasnika kao i Gorjani sve do diobe vlastelinstva između Ivana Kishorváta i Lovre Bánffyja 1507. godine.⁴¹⁸ Tada su Horváti pripali Lovri, koji se kao posjednik javlja još 1521. godine.⁴¹⁹

Mjesto svakako od kraja 14. stoljeća nije bilo vlastelinsko središte, već je pripadalo prvo posjedu Nagyfalu, a potom vlastelinstvu Gorjani.⁴²⁰ Horváti su imali ulogu nižeg upravnog središta sa svojim pripadnostima,⁴²¹ a znamo i da je ondje 1521. godine nekakvu službu vršio oficijal Lovre Bánffyja.⁴²² Dakle, prema kriteriju administrativnog središta, Horvátima pripada jedan bod. Župna organizacija se spominje još u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća, no status župe u 15. stoljeću nije poznat.⁴²³ Jedan student evidentiran u maticama krakovskog sveučilišta između 1519. i 1521. godine ne donosi bodove.⁴²⁴ Mjesto je bilo nešto važnije kao važno prometno čvorište. Stajalo je na križanju magistralnih putova između Đakova i Ivankova i odvojka do mjesta Nagyfalu. Preko Vođinaca na jug se putovalo do Cerne.⁴²⁵ Za četiri veze mjestu pripadaju dva boda. Primjenom modificiranih kriterija, mjestu pripadaju četiri boda za križanje magistralnih putova. Centralna funkcija zbog koje su Horváti uvršteni u ovu analizu jest tjedni sajam srijedom, zabilježen 1413. godine.⁴²⁶ Na toj mu osnovi prema osmom kriteriju pripada jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	oficijal	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0

⁴¹⁸ Slijed vlasnika pod: Gorjani.

⁴¹⁹ MNLOL, DF, 265816.

⁴²⁰ MNLOL, DL, 18145, str. 21; DF, 233472.

⁴²¹ MNLOL, DL, 8028; DF, 265781.

⁴²² MNLOL, DF, 265816.

⁴²³ Od 1333. do 1335. godine. RC, 245, 270, 280, 288, 299, 314. Nije isključeno da su Horváti izgubili status župnog mjesta, jer se 1478. godine ondje spominje srušena kamena crkva. MNLOL, DL, 18145, str. 21.

⁴²⁴ Andrić, „Studenti“, 144.

⁴²⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 16; Pavičić, *Vukovska župa*, 226.

⁴²⁶ MNLOL, DL, 87956.

V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze [čvorište magistralnih cesta]	2 [4]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		4 [6]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
[6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Ibrány

Danas nepostojeće mjesto Ibrány nalazilo se na prostoru između Petrovca i Negoslavaca. Na njegovu točnu lokaciju upućuje rudina Brestovo, što je, po svemu sudeći, bila slavenska inačica imena mjesta, zabilježena u osmanskim izvorima.⁴²⁷ Njegov najraniji spomen imamo potkraj 13. stoljeća, kada je kralj Ladislav IV. udio u posjedu Ibrány dao županu Severidusu (Siegfriedu).⁴²⁸ Nije moguće utvrditi je li njegov potomak stanoviti Gyurk koji je nosio pridjevak Ibranjski, a u izvorima se javlja kao obnašatelj raznih javnih funkcija u prvoj polovici 14. st.⁴²⁹ Nakon što je Gyurkov sin Stjepan umro bez nasljednika, kralj Ludovik I. je posjed 1346. godine darovao Stjepanu, vaskom i šopronskom županu, sinu pokojnog slavonskog bana Mikca Mihaljevića.⁴³⁰ Od 1378. godine u posjedu je obitelji Elephanty (Alifánti) čiji su članovi također nosili pridjevak Ibranjski.⁴³¹ Ta ga je obitelj svakako držala još 1481. godine, kada je Fran Ibranjski naveden kao susjed borovskom veleposjedu.⁴³² Nakon toga je pripadao Radoslavu Jarižoviću (Jariyzowyth). On je umro bez nasljednika pa je Vladislav II. 1492. godine njegovo imanje darovao sebeškom⁴³³ vojvodi Petru Raynu (Rein).⁴³⁴ On očito nije dugo

⁴²⁷ McGowan, *Sirem*, 153.

⁴²⁸ MNLOL, DL, 283664.

⁴²⁹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ibrány (Ibrám).

⁴³⁰ MNLOL, DL, 3830.

⁴³¹ MNLOL, DF, 276735.

⁴³² MNLOL, DL, 18522.

⁴³³ Erdeljski grad Sebes (njem. Mühlbach).

⁴³⁴ MNLOL, DF, 233475.

držao ovaj posjed, jer ga Petar Macskási Tarnočki 1494. godine prodaje Stjepanu Keserúju, koji je ujedno i posljednji poznati srednjovjekovni vlasnik mjesta.⁴³⁵

Tijekom većeg dijela 15. stoljeća Ibrány je bio matični posjed obitelji Alifánti, a i kasnije je bio sjedište manjeg posjeda sa svojim pripadnostima.⁴³⁶ Stoga mu prema kriteriju upravnog središta pripada jedan bod. Osim mjesne župe, koja se jedino spominje u popisima papinske desetine, drugih podataka o crkvenim ustanovama nema.⁴³⁷ Prometni položaj naselja bio je povoljan, prije svega zbog toga što je stajalo na magistralnoj cesti između Szemesa i Vukovara. Pored toga, na istok se moglo putovati do Sotina, na jugozapad do Jankovaca, a na sjeverozapad do Mikole. Pet veza prema kriteriju prometnog čvorišta donose tri boda. Prema modificirani kriteriji mjestu također pripadaju tri boda za položaj na magistralnoj cesti. Uz funkciju prometnog čvorišta, moguće je bodovati jednim bodom još i tjedni županijski sajam utorkom, o čemu imamo podatak iz 1402. godine.⁴³⁸

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		5 [5]
Kategorija: 7. značajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

⁴³⁵ MNLOL, DF, 233558.

⁴³⁶ MNLOL, DL, 18522.

⁴³⁷ Godine 1333.-1335. RC, 267, 280, 290, 302, 304, 308.

⁴³⁸ MNLOL, DL, 33535.

Illyési

Omanje srednjovjekovno mjesto Illyési nalazilo se otprilike na lokalitetu Remete, jugoistočno od sela Ležimir, uz samu granicu Vukovske i Srijemske županije.⁴³⁹ Pisanih vrela koja se odnose na Illyési je razmjerno malo, osobito za najraniju povijest mjesta. Pretpostavku da se naselje moglo formirati negdje u 13., ili najkasnije u prvoj polovici 14. stoljeća, možemo temeljiti tek na spomenu tamošnje župne crkve u popisima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁴⁴⁰ Prve informacije o tamošnjim posjednicima nalazimo u listini kralja Žigmunda iz 1389. godine. U njoj stoji da je kralj svoje posjede Illyési i Ležimir u Vukovskoj županiji darovao Petru Perényiju.⁴⁴¹ Godine 1445. posjed je došao u vlasništvo Morovičkih⁴⁴² i u njihovim je rukama bio sve do njihovog izumiranja 1476.⁴⁴³ Kralj Matija ga je 1477. godine darovao Stjepanu Báthoryju skupa s drugim posjedima Morovičkih u okolnim krajevima.

Slično kao i u slučaju Bingule i Fūra, mjesta s kojima je Illyési bio povezan kao dio veleposjeda obitelji Morović, a potom i obitelji Báthory sa sjedištem u kaštelu Rača, nemamo podataka da je ondje djelovala nižerangirana vlastelinska uprava. Bodove Illyésiju možemo dodijeliti kao prometnom čvorištu. Naime, premda nam je poznata tek približna lokacija, uz pomoć novovjekovne kartografije ipak možemo s priličnom sigurnošću reći da se odande moglo putovati preko Grgurevaca do Vrdnika na istok, zatim na jug preko Mandelosa do Mitrovice, dok je na zapadu bio povezan s Bingulom,⁴⁴⁴ što je dovoljno za dva boda, a prema modificiranim kriterijima za jedan bod. Još mu jedan bod pripada jer je 1465. godine označen kao trgovište.⁴⁴⁵ Prema modificiranim kriterijima taj navod također vrijedi jedan bod.

⁴³⁹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Illyési. Csánki ga je ubicirao južno od Morovića, što je preuzeo i Bösendorfer. Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Illyes (i) ; Bösendorfer, *Crtice*, 178.

⁴⁴⁰ Godine 1332.-1335. RC, 243, 281, 288, 301, 305, 307.

⁴⁴¹ MNLOL, DL, 70677.

⁴⁴² MNLOL, DL, 33080.

⁴⁴³ Tijekom tog razdoblja spominje se u istim dokumentima i kontekstu kao i obližnja mjesta Bingula i Fir.

⁴⁴⁴ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 57.

⁴⁴⁵ MNLOL, DL, 45140.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		3 [2]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Ilinci*

Najraniji poznati spomen mjesta Ilinci nalazimo u ispravi banoštorskog kaptola iz 1292. godine o podjeli posjeda među rođacima Tome od roda Gutkeled, nakon što je ovaj umro bez muškog nasljednika.⁴⁴⁶ Dakle, tijekom 13. i 14. stoljeća Ilinci i obližnji Nijemci bili su dio istog vlastelinstva. Šturi izvori s početka 15. stoljeća ne daju izravan odgovor tko su bili vlasnici Ilinaca. Jedino imamo podatak o stanovitom Janku ilinačkom oficijalu u službi Dominika i Andrije, sinova Mirka Bebeke, pa se čini da su, barem nakratko, Ilinci u posjedu ove obitelji.⁴⁴⁷ Drugih podataka o posjednicima nema, a Engel smatra da su kasnije Ilinci opet bili dijelom vlastelinstva Nijemci.⁴⁴⁸ Od lokalnih institucija, jedino možemo spomenuti župu notiranu u popisu izvanredne papinske desetine u 14. stoljeću.⁴⁴⁹ Razlog uvrštavanja Ilinaca u pojedinačnu analizu je godišnji sajam, zabilježen u defteru Sandžaka Srijem iz 1570. godine.⁴⁵⁰ To mjestu donosi dva boda prema Kubinyijevom sustavu. Održavanje ovoga sajma svakako je bilo i posljedica povoljnog prometnog položaja jer su Ilinci u srednjem vijeku bili čvorište 9 putova, što donosi pet bodova. Na sjeverozapadu su izravno bili povezani s Nijemcima, na jugozapadu

⁴⁴⁶ MNOL, DL, 41310 = CD, XII, 273; Karbić, "Morovički," 16.

⁴⁴⁷ MNLOL, DL, 32877; Engel, „Valkóvármegye," s. v. v. Illyési, Tárnok.

⁴⁴⁸ Engel, *Magyarország*, s. v. Sentillye (vlastelinstvo Nijemci).

⁴⁴⁹ Godine 1333.-1335. RC, 267, 279, 290, 302, 304, 308.

⁴⁵⁰ McGowan, *Sirem*, 433.

sa Szentlőrincem, na sjeveroistoku s Berkasovom, na jugoistoku s cestom da Morovića. Spojem na magistralnu cestu kod Tovarnika se iz Ilinaca moglo putovati i do Diósa, Szemesa, Sotina, Opatovca i Bačinaca.⁴⁵¹ Izuzimanjem osmanskih izvora prema modificiranim kriterijima, Ilince ne ubrajamo u centralna mjesta.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	oficijal	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	9 veza	5
IX.	1 godišnji sajam [-]	2
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		8 [-]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta [nije centralno mjesto]		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Ilok

Najznačajnije, najrazvijenije, najveće i daleko najpoznatije gradsko središte Vukovske županije u kasnom srednjem vijeku bio je Ilok na obali Dunava.⁴⁵² To se u dobroj mjeri očituje i u boljoj pokrivenosti pisanim vrelima za 15. i 16. stoljeće u odnosu na druga naselja zastupljena u ovoj analizi. Međutim, o počecima njegovog povijesnog i urbanog razvoja znamo razmjerno malo. Najstariji poznati trag o naseljenosti ovoga mjesta u srednjem vijeku je kameni romanički stupac s motivom janjeta (*agnus dei*) i križem iz 12. stoljeća.⁴⁵³ On svakako upućuje na to da je na tom

⁴⁵¹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 24.

⁴⁵² U županiji su u srednjem vijeku postojala čak tri naselja imena Ilok (mađ. *Újlak*). Osim najpoznatijeg Iloka na Dunavu, postojalo je i naselje smješteno negdje u blizini današnjeg sela Mirkovci, kod Vinkovaca, a nosilo je i ime Szentszalvátor. Ono će također biti obuhvaćeno analizom u ovome radu. Treće naselje je Mali Ilok (mađ. *Kis Újlak*), zapadno od Gorjana, negdje na području današnjeg sela Široko Polje. Više u Andrić, *Potonuli svijet*, 69-73, 86-87.

⁴⁵³ Zorislav Horvat, „Utvrde grada Iloka,“ u: *Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje, Osijek-Ilok, 11. - 13. listopada 2000.: zbornik radova* (Osijek, 2002), 105.

mjestu još u predtatarsko vrijeme postojalo razvijeno naselje, što bi svakako odgovaralo prometnom i strateškom značaju položaja. Spomenuti romanički stupac i drugi arheološki nalazi govore da je prvotna jezgra naselja bila na istom povišenom položaju gdje su njegovi vlasnici kasnije podizali svoje fortifikacije.⁴⁵⁴ Građevinskim zahvatima u vrijeme Nikole Iločkog u 15. stoljeću stara je jezgra transformirana u gornji iločki grad, to jest utvrđeni vlastelinski kompleks sa palasom, dok se u podgrađu razvilo trgovačko-obrtničko naselje.⁴⁵⁵

Pisani zapisi o naselju i njegovim gospodarima javljaju se mnogo kasnije. Tako podatak koji se odnosi na vrijeme oko 1300. godine nalazimo u 88. glavi *Bečke ilustrirane kronike*, gdje se spominje Ugrin, sin Pouša Iločkog.⁴⁵⁶ Radi se o Ugrinu od roda Csák, jednom od najmoćnijih ugarskih velikaša i oligarha u vrijeme interregnuma i dinastičkih previranja na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće. Što se navoda iz kronike tiče, treba uzeti u obzir da je ona nastala u drugoj polovici 14. stoljeća, pa ne možemo posve pouzdano reći da je Ugrinov otac doista nosio pridjevnik Iločki. To bi, naime, značilo da je Ilok bio vlasništvo obitelji Csák i prije provale Tatara, budući da je Pouš umro negdje između 1235. i 1240. godine.⁴⁵⁷ U svakom slučaju, prilično je izvjesno da je na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće bio u rukama Ugrina Csáka. Pojedini mađarski povjesničari drže da ga je stekao negdje u drugoj polovici 13. stoljeća, kada je obnašao dužnosti severinskog i bosanskog bana te srijemskog župana, a da je ondje znao boraviti zbog blizine područja pod njegovom upravom.⁴⁵⁸ Prihvatimo li mišljenje da Ugrin Ilok nije naslijedio od oca, takvo se tumačenje čini prilično uvjerljivim. No, od načina kako je Ugrin stekao Ilok za ovu je analizu daleko bitnije da je njegov matični posjed tada postao središnja točka njegovog upravljanja nad doista velikim područjem. Prema Andriću, Ugrin je bio i graditelj tamošnje utvrde, što je, s

⁴⁵⁴ Prilikom arheoloških istraživanja ostataka gotičke crkve sv. Petra pronađeni su i grobovi iz vremena prije izgradnje crkve. Željko Tomičić et alii, „Ilok – rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja 2007.“, *Annales Instituti Archaeologici* IV (2008): 17.

⁴⁵⁵ Željko Tomičić, „Na tragu srednjovjekovnog dvorca knezova Iločkih (Újlaki)“, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 20 (2003), 1: 140-141.

⁴⁵⁶ *Chronica Hungarorum: I. Magistri P. Belae, regis notarii; II. Magistri Simonis de Keza Gesta Hungarorum; III. Chronicon pictum Vindobonense*, ur. M. Florianus (Lipsiae, 1883), 229; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Újlak.

⁴⁵⁷ Andrić, *Potonuli svijet*, 116.

⁴⁵⁸ Andrić, *Potonuli svijet*, 113.

obzirom na rečeno, sasvim izgledno.⁴⁵⁹ I premda nema sačuvanih izvora koji govore izravno o Iloku u to vrijeme, pa čak ni izvora koji bi povezivali Ugrina s Ilokom za njegova života, razumijevanje položaja tog plemića i vremena u kojem je živio ključno je za kontekstualizaciju društvenog i urbanog razvoja srednjovjekovnog Iloka kao najvažnijeg velikaškog naselja u županiji.

Najraniji poznati dokument gdje se Ilok izravno spominje je isprava koju je upravo u Iloku izdao Ugrinov sin Nikola 1317. godine.⁴⁶⁰ U ispravi stoji da se Nikola po pitanju jedne donacije posavjetovao, između ostalih, s uglednijim građanima Iloka (*cum [...] civibus potioribus et melioribus de Wilok*). Ovaj je navod iznimno važan jer ne predstavlja samo najraniji podatak o pravnom statusu mjesta, već upućuje i na složenu društvenu strukturu stanovništva, što također možemo smatrati svojevrsnim pokazateljem urbaniteta. Potvrdu da se Ilok već kao posjed obitelji Csák razvio u vlastelinski grad u pravom smislu riječi imamo u listini bačkog kaptola iz 1348. godine. Nikola Csák ondje pred rečenim kaptolom daruje Stjepanu, sinu Mihovilovom, sucu svoga grada Iloka (*Stephani filius Michaelis, judex eiusdem civitatis sue Wylak*) udio u imanju Krupe i patronatskom pravu nad tamošnjom crkvom.⁴⁶¹

Nakon što je Nikolin sin Ladislav umro, čime je s povijesne pozornice nestala iločka grana velikaške obitelji Csák, Ilok 1364. godine stječu palatin Nikola Kont i njegov nećak Ladislav.⁴⁶² Time započinje novo razdoblje u povijesti grada koji će svoj vrhunac doživjeti u vrijeme Nikole Iločkog (1410.-1477.). No, trebalo je ponešto vremena da se Nikolini prethodnici učvrste u svom iločkom posjedu. Tako su probleme potkraj 14. stoljeća imali sinovi Nikole Konta, Bartol i Nikola, s braćom Horvát u vrijeme kada su se ovi pobunili protiv kralja Žigmunda. Bježeći pred snagama mačvanskog bana Nikole Gorjanskog, Ivaniš Horvát je sa svojim pristašama 1387.

⁴⁵⁹ Andrić, *Potonuli svijet*, 116.

⁴⁶⁰ CDHEC, VIII/2, 140; CD, VIII, 469-470.

⁴⁶¹ MNLOL, DL, 3977.

⁴⁶² Izvor nam je poznat samo iz izvadaka koje je 1870. godine publicirao Tivadar Botka, a Andrić prenosi i mišljenje Pála Engela da se ovdje nije radilo o kraljevskoj darovnici, već o sporazumu o zamjeni posjeda između Ludovika I. i Nikole i Ladislava Konta. Više u: Andrić, *Potonuli svijet*, 130-132, 134.

godine zaposjeo iločku utvrdu te se ondje utaborio.⁴⁶³ Ta okupacija nije bila dugoga vijeka jer ih je ban Nikola ubrzo odande istjerao. Potom je Bartol vodio parnice s banom Nikolom Gorjanskim zbog neispunjenja založnog ugovora sklopljenog još s njegovim ocem, pokojnim palatinom Nikolom. Budući da Bartol i njegov brat Nikola nisu vratili pozajmljeni novac niti su Nikoli Goranskom prepustili založene pripadnosti Iloka, sve je završilo ročištem pred kraljem Žigmundom 1389. godine.⁴⁶⁴ Ipak, čini se da su Bartol i Nikola nesuglasice izgladili, budući da kasnijeg spomena ovoga spora u izvorima nema.

Povijest Iloka u drugoj polovici 15. stoljeća obilježilo je, kako je rečeno, razdoblje Nikole Iločkog, jednog od najistaknutijih i najmoćnijih velikaša kasnosrednjovjekovne Ugarske, o čemu govori i to da je, nakon smrti Ladislava V. Posthumusa, pretendirao i na samo prijestolje. Tijekom života Nikola je obnašao niz visokih dužnosti te je, između ostalog, nosio titule hrvatskog, slavonskog, severinskog, i mačvanskog bana, vranskog priora, erdeljskog vojvode, a od 1471. godine i titulu naslovnog kralja Bosne.⁴⁶⁵ Sve se to snažno odrazilo i na urbani razvoj jednog od njegovih glavnih rezidencijalnih središta.⁴⁶⁶ Jedan od najvažnijih poduhvata koji se pripisuju njemu jest izgradnja impresivnih zidina oko gornjega grada te dvora, sačuvanih do današnjih dana.⁴⁶⁷ Ovdje je važno istaknuti da je graditeljstvo u vrijeme posljednjih Iločkih (Nikole i njegovog sina Lovre) obilježio i prodor utjecaja talijanske renesanse, što je vidljivo ponajprije iz ostataka njihovih rezidencija u Iloku i Orahovici. Tome je prethodilo Nikolino hodočašće u Rim 1475. godine, o čemu postoje zapisi iz kojih doznajemo da je iz Ferrare sa sobom poveo i neke talijanske graditelje.⁴⁶⁸ Posebice je ovdje zanimljiva njegova uloga kao naslovnog kralja Bosne, gdje je Nikola svoje vlastelinsko sijelo na neki način nastojao tretirati

⁴⁶³ Opis ovih događaja nalazimo u ispravi kralja Žigmunda iz 1406. godine. CDPH, VII, 432-445. Opis događaja i citat iz rečene isprave te upute na izvore donosi Andrić u: Andrić, *Potonuli svijet*, 138-139.

⁴⁶⁴ MNLOL, DL, 7499.

⁴⁶⁵ Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája: 1301-1457*, [CD-ROM] (Budapest: Arcanum, 2001), passim.

⁴⁶⁶ Druga njegova važna rezidencija u donjem međurječju bila je utvrda Ružica grad kod Orahovice.

⁴⁶⁷ Palas su u 18. stoljeću preuredili gospodari Srijemskog vojvodstva, članovi obitelji Odescalchi, ali su nedavnim konzervatorskim zahvatima pri uređenju Muzeja grada Iloka, koji se ondje danas nalazi, otkriveni elementi gotičke arhitekture.

⁴⁶⁸ Stanko Andrić, „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkog,“ *Hrvatska revija* (2015), 1. Dostupno na url: <http://www.matica.hr/hr/446/od-iloka-do-rima-talijansko-putovanje-nikole-ilockoga-24404/> (1. 4. 2017.)

kao kraljevsku prijestolnicu, izdavajući ondje kraljevske isprave. No, i ranije je Nikola razumio prestiž što ga donose položaj i gospodarska snaga njegovog matičnog posjeda. Na njegovu je molbu tako kralj Ladislav V. Posthumus 1453. godine izdao povelju kojom u pravima izjednačava građane Iloka s građanima kraljevskog Budima. Tu je povelju potvrdio kralj Ludovik II. 1526. godine, a o njezinom značenju za pravni status naselja bit će govora kasnije.⁴⁶⁹ Nikolina vizija razvoja grada kao znamenitog centra očitovala se i u njegovoj ulozi u priznavanju čudesa i kasnijeg štovanja i širenja kulta sv. Ivana Kapistrana, pa je u njegovo vrijeme Ilok postao najvažnije hodočasnčko mjesto u čitavom donjem međurječju.⁴⁷⁰

Nikolu je nakon smrti 1477. godine naslijedio sin Lovro. Premda je, kao i otac, obnašao niz istaknutih dužnosti, njegov je utjecaj u kraljevstvu ipak bio manji, a nije uspio ni zadržati naslov kralja Bosne, već je nosio manje prestižnu titulu bosanskog hercega. U vrijeme dinastičkih previranja potkraj 15. stoljeća Lovro se istaknuo kao jedan od pristaša protukralja Maksimilijana I. Habsburgovca, zbog čega se njegov matični posjed našao na udaru vojske Vladislava II. Jagelovića. Godine 1494. Vladislavove snage opsjele su i zauzele Ilok pa je Lovro na kraju bio prisiljen od kralja tražiti oprost da bi povratio svoje posjede.⁴⁷¹ Kada je Lovro 1524. godine umro bez nasljednika, Ilok je prešao u vlasništvo kralja. U spomenutoj potvrdnici povelje Ladislava V. izdanoj 18. veljače 1526. godine, kralj Ludovik II. Ilok još naziva svojim gradom

⁴⁶⁹ Tekst povelje Ladislava V. sadržava kasnija isprava Ludovika II. Integralni dokument objavio je 1910. godine Aleksa Ivić u *Vjesniku zemaljskog arhiva*. Što se podataka o izvorniku tiče, Ivić je naveo samo da se nalazio „... u bečkom dvorskom i državnom arhivu, u odeljenju „Urkunden“. Ivić, „Kralj Ljudevit II.“, 246-248. Pregledom regista isprava Kućnog, dvorskog i državnog arhiva u Beču (*Haus-, Hof-, und Staatsarchiv*), objavljenih na stranici Monasterium, regista isprave Ludovika II. od 2. veljače 1526., koju je objavio Ivić, nije pronađena, pa je vrlo nesigurno je li isprava u međuvremenu izgubljena ili se danas čuva u sklopu neke druge arhivske cjeline u fundusu Austrijskog državnog arhiva ili pak u nekoj drugoj ustanovi. Url: <http://monasterium.net:8181/mom/AT-HHStA/archive> (2. 4. 2017.)

⁴⁷⁰ O rasprostranjenosti kulta sv. Ivana Kapistrana, pa i važnosti Iloka kao hodočasnčkog mjesta, govori geografsko porijeklo osoba koje su čudesno ozdravile, u poznatoj zbirci čudesa koja se pripisuju ovom svecu. Više u: Stanko Andrić, *Čudesa svetog Ivana Kapistrana: Povijesna i tekstualna analiza* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Osijek: Matica hrvatska, 1999), 267-281.

⁴⁷¹ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, knj. 4 (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1988), 240-246.

(*civitas nostra Wylak*).⁴⁷² Kako je godinu dana ranije Ludovik građanima Iloka potvrdio zbirku pravila preuzetih od nekoliko tavernikalnih gradova, čini se da ga je namjeravao i zadržati. Budući da izvora koji bi ukazivali na suprotno nema, možemo zaključiti da do kolovoza 1526. godine, kada ga zauzimaju Osmanlije, Ilok nije mijenjao vlasnika.

Ilok je, dakle, bio matični posjed i uz Orahovicu jedna od ključnih rezidencija obitelji Iločkih od 14. stoljeća pa sve do Lovrine smrti 1524. godine. Na temelju toga Iloku pripadaju minimalno tri boda. No, također je neosporno da je za Nikole i Lovre grad nadilazio okvire vlastelinske rezidencije, te se postavlja pitanje kako uvažiti i vrednovati sve specifičnosti Iloka kao administrativnog centra i uklapaju li se one u kriterije Kubinyijevog bodovnog sustava. Jedan od najupečatljivijih kurioziteta srednjovjekovne povijesti Iloka, za koji teško da ćemo naći sličan primjer drugdje u kraljevstvu, jest da je grad bio rezidencija naslovnog kralja Bosne. Ovdje je, prije svega, nužno naglasiti da bi bilo pogrešno Nikolinu krunidbu smatrati obnovom bosanskog kraljevstva, a Ilok kraljevskom prijestolnicom. Kada bi to i bio slučaj, problem bodovanja prema prvom kriteriju bio bi znatno zamršeniji jer Kubinyijev sustav prepoznaje jedino kraljevske rezidencije od značaja za Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Ovdje se, prije svega, radilo o nastojanju kralja Matije da učvrsti obrambeni sustav u krajevima južno od Save, a njih je na upravljanje prepustio jednom od svojih najvažnijih velikaša, čiji je matični posjed bio u neposrednom susjedstvu. S druge strane, ne možemo posve zanemariti činjenicu da sam Nikola nije bio nimalo suzdržan u pogledu korištenja svoje novostečene pozicije, pa je kao kralj Bosne izdavao isprave te kovao vlastiti novac. Sve se to u određenoj mjeri moralo odraziti i na status njegove rezidencije. Nakon Nikoline smrti, njegov sin Lovro nosio je titulu hercega (vojvode) Bosne.⁴⁷³ Pridodamo li i to da su obojica bili dugogodišnji banovi Mačve te da su obavljali i druge visoke dužnosti, pri čemu je njihova iločka rezidencija nerijetko služila kao administrativno sjedište, naselju možemo dodijeliti pet bodova prema prvom kriteriju.⁴⁷⁴

⁴⁷² Ivić, „Kralj Ljudevit II.“, 246.

⁴⁷³ Zanimljivo je da su Iločki u popisu ugarskih baruna po rodu (*barones naturales*), ključnih velikaša u vrijeme kralja Matije, iz 1487. godine, jedini naslovljeni titulom vojvode. Erik Fügedi, *Ispánok, bárók, kiskirályok* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1986), 383, 384.

⁴⁷⁴ Istu je ocjenu u ovoj kategoriji dao i Lakatos. Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 246.

Izvora koji bi potvrdili da je u vrijeme Nikole i Lovre u Iloku djelovalo i nekakvo sudište stalnijeg karaktera vezano uz njihove dužnosti, nemamo. Za krajeve južno od Save možda je bilo daleko praktičnije ročišta održavati u Jajcu, Teočaku ili nekoj drugoj utvrdi pod njihovom upravom. Dokaz da se u Iloku održalo ročište oktavalnog suda imamo iz vremena kada je Nikola obnašao dužnost mačvanskog bana, točnije u ispravi izdanoj u Osijeku 1454. godine. Ban Nikola je tada bio medijator između Ivana Korodškog i Ladislava Levanjskog u postupku oko posjeda Orljavac, a na početku isprave se spominje i ročište vezano za predmet održano u njegovom gradu Iloku u osmini blagdana sv. Jurja.⁴⁷⁵ Kako je formalno sjedište Mačvanske banovine tada bilo u Mitrovici (a potkraj stoljeća u Vrdniku), a drugih vijesti o održavanju banskog oktavalnog suda u Iloku nemamo, nije moguće procijeniti radi li se ovdje tek o jednokratnoj iznimci ili su se ročišta banskog stola ondje češće održavala.

Jedno od regalnih prava koje je Nikola Iločki kao bosanski kralj odlučio koristiti bilo je kovanje novca. O njegovim se novcima pisalo još u prvoj polovici 20. stoljeća.⁴⁷⁶ Riječ je o srebrnom novcu, uglavnom imitaciji denara akvilejskih patrijarha i novca Matije Korvina. No, pitanje gdje je se kovao taj novac nije razriješeno. Pisanih izvora o tome nema; međutim, Ivan Rengjeo smatra da bi to mogao biti Ilok jer je tako Nikola mogao koristiti sve benefite kovnice, ne navodeći na kakve konkretno benefite misli. U kontekstu očitog nastojanja novopečenog bosanskog kralja da svoj položaj i prava koja iz njega proizlaze na simboličkoj i stvarnoj razini potvrdi, Rengjeovo mišljenje nipošto ne možemo odbaciti. Njegova tvrdnja da kovnicu novca u 15. stoljeću nije bilo teško i skupo osnovati, koja bi također trebala govoriti u prilog navedenom mišljenju, po sebi zapravo ostavlja mogućnost da je Nikola mogao kovnicu osnovati i negdje drugdje. Ako ćemo ustrajati na tome da je kovnica najprije mogla biti na nekom od posjeda Iločkih u donjem međurječju, još je jedino Orahovica, odnosno njihova utvrda Ružica-grad, imala slične sigurnosne i druge uvjete za kovanje novca. Međutim, arheološka istraživanja na tom su lokalitetu provedena razmjerno temeljito, a evidentiran je tek neznatan broj Nikolinih denara pronađenih na tom terenu. Stoga se čini da bi Ilok doista u ovim krajevima bio izglednije mjesto kovnice. Što se pak Kubinyijevog bodovnog sustava tiče, čak i da imamo pisanu potvrdu

⁴⁷⁵ MNLOL, DL, 33296.

⁴⁷⁶ Najranija numizmatička analiza bila je ona Ivana Rengjea. Ivan Rengjeo, *Novci Nikole Iločkog: Prilog hrvatskoj numizmatiki* (Sarajevo, 1930).

o kovnici novca Nikole Iločkog u Iloku, ona je djelovala najkasnije do njegove smrti 1477. godine, pa je zbog kratkog postojanja ne bi bilo moguće vrednovati u ovoj analizi.

Među kriterijima urbaniteta po kojima Ilok izrazito prednjači u odnosu na druga mjesta u Vukovskoj županiji je broj crkava.⁴⁷⁷ Župa sv. Petra spominje se još u računima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁴⁷⁸ Njezin patrocinij doznajemo puno kasnije, u papinskim dokumentima iz 1451. godine.⁴⁷⁹ Crkva je stajala na iločkom gornjem gradu, a iz novovjekovnih opisa i arheoloških ostataka mogu se rekonstruirati njezine znatne proporcije, koje odgovaraju veličini i značenju grada.⁴⁸⁰ U donjem se gradu nalazila druga župna crkva, sv. Jelene. Dvije su župe kasnije kanonski ujedinjene, a pečuški je biskup Ivan III (Janus Pannonius) 1471. godine tamošnjem je župniku predao i duhovnu i svjetovnu jurisdikciju nad iločkim dijecezalnim svećenstvom.⁴⁸¹ Stoga Iloku zbog posebnog statusa župe možemo prema četvrtom kriteriju dodijeliti jedan bod.

Osim prostrane trobrodne župne crkve sv. Petra, u unutarnjem gradu se još nalazio i franjevački samostan s jednobrodnom crkvom posvećenom Blaženoj Djevici Mariji, o kojem najraniji zapis imamo u pismu pape Klementa VI. iz 1344. godine.⁴⁸² Pismo je bilo upućeno generalnom prioru i braći pustinjacima sv. Augustina, čijoj su se namjeri da u Iloku podignu samostan po svemu sudeći usprotivili tamošnji franjevci s argumentom da je novi samostan preblizu.⁴⁸³ Augustinci su ondje ipak osnovali samostan, a crkva je bila posvećena sv. Ani.⁴⁸⁴ Andrić smatra da se, vjerojatno, radi o crkvi koja je stajala neposredno uz župnu crkvu sv. Petra.⁴⁸⁵ Nedavna

⁴⁷⁷ Vrlo iscrpan pregled iločkih crkvenih ustanova u: Andrić, *Potonuli svijet*, 143-180.

⁴⁷⁸ Godine 1332.-1335. RC, 243, 269, 281, 287, 300, 304, 307.

⁴⁷⁹ DP, II/1230, 297.

⁴⁸⁰ Željko Tomičić et alii, „Ilok - Dvor knezova iločkih, crkva Sv. Petra apostola, kula 8 i bedemi - rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja 2007.“, *Annales Instituti Archaeologici* IV (2009), 1: 17.

⁴⁸¹ VMH, II, 469-472; Andrić, *Potonuli svijet*, 159-161.

⁴⁸² HEQ, II, 487-488.

⁴⁸³ Više o ovome u Lelja Dobronić, „Augustinci u srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj,“ *Croatica Christiana periodica* 20 (1987): 19-20; Andrić, *Potonuli svijet*, 147-149.

⁴⁸⁴ Dobronić, „Augustinci“, 20.

⁴⁸⁵ Andrić, *Potonuli svijet*, 173-174.

istraživanja palače Odescalchi, odnosno palasa Nikole Iločkog, utvrdila su postojanje i dvorske kapele u aneksu sjevernog zida dvora.⁴⁸⁶ U podgrađu su uz crkvu sv. Jelene stajale i tri kapelice, sv. Duha, sv. Ladislava s hospitalom i Svih Svetih s hospitalom.⁴⁸⁷ Prema Kubinyijevom sustavu dva samostana prosjačkih redova i dva hospicija naselju donose četiri boda. Prema modifikacijama za peti kriterij, Ilok bodujemo dodatno jednim bodom kao važno mjesto hodočašća.

Ilok je znatno ispred drugih urbanih središta u županiji i po broju studenata na zapadnoeuropskim sveučilištima. Ukupno ih je bilo 33, dok ih je u Beču i Krakovu u razdoblju od 1440. do 1514. studiralo osamnaest.⁴⁸⁸ Prema šestom je kriteriju stoga Ilok moguće bodovati s dva boda.

Tzv. Iločki statut ili Iločka pravna knjiga iz 1525. godine donosi podatke o tamošnjim strukovnim organizacijama. Knjiga tako u prilogu na kraju donosi i pravila dviju bratovština (*confraternitates*) što okupljaju majstore kožare i majstore krojače.⁴⁸⁹ Eksplicitno se još u prvoj knjizi statuta spominju i majstori mesarskog ceha (*inter ipsos carnifices duo eligantur magistri Czech dicti*), čija pravila nisu inkorporirana u ovaj dokument.⁴⁹⁰ Statut uređuje i neke druge obrtničke djelatnosti, kao što su povlastice mlinarima, ali nema dovoljno podataka koji bi potvrdili strukovno udruživanje.⁴⁹¹ Osim obrtnika, izvjesno je da su neki oblik organizacije imali i lokalni trgovci, budući da su oni, a ne neka druga instanca općinske vlasti, izdavali odobrenja za trgovanje u gradu.⁴⁹² Vitek smatra da su ta i još neke na ovu vezane odredbe dokaz cehovskog udruživanja iločkih trgovaca, ali da su, slično kao i u slučaju mesara, pravila tog ceha izuzeta iz Statuta.⁴⁹³ Koliko god ta pretpostavka bila legitimna, ipak nije moguće posve zanemariti činjenicu da se ni na jednom mjestu cehovsko udruživanje trgovaca izravno ne

⁴⁸⁶ Zorislav Horvat, "Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća," *Prostor* 17 (2009), 1 (37): 48-49.

⁴⁸⁷ Andrić, *Potonuli svijet*, 161.

⁴⁸⁸ Andrić, „Studenti“, 129, 137-144.

⁴⁸⁹ Vidi: *Statutum*, 83-85; Vitek, „Društveni odnosi“, 84-87.

⁴⁹⁰ *Statutum*, I/34, 24.

⁴⁹¹ Vitek, *Društveni odnosi*, 87-89.

⁴⁹² *Statutum*, I/28, 24.

⁴⁹³ Vitek, *Društveni odnosi*, 83.

navodi kao takvo, za razliku od kožara, krojača i mesara, niti su podaci o trgovačkoj organizaciji takvi da upućuju isključivo na takvu mogućnost. Stoga je za potrebe analize moguće uzeti u obzir samo tri cehovske organizacije, što prema Kubinyijevom sustavu znači dva boda.

Kao važno pristanište na Dunavu i riječni prijelaz, te političko i gospodarsko središte, Ilok je bio i sjecište važnih putova, premda ih, zbog konfiguracije terena nije bilo mnogo. Svakako najvažnija cesta na kojoj je Ilok ležao bila je ona magistralna uz Dunav. Prema zapadu ona je vodila do Šarengrada, a na istok prema Čereviću. U diplomatskim se izvorima spominje cesta od Gibarca do Iloka.⁴⁹⁴ Taj se pravac najvjerojatnije kretao preko Sota i Berkasova. Izgledno je postojanje odvojka prema jugoistoku preko obronaka Fruške gore do Fūra.⁴⁹⁵ Prijelazom preko Dunava, Ilok je bio spojem s (Malom) Peštom, odnosno današnjom Bačkom Palankom. Zanimljivo je i da jedino za iločko pristanište imamo pisanu potvrdu kako ono nije služilo isključivo za prijelaz s jedne na drugu obalu rijeke, već i da su ondje, kao i na drugu stranu, pristajali trgovački brodovi koji su plovili Dunavom. To doznajemo iz desetog poglavlja prve knjige Iločkog statuta.⁴⁹⁶ Prema Kubinyijevom sustavu bodujemo, dakle, pet pravaca s tri boda. Sukladno modifikacijama kriterija, pristanište na Dunavu i položaj na magistralnoj cesti možemo bodovati s pet bodova. Mogućnost da je Ilok imao pravo zadržavanja robe stranih trgovaca (*ius stapulae*) ne možemo isključiti, budući da su tamošnji građani uživali status istovjetan onima kraljevskog Budima, za koji su takve povlastice postojale. Nažalost, Ladislavov privilegij iz 1453. godine ne precizira o kojim je pravima riječ, a u tzv. Iločkom statutu ne nalazimo takve odredbe.

S obzirom na gospodarski značaj grada, svakako iznenađuje vrlo mali broj izvora o tamošnjem sajmu, kao i činjenica da se tijekom srednjega vijeka održavao tek jedan godišnji sajam. Boglárka Weisz s Ilokom na Dunavu povezuje podatak o sajmu utorkom u ispravi Andrije III.

⁴⁹⁴ MNLOL, DF, 265580. Ista isprava spominje i veliku cestu (*magna via*) do Iloka, ali teško je rekonstruirati njezinu trasu s obzirom da se u tom pasusu opis zasniva uglavnom na, danas nepoznatom, položaju šuma.

⁴⁹⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 53, 54.

⁴⁹⁶ "Item naues et carine descendentes et ascendentes cum mercibus, et currus vndencunque res deferentes, dum annuale forum in ipsa ciuitate Wylak celebratur, certis temporibus non in minori Pesth, sed apud eos ciuitatenses descendant..." *Statutum*, I/10, 20.

iz 1300. godine.⁴⁹⁷ No, ta se isprava ne odnosi na Ilok na Dunavu, već onaj koji će poslije nositi ime Szentszalvátor.⁴⁹⁸ Najraniji podatak o godišnjem sajmu u Iloku nalazimo u ispravi Matije Csapóa, oficijala grada Szonda u Bačkoj županiji, iz 1448. godine, a o njemu se govori i u prvoj knjizi Iločkog statuta.⁴⁹⁹ Razlog zašto u Iloku nije bilo tjednih sajmova možda leži u tome da su potrebe lokalne trgovine zacijelo zadovoljavale slobodna dnevna tržnica (*forum quotidianum liberum*)⁵⁰⁰ i prodaja obrtničkih proizvoda u dućanima. U defteru Srijemskog sandžaka isto je zabilježen samo godišnji sajam.⁵⁰¹ Prema devetom kriteriju tako Iloku možemo dodijeliti samo dva boda.

Kao što je ranije rečeno, Ilok je još u prvoj polovici 14. stoljeća imao status grada. No, pravi procvat komunalnog razvoja zbiva se u vrijeme Nikole Iločkog, odnosno nakon povelje Ladislava V. Iločki statut otkriva da je određene povlastice, odnosno zbirku (statutarnih) odredbi, Iloku podijelio i sam vojvoda Nikola. Štoviše, one čine prvu knjigu Iločkog statuta, a da je rečena pravila potvrdio vojvoda Nikola stoji u njezinom završnom, odnosno 49. poglavlju.⁵⁰² Vitek smatra da su Nikoline odredbe prethodile Ladislavovoj povelji iz 1453. godine te da im je svrha bila prilagodba pravima budimskih građana i odredbama tavernikalnog prava.⁵⁰³ Za ovu je analizu svakako intrigantnije pitanje tavernikalnog prava i činjenice da je Iločki statut poslužio kao predložak za *iura* nekoliko tavernikalnih gradova.⁵⁰⁴ Naime, prema desetom kriteriju Kubinyijevog sustava upravo tavernikalni gradovi dobivaju maksimalnih šest bodova. Međutim, buduće se samo njih osam koje Werbőczy navodi u osmom poglavlju trećeg dijela svog *Tripartita* iz 1517. godine.⁵⁰⁵ Dakle, bez obzira na to je li moguće u Nikolinoj zbirci odredaba prepoznati elemente tavernikalnog prava, što se Werbőczyja tiče, ni Nikoline ni

⁴⁹⁷ Weisz, *Vásárok*, 169; MNLOL, DL, 91145 = Szentpétery, II, 4, 246-247.

⁴⁹⁸ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Újlak (drugi).

⁴⁹⁹ MNLOL, DL, 14145; *Statut grada Iloka*, I/10, 20.

⁵⁰⁰ *Statutum*, I/9, 19.

⁵⁰¹ McGowan, *Sirem*, 18.

⁵⁰² „Constitutio approbata, per dominum Nicolaum Wayvodam.“ *Statut grada Iloka*, I/49, 28.

⁵⁰³ Vitek, *Društveni odnosi*, 11, 29.

⁵⁰⁴ Više u: Vitek, *Društveni odnosi*, 29-32.

⁵⁰⁵ Werbőczy, *The Customary Law*, 389.

Ladislavove povlastice nisu priskrbile Iloku status tavernikalnog grada.⁵⁰⁶ Glavna prepreka je zacijelo bila to što je riječ o privatnom gradu. Kada je 1524. godine Ilok postao kraljevski grad, Ludovik II. ga je u taj status uzdigao prvo potvrdom Iločkog statuta, a potom i potvrdom Ladislavove povelje iz 1453. godine. Budući da je grad ubrzo pao u osmanske ruke, taj status nema osobitu važnost, pa Iloku ne možemo dodijeliti maksimalan broj bodova u desetoj kategoriji. Rang niže je rezerviran za personalne slobodne kraljevske gradove, spiške rudarske i erdeljske saske gradove, koji također predstavljaju ograničeni krug naselja.

Prema općinskom uređenju i terminologiji u diplomatskim i drugim izvorima, Ilok možemo svrstati u rang privatnih gradova. Podaci o uređenoj općinskoj upravi sa sucem i prisjednicima na čelu datiraju još iz prve polovice 14. stoljeća. Najviši stupanj komunalnog uređenja, kakav nemamo zabilježen ni u jednom drugom gradu u donjem međurječju, Ilok stječe u vrijeme Nikole Iločkog. Tada gradsku vlast čini izabrana skupština od stotinu građana (*centum persone idonee eligantur de omnibus officiis*), te poglavarstvo sastavljeno od suca i dvanaest prisjednika.⁵⁰⁷ Iznimno je mogla biti sazvana skupština svih građana i stanovnika grada (*tota civitas seu communitas, aut populi universi*).⁵⁰⁸ Dakako, ono najrelevantnije za analizu prema Kubinyijevom sustavu jest koliko je puta mjesto u izvorima zabilježeno kao grad ili trgovište. U 14. stoljeću, Ilok je označen kao *civitas* 1348. i 1377. godine.⁵⁰⁹ U 15. i 16. stoljeću imamo izvore iz oko 1441., 1445., 1454., 1468., 1478., oko 1486., 1525. i 1526. godine.⁵¹⁰ Kao *oppidum* Ilok je označen četiri puta 1451. godine (u ne toliko relevantnim papirskim dokumentima), zatim 1500. i 1521. godine.⁵¹¹ U ispravi Ladislava V. iz 1453. godine naziva se

⁵⁰⁶ To ne znači da u to vrijeme Ilok nije povremeno slao predstavnike na tavernikalni sud poput Gradeca ili Donjih Križevaca. Vitek, *Društveni odnosi*, 28.

⁵⁰⁷ *Statutum Civitatis Ilok Anno MDXXV. /Statut grada Iloka iz 1525. Godine*, prir. Rudolf Schmidt. Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1938, I/1, 18; I/50, 28.

⁵⁰⁸ *Statutum*, I/42, 26.

⁵⁰⁹ MNLOL, DL, 3977; DF, 265580.

⁵¹⁰ *Statutum*, passim; MNLOL, DL, 11079, 19113, 33296, 81806; Ivić, „Kralj Ljudevit II.“, 246-247; CDZ, X, 452-453.

⁵¹¹ DP, II/1230-1231, 297-298; II/1252-1253, 303; MNLOL, DF, 285290; DL, 106083; HR-DAOS-2100.2.1.1.D.XII.5.

dvojako, *oppidum seu civitas*.⁵¹² Tako je Ilok, unatoč činjenici da se tijekom srednjega vijeka još sedam naselja Vukovske županije barem u jednom navratu označavaju terminom *civitas*, jedini prema Kubinyijevom sustavu bodovan s četiri boda. Dodatan su odraz pravnog statusa isprave tamošnje gradske općine.⁵¹³

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum</i> , vojvodska rezidencija	5
II.	ročište oktavalnog banskog suda 1454.	0
III.	kovnica novca (?)	0
IV.	<i>parochia exempta</i>	1
V.	2 samostana prosjačkog reda, 2 hospitalia [mjesto hodočašća]	4 [5]
VI.	18 studenata	2
VII.	3 ceha	2
VIII.	5 veza [magistralna cesta, prijelaz / pristanište na velikoj rijeci]	3 [5]
IX.	1 godišnji sajam	2
X.	vlastelinski/kraljevski grad	4
Ukupno bodova		23 [26]
Kategorija: 3. manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-grad (2); J-grad; L-19/4 ⁵¹⁴		

Ivankovo

O najranijoj povijesti i tadašnjim vlasnicima srednjovjekovnog trgovišta Ivankovo ne zna se mnogo. Naime, ono je u srednjovjekovnim vrelima najčešće bilježeno kao Ivanka-Szentgyörgy (*Iwankazenthgyurgh*, *Iwankazenthgyergh* itd.), odnosno Ivanka-Sv. Juraj.⁵¹⁵ Druga sastavnica imena povezana je zacijelo s naslovnikom lokalne župne crkve, dok Andrić i Engel drže da bi se prvu sastavnicu Ivanka, koja je opstala i u današnjem obliku imena mjesta, moglo dovesti u vezu s osobnim imenom vlasnika posjeda na kojem se naselje formiralo negdje u 13. stoljeću.⁵¹⁶

⁵¹² Ivić, „Kralj Ljudevit II.“, 247.

⁵¹³ Više u: Lakatos, „Hivatali,“ 247-249.

⁵¹⁴ Razlika ove i Lakatoseve analize je u ponajviše u tome da što u svojoj Lakatos nije uzeo u obzir podatke o cehovima iz Iločkog statuta, što je rezultiralo svrstavanjem Iloka u niži rang.

⁵¹⁵ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka(szentgyörgy).

⁵¹⁶ Stanko Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari,“ u: *Ivankovo*, ur. Marko Landeka (Ivankovo:

Obojica smatraju da bi najprije moglo biti riječ o stanovitom Ivanki, sinu Balharovom, čiji se posjedi u Pobiđu spominju u ispravi kojom kralj Bela IV. 1244. godine potvrđuje darovnicu hercega Kolomana bosanskoj biskupiji.⁵¹⁷ Pavičićeve teze da je ime Ivanka proizašlo iz patrocinija nepoznate crkve sv. Ivana te da su prvotno postojala dva naselja, Sv. Ivan i Sv. Juraj, koja su se kasnije spojila u jedno, Andrić odbacuje kao neuvjerljive.⁵¹⁸

Najstariji poznati spomen Ivankova imamo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁵¹⁹ Iznimno visok iznos uplate govori da se radilo o ekonomski vrlo razvijenoj sredini pa pomalo začuđuje to što je sačuvanih izvora za 14. stoljeće razmjerno malo. Tek se potkraj stoljeća Ivankovo ponovo javlja u pisanim vrelima, kao posjed koji je kralj Žigmund oduzeo braći Horvát nakon njihove neuspjele pobune te ga je 1389. godine dodijelio mačvanskom banu Nikoli Gorjanskom.⁵²⁰ Potom ga je Nikola vratio kralju iduće godine u zamjenu za posjed Apácasomlo u Vesprenskoj županiji.⁵²¹ Godine 1394. Žigmund je polovicu posjeda Ivankovo prepustio Stjepanu Korodškom kao kompenzaciju za posjede baranjske plemićke obitelji Németi.⁵²² S drugom je polovicom i dalje neko vrijeme raspolagao kralj, a 1440. godine kao suvlasnik u Ivankovu spominje se Andrija Botoš, pripadnik hrapkovskog ogranka Gorjanskih.⁵²³ Nakon izumiranja Botoša, Korodški postaju vlasnici čitavog posjeda. O tome svjedoči isprava Bosanskog kaptola iz 1453. godine po kojoj se, na temelju založnog prava, Ivan Korodški upisao u polovicu Ivankova, ranije u vlasništvu pokojnog Andrije Botoša.⁵²⁴ No,

Općina Ivankovo, 2003), 29-31; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka(szentgyörgy).

⁵¹⁷ CD, IV, 239.

⁵¹⁸ Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 29-30.

⁵¹⁹ Godine 1333. i 1334. RC, 270, 280, 289, 300.

⁵²⁰ Izvornik se čuva u sklopu fonda Erdődy u Austrijskom državnom arhivu u Beču, a na njega upućuje Csánki. Vidi: Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka (Szent-György); Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka(szentgyörgy).

⁵²¹ Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 32; Bösendorfer, *Crtice*, 163.

⁵²² MNLOL, DL, 87635.

⁵²³ Izvornik isprave nije sačuvan. Podatke prenose Pesty i Csánki: Figyes Pesty, *Az eltűnt régi vármegyék*, sv. II, (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia, 1880), 293; Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka (Szent-György). Vidi i: Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo“, 35.

⁵²⁴ MNLOL, DL, 14661; Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 36.

već 1455. godine Ivan Ivankovo s još nekoliko posjeda, bezuspješno, nudi na prodaju ili u zalog svojim susjedima.⁵²⁵ Iste su godine kćeri pokojnog Andrije Botoša, Ana i Margareta, uspjele ishodovati od kralja Ladislava V. Posthumusa povelju kojom njihovim muževima pripadaju posjedi njihovog oca, pa tako i Ivankovo.⁵²⁶ Sadržaj ove isprave je, dakako, u kontradikciji s ranijim izvorima, a oni kasniji ne upućuju na to da je nakon toga došlo do ikakve promjene vlasničkih odnosa, pa se ovdje zacijelo radilo tek o neuspjelom pokušaju Andrijinih kćeri i njihovih muževa da se dokopaju nekadašnjih imanja obitelji Botoš.⁵²⁷ Godine 1467. Ivanova je udovica Elizabeta kaštel Ivankovo skupa s nekim drugim posjedima Korodških predala obitelji Rozgonyi, nakon neuspjelog sklapanja ranije dogovorenog braka između njezinog sina Gašpara i Apolonije, kćeri Ivana Rozgonyija.⁵²⁸ Ipak, ta je darovnica ubrzo stavljena izvan snage. Andrić upućuje i na vrlo zanimljiv dokument, točnije pismo pape Siskta IV. iz 1475. kojim potvrđuje raniju ispravu pečušskog biskupa Ivana (Janusa Pannoniusa), gdje stoji da je biskup kupio kaštel Ivankovo.⁵²⁹

Nakon Gašpareve smrti 1472. godine Ivankovo je promijenilo niz vlasnika. Tada je skupa s drugim posjedima Korodških pripalo Nikolu Csuporu.⁵³⁰ On je nakon samo dvije godine umro, pa je neko vrijeme bilo u rukama Petra Isthya Dabaškog.⁵³¹ Budući da je i Petar umro bez nasljednika, kralj Matija je kaštel i trgovište Ivankovo 1488. godine darovao braći Geréb.⁵³² U to se vrijeme Ivankovo, skupa s drugim njihovim trgovištima i kaštelima u ovim krajevima, našlo na udaru Maksimilijanovih pristaša, pri čemu su stradali i neki lokalni stanovnici, dok je

⁵²⁵ MNLOL, DL, 33806. Andrić drži da se ta ponuda morala odnositi samo na polovicu koju je Ivan stekao nakon izumiranja Botoša, budući da su njegova naslijeđena dobra bila predmet ugovora s Ivanom Perényijem o nasljeđivanju posjeda u slučaju da jedan od njih dvojice umre bez muškog nasljednika. Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 36.

⁵²⁶ MNLOL, DL, 14292.

⁵²⁷ Više u: Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 37.

⁵²⁸ MNLOL, DL, 16541.

⁵²⁹ Više u: Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo,“ 38-39.

⁵³⁰ MNLOL, DF, 265630.

⁵³¹ MNLOL, DF, 285273.

⁵³² MNLOL, DF, 285283.

naselje opljačkano i spaljeno.⁵³³ U vlasništvu Geréba Ivankovo je bilo vjerojatno sve do 1503. godine, odnosno do smrti palatina Petra Geréba, kada je vlasništvo hercega Ivaniša Korvina.⁵³⁴ Potom se iste godine kao vlasnik spominje Ladislav Sentpeterski.⁵³⁵ Od 1507. godine vlasnici su erdeljski plemić Mihovil Nagypói i članovi obitelji Zay.⁵³⁶ Godine 1515. Vladislav II. predaje svoja kraljevska prava (*ius nostrum Regium*) na kaštel i trgovište bivšem jajačkom i srebreničkom banu Jurju Stražemanskom.⁵³⁷ Posjed je očito nakon smrti Petra Zaya prešao u ruke kralja, a Juraj ga je dobio oženivši Petrovu udovicu Barbaru. Juraj je umro najkasnije 1518. godine, kada se kao vlasnik kaštela i trgovišta javlja njegova udovica Barbara.⁵³⁸ Prema Engelu, posljednji poznati srednjovjekovni posjednik Ivankova bio je Ivan Gétyei, od 1521. godine.⁵³⁹

U skladu s navedenim, možemo zaključiti da je Ivankovo tijekom 15. i početkom 16. stoljeća uglavnom bilo posjed važnijih velikaških obitelji. Godine 1399. spominje se kao središte distrikta, što je preneseno u dokumentu iz 1406. godine.⁵⁴⁰ Ondje se od 1453. godine spominje i kaštel, koji se nalazio na lokalitetu Bedem-grad, jugoistočno od današnjeg naselja.⁵⁴¹ No, podataka da je ondje barem privremeno boravio neki od vlastelina nema, jer su rezidencije Korodških, Botoša, Geréba i ostalih bile drugdje. Stoga Ivankovu prema prvom kriteriju možemo dodijeliti dva boda. Određene upravne i sudbene funkcije mjesto je imalo i tijekom

⁵³³ MNLOL, DL, 20056.

⁵³⁴ MNLOL, DF, 285304.

⁵³⁵ MNLOL, DF, 285303.

⁵³⁶ Izvorni dokument iz fonda obitelji Zay, koji se danas nalazi u Slovačkom nacionalnom arhivu, nije završio u zbirci preslika diplomatske građe Mađarskog nacionalnog arhiva. Podatke iz isprave prenose Csánki i Engel. Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka (Szent-György); Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka(szentgyörgy).

⁵³⁷ MNLOL, DF, 265635.

⁵³⁸ MNLOL, DF, 265637.

⁵³⁹ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Ivánka(szentgyörgy). Engel se pritom poziva na preslik isprave fonda obitelji Zay izvorno iz slovačkog državnog arhiva u Bratislavi, signatura preslika: MNLOL, DF, 285331. Međutim, navedena se signatura ne odnosi na tu ispravu, pa je očito riječ o Engelovoj omašci pri zapisivanju signature.

⁵⁴⁰ MNLOL, DF, 265861.

⁵⁴¹ Maja Krznarić Škrivanko, „Arheološka topografija nalaza i nalazišta na području Ivankova,“ u: *Ivankovo*, ur. Marko Landeka (Ivankovo: Općina Ivankovo, 2003), 17. U tri se navrata spominje i kao *castrum* (1481., 1488., 1521.). MNLOL, DL, 18522; DF, 265836, 285331.

1523. i 1524. kada su se ondje održavale županijske skupštine, što bodujemo jednim bodom.⁵⁴²

Od tamošnjih crkvenih institucija imamo jedino već spomenuti podatak za župnu crkvu, čiji je titular, sv. Juraj, moguće pretpostaviti iz imena naselja. Drugih podataka o župi i njezinom statusu nema, pa ovdje Ivankovu ne dodjeljujemo bodove. Nedostatan je za bodovanje i podatak o jednom studentu iz Ivankova u matičnim knjigama krakovskog sveučilišta.⁵⁴³

Kao prometno čvorište, Ivankovo se nalazilo na magistralnoj cesti između Horváta i Szentillyea. Ako je suditi prema novovjekovnim kartama, cestom prema jugu se najvjerojatnije moglo doputovati do Cerne, na jugoistok do Otoka, a na sjeveroistok preko Jarmine do Nuštra. Sjeverno od Ivankova nalazila se gusta šuma, a iza nje močvara Palača, pa tu nije za očekivati postojanje prometnica.⁵⁴⁴ Za pet veza možemo dodijeliti tri boda. Primjenom modificiranih kriterija, mjesto bodujemo isto s tri boda za položaj na magistralnoj cesti.

Od gospodarskih centralnih funkcija u trgovištu svakako je najvažnija bila tjedni sajam. Sajam se spominje 1413. godine, a znamo da se održavao četvrtkom.⁵⁴⁵ U defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine imamo podatak i o tjednom i o godišnjem sajmu.⁵⁴⁶ Stoga prema Kubinyijevom sustavu Ivankovu pripadaju tri boda, kao sajamskom mjestu. Izuzmemo li podatke za osmansko razdoblje, sukladno modificiranim kriterijima, onda mjesto bodujemo s jednim bodom.

Ivankovo se kao trgovište spominje u nekoliko navrata, točnije 1413., 1483., 1488., 1493., 1515. i 1518. godine.⁵⁴⁷ Sukladno tome, u pogledu pravnog statusa bodujemo ga s tri boda prema Kubinyijevom sustavu. Primjenom pak modificiranih kriterija, to je dovoljno za dva boda.

⁵⁴² Najranija poznata isprava Vukovske županije iz Ivankova izdana je 15. 10. 1523., a posljednja 12. 5. 1524. godine. MNLOL, DF, 285347, 285354.

⁵⁴³ Andrić, „Studenti“, 137.

⁵⁴⁴ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 17.

⁵⁴⁵ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Ivánka(szentgyörgy); Weisz, *Vásárok*, 169.

⁵⁴⁶ McGowan, „Sirem“ 462.

⁵⁴⁷ MNLOL, DL, 20056, 87956, DF, 265635, 265637, 285284, 285335.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , sjedište vlastelinstva	2
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	1 student	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam, 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta	3 [2]
Ukupno bodova		12 [9]
Kategorija: 5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom		
[6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Jankovci

Najstariji podatak o Jankovicima datira iz 1301. godine, a nalazimo ga u ispravi bačkog kaptola pri opisu međa posjeda Scelepcha.⁵⁴⁸ Pavičić smatra da se mjesto nalazilo uz groblje u Starim Jankovicima, oko pola kilometra sjeveroistočno od današnjeg središta sela.⁵⁴⁹ Prvi poznati vlasnik mjesta bio je Herke, sin Herricusa Kathacha, nakon čije je smrti kralj Karlo I. Jankovce 1313. godine predao Pavlu Gorjanskom.⁵⁵⁰ Taj ogranak Gorjanskih nosio je pridjevak *de Jenke* jer im je ondje bio matični posjed. Posljednji pripadnik tog ogranka bio je Pavlov unuk Josip koji je umro 1478. godine.⁵⁵¹ Tada je najvjerojatnije pripadao banskoj grani Gorjanskih. Kada je kralj Vladislav II. 1491. godine Gorjanskima oduzeo posjede i predao ih Gerébima, Jankovci su se nalazili u sklopu velikog slakovačkog vlastelinstva.⁵⁵² Godine 1507. slakovačko vlastelinstvo, kao i drugi posjedi Gorjanskih, bili su predmet diobe Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta. Sam kaštel u Slakovcima je u konačnici pripao Lovri, dok su njegove pripadnosti

⁵⁴⁸ MNLOL, DL, 91147 = 91148. Posjed Scelepcha mogao se, prema Engelu, nalaziti negdje u okolici današnjih Vinkovaca, između Mirkovaca i Cerića. Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Szelepce.

⁵⁴⁹ Pavičić, *Vukovska župa*, 188-189. Bösendorfer je mjesto posve krivo povezo s lokalitetom Jenček kod Pačetina. Bösendorfer, *Crtice*, 201.

⁵⁵⁰ MNLOL, DL, 281.

⁵⁵¹ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 15.

⁵⁵² MNLOL, DF, 233472; Andrić, *Vinkovci*, 83-84.

(zacijelo one koje se spominju 1491. godine) podijeljene.⁵⁵³ Što se Jankovaca tiče, oni se 1508. godine i dalje navode kao pripadnost slakovačkog kaštela.⁵⁵⁴

Premda je mjesto dobar dio 15. stoljeća bilo matični posjed jednog od ogranaka obitelji Gorjanski, bilo kakvu funkciju upravnog središta izgubilo je postavši dijelom slakovačkog vlastelinstva. Stoga ga prema prvom kriteriju ne možemo bodovati. Od crkvenih institucija bilježimo jedino lokalnu župu, spomenutu još u popisima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁵⁵⁵ Nešto više bodova, njih tri, Jankovci dobivaju zbog dobrog prometnog položaja. Na temelju srednjovjekovne topografije i novovjekovnih karata moguće je rekonstruirati čak pet cestovnih veza s drugim centralnim mjestima. Mjesto je stajalo na magistralnoj cesti između Diósa i Szentzalvátora. Na sjeverozapad je vodila cesta preko Cerića do Nuštra. Na sjeveroistok se putovalo prema Ibrányu i Szemesu, a na jugozapad se moglo putovati sve od Otoka.⁵⁵⁶ Primjermom modificiranih kriterija Jankovcima pripada tri boda za položaj na magistralnoj cesti. Ipak, glavni je razlog uvrštavanja Jankovaca u analizu subotnji opći tjedni sajam, spomenut 1355. godine.⁵⁵⁷ Ovaj podatak mjestu donosi jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		4 [4]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

⁵⁵³ MNLOL, DF, 279414.

⁵⁵⁴ MNLOL, DF, 265814.

⁵⁵⁵ Godine 1333.-1335. RC, 267, 279, 290, 302, 304, 307.

⁵⁵⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49-50.

⁵⁵⁷ MNLOL, DL, 33604. Vidi i: CD, XII, 317.

Levanjska Varoš

Važno srednjovjekovno trgovište Levanjska Varoš (Nevna) nalazilo se u podgrađu vlastelinske utvrde. Najstariji podatak o mjestu datira iz 1244. godine. Tada se u Belinoj potvrdi darovnice Đakova bosanskom biskupu spominju župan Martin od plemena Jáak, njegov brat Jakov i njihovi sinovi, kao vlasnici zemlje imena Nevna koja graniči s đakovačkim vlastelinstvom.⁵⁵⁸ Jakovljevi sin Bartol prodao je posjed 1281. godine stanovitom Paku (ili Thaku) iz Požeške županije.⁵⁵⁹ Godine 1324. župan Ladislav od Nevne vlastelinstvo i utvrdi Nevna te posjed Selce daruje svom zetu Nikoli Treutelu, požunskom županu.⁵⁶⁰ Tako je Levanjska Varoš gotovo čitavo stoljeće bila vlasništvo Treutela, sve do smrti, također, Nikole Treutela 1421. godine. On je za sobom ostavio dvije kćeri, koje su se ovog posjeda iduće godine odrekle u korist Petra Čeha Levanjskog, supruga Treutelove kćeri Katarine.⁵⁶¹ Kralj Žigmund Petru je 1428. godine potvrdio posjede, uključujući utvrdi i trgovište Levanjska Varoš.⁵⁶² Godine 1453. Ladislav Levanjski tamošnju je utvrdi dao u zalog Ivanu Korodskom.⁵⁶³ U idućem razdoblju vlasnički odnosi postaju pomalo zamršeni. Ivan ju je 1455. ponudio susjedima na otkup, no po svemu sudeći prodaja nije realizirana. Potom je Katarina, udovica Petra Čeha Levanjskog, proglasila nasljednicima svojih posjeda Pavla i Filipa Hercega, premda navodi da ti posjedi trenutačno nisu u njezinim rukama.⁵⁶⁴ Utvrdi je do 1457. godine Ladislav prodao Nikoli Iločkom.⁵⁶⁵ No, čini se da su vlastelinstvo, trgovište i utvrda ipak ostali u rukama Korodskih sve do 1467., kada svi posjedi Gašpara Korodskog prelaze u ruke Rozgonyija.⁵⁶⁶ Nakon Gašpareve smrti 1472. godine, slično kao i drugi posjedi ove obitelji, Levanjska Varoš je nakratko pripala Nikoli Csuporu Moslavačkom i Ivanu Ungoru, koji su imali stanovitih problema s Rozgonyijima u pogledu

⁵⁵⁸ CD, IV, 237-238.

⁵⁵⁹ CD, VI, 298.

⁵⁶⁰ MNLOL, DL, 2257.

⁵⁶¹ MNLOL, DL, 11187.

⁵⁶² MNLOL, DL, 88009.

⁵⁶³ MNLOL, DL, 37624.

⁵⁶⁴ MNLOL, DL, 15025.

⁵⁶⁵ MNLOL, DL, 65909.

⁵⁶⁶ MNLOL, DL, 16541.

uvođenja u posjed.⁵⁶⁷ Godine 1474. kralj Matija posjed daruje Gabrijelu Motičinskom, kaločkom nadbiskupu, i njegovom bratu Žigmundu.⁵⁶⁸ Iste je godine Matija utvrdu i vlastelinstvo darovao Ivanu Horváthu od Hlapčića, ali ta darovnica, po svemu sudeći, nije zaživjela.⁵⁶⁹ Godine 1484. Stjepan Rozgonyi se na temelju založnog prava htio upisati kao vlasnik Levanjske Varoši, no udovica i djeca Žigmunda Motičinskog su se tome usprotivili.⁵⁷⁰ Zadnji poznati podatak o vlasnicima datira iz 1520. godine, kada je kralj Ludovik II. posjede pokojnog Tome Motičinskog darovao Mihovilu Kesserúju, bosanskom biskupu.⁵⁷¹

Levanjska Varoš, točnije tamošnja utvrda, bila je sjedište vlastelinstva u posjedu nekoliko velikaških obitelji. No, nema podataka da je u 15. i početkom 16. stoljeća utvrda bila i vlastelinska rezidencija ili da je u samom trgovištu postojao plemićki dvor. Utvrda je u svim sačuvanim izvorima označena kao *castrum*.⁵⁷² Imajući u vidu navedeno, mjestu prema prvom kriteriju pripadaju dva boda.

Od crkvenih institucija još se u prvoj polovici 14. stoljeća spominju dvije tamošnje crkve. One su zabilježene u ispravi kralja Karla I. Roberta iz 1324., kojom se u posjed vlastelinstva i utvrde Nevna, s crkvama sv. Jurja Mučenika i Blažene Djevice Marije, uvodi požunski župan Nikola Treutel.⁵⁷³ Popis izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća ne donosi nikakve konkretne podatke o tamošnjoj crkvenoj organizaciji, osim da je župa pripadala Požeškom arhidakonatu.⁵⁷⁴ Ipak, sasvim je izgledno da je barem jedna od dviju navedenih imala status župne crkve. Kasnije je tamošnja župa zabilježena tek kao *ecclesia de Newna*, bez navođenja patrocinija.⁵⁷⁵ U ispravi bosanskog kaptola iz 1473. spominje se i kapelica sv. Jelene, podignuta pokraj tamošnje župne crkve, što nam govori da su u Levanjskoj Varoši u srednjem vijeku mogle

⁵⁶⁷ MNLOL, DL, 17333.

⁵⁶⁸ MNLOL, DL, 74518.

⁵⁶⁹ MNLOL, DL, 74516.

⁵⁷⁰ MNLOL, DL, 32878.

⁵⁷¹ MNLOL, DF, 233145.

⁵⁷² Vidi: Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Nevna.

⁵⁷³ MNLOL, DL, 2257.

⁵⁷⁴ Godina 1333. RC, 268.

⁵⁷⁵ DP, II/1275, 310; MNLOL, DF, 261696.

postojati čak tri crkve.⁵⁷⁶ No, poseban status lokalne župe nije zabilježen, a nema podataka ni o djelovanju prošačkih redova u trgovištu, pa tamošnje crkvene ustanove prema Kubinyijevom sustavu ne donose bodove.

Unatoč položaju u udolini između Krndije i Dilja, Levanjska Varoš nije bila prometno izolirana. Još u antičko doba tim se krajem kretala trasa ceste koja je spajala Požešku kotlinu s istočnoslavonskom ravnicom.⁵⁷⁷ Ta je magistralna cesta u srednjem vijeku na istok vodila preko Kondrića i Selaca prema Đakovu, na zapad preko Slobodne Vlasti i Ruševa, jednim odvojkom preko Pleternice do Požege, a drugim uz potok Londžu do trgovišta Čaglin, te na sjever (zapravo sjeverozapad) uz potok Breznicu do istoimenog mjesta, a dalje sasvim izvjesno do Paučja i Povučjem do Podgorača. Jugoistočni pravac povezivao je Levanjsku Varoš s Dragotinom, a sjeverni preko Nabrđa do Pridvorja.⁵⁷⁸ Dakle, ukupno se radi o pet cestovnih veza, što nosi tri boda. Primjenom modificiranih kriterija, mjesto također dobiva tri boda za položaj na magistralnoj cesti.

Kao *oppidum* Levanjska se Varoš u izvorima navodi ukupno 11 puta (1422., 1428., 1448., dvaput 1454., 1455., 1461., 1471., 1474., 1484. i 1494.).⁵⁷⁹ Prema desetom kriteriju Kubinyijevog sustava mjesto dobiva tri boda. Također, imamo i nešto podataka o tamošnjoj općini. Godine 1462. spominje se stanoviti Alko, tamošnji sudac (*iudex*), a u ranijoj izjavi o davanju posjeda u zalog izdanj 1432. spominje se Pavao zvan Thapse, nekadašnji sudac u Gorjanima, a sada građanin Levanjske Varoši (*civi seu hospiti de Newna*).⁵⁸⁰ Prema modificiranim kriterijima, ti podaci donose tri boda.

⁵⁷⁶ MNLOL, DF, 261696.

⁵⁷⁷ Hrvoje Gračanin, „Rimske prometnice i komunikacije u kasnoantičkoj južnoj Panoniji,“ *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 35-36.

⁵⁷⁸ Vidi i: *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Veröcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 42.

⁵⁷⁹ MNLOL, DL, 11187, 32878, 33388, 33475, 33477, 33478, 33486, 33806, 74518, 88009; HR-DAOS-2100.1.1.1.346.

⁵⁸⁰ MNLOL, DL, 13664, 15725.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum</i> , sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	-	-
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>iudex, civis seu hospes</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		8 [8]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Leve

Naselje Leve nestalo je nakon što su Osmanlije zauzele ove krajeve u prvoj polovici 16. stoljeća. Danas se ono uglavnom povezuje s lokalitetom Turski grad ili Gradina, koji leži na lijevoj obali Vuke oko 3 km nizvodno od Tordinaca. Ondje su i danas vidljivi ostaci srednjovjekovne utvrde.⁵⁸¹ To se mišljenje temelji i na ispravi kralja Karla I. iz 1321., gdje se spominje zemlja sinova stanovitog Zajhana nedaleko od Tordinaca.⁵⁸² Zajhanovi nasljednici su kasnije postali vlasnici mjesta Leve, a nosili su pridjevak Levajski (*de Leve*).⁵⁸³ Leve je najvjerojatnije ostalo u cijelosti vlasništvo ove obitelji do sredine 15. stoljeća, kada je udio u vlastelinstvu uz Tomu Levajskog imao i Joža Ivan Aranyani, familijar Gorjanskih.⁵⁸⁴ Najkasnije 1484. godine Leve je

⁵⁸¹ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Leve; Pavičić, *Vukovska župa*, 156; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 181. Csánki je, doduše, držao da je trgovište Leva stajalo na mjestu pustoseline Lipa, smještene između današnjih sela Trpinja i Borovo, a to je mišljenje preuzeo i Bosendorfer. Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye“, s. v. Leve; Bosendorfer, *Crtice*, 175.

⁵⁸² MNLOL, DF, 283670.

⁵⁸³ Pavičić iznosi tvrdnju da se oko 1400. godine među posjednicima Leve spominje obitelj Čeh. Usp. Pavičić, *Vukovska župa*, 156. Ta je obitelj doista imala posjede u Vukovskoj županiji, a najpoznatiji je svakako bila Nevna (Levanjska Varoš). No, oni su pridjevak Levanjski stekli kao posjednici mjesta Leva (Levica) u županiji Bars na sjeveru Ugarske, a s Levom u Vukovskoj županiji nisu imali veze. Stanko Andrić, „Ladislav Levanjski“, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, ur. Trpimir Macan (Zagreb, 2013), 519; vidi i: MNLOL, DL, 88009.

⁵⁸⁴ MNLOL, DF, 274154; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Leve.

bilo posjed Petra Isthya Dabasija, kada se on kao vlasnik spominje u ispravi dvorskog suca Stjepana Báthoryja.⁵⁸⁵ Nakon Petrove smrti, slavonski ban Matija Geréb dopušta 1488. godine Petrovoj udovici Juditi korištenje kaštela Leve još naredne tri godine.⁵⁸⁶

Iz navedenog je očigledno da Leve nije bilo rezidencijalno središte neke od velikaških obitelji, već centar nižeg ranga s kaštelom. Stoga mu pripada jedan bod. Što se druge kategorije tiče, imamo podatak da su se ondje održavale skupštine Vukovske županije tijekom 1525. i 1526. godine.⁵⁸⁷ Prema Kubinyijevom sustavu Leve dobiva jedan bod pri vrednovanju sudbenih funkcija.

U pogledu crkvenih institucija, imamo jedino spomen župe u popisima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁵⁸⁸ Drugi podaci o župi nisu poznati, pa u ovom slučaju nije moguće bodovanje.

Kao naselje na Vuki, Leve je bilo prometno povezano sa susjednim mjestima. Cestom se posve sigurno moglo stići uzvodno do susjednih Tordinaca, i dalje prema Sőcsu. Nizvodno, cesta je vodila do mjesta Várasi, a križala se i s cestom koja je spajala Nuštar i Pačetin.⁵⁸⁹ To su ukupno četiri cestovne veze, što donosi dva boda prema izvornom sustavu, a prema modificiranom kriteriju jedan bod.

Sačuvani izvori ne upućuju ni na kakav povlašteni status mjesta. Glavni je razlog uključivanja mjesta Leve u ovu analizu spomenuta isprava bosanskog kaptola iz 1488. godine, gdje je mjesto označeno kao *oppidum*.⁵⁹⁰ Taj navod vrijedi jedan bod. Jedak broj bodova mjesto dobiva i primjenom modificiranih kriterija.

⁵⁸⁵ MNLOL, DL, 45986.

⁵⁸⁶ MNLOL, DF, 285284.

⁵⁸⁷ Najranija poznata isprava Vukovske županije iz mjesta Leve izdana je 6. 4. 1525., a posljednja 11. 1. 1526. godine. MNLOL, DF, 285360, 285364.

⁵⁸⁸ Godine 1333.-1335. RC, 279, 289, 301, 308.

⁵⁸⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 45.

⁵⁹⁰ MNLOL, DF, 285284.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i>	1
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veza	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490 [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		5 [4]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Mikola

Naselje Mikola nalazilo se na Vuki na području između Marinaca i Bodganovaca. U vrijeme osmanske vlasti spominje se kao pustoselina, a nakon protjerivanja Turaka iz ovih krajeva mjestu se gubi svaki trag. Da se radi o jednom od starijih naselja Vukovske županije govori i činjenica da prvi spomen Mikole datira iz 1242. godine, u ispravi kojom je kralj Bela IV. darovao ovaj posjed zagrebačkom prepoštu i Kolomanovom kancelaru Fili te njegovoj braći, županu Tomi i Petru, nakon što je raniji vlasnik posjeda, stanoviti Ivanac, ostao bez nasljednika.⁵⁹¹ Nakon Filine smrti, Bela je 1249. godine posjed potvrdio Tomi i Petru.⁵⁹² Njihovi su nasljednici već u drugoj polovici 13. stoljeća počeli nositi pridjevnik Mikolski. Mikolski su bili vlasnici mjesta sve do 1427. godine. Tada je, nakon što je Mihovil Mikolski umro bez muškog nasljednika, kralj Žigmund posjed darovao Ivanu Gorjanskom i njegovoj ženi.⁵⁹³ Na temelju založnog prava, nakratko je polovica vlastelinstva bila u posjedu Franje Talovca, no ovaj se 1446. godine nagodio s Ladislavom Gorjanskim, čime je Mikola ponovo u cijelosti bila vlasništvo palatinske loze ove velikaške obitelji sve do njezinog izumiranja 1481. godine.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ MNLOL, DL, 251; CD, IV, 160-161; Pavičić, *Vukovaska župa*, 70.

⁵⁹² MNLOL, DL, 33566; CD, IV, 382.

⁵⁹³ CDHEC, X, 6, 864.

⁵⁹⁴ MNLOL, DL, 13952.

Tada je kralj Matija posjed darovao Nikoli Bánffyju i njegovom bratu Jakovu.⁵⁹⁵

Tijekom razdoblja Mikolskih tamošnji je kaštel zacijelo bio i njihova rezidencija, jer se spominje još u navedenoj Žigmundovoj darovnici.⁵⁹⁶ No, nakon 1427. godine nema podataka koji bi upućivali na to da su ondje boravili pripadnici tamošnjih vlastelina. Budući da tijekom druge polovice 15. stoljeća na vlastelinstvu primat preuzima Borovo, prema Kubinyijevom sustavu mjestu možemo dodijeliti jedan bod. Od crkvenih ustanova spominje se jedino župa u sklopu Vukovarskog arhiđakonata u popisima izvanredne papinske desetine u prvoj polovici 14. stoljeća.⁵⁹⁷ Iz kasnijih izvora doznajemo da je župna crkva bila posvećena sv. Andriji.⁵⁹⁸ Podataka o statusu župe nemamo. U maticama bečkog sveučilišta evidentiran je u 14. stoljeću jedan student porijeklom iz ovoga mjesta, ali taj podatak nije relevantan prema šestom kriteriju. Prometni položaj Mikole i poveznice nije moguće precizno utvrditi na temelju novovjekovne kartografije jer u vrijeme nastanka karata mjesto više nije postojalo. No, sasvim je izvjesno da su naselje i kaštel ležali na cesti koja je Povučjem vodila od Vukovara, preko Heriha, do Nuštra. Također, može se rekonstruirati i postojanje ceste na jugoistok do susjednog sajamskog mjesta Ibrány.⁵⁹⁹ Te tri poveznice možemo uzeti u obzir, što mjestu donosi dva boda prema Kubinyijevom sustavu, a prema modificiranim kriterijima jedan. U Mikoli se tijekom srednjega vijeka održavao i tjedni sajam. Vijest o sajmu srijedom imamo u ispravi palatina Nikole iz 1352. godine,⁶⁰⁰ što naselju u analizi donosi jedan bod. Kao trgovište Mikola se spominje u dva navrata 1435. godine.⁶⁰¹ Prema Kubinyijevom sustavu to vrijedi jedan bod. Primjenom modificiranih kriterija, Mikolu možemo bodovati s dva boda.

⁵⁹⁵ MNLOL, DL, 24850.

⁵⁹⁶ CDHEC, X, 6, 863.

⁵⁹⁷ Godina 1332.-1337. RC, 267, 279, 290, 302, 303, 308.

⁵⁹⁸ CDHEC, X, 6, 864.

⁵⁹⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49.

⁶⁰⁰ MNLOL, DL, 5197.

⁶⁰¹ MNLOL, DL, 12743, 33941.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i>	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2 [1]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>oppidum</i> prije 1490 [<i>oppidum</i> više puta]	1 [2]
Ukupno bodova		5 [5]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Morović

Srednjovjekovna jezgra Morovića nalazila se na lijevoj obali Bosuta, na lokalitetu danas dobro očuvane crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, oko kilometar uzvodno od utoka Studve u Bosut. Svoj je uspon tijekom 13. i 14. stoljeća naselje doživjelo zahvaljujući tomu što je bilo matični posjed jednog od istaknutijih ogranaka plemićkog roda Gutkéled, čiji su članovi nosili i pridjevak Morovički. Mjesto se spominje još 1263. godine pod imenom Borotk, kada ga je kralj Stjepan darovao Mihovilu Gutkéledu.⁶⁰² Iz isprave se može zaključiti da je ranije pripadao njegovom ocu, također Mihovilu, ali je pod nejasnim okolnostima došao u posjed vukovarske utvrde.⁶⁰³ Da je ovdje doista riječ o Moroviću, ukazuje kasnija potvrda ove darovnice koju je izdao kralj Karlo I. 1324. godine Mihovilovom unuku, također Mihovilu Morovičkom.⁶⁰⁴ Ondje su Morovički, moguće još u drugoj polovici 14. stoljeća, podigli i važnu utvrdu na samom ušću Studve, koja je služila i kao njihov vlastelinski dvor.⁶⁰⁵

⁶⁰² MNLOL, DL, 33717; CD, V, 279.

⁶⁰³ Karbić, „Morovički“, 15.

⁶⁰⁴ MNLOL, DL, 41310; CD, XII, 273; Karbić, „Morovički“, 16.

⁶⁰⁵ Gašić drži da su Morovički morali ondje imati utvrdu te da se ona nalazila na lokalitetu Vranjak. Taj zaključak Gašić izvodi iz imena mjesta Stari Morović (Omaroth), koje se u 15. stoljeću spominje među naseljima na morovičkom vlastelinstvu. Emerik Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović* (Drenovci, 1996), 109.

Nakon što je mačvanski ban Matija Morovički umro 1476. godine bez nasljednika, njihovi su posjedi neko vrijeme bili u rukama kralja Matije. Kralj je utvrdu, skupa s Velikim i Malim Kalnikom u Križevačkoj županiji, 1481. godine darovao Vladislavu Kosači, hercegu od Sv. Sabe, zadržavši pravo na povrat.⁶⁰⁶ Već je 1484. godine Matija utvrdu i trgovište Morović prepustio Ivanišu Korvinu.⁶⁰⁷ Utvrdu je Ivaniš 1503. godine dao u zalog Jurju Moreu od Csule, a otkupio ga je nazad iduće godine, založivši ga ponovo pritom kod Stjepana Keserúja.⁶⁰⁸ Stjepan se 1508. godine obvezao vratiti Morović Beatrici, udovici Ivaniša Korvina, ako ga ona obešteti.⁶⁰⁹ Po svemu sudeći to se i dogodilo, jer se kao vlasnik Morovića 1513. godine javlja njezin drugi muž, markgrof Juraj Brandenburški.⁶¹⁰

Ivan Morovički je 1397. godine od kralja Žigmunda dobio Valpovo, gdje je potom izgradio utvrdu i dvor. Taj dvor ubrzo dobiva na značenju kao obiteljska rezidencija, dok u Moroviću istaknutu ulogu tijekom 15. stoljeća imaju vlastelinski službenici, kaštelani tamošnjeg *castruma* i upravitelji kurije.⁶¹¹ Razloge ovom potezu nije moguće pouzdano utvrditi, no vjerojatno ne bismo mnogo pogriješili kada bismo ga povezali s većom izloženošću stare rezidencije sve učestalijim upadima Osmanlija u međurječje, kao i s nešto boljom povezanošću Valpova s dvorom u Budimu. Podataka koji bi ukazivali na to da su Morović koristili barem kao sekundarnu rezidenciju nema. Stoga prema Kubinyijevom sustavu naselju možemo dodijeliti tek dva boda.

Gubitak statusa vlastelinske rezidencije, kao i moguće sigurnosne okolnosti koje su tome presudile, vjerojatno leže u pozadini činjenice da Ivan Morović, do tada najmoćniji pripadnik ove velikaške obitelji, nije ondje podigao samostan nekog od prosjačkih redova. Doduše, nije to učinio ni u Valpovu i Željanovcima, još razmjerno nerazvijenim trgovištima u podgrađu Valpovačke utvrde, već u novostečenom trgovištu Šarengard.

⁶⁰⁶ MNLOL, DL, 38103.

⁶⁰⁷ MNLOL, DL, 38103; DF, 219012.

⁶⁰⁸ MNLOL, DL, 37767, 88902; DF, 285301.

⁶⁰⁹ MNLOL, DL, 37883.

⁶¹⁰ MNLOL, DF, 233512.

⁶¹¹ Vidi: Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Marót.

Za crkvenu povijest ovih krajeva Morović je značajan kao središte Markijskog arhidakonata, kojem su pripadale župe važnijih mjesta u široj okolici, uključujući i župe Enga i Iloka. Najstariji poznati podatak o Markijskom arhidakonatu potječe iz isprave pečuškog biskupa Bartola iz 1239. godine.⁶¹² U to je vrijeme sasvim izvjesno postojala i mjesna župa Blažene Djevice Marije. Njezin najraniji spomen imamo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁶¹³ U 15. je stoljeću ta župa dobila privilegirani status, a njezin rektor je uzdignut u rang prepošta. Naime, prema Józsefu Kolleru, papa Ivan XXII. je, na traženje Ivana Morovićkog, 1414. godine uzdigao morovićku župu u rang prepoštije izuzete iz vlasti ostrogonskog nadbiskupa i pečuškog biskupa da bi se lokalna crkva lakše borila s hereticima koji su se ondje pojavili.⁶¹⁴ Time je morovička župa stekla privilegirani status, postavši *parochia exempta* s ovlastima arhidakonata. Taj je status zadržala sve do 1496. godine, kada ga je papa Aleksandar VI. dokinuo, primarno zbog tada već izražene turske opasnosti.⁶¹⁵ Moroviću na temelju toga možemo dodijeliti tri boda.

U matičnim knjigama europskih sveučilišta nalazimo ukupno četiri studenta iz ovoga mjesta. No, samo je jedan studirao u Beču u razdoblju koje je Kubinyi uzimao u obzir. Stoga ovaj podatak ne donosi bodove prema šestom kriteriju.⁶¹⁶

Budući da su se oko naselja, osobito prema jugu, nalazile guste šume, Morović je bio razmjerno izolirano mjesto, udaljeno od većih centara. Ipak, prema srednjovjekovnoj topografiji i novovjekovnoj kartografiji moguće je rekonstruirati prema Kubinyijevom sustavu čvorište od čak osam prometnih poveznica s drugim centralnim mjestima. Jedna je vodila na sjever preko Berkasova i Bapske prema Šarengradu, druga na sjeveroistok do Bačinaca, treća na jug prema Rači, četvrta na sjeverozapad prema Szentlőrinczu. Nizvodno Bosutom se kretalo spoj s

⁶¹² Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 109.

⁶¹³ Godine 1332.-1335. RC, 243, 269, 282, 287, 300, 304, 307; Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 109.

⁶¹⁴ József Koller, *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*, tom. III (Posonii, 1796), 312, 319-322; Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 121-125.

⁶¹⁵ Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 131.

⁶¹⁶ Andrić, „Studenti“, 130, 137.

magistralnom cestom kod Grka odakle se dalje moglo putovati prema Mitrovici. Kako se cesta do Šarengrada kod Gibarca križala s magistralnom cestom prema gornjem Pobosuću i Podunavlju, bilježimo još poveznice s Diósem, Szemesem, Sotinom. Na sjeverozapad vodila je cesta prema Ilincima.⁶¹⁷ Za prometnu povezanost, mjestu možemo tako dodijeliti četiri boda. Izravnih podataka o skeli na Bosutu u srednjovjekovnim zapisima nema. U ispravi palatina Petra Geréba iz 1503. godine spominje se nekakva pristojba (*thelonium*), ali nije jasno odnosi li se na skelarinu ili neko drugo davanje.⁶¹⁸ No, izvjesno je da je na tom potezu postojao nekakav riječni prijelaz jer je utvrda stajala na suprotnoj obali.⁶¹⁹ Potvrdu za to imamo u defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine, gdje su za Morović evidentirani prihodi od skelarine.⁶²⁰ Primjenom modificiranih kriterija, mjesto bodujemo s tri boda za riječni prijelaz.

O lokalnom gospodarstvu znamo iznimno malo, međutim imamo podatak o tjednom sajmu iz 1380. godine, koji se pouzdano održavao i tijekom 15. stoljeća.⁶²¹ Postoji, također, i zapis o tjednom i godišnjem državnom sajmu, u defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine.⁶²² Tako prema Kubinyijevom sustavu naselju možemo dodijeliti tri boda. Izuzmemo li osmanske izvore prema modificiranim kriterijima, Moroviću kao sajamskom mjestu pripada jedan bod.

Mjesto se u izvorima spominje kao *oppidum* u ukupno četiri navrata, 1470., 1484., 1503. i 1508. godine.⁶²³ Prema tome, pripadaju mu u desetoj kategoriji tri boda. Prema modificiranim kriterijima, ovi navodi vrijede dva boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	<i>parochia exempta</i> s ovlastima arhiđakonata	3

⁶¹⁷ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 26.

⁶¹⁸ MNLOL, DF, 285301.

⁶¹⁹ Ako skela, iz nekog razloga, nije postojala u samom Moroviću, onda se Bosut prelazio kod susjednog mjesta znakovita imena Brod. Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Bród 2.

⁶²⁰ McGowan, *Sirem*, 75.

⁶²¹ Podatak za 1380. godinu sačuvan je u ispravi izdanoj 1489. godine. MNLOL, DF, 265580.

⁶²² McGowan, *Sirem*, 75.

⁶²³ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Marót.

V.	-	0
VI.	1 student	0
VII.	-	0
VIII.	8 veza [prijelaz / pristanište na manjoj rijeci]	4 [3]
IX.	1 tjedni sajam, 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta	3 [2]
Ukupno bodova		15 [11]
Kategorija: 5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Nagyfalu

Mjesto Nagyfalu nalazilo se negdje u blizini današnjih sela Semeljci i Kešinci, na širem đakovačkom području. Engel smatra da bi se lokacija srednjovjekovnog naselja mogla poistovjetiti s rudinom Klise, sjeverno od Semeljaca.⁶²⁴ Taj je toponim evidentno turskog porijekla i označava lokalitet crkve. Engelova ubikacija se, na prvi pogled, ne čini toliko neizglednom, uzmemo li u obzir to da je mjesto doista bilo župno središte, a ondje je vjerojatno stajala crkva i u osmanskome razdoblju, jer se iz deftera Požeškog sandžaka iz 1579. godine jasno vidi da su ondje živjeli kršćani.⁶²⁵ Tada je selo imalo samo 9 kuća, a do kraja osmanske vlasti, čini se, posve je opustjelo, pa je među stanovništvom ostalo jedino poznato kao lokalitet nekakve crkve. No, zanimljivo je da početkom 19. stoljeća čitav predio sjeverno od Semeljaca nosi ime Ručevo, dok se iz kasnijih katastarskih planova franciskanske izmjere vidi da se rudina Ručevo nalazila neposredno uz rudinu Klise.⁶²⁶ Ta je rudina izvjesna lokacija sela Rüks, također župnog središta, čija je slavenska inačica imena (Ručeva/Ručevo) zabilježena u osmanskim izvorima.⁶²⁷ Navedeni defter iz 1579. godine, kao i onaj raniji iz 1565., donose, međutim, podatak koji otvara mogućnost i drugačije ubikacije. Naime, u obama stoji da su stanovnici sela Velika Vas posjedovali čestice na mezri Komnice.⁶²⁸ Tu pustoselinu možemo jedino poistovjetiti sa

⁶²⁴ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Nagyfalu; Engel, *Magyarország*, s. v. Nagyfalu.

⁶²⁵ Imena žitelja sela Velika Vas upućuju na to da je stanovništvo bilo pravoslavno. *Popis Sandžaka Požega*, 162-163.

⁶²⁶ MNLOL, DL, 8028; DF, 265781; url: <http://mapire.eu/en/map/cadastral> (28. 8. 2018.).

⁶²⁷ *Popis Sandžaka Požega*, 162; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Rüks. Prema Engelu, mjesto naselja treba vezati uz toponim Ričavina kod Forkuševaca.

⁶²⁸ *Popis Sandžaka Požega*, 163; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Kominci (Korninci).

srednjovjekovnim selom Kominci, za koje nam je poznato da se nalazilo negdje kod današnjeg sela Vrbica, južno od Kešinaca.⁶²⁹ Uzmemo li da je Engelovo rješenje manje izgledno, možda bi lokaciju mjesta Nagyfalu trebalo ipak tražiti nešto južnije.

Svoj povijesni put Nagyfalu dijeli s obližnjim naseljem Horváti. Godine 1238. zajedno ih je Bela IV. darovao ivanovcima.⁶³⁰ U njihovim je rukama još sigurno 1263. godine.⁶³¹ Kasnije, je prešao u ruke Horváta od roda Bánca i ostao je njihovo vlasništvo sve do 1387. godine, kada postaje posjed Gorjanskih.⁶³² Vlasnički se odnosi nisu mijenjali do 1491. godine. Tada je uslijed dinastičkih borbi kralj Vladislav II. vlastelinstvo Gorjani predao Gerébima i Pavlu Kinizsiju.⁶³³ Petar Gerébi je zadržao to vlastelinstvo sve do svoje smrti, 1503. godine. Potom se ono iste godine spominje kao posjed braće Eruszt, pečuškog biskupa Žigmunda i kraljevog konjušnika Ivana, koji su ga predali Ivanišu Korvinu, a on ga konačno vraća njegovim zakonitim vlasnicima Ivanu Kishorvátu i Lovri Bánffyju.⁶³⁴ Diobom vlastelinstva Gorjani između Ivana i Lovre, Nagyfalu je dobio Lovro.

Kao dio vlastelinstva sa sjedištem u Gorjanima, Nagyfalu je, prema Engelu, imao ulogu nižeg upravnog središta sa svojim pripadnostima.⁶³⁵ Ondje se 1432. godine spominje i vlastelinska kurija.⁶³⁶ Tako prema prvom kriteriju mjesto možemo bodovati s jednim bodom.

Kako je ranije rečeno, ondje je bilo i središte župe. Ona se najprije spominje u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁶³⁷ No, drugih podataka o lokalnoj crkvi, osim da je i ona 1478. bila napuštena, nema.

⁶²⁹ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Kominci (Korninci); Engel, *Magyarország*, s. v. Kominci.

⁶³⁰ CDAC, IV/1, 108.

⁶³¹ MNLOL, DL, 33715 = CD, V, 264.

⁶³² MNLOL, DL, 7309 = CD, XVII, 89.

⁶³³ MNLOL, DF, 233472.

⁶³⁴ Andrić, *Vinkovci*, 90.

⁶³⁵ MNLOL, DL, 18145, str. 20; Engel, *Magyarország*, s. v. Nagyfalu.

⁶³⁶ CDP, VII, 453.

⁶³⁷ Godine 1332.-1335. RC, 245, 270, 280, 288, 299, 314. Vidi Engel, *Magyarország*, s. v. Nagyfalu.

Budući da ne znamo točan položaj mjesta, vrlo je teško posve precizno odrediti o kakvom je prometnom čvorištu bilo riječ. Ipak, znamo da je ležalo na magistralnoj cesti koja ga je povezivala s Čepinom na sjeveru i s Horvátima na jugu.⁶³⁸ Na zapad je vodila cesta prema Gorjanima koja se križala s paralelnom magistralom između Đakova i Čepina, a na jugozapad cesta do Viškovaca. Prema Kubinyijevom sustavu, pet poveznica donose tri boda, a primjenom modificiranih kriterija također tri za položaj na magistralnoj cesti.

Bodovati možemo i tjedni sajam nedjeljom. O tome podatak imamo iz 1377. i 1413. godine.⁶³⁹ Na temelju toga mjestu pripada jedan bod. Drugi izraziti urbani atribut je pravni status naselja. Doduše, podatak o tome datira sa samog kraja srednjovjekovnog razdoblja. Izvor koji izrijekom označava Nagyfalú kao trgovište očito nije sačuvan, pa ga prema Kubinyijevom sustavu nije moguće bodovati, želimo li dosljedno slijediti njegove kriterije. No, postoji sačuvana isprava Vukovske županije iz 1525. godine, u vrijeme kada je mjesto bilo posjed Lovre Bánffyja. Ondje se spominje tamošnja općina, odnosno sudac i prisežnici (*iudex et iurati cives*). Nemamo nikakvog razloga na temelju tog dokumenta posumnjati da takvo uređenje tamošnje lokalne samouprave nije bilo prisutno neko vrijeme. Prema modificiranim kriterijima pravni status mjesta vrednujemo s tri boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti, kurija	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i> [<i>iudex, iurati cives</i>]	0 [3]
Ukupno bodova		5 [8]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
[6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4)		

⁶³⁸ Pavičić, *Vukovska župa*, 226.

⁶³⁹ MNLOL, DL, 87956, 91841.

Nemetin

Nemetin je u srednjem je vijeku, kao i danas, bilo prvo važnije naselje na putu cestom koja je vodila uz Dravu od Osijeka prema Podunavlju. Tijekom druge polovice 13. stoljeća područje od Drave do Klise bilo je posjed Uza Nemetinskog, a samo naselje se spominje prvi put 1299. godine, kada su Šimun i Uz, sinovi bana Uza Nemetinskog, te mještani i vasnik (*villicus*) Nemetina pozvani pred pečuški kaptol kao svjedoci u postupku protiv sinova Ladislava Korodškog.⁶⁴⁰ Mjesto je bilo vlasništvo ove obitelji sve do 1370. godine, kada ga je kralj Ludovik I. darovao sinovima Lacković Szántói, budući da je Ladislav Nemetinski umro bez muškog nasljednika.⁶⁴¹ Nakon što su Lackovići pristali uz braću Horvát u vrijeme njihove bune protiv Žigmunda, kralj je polovicu njihovih posjeda dao Stjepanu Korodškom, no kasnije ih je pomilovao.⁶⁴² Ipak, čini se da su ova podjela i kratkotrajno gospodstvo Korodških ostavili traga na daljnji razvoj zbivanja, jer se od sredine 15. stoljeća najčešće spominju suvlasnici polovice posjeda. Iduća promjena u vlasništvu dogodila se 1454., kada Nemetin opet pripada Korodškima.⁶⁴³ Međutim, moguće da se radilo tek o založnom pravu, jer se 1459. godine kao suvlasnici imanja i dijela plemićkog dvora javljaju Mihovil Szilágyi i Pavao Herceg Sečujski.⁶⁴⁴ Mihovil je svoj udio u Nemetinu, koji je ranije pripadao Lackovićima, i druge posjede u Vukovskoj županiji mijenjao s Gašparom Korodškim za mjesta u Bačkoj županiji, dok je drugu polovicu iduće godine Pavao Herceg Sečujski dao Gašparu u zalog.⁶⁴⁵ Nemetin se, zanimljivo, ne spominje u poreznom popisu Gašparovih posjeda iz 1469. godine.⁶⁴⁶ Poslije Gašpareve smrti na dio posjeda su se registrirali Berislavići Grabarski i Nikola Dezső, a dio je pripao Nikoli Csuporu Moslavačkom.⁶⁴⁷ Nakon što je Nikola Csupor također umro bez muškog nasljednika, kralj Matija je 1474. godine njegov dio prepustio kaločkom nadbiskupu Gaboru Motičinskom i

⁶⁴⁰ MNLOL, DL, 1533; CDAC, XII, 643.

⁶⁴¹ MNLOL, DL, 87956.

⁶⁴² MNLOL, DL, 7530.

⁶⁴³ MNLOL, DL, 24541.

⁶⁴⁴ MNLOL, DL, 81375.

⁶⁴⁵ MNLOL, DL, 15 465.

⁶⁴⁶ MNLOL, DL, 32365.

⁶⁴⁷ MNLOL, DL, 17200, 34307.

njegovom bratu Žigmundu.⁶⁴⁸ Od 1482. godine Nemetin je vlasništvo Berislavića Grabarskih, u sklopu laslovačkog vlastelinstva, ali se 1497. dio ponovo spominje kao vlasništvo Hercega Sečujskih.⁶⁴⁹

Iz ovog kompleksnog slijeda vlasništva jasno je da mjesto u 15. i prvoj polovici 16. stoljeća nije bilo sjedište vlastelinstva. Premda se ondje nije nalazio kaštel i nemamo sačuvan podatak o vlastelinskim službenicima, nekoliko se susjednih naselja (poput Tizine, Močara i Sarvaša) u srednjovjekovnim izvorima navode u istom vlasničkom kontekstu kao i Nemetin, a vlastelinska kurija je vjerojatno bila i sjedište uprave posjeda. Nemetinu stoga prema Kubinyijevom sustavu pripada jedan bod.

Osim oskudnih podataka o vlastelinskoj upravi te župnoj crkvi sv. Dominika, koja je prema popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća, a pripadala Osuvačkom arhiđakonatu, drugih podataka o crkvenim ustanovama nemamo.⁶⁵⁰

Prometni položaj Nemetina nije osobito teško rekonstruirati. Cestom se, tako, iz Nemetina moglo putovati na zapad do Osijeka i na istok preko Sarvaša do Aljmaša.⁶⁵¹ Isprava bačkog kaptola sadrži i podatak o nemetinskoj skeli, tako da je postojao pravac koji je vodio u unutrašnjost Baranje do Kopačeva, odakle se na sjever moglo stići do Luga, a na istok do Bilja i dalje na sjever do Karanca. Na jug se, vjerojatno preko Tenje, spojem na magistralnu cestu moglo putovati na jug do Pačetina.⁶⁵² Pet poveznica Nemetinu donose tri boda, a dravska skela prema modificiranim kriterijima četiri boda.

O pravnom statusu mjesta gotovo da i nemamo izvora. Tek se u ispravi dvorskog suca Ladislava Pálócija iz 1454. godine mjesto navodi među trgovištima u posjedu Korodških.⁶⁵³ To je

⁶⁴⁸ MNLOL, DL, 74518.

⁶⁴⁹ MNLOL, DL, 18650, 46427.

⁶⁵⁰ Godine 1332.-1335. RC, 244, 270, 280, 288, 299, 314.

⁶⁵¹ Vidi: *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Veröcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 39.

⁶⁵² MNLOL, DL, 15465.

⁶⁵³ MNLOL, DL, 24541.

dovoljno za jedan bod prema Kubiynijevom sustavu i jednako toliko prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti, kurija	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [skela / pristanište na velikoj rijeci]	3 [4]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		4 [6]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Nijemci

Jedno od najvažnijih srednjovjekovnih trgovišta na Bosutu bili su Nijemci. Najstariji spomen naselja, kao župnog središta u sklopu Vukovarskog arhiđakonata, nalazimo doduše tek u popisu izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁶⁵⁴ Šira okolica Nijemaca još je u drugoj polovici 13. stoljeća bila u vlasništvu grane plemića Gútkeleda, koji će u 14. stoljeću nositi pridjevak *de Németi*.⁶⁵⁵ Iz toga, dakako, proizlazi da su upravo Nijemci bili njihov matični posjed. Podataka o naselju u 14. stoljeću ima vrlo malo. Osim spomena župe, poznato je tek da su nakon smrti Mihovila Németija 1353. godine, bez nasljednika, njegovi posjedi u Vukovskoj županiji pripali kralju Ludoviku.⁶⁵⁶ Je li kralj nekome Nijemce potom darovao teško je i pretpostaviti, jer sačuvanih izvora nema. Tek od 1402. godine ponovo možemo pratiti slijed vlasnika mjesta. Tada se Nijemci spominju kao posjed Loranda Kazaija od Serkea, koji će također kasnije nositi pridjevak *de Németi*, i Ivana Tamasija.⁶⁵⁷ Izumiranjem Tamasija, njihov

⁶⁵⁴ Godine 1333.-1335. RC, 267, 280, 290, 302, 304, 308.

⁶⁵⁵ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Németi.

⁶⁵⁶ MNLOL, DL, 41310; CD, XII, 273.

⁶⁵⁷ MNLOL, DL, 8699.

je udio u posjedu pripao palatinu Lovri Hedervariju.⁶⁵⁸ Nasljednici Loranda su, po svemu sudeći, svoj dio čvrsto držali sve do oko 1471. godine, kada se kao posjednik u Nijemcima prvi put javlja Emerik Zapoljski.⁶⁵⁹ On je do 1485. godine zagospodario čitavim vlastelinstvom, a otkupio ga je od Mihovila i Tobije Loranda.⁶⁶⁰ U vlasništvu Emerikovih nasljednika mjesto i utvrda su vjerojatno ostali do kraja srednjovjekovnog razdoblja.

Na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće Nijemci su bili središte znatnijeg posjeda. Sama je fortifikacija u izvorima označavana i kao *castrum* (1459., 1503.), ali češće kao *castellum*.⁶⁶¹ Dokument iz toga vremena koji bi pobrojao sve pripadnosti vlastelinstva Nijemci nije sačuvan, već ga možemo rekonstruirati na temelju pojedinačnih podataka o vlasništvu za svako naselje pojedinačno.⁶⁶² No, i sam podatak da je kaštelan utvrde Nijemci upravljao i utvrdom *Ilch*, mjestom na Bosutu 15-ak km nizvodno od Nijemaca, dovoljan je da zaključimo kako je uprava posjeda nadilazila sasvim lokalne okvire.⁶⁶³ Na temelju toga Nijemcima možemo dodijeliti dva boda.

Osim za župu sv. Martina,⁶⁶⁴ drugih podataka o tamošnjim institucijama nema, pa bodove Nijemci dobivaju tek u posljednjim trima kategorijama. Položaj naselja prema Kubinyijevom sustavu donosi ukupno pet bodova, za čak devet veza koje je moguće rekonstruirati. Tako je cesta uz Bosut nizvodno vodila do Szentlőrincza. Jugoistočni je pravac preko Ilinaca išao prema Moroviću, sjeverni preko Čakovaca prema Sotinu, sjeveroistočni preko Ilače do Opatovca, a tu se sjekao s magistralom prema Bačincima i spojem prema Berkasovu. Zapadni pravac povezivao je Nijemce preko Četvrtišta s Otokom. Na sjeverozapad se putovalo do Szemesa i Diósa.⁶⁶⁵ Izravni navod o tamošnjoj skeli nije zabilježen u srednjovjekovnim izvorima. Postoji

⁶⁵⁸ MNLOL, DL, 90975.

⁶⁵⁹ MNLOL, DL, 17184.

⁶⁶⁰ MNLOL, DL, 19087.

⁶⁶¹ MNLOL, DL, 44927; DF, 276738; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Németi.

⁶⁶² Vidi: Engel, *Magyarország*, s. v. Németi (trgovište i vlastelinstvo).

⁶⁶³ Engel je utvrdu *Ilch* ispravno povezo s lokalitetom Ilača, južno od Ilinaca, koji ne treba miješati s istoimenim selom zapadno od Tovarnika. Vidi Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Ilcs

⁶⁶⁴ XVPSO, I/1368, 252.

⁶⁶⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 24.

tek podatak iz 1443. godine o pristojbi koja se ondje ubirala, ali se ne navodi je li riječ o skelarini ili možda cestovnoj carini.⁶⁶⁶ Ipak, teško je zamisliti da bi prijelaz bio negdje drugdje, budući da je uz Nijemce stajala važna utvrda te da ni uzvodno ni nizvodno u blizini nema važnije prometnog čvorišta niti lokacije pogodnije za prijelaz. Također, u defteru Srijemskog sandžaka iz 1570. godine ondje se spominje mostarina.⁶⁶⁷ Stoga ipak možemo reći da je postojanje prijelaza u srednjem vijeku izgledno, ako ne i izvjesno. Prema modificiranim kriterijima tako mjestu možemo dodijeliti tri boda.

Kako su prometna čvorišta u podgrađima važnijih utvrda u pravilu bila i mjesta održavanja sajmova, tako je najvjerojatnije bilo i s trgovištem Nijemci, ali potvrdu u srednjovjekovnim izvora za to nemamo. Doduše, postoji jedan, moguće, neizravan navod u ispravi kralja Matije iz 1461. godine, prenesenoj u ispravi bosanskog kaptola iste godine.⁶⁶⁸ Iz ovog dokumenta, naime, doznajemo da su kaštelani Nijemaca i podložnici Lorandovog sina Jurja u Nijemcima na Duhove orobili Ljuboju, kmeta Gorjanskih, koji je ondje stigao s robom. Engel smatra da se upravo iza ovog zapisa o nepodopštinama lokalnih vlastelinskih službenika krije vijest o tamošnjem sajmu.⁶⁶⁹ Dakako, prva pomisao bila bi da je razlog Ljuboja dolaska u Nijemce s nekakvom robom bio tamošnji sajam. No, bez izravne potvrde o tome, ne možemo isključiti mogućnost da je Ljuboja bio tek u prolazu, a da mu je krajnje odredište bilo negdje drugdje. Prihvatimo li pak Engelovo mišljenje da se ovaj incident zbio na sajamski dan, onda se moglo raditi ili o godišnjem sajmu, održavanom na blagdan Duhova, ili o nedjeljnom tjednom sajmu. Kako bilo, ovaj navod nije dovoljan da Nijemcima donese bodove prema Kubinyijevom sustavu, ali jest podatak o dvama godišnjim i tjednom sajmu u popisu Srijemskog sandžaka iz 1570. godine.⁶⁷⁰ Oni vrijede četiri boda. Primjenom modificiranih kriterija, taj se podatak izuzima iz analize.

⁶⁶⁶ MNLOL, DL, 88180.

⁶⁶⁷ McGowan, *Sirem*, 410.

⁶⁶⁸ MNLOL, DL, 15591.

⁶⁶⁹ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Németi.

⁶⁷⁰ McGowan, *Sirem*, 410.

U srednjovjekovnim su izvorima Nijemci označeni kao *oppidum* u više navrata: dvaput 1443., 1445., 1471., 1773. i 1476. godine.⁶⁷¹ Ovdje valja dodati i da je u popisu Srijemskog sandžaka mjesto zabilježeno kao varoš.⁶⁷² U konačnici, ovi navodi prema Kubinyijevom sustavu Nijemcima donose tri boda, a dva prema modificiranim kriterijima za pravni status naselja.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	9 veza [prijelaz / pristanište na maloj rijeci]	5 [3]
IX.	1 tjedni, 2 godišnja sajma [?]	4 [0]
X.	<i>oppidum</i> više puta	3 [2]
Ukupno bodova		14 [7]
Kategorija: 5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom		
[6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-trgovište		

Nuštar

Središnja točka urbanog i općenito povijesnog razvoja Nuštra u srednjem vijeku bio je benediktinski samostan Sv. Duha, nazivan još i „Vukovskim“.⁶⁷³ Najstarija vijest o opatiji potječe iz 1225. godine, kada je spor koji su ovdašnji benediktinci vodili s ivanovcima oko vlasništva nad samostanom i okolnim posjedima završio pred papom Honorijem III.⁶⁷⁴ S obzirom na to da su ivanovci na ovom prostoru doista početkom 13. stoljeća bili vlasnici nekih posjeda, nije isključeno da je samostan s pripadajućim imanjem doista prvotno pripadao njima.⁶⁷⁵ Isključimo li pak ivanovce kao prvotne vlasnike, onda je svakako najizglednija

⁶⁷¹ MNLOL, DL, 11430, 17480, 17814, 88180, 90975.

⁶⁷² McGowan, *Sirem*, 408.

⁶⁷³ Današnje ime mjesta dolazi zapravo od srednjovjekovnog imena Monostor (monostor na mađarskom znači samostan).

⁶⁷⁴ VMH, I, 55.

⁶⁷⁵ Više u Stanko Andrić, „Benediktinski samostan Svetoga Duha u Nuštru,“ *Godišnjak za kulturu, umjetnost i*

Pavičićeva tvrdnja da su prije benediktinaca vlasnici na ovom dijelu Povučja bili vukovarski gradokmetovi.⁶⁷⁶ U svakom slučaju, spomenuti je spor okončan u korist benediktinca, te su oni sve do druge polovice 14. stoljeća bili uživatelji feudalnih prava na ovom području. Najraniji spomen naselja imamo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁶⁷⁷ Zanimljivo je da se u tom popisu spominje župnik Sv. Duha. Ta je tvrdnja navela Pavičića na mišljenje da je u najranije vrijeme naselje moglo nositi dva imena – Monostor, od čega dolazi današnje ime Nuštar, i Sv. Duh.⁶⁷⁸ U kasnijim se izvorima vrlo često naziva i Berzétémonostor, prema njegovim kasnijim vlasnicima, kojima posjed, počevši od Nikole zvanog Berzéte, pripada od 1353. godine, kao i patronatsko pravo nad samostanom Sv. Duha.⁶⁷⁹ Vlasnički se odnosi ponovo mijenjaju 1381. godine, kada je Nikolin sin, također Nikola, prepustio trećinu feudalnih prava (vezanih, između ostalog, za naselje Nuštar, samostan, župnu crkvu, sajam) i tribut palatinu Nikoli Gorjanskom, pošto mu je potonji oprostio dio duga.⁶⁸⁰ Potkraj 14. stoljeća pitanje posjeda nad Nuštrom postaje složenije. Godine 1396. palatin Nikola Gorjanski (mlađi) i Mihovil Mikolski sklopili su sporazum o uređenju međusobnih vlasničkih odnosa na nuštarskom posjedu. Mikolski su, prema ispravi koju je tim povodom izdao kaptol Sv. Ireneja, svoje udjele ranije stekli kupovinom od kraljevskog suca i opata samostana Iván u županiji Tolna.⁶⁸¹ Ta se kupoprodaja odnosila, po svemu sudeći, na udio koji je prethodno pripadao Ladislavu, sinu Nikole Berzétea. Spomenuti kraljevski sudac i opat taj su udio uzurpirali te su ga potom prodali Mihovilu. Nikola je 1402. godine pokrenuo zbog toga pred kraljem Žigmundom spor protiv Mihovila, ali bez uspjeha.⁶⁸² Da je položaj Berzétea kao nuštarskih posjednika bio znatno oslabljen vidljivo je i iz dokumenta objavljenog godinu dana ranije, prema kojem je Nikola svoj udio oporučno prepustio palatinu Nikoli i njegovom bratu Ivanu, nakon što mu je umro jedini sin Ladislav.⁶⁸³ Ta je oporuka nakon njegove smrti (prije 1412.) i

društvena pitanja 15 (1997): 65-67; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 182-183.

⁶⁷⁶ Pavičić, *Vukovska župa*, 95.

⁶⁷⁷ Godine 1333.-1335. RC, 267, 280, 290, 302, 304, 308.

⁶⁷⁸ Pavičić, *Vukovska župa*, 97. Vidi i Andrić, „Benediktinski samostan“, 78-80.

⁶⁷⁹ MNLOL, DL, 4353; Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Monostor (Berzétémonostora, Szentlélek).

⁶⁸⁰ MNLOL, DL, 6829.

⁶⁸¹ MNLOL, DL, 33530; CD, XVIII, 96-98. Više u Andrić, „Benediktinski samostan“, 87-88.

⁶⁸² MNLOL, DL, 8755; Andrić, „Benediktinski samostan“, 88-89.

⁶⁸³ MNLOL, DL, 33531.

provedena.⁶⁸⁴ Na kraju je 1427. godine čitav posjed pripao sinu palatina Nikole Gorjanskog Ivanu i njegovoj ženi Hedvigi, jer je Žigmund Mihovilu Mikolskom oduzeo posjede u Vukovskoj županiji, u prvom redu zbog pristajanja uz Ladislava Napuljskog.⁶⁸⁵

Inače, razdoblje Gorjanskih osobito je važno za tamošnji benediktinski samostan. Samostan je, najvjerojatnije, bio stradao još u vrijeme bune braće Horvát, te je u prvim desetljećima 15. stoljeća bio izvan funkcije. O tome govori listina đerskog kaptola iz 1422. godine, gdje se eksplicitno navodi da je samostan razoren i napušten te da ga palatin Nikola misli obnoviti i vratiti mu posjede.⁶⁸⁶ Svoju je namjeru Nikola na neki način nagovijestio još 1419. godine, kada je uspio ishoditi od Žigmunda dopuštenje da nuštarski posjed daruje bilo kojoj crkvenoj ustanovi, uz zadržavanje patronatskog prava nad njom.⁶⁸⁷ Najraniji podatak da je samostanska zajednica u Nuštru zaživjela jest neobična isprava bačkog kaptola iz 1428. godine, gdje stoji da je Mihovil Mikolski tamošnjem opatu prepustio samostan i pripadajuće mu dijelove.⁶⁸⁸ Dakako, u svjetlu ranije Žigmundove isprave kojom je Mikolskima oduzeo posjede, teško da je Mihovilova darovnica imala ikakav učinak. Nakon toga, podaci o opatiji i Nuštru su prilično oskudni. Godine 1465. posjed opata Sv. Duha navodi se kao susjedan Tihalfalvi, što ukazuje na to da su samostan i njegove pripadnosti doista bile vlasništvo samostana, odnosno njegovog poglavara.⁶⁸⁹ No, vlasnički se odnosi zacijelo ubrzo mijenjaju, premda nema izvora koji bi razjasnili pod kojim okolnostima. Tako se kao vlasnik tamošnjeg kaštela 1474. godine spominje Petar Isti.⁶⁹⁰ Posljednji podatak o vlasništvu datira iz 1485. godine, kada ga svojim posjedom naziva kralj Matija.⁶⁹¹

⁶⁸⁴ Njegova je udovica 1412. godine napustila posjed i s novim mužem odselila u Požun. Andrić, „Benediktinski samostan“, 89.

⁶⁸⁵ CDHEC, X/6, 860-871.

⁶⁸⁶ MNLOL, DL, 11248.

⁶⁸⁷ MNLOL, DL, 10867.

⁶⁸⁸ MNLOL, DL, 11957.

⁶⁸⁹ MNLOL, DL, 16259.

⁶⁹⁰ MNLOL, DL, 74517.

⁶⁹¹ MNLOL, DL, 19096. Činjenica da je posjed došao u kraljeve ruke te da o samostanu u izvorima s kraja 15. i početka 16. stoljeća više nema vijesti govore u prilog Andrićevom mišljenju da vjerojatno nije doživio Mohačku bitku. Andrić, „Benediktinski samostan“, 96.

U vrijeme kada je nuštarski posjed bio vlasništvo opatije, ona je bila i svojevrsna vlastelinska rezidencija. Znamo i da su u Nuštru Berzétei imali svoju kuriju.⁶⁹² No, izvjesno je da je veći dio 15. i prvu polovicu 16. stoljeća ondje bilo tek sjedište niže vlastelinske uprave, gdje su, vrlo moguće, potkraj srednjovjekovnog razdoblja glavnu riječ imali tamošnji kaštelani. Stoga prema prvom kriteriju Nuštru možemo dodijeliti jedan bod. Nuštar je povremeno bio i mjesto zasjedanja skupštine Vukovske županije i to, kako se čini, u dva navrata. Nekoliko isprava izdanih u Nuštru imamo za razdoblje između 1452. i 1459.⁶⁹³ Drugo razdoblje trajalo je očito nešto dulje, a saživani izvori datiraju između 1505. i 1518. godine.⁶⁹⁴ Prema Kubinyijevom sustavu, taj podatak vrednujemo s jednim bodom.

Od crkvenih institucija u Nuštru, imamo zabilježene dvije: samostan Sv. Duha i župnu crkvu sv. Nikole. Patrocinij župe doznajemo iz spomenute Žigmundove darovnice iz 1427. godine, kao i zanimljiv podatak da su obje crkve bile građene od kamena.⁶⁹⁵ Samostan reda koji nije prosjački mjestu donosi jedan bod.

Kada govorimo o prometnoj povezanosti mjesta, nizvodno je uz Vuku Nuštar bio povezan s Mikolom. Zapadni je pravac vodio do Jarmine, gdje je cesta okretala na jugozapad do Ivankova. Preko Vuke na sjever je vodila cesta za Pačetin, zapadno do mjesta Leve, a istočno do mjesta Várasi. Jugozapadnim se pravcem moglo izravno stići do Szentillye, a na jugoistok do Cerića, gdje se nastavljalo na jugoistok do Jankovaca.⁶⁹⁶ Sedam veza Nuštru donose četiri boda prema izvornom, a tri prema modificiranom kriteriju.

U 14. se stoljeću Nuštar u jednom navratu (1355. godine) spominje kao mjesto održavanja tjednog sajma ponedjeljkom.⁶⁹⁷ Podatak o godišnjem sajmu nalazimo u popisu Srijemskog

⁶⁹² MNLOL, DL, 8755.

⁶⁹³ Najranija poznata isprava Vukovske županije iz Nuštra za to razdoblje izdana je 11. 5. 1452., a posljednja 16. 8. 1459. godine. MNLOL, DL, 14556, 15382.

⁶⁹⁴ Najranija poznata isprava Vukovske županije iz Nuštra za to razdoblje izdana je 6. 5. 1505., a posljednja 11. 8. 1518. godine. MNLOL, DF, 285352, 285327

⁶⁹⁵ CDHEAC, X/6, 864.

⁶⁹⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 48, 49.

⁶⁹⁷ MNLOL, DL, 33604; CD, XII, 317.

sandžaka za 1570. godinu.⁶⁹⁸ Prema Kubinyijevom sustavu podatke o sajmovima bodujemo s tri boda. Primjenom modificiranih kriterija, mjesto bodujemo s jednim bodom.

Budući da se srednjovjekovni izvori ponajviše odnose na nuštarski posjed ili samostan Sv. Duha, podataka za naselje i njegov pravni status nema mnogo. Jedini relevantan izvor jest isprava Vukovske županije iz 1484. godine u kojoj je mjesto označeno kao *oppidum*.⁶⁹⁹ Sukladno tome, pravni status naselja bodujemo s jednim bodom, a isto tako i prema modificiranom kriteriju.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelani	1
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	benediktinski samostan	1
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	7 veza	4 [3]
IX.	1 tjedni sajam, 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		11 [8]
Kategorija: 5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom [6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Opatovac

Predosmanskih je pisanih izvora za povijest Opatovca razmjerno malo sačuvano. Najstariji poznati vlasnik mjesta bio je Grgur, sin Keledov, koji je 1290. godine svoje posjede ostavio u nasljedstvo Ladislavu i Filipu Korodskom.⁷⁰⁰ Kasnije je pripadao Horvátima, a nakon njihove pobune protiv kralja Žigmunda došao je 1395. godine u posjed Gorjanskih. U povelji kojom Žigmund nalaže banoštorskom kaptolu da uvede Gorjanske u nekadašnje posjede Horváta⁷⁰¹

⁶⁹⁸ McGowan, *Sirem*, 147.

⁶⁹⁹ MNLOL, DF, 285279.

⁷⁰⁰ MNLOL, DF, 259492.

⁷⁰¹ MNLOL, DL, 8028.

Opatovac se spominje skupa s nekim drugim naseljima, koja će u detaljnom popisu posjeda Joba Gorjanskog iz 1478. godine biti evidentirana u sklopu vlastelinstva Szentlőrinc.⁷⁰² Engel, očito na temelju toga, zaključuje da je već potkraj 14. stoljeća Opatovac bio pripadnost Szentlőrincea.⁷⁰³ Nakon izumiranja palatinske grane Gorjanskih mjesto je skupa sa Szentlőricom, Sotom i nekim drugim mjestima pripalo Blažu Raškaju, a od 1491. godine Petru Gerébu.⁷⁰⁴ Posljednji poznati vlasnik mjesta je Stjepan Kesserű, kojem je Petar Geréb prepustio posjed Szentlőrinc.⁷⁰⁵

Iz navedenog je, dakle, evidentno da Opatovac u drugoj polovici 15. stoljeća nije bio vlastelinski centar, što znači da ga je prema prvom kriteriju moguće bodovati tek ako postoje podaci o tamošnjoj nižoj vlastelinskoj upravi. Na njezino bi postojanje mogla ukazivati pristojba za tamošnju dunavsku skelu, o čemu postoje podaci za 1408. i 1503. godinu.⁷⁰⁶ Nadalje, u spomenutom popisu posjeda Joba Gorjanskog iz 1478. godine imamo i podatak da je opatovačkom imanju pripadalo čak dvadeset dunavskih vodenica, koje su zacijelo bile značajan izvor prihoda.⁷⁰⁷ Stoga nipošto ne možemo isključiti mogućnost da je ondje bio postavljen neki stalni vlastelinski službenik radi ubiranja vlastelinskih prihoda. Ipak, bez izravne potvrde, Opatovcu ne možemo dodijeliti bodove.

U oskudici izvora teško je stvoriti sliku o lokalnim institucijama. Popis iz 1478. godine spominje crkvu u Opatovcu, za koju jedino možemo pretpostaviti da je bila župna.⁷⁰⁸ Dakako, to je nedostavno za bodovanje prema kriteriju crkvene uprave.

Prometni položaj Opatovca bio je zbog skele na Dunavu važan. Mjesto je ležalo na podunavskoj cesti između Sotina i Šarengrada. Na jugozapad se preko Čakovaca putovalo do Szemesa, a na

⁷⁰² MNLOL, DL, 18145.

⁷⁰³ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. Apáti.

⁷⁰⁴ MNLOL, DF, 233474, 265830.

⁷⁰⁵ MNLOL, DF, 276739.

⁷⁰⁶ MNLOL, DF, 265781, 276738.

⁷⁰⁷ MNLOL, DL, 18145, str. 25.

⁷⁰⁸ MNLOL, DL, 18145, str. 25.

jug, vjerojatno preko Ilače, do Nijemaca.⁷⁰⁹ Križanje tog pravca s magistralnom cestom na potezu između Bačinaca i Szemesa (a vjerojatno je postojao još jedan spoj s magistralom kod Tovarnika) otvara veze još i s Ilincima. Na jugoistok preko Lovasa išla je cesta do Berkasova. Dakako, preko Dunava je vodio put preko Lengyela (Bačkog Novog Sela) prema unutrašnjosti Bačke, odnosno samom Baču. Tih osam poveznica Opatovcu donose četiri boda prema Kubinyijevom sustavu. Primjenom modificiranih kriterija dunavska skela i položaj na magistralnoj cesti donose pet bodova.

Za kriterij pravnog statusa relevantan je jedino spomen Opatovca kao trgovišta u ispravi državnog suca Stjepana Báthoryja iz 1491.⁷¹⁰ Na temelju toga mjesto možemo bodovati s dva boda, jednako toliko i prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	8 veza [prijelaz/pristanište na Dunavu, magistralna cesta]	4 [5]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		5 [6]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta]		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Osijek

Jedno od starijih i svakako značajnijih naselja uvrštenih u ovu analizu je Osijek, trgovište čiji se prvotni razvoj veže za ključni prijelaz preko Drave na staroj trgovačkoj ruti što je povezivala

⁷⁰⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 51.

⁷¹⁰ MNLOL, DF, 265830.

Carigrad sa središnjim dijelovima Panonske nizine. Upravo se taj položaj i smatra ključnim čimbenikom urbanog razvoja mjesta u srednjem vijeku. O tome svjedoči najbolje i isprava iz 1196. godine, gdje nalazimo i najraniji poznati spomen Osijeka, a kojom je kralj Emerik potvrdio ranije stečena prava cistercitskoj opatiji Cikador na ubiranje pristojbe od osječke skele i tržnice.⁷¹¹ Naime, osim što su u njoj zabilježene skela, tj. pristanište (*portus*) te trg, odnosno sajmište (*forum*), ondje se navode i strani trgovci, Ismaelićani i Biseni, što po sebi govori da je još krajem 12. stoljeća prometni i trgovački značaj Osijeka nadilazio strogo lokalne okvire.

O samom naselju u 12. i 13. stoljeću zapravo ne znamo gotovo ništa. To je prvenstveno zbog toga jer sačuvanih pisanih izvora o Osijeku, osim spomenute isprave kralja Emerika, iz toga razdoblja nema. Tek romanički sloj (portal i podnica) među ostacima trobrodne gotičke bazilike u dvorištu današnjeg franjevačkog samostana govori o razvijenosti naselja u to vrijeme. Ipak, najveći uzlet mjesto je doživjelo u vrijeme kada je bilo u posjedu Korodških, od prije 1351. do 1472. godine. Upravo se zaslugom istaknutih pojedinaca iz redova osječkih vlastelina naselje, gdje su u konačnici preselili obiteljsku rezidenciju, izdiglo u jedno od najznačajnijih urbanih središta Vukovske županije.⁷¹²

Kada je točno Osijek postao rezidencijalno središte Korodških nije poznato, ali je vrlo moguće da se to dogodilo već u vrijeme Filipa (u. 1396.), koji je ondje bio i pokopan.⁷¹³ Tog je mišljenja i Mažuran, s tim da on Filipu pripisuje još i izgradnju kaštela, gradskih bedema i opkopa te dogradnju crkve Sv. Trojstva, za što ne postoji nikakvo konkretno uporište u izvorima.⁷¹⁴ Osječki kaštel spominje se tek 1472. godine, kada je nakon smrti Gašpara Korodškog dio njegovih posjeda, uključujući i Osijek, prešao u ruke erdeljskog vojvode Nikole Csupora i Ivana Ungora.⁷¹⁵ Najvjerojatnije već godine 1474. grad je došao u posjed budimskog kaptola Blažene

⁷¹¹ MNLOL, DL, 4157; CD, II, 280.

⁷¹² Njihovo prvotno sjelo bila je utvrda Korogy, danas poznate ruševine Kolođvar u blizini Ivanovca. Utvrda se nalazila oko 10 km južno od srednjovjekovnog Osijeka.

⁷¹³ Nadgrobna ploča Filipa Korogyija pronađena je tijekom arheoloških istraživanja temelja srednjovjekovne crkve u kompleksu današnjeg franjevačkog samostana.

⁷¹⁴ Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 60.

⁷¹⁵ MNLOL, DL, 17333. Csánki prenosi i tvrdnju Frigyesa Pestija da se 1460. godine spominje u Osijeku *castrum*, no nije poznat izvor na temelju kojeg je Pesti došao do ovog podatka. Vidi: Csánki, *Magarország*, II,

Djevice Marije. Od 1493. godine je bio u posjedu Petra Geréba.⁷¹⁶ Petar je do 1503. godine polovinu svojih posjedničkih prava u gradu prodao obitelji Eruszt.⁷¹⁷ Tada je zabilježen i neuspjeli pokušaj prodaje imanja Aljmaša i susjednih posjeda Geréba i Erusztza, Ivanišu Korvinu. Godine 1517. Osijek se ponovo spominje kao posjed budimskog kaptola.⁷¹⁸

Izumiranjem obitelji Korodških Osijek prestaje biti velikaška rezidencija.⁷¹⁹ Štoviše, znamo da je poslove za budimski kaptol ovdje obavljao njihov oficijal.⁷²⁰ S obzirom na to da je Osijek izgubio ovaj status, prema prvom kriteriju mu pripadaju dva boda. Raniji status vlastelinske rezidencije, primjerice, Osijeku je priskrbio i attribute svojevrsnog administrativnog i sudbenog središta kada bi njegovi vlasnici obavljali visoke funkcije, napose dužnosti mačvanskih banova ili župana. Znamo, tako, da su u Osijeku mačvanski banovi Ivan Korodški i Nikola Iločki održavali više ročišta u razdoblju od 1448. do 1455. godine.⁷²¹ Ipak, privremena sudišta prema Kubinyijevim kriterijima ne donose bodove.

Državne financijske institucije tijekom većine srednjovjekovnog razdoblja u Osijeku nisu zabilježene. Pozornost tek privlači podatak da su 1524. godine bosanski biskup Mihovil Kesserű i dvorski komornik Ivan Szerecseny od kralja Ludovika dobili dopuštenje da prikupljaju stari i kuju novi novac u Osijeku na razdoblje od godinu dana.⁷²² Taj je podatak prvi objavio Mažuran u svojoj monografiji o srednjovjekovnom Osijeku, međutim on je posve uvjeren da ova kovnica

„Valkóvármegye,“ s. v. Eszék; Frigyes Pesti, *Az eltűnt régi vármegék*, sv. 1 (Budapest: A. M. T. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1880), 286. Bedemi se pak spominju tek u osmanskim izvorima, pa postoji i mišljenje da su ih Turci i podigli. Vidi: Szabolcs Varga, „Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 567-580.

⁷¹⁶ MNLOL, DF, 265829.

⁷¹⁷ MNLOL, DL, 21173.

⁷¹⁸ MNLOL, DL, 22988.

⁷¹⁹ Varga smatra da kaštel, odnosno vlastelinski dvor, nakon što je bio oštećen tijekom opsade Maksimilijanovih pristaša 1490. godine nije obnavljan. Varga, „Je li 1526. godine“, 569.

⁷²⁰ MNLOL, DL, 22988.

⁷²¹ MNLOL, DL, 14186, 33296, 33475; HR-DAOS-2100.1.1.1.346, 2.1.1.D.XI.44, 2.1.1.D.XI.79a.

⁷²² MNLOL, DL, 26316.

nikada nije započela s radom zbog opasnosti od novog rata s Turcima.⁷²³ Ta je tvrdnja, uzmemo li u obzir ponuđeno obrazloženje, prilično neuvjerljiva jer je neposredna osmanska opasnost prisutna već desetljećima i nema nikakve logike da bi itko onda pokretao pitanje osnivanja privremene kovnice u ovim krajevima kada bi njezin rad baš zbog toga bio upitan. Štoviše, kralj u svojoj ispravi eksplicitno navodi da kovanje novca može početi odmah nakon izdavanja isprave, tako da ipak nije isključeno da je u Osijeku doista tijekom 1524. i 1525. kovan novac. Ono što se eventualno može postaviti kao pitanje ovdje jest treba li uzeti u obzir jednokratni spomen privremene kovnice novca potkraj srednjovjekovnoga razdoblja pri analizi centralnih funkcija. Mažuranovo mišljenje da je on svojevrsan dokaz razvijenosti obrtništva u gradu svakako stoji. I iz ranijih izvora znamo da je obrada metala, uključujući i zlato, u gradu bila dobro zastupljena. S tim je možda i povezana činjenica da za mjesto kovnice nisu odabrani biskupijsko sjelo Đakovo ili Vukovar, gdje je obitelj Kesserű imala vlastelinsku rezidenciju. No, teško da zbog toga možemo smatrati Osijek financijskim centrom, pa ni bodovanje prema kriteriju financijskih institucija u ovom slučaju nema smisla.

Prema raspoloživim podacima, u srednjovjekovnom je Osijeku djelovala jedna župa, a pripadala je Osuvačkom arhiđakonatu.⁷²⁴ Njezin najraniji spomen imamo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁷²⁵ Patrocinij, Sv. Trojstvo, doznajemo iz jednog papinskog pisma iz 1439. godine.⁷²⁶ U literaturi prevladava mišljenje da se radi o crkvi koja se nalazila na prostoru današnjeg franjevačkog samostana.⁷²⁷ Ipak, ne možemo isključiti ni da se radi o samostanskoj crkvi. Ideja da je u Osijeku postojao nekakav samostan u srednjem vijeku zaokupljala je povjesničare dulje vremena.⁷²⁸ Doduše, autor dosad jedine monografije o srednjovjekovnom Osijeku, Ive Mažuran, mogućnosti da je u razvijenom trgovištu poput Osijeka postojao samostan prosjačkog reda nije posvetio ni retka. Potvrdu nalazimo u

⁷²³ Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 95.

⁷²⁴ Mažuranove tvrdnje da je riječ o novijoj župnoj crkvi, dok je starija stajala negdje na mjestu današnje crkve sv. Mihaela, nemaju nikakvo uporište u izvorima. Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 51, 99.

⁷²⁵ Godine 1332.-1335. RC, 244, 270, 289, 300, 314.

⁷²⁶ DP, II/641, 181.

⁷²⁷ Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 51, 98-99. Andrić, *Potonuli svijet*, 247; Zlatko Uzelac, Marko Ambroš, „Srednjovjekovna župna crkva sv. Trojstva u Osijeku“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 38 (2014): 51-62.

⁷²⁸ Andrić, *Potonuli svijet*, 249.

protokolima protupape Ivana XIII. iz 1415. godine, gdje se spominje osječki augustinski samostan Blažene Djevice Marije, osnovan u vrijeme predaka Filipa Korodskog.⁷²⁹ Prihvatimo li tumačenje da temelji u kompleksu današnjeg franjevačkog samostana pripadaju župnoj crkvi, položaj samostana bez daljnjih arheoloških istraživanja sigurno neće biti moguće utvrditi. U svakom slučaju, augustinski samostan Osijeku donosi dva boda prema kriteriju crkvenih ustanova.

Prema evidentiranom broju studenata na europskim sveučilištima, Osijek zauzima četvrto mjesto u županiji s ukupno njih 13. Kada uzmemo razdoblje i sveučilišta koja je u svoju analizu uključio Kubinyi, onda se Osijek s 10 studenata penje na treće mjesto.⁷³⁰ No, taj je broj dostatan tek za jedan bod.

Podataka o osječkim cehovima ili bilo kakvim strukovnim organizacijama nema. U slučaju da ih je ipak bilo, svoja su udruženja najprije mogli imati tek majstori najzastupljenijih obrta. Prema podacima o broju i vrsti obrta u Osijeku u poreznom popisu iz 1469. godine, najviše je bilo postolara (14) i krojača (12), dok je ostalih bilo znatno manje.⁷³¹

S obzirom na to da je upravo prometni položaj Osijeka bio temeljni urbogeni faktor u vrijeme kada je na tom mjestu formirano naselje, ne čudi što je i u kasnom srednjem vijeku bio među najznačajnijim prometnim čvorištima u županiji. Nizvodno je podravskom cestom bio povezan s Nemetinom, na jugoistok se moglo putovati magistralnom cestom do Pačetina, prema jugu drugom magistralnom cestom do Čepina, a na zapad je podravska magistrala vodila sve do Valpova, s tim da se kod Josipovca izdvaja cesta prema jugozapadu do trgovišta Szombathely. Na sjever je preko Drave išao magistralni pravac preko Darde do Branjinog Vrhla i dalje prema središnjem dijelu Baranjske županije, a drugi je odvojak skretao na sjeveroistok prema Lugu i nastavljao dalje Podunavljem na sjever.⁷³² Sedam veza donosi ukupno četiri boda prema Kubinyijevom sustavu. Prema dorađenim kriterijima bodujemo prijelaz preko Drave i položaj

⁷²⁹ MNLOL, DF, 288735.

⁷³⁰ Andrić, „Studenti“, 129, 137-144.

⁷³¹ Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 92; Mažuran, „Porezni popis“, 136.

⁷³² *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Veröcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 32, 38.

na križanju triju magistralnih putova, što Osijeku donosi maksimalnih šest bodova.

Podatak o tjednom županijskom sajmu četvrtkom imamo u ispravi iz 1335. godine,⁷³³ dok se tjedni i godišnji sajam spominju u defteru Sandžaka Požega iz 1579. godine.⁷³⁴ To prema Kubinyijevom sustavu nosi tri boda. Primjenom modificiranih kriterija u obzir se uzimaju samo srednjovjekovni izvori, pa Osijek prema devetom kriteriju bodujemo s jedinim bodom.

U pogledu pravnog statusa i terminologije u izvorima, stvar je prilično jasna. Osijek je tijekom čitavog srednjovjekovnog razdoblja bio vlastelinsko trgovište. Kao *oppidum* se navodi dvaput 1454., 1469., dvaput 1493., 1494., 1495., 1498., 1503., 1517. i 1524. godine.⁷³⁵ U poreznom popisu iz 1469. godine kod zbroja ukupnog iznosa obveza za stanovnike Osijeka stoji i *Sumpma florenorum in ciuitate Ezeek*, no u samom naslovu kraj imena mjesta stoji *oppidum*, pa ovu oznaku *civitas* ne možemo smatrati osobito relevantnom.⁷³⁶ Što se općinske samouprave tiče, jedini je izvor iz kojeg se daju izvući neki podaci popis iz 1469. godine. Ondje je naveden gradski sudac (*iudex*) i, moguće, nekoliko prisjednika (*biro*).⁷³⁷ Pravni status Osijeka prema Kubinyijevom sustavu stoga bodujemo s tri boda, a isti broj bodova pripada mu i na temelju modificiranih kriterija.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , oficijal, centar vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	privatna privremena kovnica novca	0
IV.	župa	0
V.	1 samostan prosjačkog reda	2
VI.	10 studenata	1
VII.	-	0

⁷³³ MNLOL, DL, 2872.

⁷³⁴ *Sandžak Požega*, 237.

⁷³⁵ MNLOL, DL, 20056, 20363, 21173, 22988, 24541, 26316, 32365, 33296; DF, 265829, 265831.

⁷³⁶ MNLOL, DL, 32365; Mažuran, „Porezni popis“, 158.

⁷³⁷ Tezu da se iza mađarske riječi *biro* kriju prisjednici iznio je Ive Mažuran, premda ona u prijevodu znači isto što i *iudex*. Nije, stoga, isključeno da se ovdje zapravo radi o bivšim sucima koji su nakon što im je prestala dužnost u narodu zadržali nadimak. To bi moglo objasniti činjenicu da je u njihovom slučaju nadimak napisan na narodnom jeziku, dok je ime aktualnog obnašatelja dužnosti suca ispisano na latinskom. Vidi: Mažuran, „Porezni popis“, 135; Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 89-90.

VIII.	7 veza [čvorište 3 magistralne cesta, prijelaz/pristanište na Dravi]	4 [6]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas, iudex</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		15 [15]
Kategorija: 4. trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-grad		

Otok

S obzirom na važnost Otoka kao sjedišta razmjerno velikog vlastelinstva, sačuvanih srednjovjekovnih izvora o mjestu je iznimno malo, njih desetak, od kojih najstariji datiraju tek iz prve polovice 15. stoljeća. Prema Engelu, ovo je područje u drugoj polovici 14. stoljeća bilo vlasništvo Ladislava Görögmezei Véra od roda Zsambok i njegovog sina Nikole, koji su nakon sudjelovanja u pobuni protiv Žigmunda izgubili posjede.⁷³⁸ Godine 1428. imamo i prvi izravni spomen mjesta u ispravi kralja Žigmunda. Ondje se Otok spominje kao posjed Ivana Alšanskog.⁷³⁹ Nakon Ivanove smrti, Žigmund ga daruje Talovcima, skupa s kaštelom Vervár.⁷⁴⁰ Talovci su 1476. godine, sklopivši ugovor pred banoštorskim kaptolom, posjed prodali kaločkom nadbiskupu Gabrijelu Motičinskom i njegovom bratu Žigmundu.⁷⁴¹ U vlasništvu njihovih nasljednika Otok je ostao, najvjerojatnije, sve do osmanskih osvajanja.

Sačuvani izvori ipak donose dovoljno podataka za analizu naselja prema Kubinyijevom sustavu. Tako na temelju dvaju izvora možemo steći prilično precizan zaključak da je otočko vlastelinstvo bilo prostrano, s više od 40 naselja. Prvi je spomenuta Žigmundova isprava iz 1437. godine o darovanju posjeda Alšanskih Talovcima.⁷⁴² Tada je, po svemu sudeći, sjedište

⁷³⁸ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. v. Atak, Vervár. Bösendorfer je u svojim *Criticama iz slavonske povijesti* predložio vlastito tumačenje imena kaštela, nazvavši ga Virovi. Ta je interpretacija, po svemu sudeći, temeljena na pretpostavci da se u osnovi radi o slavenskom toponimu. Ipak, mnogo je izglednije da je u osnovi imena kaštela mađarska riječ *vér*, koja znači krv. Usp. Bösendorfer, *Crtice*, 169.

⁷³⁹ MNLOL, DL, 43761.

⁷⁴⁰ MNLOL, DL, 44167. Više o toj darovnici u: Andrić, *Vinkovci*, 73.

⁷⁴¹ MNLOL, DL, 74521.

⁷⁴² MNLOL, DL, 44167.

vlastelinstva bila utvrda VÉrvár. Spomen ove utvrde nalazimo još samo u ispravi seksardskog konventa iz 1446. godine.⁷⁴³ Tri desetljeća kasnije, u kupoprodajnom sporazumu između Talovaca i Motičinskih iz 1476. godine, imamo zabilježeno tek selo VÉrfalva, a Otok je postao vlastelinsko središte.⁷⁴⁴ Spomen otočkog oficijala udovice Žigmunda Motičinskog u ispravi kralja Vladislava II. iz 1491. godine potvrđuje da se vlastelinska uprava tada nalazila u Otoku. Isprava iz 1476. godine otkriva i da je otočko vlastelinstvo obuhvaćalo i posjed Selna s pripadnostima, što dodatno govori o njegovoj veličini i složenosti, pa Otoku prema Kubinyijevom sustavu možemo dodijeliti dva boda.

Za razliku od podataka o vlasništvu i vlastelinskoj upravi, onovremenih vijesti o mjesnim institucijama nema. Primjerice, ne postoji čak ni zapis o tamošnjoj župi, što je možda posljedica slabe sačuvanosti izvora. U svakom slučaju, u pogledu crkvenih i financijskih ustanova naselje nije moguće bodovati.

Na temelju srednjovjekovne topografije i novovjekovne kartografije moguće je rekonstruirati barem četiri prometna pravca koja su vodila iz Otoka. Prema jugozapadu je kroz guste šume vodio pravac prema mjestima u Posavini, preko Županje do Babine Grede. Na sjeverozapad se kretala cesta do Privlake, odakle se dalje na zapad putovalo do Cerne, na sjeverozapad do Ivankova. Na sjever je išla cesta do Szentillyea, a na sjeveroistok do Slakovaca, a preko njih do Diósa i Jankovaca. Na istok je preko Četvrtišta išla cesta prema Nijemcima.⁷⁴⁵ Sedam veza prema izvornom Kubinyijevom sustavu donose naselju ukupno četiri boda, a tri prema modificiranim kriterijima.

Za kategoriju pravnog statusa mjesta imamo sačuvan tek jedan izvor, spomenutu darovnicu kralja Žigmunda iz 1437. godine. U njoj je Otok označen kao trgovište. Na temelju toga mu možemo dodijeliti jedan bod, jednako toliko i prema modificiranim kriterijima.

⁷⁴³ MNLOL, DF, 263377.

⁷⁴⁴ MNLOL, DL, 74521.

⁷⁴⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 23, 24.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , oficijal, sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	7 veza	4 [3]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		7 [6]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Pačetin

Pačetin spada u red starijih naselja u Vukovskoj županiji, o kojem imamo sačuvane podatke s kraja 12. stoljeća, točnije u ispravi kralja Bele III. kao mjesto do kojeg vodi cesta iz Mitrovice.⁷⁴⁶ Složeno pitanje toponimije i topografije Pačetina u predosmanskom razdoblju iziskuje detaljniju analizu, kako srednjovjekovnih tako i novovjekovnih vrela, pa će za ovu prigodu biti dovoljan tek kratki osvrt. Naime, u diplomatskoj građi nailazimo na čak tri toponima koja u sebi sadrže ime Pačetin, što je Stjepana Pavičića navelo na mišljenje da se radi o trima različitim naseljima: „glavni“ ili „pravi“ Pačetin i dva manja mjesta imena Liget (Ligetpacinta) i Tržac (Vasárospacinta).⁷⁴⁷ Pavičić se ovdje referira na tri diplomatska izvora. Ključni dokument je listina kralja Žigmunda iz 1435. godine, gdje se navode mjesta *Lygethpaczyntha* i *Wasarwspacyntha*.⁷⁴⁸ Oko prvoga mjesta osobite dvojbe nema jer za njega znamo iz drugih izvora, gdje se najčešće navodi jednostavno kao Liget (mađ. Gaj, Lug).⁷⁴⁹ Međutim, sporno je Pavičićevo razlikovanje „Sajamskog“ Pačetina i trgovišta Pačetin, prije svega zato što postoje izvori koji izravno spominju sajam i županijske skupštine, čije je održavanje vezano za sajamske dane, u mjestu *Pachynta*, o čemu će više biti govora kasnije. „Gajski“ je Pačetin zabilježen još

⁷⁴⁶ MNLOL, DL, 27.

⁷⁴⁷ Pavičić, *Vukovska župa*, 143.

⁷⁴⁸ MNLOL, DL, 11859.

⁷⁴⁹ Vidi Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Liget.

i u listinama bosanskog kaptola iz 1377. godine (*possessionum Pachynta et Lygethpachinta vocatarum*)⁷⁵⁰ i ostrogonskog kaptola iz 1459. godine (*possessiones Lygethpachyntha et alia Pachyntha*).⁷⁵¹ Sva tri izvora, napose potonji, upućuju na to da je ovdje riječ tek o dvama, a ne trima, mjestima imena Pačetin. Treba još dodati da je današnje selo Pačetin smješteno bliže rijeci Vuki, dok je položaj srednjovjekovnog naselja lokalitet Stari Pačetin, južno od današnje Trpinje, mjesta Liget na istoimenoj rudini sjeverno od Lipovače.⁷⁵²

Najstariji poznati stanovnici na ovom području bili su vukovarski gradokmetovi, pa je izgledno da je Pačetin u početku pripadao županijskoj utvrdi. Ime prvog poznatog vlasnika mjesta, župana Jakova Pačetinskog, nalazimo u tobožnjoj ispravi kralja Bele IV., datiranoj u 1271. godinu.⁷⁵³ Muška loza Jakova Pačetinskog izumrla je pred kraj 13. stoljeća pa je posjed Pačetin oko 1300. godine bio vlasništvo kralja.⁷⁵⁴ Potom je 1303. godine Karlo I. Robert posjed prepustio Grguru Jánkiju, koji se obvezao obešteti Jakovljevu udovicu.⁷⁵⁵ Grgurov sin Nikola je posjed 1323. godine prepustio svojoj sestri Margareti, ženi Mihovila Sentmihaljskog od roda Dorozsma. Ta je donacija vjerojatno stupila na snagu tek 1330. godine, kada ju je potvrdio drugi Grgurov sin, Ladislav, kaločki nadbiskup.⁷⁵⁶ Sentmihaljski su u narednom razdoblju također povremeno nosili pridjevak Pačetinski ili čak Gorjanski.⁷⁵⁷ Dio je posjeda u drugoj polovici 14. stoljeća pripao Sentsalvatorskima, o čemu svjedoči spomenuta isprava bosanskog kaptola iz 1377. godine o diobi pačetinskog posjeda.⁷⁵⁸ Smrću Alberta Sentsalvatorskog njihovi su posjedi,

⁷⁵⁰ MNLOL, DL, 42064; CD, XV, 267-268.

⁷⁵¹ MNLOL, DL, 81375.

⁷⁵² Prema Pavičiću, Sajamski Pačetin, odnosno Tržac, nalazio se južno od Ligeta, na mjestu rudine Tržačka međa u katastarskoj općini Bršadin. Pavičić, *Vukovska župa*, 143.

⁷⁵³ MNLOL, DL, 33722; CD, V, 537. Autentičnost ove isprave je, zbog datacije nakon smrti Bele IV., dakako, vrlo upitna. No, podatak o prvom poznatom vlasniku Pačetina nije upitan. Na koncu, to potvrđuje kasniji izvor iz 1275. godine. Ondje stoji da je Gabrijan, sin Jakova Pačetinskog, prodao svoj posjed Dobru. MNLOL, DL, 33723.

⁷⁵⁴ MNLOL, DL, 40806; CD, X, 471.

⁷⁵⁵ MNLOL, DL, 91154.

⁷⁵⁶ Oba dokumenta prenosi listina kurijalnog suca Jakova Šepeskog iz 1377. godine, evidentirana u Mađarskom nacionalnom arhivu pod signaturom MNLOL, DL, 42064. Vidi i: MNLOL, DL, 41929; CD, IX, 167-168, 527-528.

⁷⁵⁷ Korištenjem pridjevka Gorjanski, Sentmihaljski su htjeli naglasiti veze s poznatom velikaškom obitelji s kojom su bili u daljem srodstvu. Andrić, *Vinkovci*, 56.

⁷⁵⁸ MNLOL, DL, 42064; CD, XV, 267-271.

pa tako i udjeli u Pačetinu, pripali obitelji Lacković od Szántoa, što je potvrđeno i ispravom kralja Žigmunda iz 1435. godine, gdje su Vasárospacinta i Ligetpacinta navedeni kao pripadnosti Szentszálvatora.⁷⁵⁹ Kada je pak Nikola Lacković 1456. godine umro bez nasljednika, njegovi su obiteljski posjedi pripali Mihovilu Szilágyiju. Mihovil je Pačetin 1459. godine dao u zamjenu Gašparu Korodškom.⁷⁶⁰ Do iduće promjene dolazi potkraj 15. stoljeća, kada se u dokumentima kao vlasnici javljaju članovi obitelji Szuggyafi, koji su isto nosili pridjevak Pačetinski.⁷⁶¹ Godine 1526. kralj Ludovik II. je udjele u pačetinskom posjedu darovao Alekseju Csáku i Franji Zayu.⁷⁶²

Kada govorimo o funkciji Pačetina kao administrativnog središta, ona svakako nije bila izrazita jer ondje tijekom 15. i prve polovice 16. stoljeća nije stajala utvrda, niti se u tom razdoblju spominju ikakvi vlastelinski službenici. No, spominje se plemićka kurija Pačetinskih 1409. godine.⁷⁶³ Također, na imanju je bilo barem još jedno naselje, Liget. Pripadnosti po Kubinyijevom sustavu donose svakako jedan bod, a kurija ukazuje na to da je ondje ipak bila smještena barem nekakva niža vlastelinska uprava. Određene upravne i sudbene funkcije mjesto je imalo kao privremeno sjedište Vukovske županije; sačuvana je jedna isprava županijske skupštine izdana ondje 1498. godine, a iduće se godine spominje i kao mjesto županijskog sudbenog stola.⁷⁶⁴ Prema kriteriju sudbene uprave, Pačetinu pripada jedan bod. Od drugih institucija ondje nalazimo jedino još župu sv. Petra, koja je pripadala Vukovarskom arhidakonatu. Najstariji spomen župe imamo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća, a podatak o patrociniju donosi isprava bosanskog kaptola iz 1391. godine.⁷⁶⁵

⁷⁵⁹ MNLOL, DL, 11859; Andrić, *Potonuli svijet*, 82-83.

⁷⁶⁰ MNLOL, DL, 81375.

⁷⁶¹ Spominje se prvi put u ispravi Kralja Vladislava II. iz 1491. godine. MNLOL, DL, 33454.

⁷⁶² MNLOL, DF, 265889.

⁷⁶³ MNLOL, DL, 92349.

⁷⁶⁴ MNLOL, DF, 265832, 233299.

⁷⁶⁵ Godine 1333.-1335. RC, 267, 279, 289, 301, 308; MNLOL, DL, 91964.

Kao postaja na važnoj magistralnoj cesti, Pačetin je bio povezan preko Várasija s Vukovarom na jugoistoku i s Osijekom preko Trpinje i Klise. Kod Tenje je jedan odvojak vodio do Nemetina. Na istok se moglo stići do Borova.⁷⁶⁶ Na jugu se cesta od Pačetina spajala s onom uz Vuku, kojom se na zapad putovalo do mjesta Leve, a na jug preko Vuke do Nuštra. U spomenutoj ispravi bosanskog kaptola iz 1377. godine nalazimo podatke o cestu prema Trpinji, zatim cestu prema mjestu Polgar te prema mjestu Ireg.⁷⁶⁷ Budući da nam je točan položaj potonjih dvaju mjesta nepoznat, ne možemo ni pretpostaviti trase cesta koje su vodile do njih. Sačuvan je i jedan kraći dokument s početka 14. stoljeća, nepoznatog izdavača, izdan na pristaništu tamošnje skele (*in portu Pochinta*), no ona nije ležala na nekoj značajnijoj rijeci pa nije relevantna za analizu.⁷⁶⁸ Za šest utvrđenih prometnih veze mjesto prema izvornom Kubinyijevom sustavu možemo bodovati s tri boda. Isto toliko bodova mu pripada prema modificiranim kriterijima.

Najstariji spomena pačetinskog tjednog sajma imamo u ispravi kralja Ludovika I. iz 1352. godine. Kralj je dopustio Mihovilu Sentmihaljskom da u Pačetinu održava sajam srijedom, nakon što je sajam četvrtkom, koji se ondje ranije održavao, preselio u Vukovar.⁷⁶⁹ Na temelju ovog podatka, mjestu pripada jedan bod.

O pravnom statusu naselja imamo tek jedan relevantan podatak u spomenutoj ispravi skupštine Vukovske županije iz 1498., gdje se Pačetin spominje kao *oppidum*.⁷⁷⁰ Slijedom toga bodujemo ga s dva boda prema izvornom Kubinyijevom sustavu, a s jednim prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	kuriya, pripadnosti	1
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0

⁷⁶⁶ MNLOL, DL, 27; *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 45.

⁷⁶⁷ MNLOL, DL, 42064; CD, IX, 268-269.

⁷⁶⁸ MNLOL, DL, 93996.

⁷⁶⁹ MNLOL, DL, 2197.

⁷⁷⁰ MNLOL, DF, 265832.

VII.	-	0
VIII.	6 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		8 [7]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Precvetovci

Mjesto Precvetovci nalazilo se u neposrednom podgrađu utvrde Szentlőrinc, a pod tim je imenom zabilježeno u ispravi bosanskog kaptola iz 1473. godine.⁷⁷¹ Engel ga u svom rukopisu o Vukovskoj županiji poistovjećuje sa župnim sjedištem Perepić/Peretić, koje spominju izvori iz 14. stoljeća, ali ne pojašnjava gdje je uočio poveznicu između njih, a iz izvora na koje se referira to nije očito, pa ćemo za ovu priliku ovo pitanje ostaviti otvorenim jer ne utječe na konačni rezultat analize centralnih funkcija mjesta.⁷⁷² Precvetovci su, kao i druga mjesta na vlastelinstvu Szentlőrinc, do 1481. godine bili posjed Gorjanskih i do kraja srednjeg vijeka su ostali njegov dio.⁷⁷³

Naselje je bilo tek jedno od manje važnih na vlastelinstvu, zabilježeno ukupno u pet dokumenata na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Ondje nema govora o tamošnjim lokalnim institucijama pa već na temelju toga možemo pretpostaviti da će prema Kubinyijevom sustavu biti svrstano u najniži rang centralnih mjesta. Ipak, u ispravi kralja Vladislava II. iz 1503. godine Precvetovci su zabilježeni kao *oppidum*, zbog čega su uvršteni u analizu, te ih na temelju toga bodujemo s dva boda.⁷⁷⁴ Primjenom modificiranih kriterija taj navod vrijedi jedan bod. Premda nam je točan položaj naselja nepoznat, možemo pretpostaviti da je barem cestovno bio vezan s utvrdom u čijem se podgrađu nalazio, a preko nje i s trgovištem Szentlőrinc, što donosi jedan bod prema Kubinyijevom sustavu, dok se prema modificiranom kriteriju ne boduje.

⁷⁷¹ MNLOL, DL, 17464.

⁷⁷² Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Precvetovc (Peretinc, Peretics, Perepics).

⁷⁷³ Slijed vlasnika do 1503. godine pod: Szentlőrinc.

⁷⁷⁴ MNLOL, DF, 276739.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	1 veza	1 [0]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		3 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Pridvorje

Prvi poznati, indirektni, spomen posjeda i njegovog vlasnika imamo u opisima susjednog đakovačkog vlastelinstva iz 1244. godine, gdje se kao vlasnik zemlje koja se prostirala od posjeda Gorjani do posjeda Levanjska Varoš javlja Adran od roda Bár-Kalán.⁷⁷⁵ U vlasništvu ove obitelji mjesto je bilo sve do 1351. godine, kada ga je kupio Tituš od Bátmonostora, o čemu doznajemo iz kasnije isprave palatina Nikole Gorjanskog iz 1413. godine.⁷⁷⁶ Kasnije je došao u vlasništvo Gorjanskih. Oni Pridvorje drže sve do prve polovice 15. stoljeća, kada postaje posjedom vlastelina Liskovačkih.⁷⁷⁷ Potom je pripadao plemićima Alšanskim.⁷⁷⁸ Prema krivotvorenoj ispravi pečuškog kaptola iz 1435. godine, Alšanski i njegova žena Klara prepustili su, skupa s nekim drugim posjedima u Vukovskoj županiji, Pridvorje i njegove pripadnosti banu Matku Talovcu.⁷⁷⁹ Premda je isprava neautentična, velika je vjerojatnost da su Talovci doista držali ovaj posjed.

⁷⁷⁵ CD, IV, 238.

⁷⁷⁶ MNLOL, 87869; Bösendorfer, *Crtice*, 193.

⁷⁷⁷ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Erdőszad.

⁷⁷⁸ MNLOL, DF, 281845.

⁷⁷⁹ MNLOL, DL, 44035. Više u Andrić, *Vinkovci*, 70-77.

Pridvorje je, dakle, bilo sjedište posjeda s nekoliko pripadajućih naselja, što je ujedno i jedini podatak relevantan za prvi kriterij Kubinyijevog sustava. Na temelju njega mjestu pripada jedan bod. Ni drugih podataka bitnih za analizu nema mnogo. Od lokalnih institucija imamo samo jednokratni spomen župe (koja je pripadala požeškom arhiđakonatu) u popisima papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁷⁸⁰ Prema srednjovjekovnim podacima o lokaciji i granicama posjeda te novovjekovnim kartografskim zapisima moguće je rekonstruirati četiri prometna pravca iz Pridvorja. Sjeveroistočni se kretao preko Kućanaca do Gorjana, jugoistočni do Gašinaca, odakle je na zapad preko Selaca išla cesta do Đakova, a na jug preko Kondrića do Dragotina. Južni pravac preko Nabrđa vodio je do Levanjske Varoši.⁷⁸¹ Kao prometno čvorište s četiri veze, mjesto dobiva dva boda u skladu s Kubinyijevim sustavom, a primjenom modificiranih kriterija samo jedan bod. Prema kriteriju pravnog statusa, naselju pripadaju dva boda jer se u jednom navratu spominje kao *oppidum*. Riječ je o ispravi kralja Vladislava II. iz 1498. godine, objavljenoj povodom tužbe Ivana Kishorváta i njegove braće te Lovre Bánffyja protiv kaločkog nadbiskupa Petra.⁷⁸² Primjenom modificiranog kriterija, ovaj navod vrijedi jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		5 [3]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

⁷⁸⁰ Godina 1333. RC, 268.

⁷⁸¹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 36.

⁷⁸² MNLOL, DF, 279394.

Rača

Najraniji poznati spomen mjesta Rača zabilježen je u ispravi bačkog kaptola iz 1275. godine o diobi posjeda Enarda Zsámbokija između njegovih sinova Smaragda i Ivana, pri čemu je Rača s okolnim mjestima pripala Ivanu.⁷⁸³ Članovi ove obitelji, koji su tijekom 14. stoljeća često nosili pridjevak Kukujevački, posjed su držali sve do 1396. godine, kada je Smaragd Kukujevački umro bez nasljednika, a njegove je posjede od kralja Žigmunda dobio Ivan Morovički.⁷⁸⁴ Oko 1445. godine Raču je uzurpirao Nikola Iločki, kao i neke druge posjede Ladislava Morovičkog, pa se Ladislav na njegove postupke požalio pred bosanskim kaptolom.⁷⁸⁵ Spor je riješen u korist Morovičkih te je Rača u njihovom vlasništvu ostala sve do smrti Matije Morovičkog 1476. godine. Potom je kralj Matija posjed 1477. godine prepustio Báthoryjima, posljednjim poznatim predosmanskim gospodarima mjesta.⁷⁸⁶

Sjedište račanskog posjeda bio je tamošnji kaštel, čiji se kaštelan, vjerojatno vlastelinski upravitelj, spominje 1498. godine.⁷⁸⁷ Prema Kubinyijevom sustavu, Rači možemo dodijeliti dva boda na temelju podataka iz 1477. godine, gdje su kao pripadnosti račanske utvrde navedeni i posjedi na samom istoku županije, te da je ona bila i središte distrikta.⁷⁸⁸

Sigurno najznačajniji čimbenik gospodarskog razvoja naselja bio je položaj na Savi. Savska skela i pristanište, osim zbog prihoda koje su donosili, važni su i zbog ubiranja državne carine (tridesetnice), radi koje je ondje bila ustrojena filijala beogradske harmice.⁷⁸⁹ Filijalna harmica

⁷⁸³ MNLOL, DL, 74457.

⁷⁸⁴ MNLOL, DL, 8301; Više u: Stanko Andrić, "Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari," u: *Ivankovo*, ur. Marko Landeka (Ivankovo: Općina Ivankovo, 2003): 45-46.

⁷⁸⁵ MNLOL, DL, 33080.

⁷⁸⁶ MNLOL, DL, 34309. Izvor objavljen u: *Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540*, prir. Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth (Nyíregyháza, 2011), 137-139.

⁷⁸⁷ Utvrda je u dva navrata označena kao *castrum* (1490. i 1498.), a tri puta kao *castellum* (1465., 1477. i 1519.). MNLOL, DF, 260153, 266541; DL, 23178, 34309, 45140.

⁷⁸⁸ MNLOL, DL, 33080, 34309; *Documenta ad historiam*, 139.

⁷⁸⁹ Popis starih carinskih mjesta nalazimo u članku 34 Trećeg dekreta kralja Vladislava II. iz 1498. godine. *Corpus*

prema kriteriju financijskih institucija donosi jedan bod.

Kao poznati prijelaz preko Save i carinsko mjesto, Rača je bila i važno prometno čvorište. Osim puta skelom preko Bjeljine do Zvornika (značajnog trgovačkog naselja s kolonijom Dubrovčana), posavska je cesta vodila na zapad do Poltoša i dalje sve do Babine Grede. Važan je bio i put dolinom Bosuta prema Moroviću.⁷⁹⁰ U izvorima je zabilježena *magna via*, koja je spajala mjesta Grk i Čipanovce (danas rudina istočno od Kuzmina), bila spoj na na magistralnu cestu između Mitrovice i Bačinaca.⁷⁹¹ Za pet srednjovjekovnih veza prema Kubinyijevom sustavu Rači možemo dodijeliti ukupno tri boda. Skela na Savi i položaj na međunarodnoj magistralnoj prometnici vrijede pet bodova prema modificiranim kriterijima.

O pravnom statusu mjesta ima vrlo malo podataka u srednjovjekovnim vrelima. Tek se u Matijaševoj darovnici Báthoryjima iz 1477. godine Rača navodi kao *oppidum*.⁷⁹² No, kako Kubinyi u ovoj kategoriji vrednuje i osmanske izvore, a defter Srijemskog sandžaka iz 1570. godine Raču označava kao „varoš“,⁷⁹³ možemo je bodovati s tri boda. Primjenom modificiranih kriterija osmanski se izvori ne uzimaju u obzir, te se naselje boduje s jednim bodom.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	oficijal, distrikt	2
II.	-	0
III.	filijalna harmica	1
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veze [magistralna cesta, prijelaz/pristanište na Savi]	3 [5]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> više puta (varoš) [<i>oppidum</i> jednom]	3 [1]
Ukupno bodova		9 [9]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Juris Hungarici, sv. 1 (Budae: Reg. Universitatis Hungaricae, 1844), 286.

⁷⁹⁰ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., 3, sek. zu 30.

⁷⁹¹ MNLOL, DF, 218619. upisati mjesta Grk i Čipanovce.

⁷⁹² MNLOL, DL, 34309; *Documenta ad historiam*, 139.

⁷⁹³ McGowan, *Sirem*, 511.

Sikirevci*

Sačuvani srednjovjekovni izvori za mjesto Sikirevci nisu poznati. Za pretpostaviti je da su u predosmanskom razdoblju ipak bili razmjerno razvijeno mjesto jer ih defter iz 1565. godine navodi kao varoš.⁷⁹⁴ To je ujedno i jedini razlog uvrštavanja u pojedinačnu analizu. Mjesto se može bodovati još i za položaj na križanju posavske ceste između Babine Grede i Broda, te magistralnoj cesti od Đakova prema Bosni s 2 boda.⁷⁹⁵

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze	2
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> poslije 1490. [-]	2
Ukupno bodova		4 [-]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama [nije centralno mjesto]		
Ostali: Cs-selo; E-trgovište (4)		

Sot

Najraniji poznati spomen mjesta Sot nalazimo u ispravi bačkog kaptola iz 1297. godine.⁷⁹⁶ Isprava potvrđuje sporazum po kojem su Toma i njegov sin Pavao od roda Bánca Sot s okolnim mjestima prepustili svom rođaku Ivanu. Kasnije je mjesto prešlo u ruke plemićke obitelji Horvát, koja ga je, skupa s drugim svojim posjedima, izgubila 1387. godine, a kraljica Marija ga je predala u vlasništvo velikaškoj obitelji Gorjanski.⁷⁹⁷ Od 1395. godine Sot se navodi među

⁷⁹⁴ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. [Sikirevci].

⁷⁹⁵ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Broder Grenz = Regiment, sek. 19.

⁷⁹⁶ MNLOL, DL, 34091; CD, VII, 290.

⁷⁹⁷ MNLOL, DL, 7309; CD, XVII, 89.

pripadnostima na vlastelinstvu Szentlőrinc.⁷⁹⁸ Nakon izumiranja palatinske grane Gorjanskih 1481. godine, vlastelinstvo je kraće vrijeme bilo posjed Blaža Raškaja, a potom, od 1491. godine, posjed Geréba.⁷⁹⁹ Godine 1503. spominje se kao vlasništvo Stjepana Kesserúja.⁸⁰⁰

Iz navedenog je jasno da tijekom 15. i početkom 16. stoljeća Sot nije imao funkciju vlastelinskog upravnog središta.⁸⁰¹ Također, nema vijesti o postojanju bilo kakvih crkvenih ili svjetovnih institucija u mjestu. Što se tiče prometne povezanosti, izgledno je da je upravo preko Sota išla javna cesta koja je povezivala Gibarac i Ilok, za koju znamo iz srednjovjekovnih zapisa.⁸⁰² Ako je suditi prema konfiguraciji terena i novovjekovnoj kartografiji, njezina je trasa mogla ići uskom dolinom koja i danas preko Berkasova spaja Sot i Šid. Još je moguće utvrditi i vezu na sjeverozapad preko Bapske sa Šarengradom i na jug s Bačincima.⁸⁰³ Stoga možemo Sotu dodijeliti dva boda prema osmom kriteriju Kubinyijevog sustava. Primjenom modificiranih kriterija, Berkasovo i Ilinci se ne ubrajaju u centralna mjesta pa se broj veza širi na Szentlőrinc, Nijemce, Diós i Szemes, što donosi četiri boda. Prema Kubinyijevom sustavu Sotu pripadaju dva boda jer se u jednom navratu 1491. godine spominje kao *oppidum*.⁸⁰⁴ Primjenom modificiranih kriterija ovaj navod vrijedi jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze [8 veza]	2 [4]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]

⁷⁹⁸ MNLOL, DL, 8028.

⁷⁹⁹ MNLOL, DF, 233474, 265830.

⁸⁰⁰ MNLOL, DF, 276739.

⁸⁰¹ Bösendorfer u svojim *Crticama iz Slavonske povijesti* greškom spominje Sot među utverdama Vukovske županije. Radi se ustvari o utvrđi u Sotinu. Bösendorfer, *Crtice*, 168.

⁸⁰² MNLOL, DF, 265580.

⁸⁰³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 53.

⁸⁰⁴ MNLOL, DF, 265830.

Ukupno bodova

4 [5]

Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama

Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju

Sotin

Mjesto Sotin smjestilo se pokraj važne utvrde na uzvisini uz sam Dunav, čiji je položaj još od antike imao strateški značaj. Najstariji podatak o srednjovjekovnoj utvrdi sačuvan je u ispravi bačkog kaptola iz 1289. godine, gdje se spominje Andrija, sotinski kaštelan.⁸⁰⁵ Sasvim je izvjesno da je u njezinom podgrađu već tada postojalo naselje, no prvu pouzdanu vijest o tome imamo tek u popisu izvanredne papinske desetine.⁸⁰⁶ Od 1303. godine, Sotin je pripao Ladislavu od roda Rücs, koji se kod Vukovske županije uknjižio kao vlasnik na temelju globe Tome, pripadnika roda Gútkeled.⁸⁰⁷ Sotin je tako postao matični posjed ogranka ovoga roda čiji su pripadnici nosili pridjevak Sotinski. Sredinom 14. stoljeća dio je posjeda postao vlasništvo banske grane Gorjanskih, koji su u sotinskoj utvrdi znali boravili tijekom prve polovice 15. stoljeća, a tadašnji je mačvanski ban Deziderije Gorjanski ondje izdao nekoliko isprava.⁸⁰⁸ Od 1468. godine vlastelinstvo je u cijelosti bilo posjed kaločkog nadbiskupa.⁸⁰⁹ Jedini prekid zbio se u vrijeme dinastičkih previranja između Vladislava II. i Maksimilijana, kada su Ivan Kishorvát i Lovro Bánffy, kao pristaše potonjeg, 1493. godine nasilno zaposjeli Sotin.⁸¹⁰ No, kralj Vladislav II. ga je dvije godine kasnije vojnom intervencijom vratio kaločkom nadbiskupu Petru Váradiju.⁸¹¹ Potkraj srednjega vijeka sotinska se utvrda nakratko opet našla na popisu posjeda Lovre Bánffyja, što doznajemo iz jednog pisma kaločkog nadbiskupa Pavla Tomorija iz

⁸⁰⁵ MNLOL, DL, 1263; CD, VI, 678. Kod Bösendorfera je zapis o sotinskoj utvrdi naslovljen Sot. Očito se radi o lapsusu, jer je isti odlomak kod Csánkija ispravno naslovljen. Vidi Bösendorfer, *Crtice*, 108; Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Szata.

⁸⁰⁶ Godine 1333.-1335. RC, 267, 280, 290, 302, 308.

⁸⁰⁷ MNLOL, DL, 91153.

⁸⁰⁸ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szata.

⁸⁰⁹ MNLOL, DL, 33885.

⁸¹⁰ Andrić, *Vinkovci*, 86, 87; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szata.

⁸¹¹ MNLOL, DL, 20269.

1525. godine.⁸¹²

Utvrda je, dakle, tijekom čitavog 15. stoljeća imala razmjerno važnu administrativnu ulogu kao dugogodišnje sjedište podunavskih posjeda kaločkih nadbiskupa, pa su time upravne centralne funkcije naselja nadilazile posve lokalni značaj.⁸¹³ Kako mjesto nije imalo status stalne rezidencije, posjedom su rukovodili vlastelinski službenici, kaštelan i upravitelj dvora (*provisor curie*).⁸¹⁴ Slijedom navedenog, Sotin možemo u prvoj kategoriji bodovati s dva boda.

Od ostalih institucija u naselju imamo tek župnu crkvu. Ona se prvi put spominje u ranije navedenom popisu izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća, u sklopu Vukovskog arhiđakonata. Engel smatra da bi upravo sotinska crkva mogla biti ona koju su Osmanlije porušili u provali 1408. godine, a bila je posvećena Blaženoj Djevici Mariji.⁸¹⁵ Drugih podataka o župi i njezinom statusu nema.

Zanimljiv podatak predstavlja broj studenata iz Sotina. Tijekom čitavog srednjeg vijeka u maticama zapadnoeuropskih sveučilišta evidentirano ih je ukupno šest. Od toga je pet studenata bečkog i krakovskog sveučilišta u razdoblju relevantnom prema Kubinyijevom sustavu. Ovaj podatak mjestu donosi jedan bod prema šestom kriteriju.⁸¹⁶

Uzimajući u obzir srednjovjekovnu topografiju, novovjekovnu kartografiju i srednjovjekovnu osnovu jezgre naselja, možemo pretpostaviti više cestovnih pravaca kojima je Sotin bio povezan s drugim centralnim mjestima. Dva očita i posve izgledna kreću se magistralnom cestom uz Dunav. Uzvodno je tako Sotin preko Vučedola bio povezan s Vukovarom, a nizvodno s Opatovcem, dalje prema Šaregradu i Iloku.⁸¹⁷ Izvjestan je i treći pravac, preko Dunava, koji

⁸¹² Sadržaj dijela pisma prenosi Andrić u: Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski,“ 37.

⁸¹³ Ona je potkraj 15. stoljeća u tri navrata označena i kao *castrum*. MNLOL, DL, 18521; DF, 233411; *Petri de Warda ... epistolae, cum nonnullis Wladislai II. regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Praefatus est, et indicem chronologicum subjecit C. Wagner* (Posonii et Cassoviae: Landerer, 1776), 59.

⁸¹⁴ MNLOL, DF, 233488.

⁸¹⁵ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szata; isti, *Magyarország*, s. v. Szata.

⁸¹⁶ Andrić, „Studenti“, 129-130, 137-144.

⁸¹⁷ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49, 50.

je vodio, najvjerojatnije, preko Novog Sela za Bač.⁸¹⁸ Također, moguće je na temelju rasporeda naselja i novovjekovnih cesta rekonstruirati još barem dva što su povezivala Sotin preko susjednog sela Grabova sa Szemesom i Ibrányem. Južni pravac je preko Mikleuševaca, Čakovaca i Ilače vodio prema Nijemcima. Spojem na magistralnu cestu, Sotinu se otvaraju izravne veze još prema Bačincima, Berkasovu i Moroviću. Ukupno je to devet cestovnih veza, odnosno pet bodova prema Kubinyijevom sustavu. Primjenom modificiranih kriterija boduju se i skela na Dunavu te položaj na magistralnoj cesti, što Sotinu donosi također pet bodova.

Mjesto se u diplomatskim vrelima spominje kao *oppidum* 1443., 1450., 1468., dvaput 1493., 1496., 1498. i 1525. godine.⁸¹⁹ Slijedom navedenog, prema Kubinyijevom sustavu mjesto bodujemo s tri boda. Primjenom modificiranih kriterija mjestu pripadaju dva boda.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kurija, pripadnosti, sjedište vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	6 studenata	1
VII.	-	0
VIII.	10 veza [prijelaz/pristanište na Dunavu, magistralna cesta]	5 [5]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> više puta	3 [2]
Ukupno bodova		11 [10]
Kategorija: 5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište		

Szemes

Danas nestalo srednjovjekovno mjesto Szemes nalazilo se na mjestu rudine Šamšin, sjeveroistočno od sela Berak. Naime, Šamšin (Šimšin) je očito slavenska inačica imena mjesta, zavedena i u osmanskim izvorima.⁸²⁰ Tijekom prve polovice 14. stoljeća naselje je bilo posjed

⁸¹⁸ Sačuvan je podatak o sotinskoj skeli preko Dunava iz 1416. godine. MNLOL, DF, 218665.

⁸¹⁹ MNLOL, DL, 13398, 13706, 33885, 34248, 75703; DF, 233411, 285361; *Petri de Warda ... epistolae*, 14.

⁸²⁰ McGowan, *Sirem*, 450; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szemes.

plemića Semeških od roda Gútkeled. Engel smatra da se upravo na Szemes odnosi spomen zemlje u vlasništvu Petra, sina Crisyja, i Andrije i Ivana, Tominih sinova, kao susjedne Čakovcima i Boricsfalvi (Barišovac) 1330. godine.⁸²¹ Vlasništvo se ubrzo mijenja pa se oko ovog mjesta i prava na lokalnom sajmu sve do 1367. godine spore Ibranjski i Morovički, a razrješenjem spora mjesto je pripalo Morovičkima.⁸²² Za 15. stoljeće su nam dostupna tek dva dokumenta, u kojima je Szemes naveden kao pripadnost Čakovaca. Godine 1439. posjed Čakovci još je bio u rukama Mihovila Morovičkog, a od sredine 15. stoljeća pripadali su obitelji Szentpéteri.⁸²³

Mali broj sačuvanih izvora već po sebi ukazuje na manju važnost Szemesa kao centralnog mjesta. Dobar prometni položaj po Kubinyijevom sustavu donosi naselju četiri boda, jer je moguće rekonstruirati devet veza s drugim centralnim mjestima: na zapadu s Jankovcima, na sjeverozapadu s Ibrányem, na sjeveroistoku sa Sotinom, preko Čakovaca na istok s Opatovcem i na jug s Nijemcima, na jugoistok magistralnom cestom sve do Bačinaca i sporednim cestama do Morovića i Berkasova, a izravno na jug s mjestom Diós. Primjenom modificiranih kriterija mjestu pripadaju tri boda za položaj na magistralnoj cesti. Uloga prometnog čvorišta nesumnjivo je povezana i s održavanjem tjednog sajma, o čemu imamo podatak iz 1367. godine.⁸²⁴ Na račun toga mjestu možemo dodijeliti još jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	9 veza [magistralna cesta]	5 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>possessio</i>	0
Ukupno bodova		6 [4]

⁸²¹ MNLOL, DL, 87013; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szemes.

⁸²² MNLOL, DL, 5569.

⁸²³ MNLOL, DL, 75683; DF, 218748; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Csák.

⁸²⁴ MNLOL, DL, 5569.

Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta
[7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama]
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)

Szentillye

Na području Vinkovaca, točnije na lokalitetu Meraja, nalazilo se srednjovjekovno naselje Szentillye.⁸²⁵ Na to upućuju i dobro očuvani zidani ostaci nekadašnje župne crkve, oko 400 m zapadno od današnjeg gradskog središta. Rezultati arheoloških iskopavanja govore o dugotrajnoj naseljenosti na lokalitetu, svakako još u 11. stoljeću.⁸²⁶ Uspostavom županijskog sustava, ovo je područje najvjerojatnije bilo zemlja vukovarskih gradokmetova, za što postoje neke indicije u izvorima iz sredine 13. stoljeća.⁸²⁷ Kao prvi poznati spomen naselja Engel uzima ispravu iz 1329. godine o sporu Nikole Martinovog, pripadnika obitelji koja će kasnije nositi pridjevnik Baćinski, i Stjepana Sentsalvatorskog, gdje nalazimo podatak da je Nikoli uručen poziv na ročište u njegovom selu Bogdánfalva.⁸²⁸ Andrić je u svojoj monografiji o Vinkovcima u srednjem vijeku ovom pitanju posvetio čitavo poglavlje te je Engelovo tumačenje prihvatio kao jedno od uvjerljivih rješenja, uz ogradu da je isto tako moguće da je Bogdánfalva bilo zasebno naselje koje je iz nekog razloga nestalo u 15. stoljeću.⁸²⁹ No, na temelju poznatih izvora nije moguće donijeti konačni pravorijek u ovom slučaju.

Ono što je u prvom redu Engela navelo na poistovjećivanje Bogdánfalve i Szentillyea jest činjenica da se kao najstariji poznati vlasnici mjesta javljaju upravo Baćinski (Liskovački) od roda Szente-Mágozs, i to kao susjedi nuštarskog posjeda, u ispravi pečušskog kaptola iz 1353.

⁸²⁵ Slavensku inačicu imena Ilinci imamo zabilježenu u osmanskim izvorima, točnije defteru iz 1550. godine. U Vukovskoj županiji je postojalo još jedno naselje istoga imena. Radi se o Ilincima u okolici Šida, i ne treba ga miješati s mjestom na području današnjih Vinkovaca. Radi boljeg razlikovanja, u ovom će se radu mjesto nazivati imenom Sv. Ilija. Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentillye (Bogdánfalva), Szentillye.

⁸²⁶ Andrić, *Vinkovci*, 26-27.

⁸²⁷ Vidi: Pavičić, *Vukovska župa*, 108; Andrić, *Vinkovci*, 48-49.

⁸²⁸ MNLOL, DL, 91243; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentillye (Bogdánfalva).

⁸²⁹ Andrić, *Vinkovci*, 51-57.

godine.⁸³⁰ Do prve polovice 15. stoljeća oni su neupitno i jedini posjednici. Na mogućnost da je došlo do promjene u vlasničkoj strukturi ukazuje djelomično sačuvana isprava palatina Nikole Gorjanskog koju se može datirati između 1413. i 1415. godine.⁸³¹ Isprava donosi popis niza mjesta u vlasništvu Baćinskih, a kao suvlasnik se javlja i Ivan Alšanski. Andrić, analizirajući sadržaj ovog krnjeg dokumenta, zaključuje da nije moguće pouzdano reći odnosi li se Ivanov udio na Szentillye. Pritom odbacuje Pavičićevo mišljenje da su Alšanski suvlasnici Szentillyea još od sredine 14. stoljeća.⁸³²

U narednom razdoblju pitanje vlasništva postaje nešto kompleksnije. Sačuvana je isprava iz 1435. godine, po kojoj je Ivan Alšanski svoje posjede, uključujući i udjel u Szentillyeu, darovao slavonskom banu Matku Talovcu i njegovoj braći.⁸³³ Dokument je očito krivotvorina nastala nakon smrti Ivana Alšanskog 1437. godine.⁸³⁴ No, Talovci su doista negdje u to vrijeme stekli Ivanov udio u Szentillyeu, o čemu svjedoči i kupoprodajni ugovor koji su 1462. godine sklopili s Jobom Gorjanskim, a tiče se Vukovara.⁸³⁵ Ondje su kao jamstvo navedeni i drugi posjedi Talovaca, uključujući Szentillye s pripadnostima. Samo dvije godine kasnije mjesto se spominje u sporazumu Pavla i Ladislava Dombovarskog i Ludovika i Mateja Morovićkog o podjeli posjeda pokojnog Ivana Alšanskog koji im pripadaju jer su s potonjim bili u srodstvu. U istoj ispravi doznajemo da su Dombovarski i Morovićki oko nekadašnjih Ivanovih posjeda (ne i Szentillyea) s Talovcima vodili sporove.⁸³⁶ Andrić na temelju činjenice da su Talovci ipak zadržali veći dio posjeda koji su bili predmet navedenog sporazuma zaključuje kako nema bitnih naznaka da je Sv. Ilija u tome bio iznimka.⁸³⁷

U drugoj polovici 15. stoljeća ipak dolazi do promjene vlasništva, jer se Szentillye 1491. godine navodi kao pripadnost slakovačkog kaštela, koji je kralj Vladislav II. oduzeo Lovri Bánffyju i

⁸³⁰ MNLOL, DL, 4353.

⁸³¹ MNLOL, DF, 281845.

⁸³² Andrić, *Vinkovci*, 69; Pavičić, *Vukovska župa*, 110.

⁸³³ MNLOL, DL, 44035.

⁸³⁴ Više u: Andrić, *Vinkovci*, 70-77.

⁸³⁵ MNLOL, DF, 233201.

⁸³⁶ MNLOL, DL, 32847.

⁸³⁷ Andrić, *Vinkovci*, 81-82.

Ivanu Kishorvátu od Hlapčiča i prepustio Gerébima.⁸³⁸ Ovdje se, po svemu sudeći, radilo o nekadašnjem udjelu Talovaca, dok su Liskovački i dalje držali svoj dio, budući da se tada spominje i njihov predstavnik iz Szentillyea.⁸³⁹ Potvrdu o tome imamo u nešto kasnijoj ispravi Vladislava II. iz 1506. godine.⁸⁴⁰ Nakon smrti Petra Geréba 1503. godine Szentillye nakratko pripada Ivanišu Korvinu, koji ga je iste godine vratio Lovri Bánffyju i Ivanu Kishorvátu od Hlapčiča.⁸⁴¹ Poznatim sporazumom između Lovre i Ivana iz 1508. godine Szentillye postaje posjedom Ivanove braće Jurja i Stjepana.⁸⁴² Posljednji poznati vlasnik mjesta bio je Vid Strlič (ili Srdić). On se spominje u ispravi stolnobiogradskog ivanovačkog samostana iz 1516. godine.⁸⁴³ Andrić iz pridjevka koji je nosio (*de Zenthillye*) zaključuje da je Szentillye Vidu morao biti matični posjed. Također, smatra da je on postao vlasnikom dijela koji su ranije držali Baćinski (Liskovački), budući da postoje indicije iz kasnijih izvora da su se nasljednici Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta nastavili koristiti svojim dijelom sve do razdoblja osmanske vlasti.⁸⁴⁴

Premda većim dijelom srednjovjekovnog razdoblja mjesto nije bilo matični posjed nekog od svojih vlasnika niti podgrađe kaštela ili utvrde, Szentillye je bio upravno sjedište barem lokalnog karaktera, za naselja u neposrednoj okolini. Tamošnji predstavnik Liskovačkih, koji se spominje potkraj 15. stoljeća, to potvrđuje, kao i isprava požeškog kaptola iz 1503. godine, gdje je mjesto navedeno kao sjedište distrikta.⁸⁴⁵ Prema Kubinyijevom sustavu, sjedištima distrikta pripadaju dva boda.

Relevantnih podataka koji bi mjestu donijeli bodove u drugoj kategoriji nema. Valja tek, informacije radi, navesti da je 1521. godine u mjestu održana županijska skupština.⁸⁴⁶ Slično je

⁸³⁸ MNLOL, DL, 233472.

⁸³⁹ Andrić drži da je to bio ili njihov oficijal ili rođak koji je bio ondje nastanjen. Andrić, *Vinkovci*, 84.

⁸⁴⁰ MNLOL, DF, 259592.

⁸⁴¹ MNLOL, DL, 37754.

⁸⁴² MNLOL, DF, 279414. Prema Andriću, to nisu bila Ivanova rođena braća, već rođaci. Andrić, *Vinkovci*, 97.

⁸⁴³ MNLOL, DF, 265634.

⁸⁴⁴ Andrić, *Vinkovci*, 101-102.

⁸⁴⁵ MNLOL, DF, 233472; DL, 37755.

⁸⁴⁶ MNLOL, DF, 265816.

i u pogledu crkvenih institucija; imamo jedino vijest u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća o župnoj crkvi, posvećenoj, sasvim izvjesno, Sv. Iliji.⁸⁴⁷ Mišljenja da je gotička crkva na Meraji pripadala franjevcima neutemeljena su.⁸⁴⁸

Na topografskog karti prve vojne izmjere iz druge polovice 18. stoljeća dobro se razaznaje srednjovjekovno središte Vinkovaca s crkvom sv. Ilije na glavnom raskrižju putova. Na zapadu se uzvodno Bosutom kretala trasa magistralne ceste prema Ivankovu, a nizvodno prema Szentszalvátor. Južno se kretala cesta preko Privlake do Otoka, dok je na sjeveroistok vodila cesta do Nuštra. Preko Bosuta prema jugozapadu kretala se cesta do Cerne.⁸⁴⁹ Szentillye je tako bio čvorište za ukupno pet pravaca, što naselju prema Kubinyijevom sustavu donosi tri boda. Skela na Bosutu, čiji spomen datira iz 1506. godine, i položaj na magistralnoj cesti donose četiri boda prema modificiranim kriterijima.⁸⁵⁰

Szentillye je bio i sajamsko mjesto, o čemu imamo potvrdu u dvjema listinama iz 14. stoljeća. Prva datira iz 1355. godine, a u njoj se spominje tamošnji nedjeljni opći sajam (*forum generalis*).⁸⁵¹ Druga datira iz 1396. godine i donosi podatak o županijskom (tjednom) sajmu (*forum comprovincionale*) održanom na dan sv. Bartola, 24. kolovoza. Kako je taj blagdan 1396. godine padoo na četvrtak, ta dva sajma ne možemo poistovjetiti, kako je to učinio Engel.⁸⁵² Glavno je pitanje jesu li se u Szentillyeu održavala dva tjedna sajma, ili je iz nekog nepoznatog razloga tijekom druge polovice 14. stoljeća sajam počeo održavati četvrtkom umjesto nedjeljom.⁸⁵³ Budući da drugih izvora koji bi dali prednost jednom ili drugom rješenju nema, a u analizi ionako pojedinačni spomen nekog sajma u 14. stoljeću uzimamo u obzir, mjestu dodjeljujemo dva boda za dva tjedna sajma.

⁸⁴⁷ Godine 1333.-1335. RC, 267, 279, 290, 302, 307.

⁸⁴⁸ Tu je tezu pobio Andrić u svojoj monografiji o srednjovjekovnim Vinkovcima. Vidi: Andrić, *Vinkovci*, 42-43, 61-66.

⁸⁴⁹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 17.

⁸⁵⁰ MNLOL, DF, 265809.

⁸⁵¹ MNLOL, DL, 33604; CD, XII, 317.

⁸⁵² Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentillye (Bogdánfalva). Weisz navodi samo podatak o sajmu iz 1355. godine. Weisz, *Vásárok*, 169.

⁸⁵³ Kao što je, primjerice, bio slučaj s pačetinskim sajmom.

Važnost mjesta kao upravnog sjedišta i sajmišta ipak se, najvjerojatnije, nije osobito odrazila na njegov pravni status. Od relevantnih izvora imamo sačuvanu jedino ispravu Vladislava II. iz 1498. godine, gdje je Szentillye označen kao *oppidum*.⁸⁵⁴ Prema Kubinyijevom sustavu taj navod vrednujemo s dva, a prema modificiranim kriterijima s jednim bodom.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	pripadnosti, distrikt	2
II.	mjesto održavanja županijske skupštine	1
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [prijelaz/pristanište na Bosutu, magistralna cesta]	3 [4]
IX.	2 tjedna sajma	2
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		10 [10]
Kategorija: 6. prosječna trgovišta/sela s karakteristikama trgovišta		
Ostali: E-selo (5); J-trgovište		

Szentlőrinc

Točan položaj, danas nestalog, srednjovjekovnog mjesta i utvrde Szentlőrinc⁸⁵⁵ nije poznat, a u historiografiji nema suglasja oko njegove ubikacije. Prema Engelu, ono je bilo smješteno na području današnjeg srijemskog sela Podgrađe, južno od Nijemaca.⁸⁵⁶ Bösendorfer je utvrdu povezo s lokalitetom Gradina kod današnjih Komletinaca, nekoliko kilometara zapadno od Nijemaca, dok je Pavičić Szentlőrinc smjestio na područje Sota.⁸⁵⁷ Od navedenih lokacija ova posljednja je najmanje izgledna jer se prema onovremenim zapisima utvrda nalazila uz rijeku

⁸⁵⁴ MNLOL, DF, 279394.

⁸⁵⁵ U literaturi nailazimo i na Sv. Lovrincgrad i Sv. Lovrinac. Vidi: Bösendorfer, *Crtice*, 178; Pavičić, *Vukovska župa*, 204.

⁸⁵⁶ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentlőrinc. S Engelvom se ubikacijom složio i Stanko Andrić. Vidi: Andrić, *Vinkovci*, 113-114.

⁸⁵⁷ Bösendorfer, *Crtice*, 178; Pavičić, *Vukovska župa*, 204.

Bosut.⁸⁵⁸ Što se Bösendorferove pretpostavke tiče, ni ona nije vjerojatna, budući da je prostor njegove ubikacije, uključujući Komletince, pripadao posjedu Nijemci, o čemu postoji i pisani dokaz iz 1437. godine.⁸⁵⁹ Engelova se ubikacija pak čini vrlo vjerojatnijom, ponajviše zbog toga što je taj položaj prilično dobro geografski i prometno povezan s drugim mjestima s kojima je Szentlőrinc činio isto vlastelinstvo. Stoga nam preostaje, u nedostatku boljih, prikloniti se Engellovom rješenju.

Izvora o samom naselju je vrlo malo, dok je nešto više zapisa sačuvano o važnoj istoimenoj utvrdi u čijem se podgrađu ono nalazilo. Najraniji poznati spomen utvrde i mjesta datira tek iz 1387. godine. Tada ih je, naime, kraljica Marija oduzela pobunjenim Horvátima i predala u vlasništvo Nikoli, sinu pokojnog palatina Nikole Gorjanskog.⁸⁶⁰ Gorjanski su utvrdi i mjesto držali sve do izumiranja palatinske grane obitelji 1481. godine. Kasnije je posjed pripadao Blažu Raškaju, koji ga je 1491. godine mijenjao s Gerébima za posjed Libercse u Nogradskoj županiji.⁸⁶¹ Posjed je Petar Geréb 1503. godine ostavio svom familijaru Stjepanu Kesserúju, a eventualni kasniji vlasnici nisu poznati.⁸⁶²

Budući da je trgovište Szentlőrinc bilo podgrađe važne utvrde⁸⁶³ koja je bila sjedište vlastelinstva u posjedu najznačajnijih velikaških obitelji Vukovske županije, prema Kubinyijevom sustavu mjestu možemo dodijeliti dva boda. Ono što čudi, s obzirom na navedeno, jest činjenica da nema nikakvih podataka o crkvenim institucijama. To je vjerojatno posljedica slabe sačuvanosti izvora.

Kada govorimo o prometnoj povezanosti mjesta, iz Szentlőrince se na sjever moglo stići do Nijemaca, a na istok cestom uz Bosut se preko Ilinaca prema Moroviću. Postojala je još i cesta

⁸⁵⁸ MNLOL, DF, 256781.

⁸⁵⁹ MNLOL, DL, 13116.

⁸⁶⁰ MNLOL, DL, 7309; CD, XVII, 89.

⁸⁶¹ MNLOL, DF, 233474, 265830.

⁸⁶² MNLOL, DF, 276739.

⁸⁶³ O značaju same utvrde govori i činjenica da je izvori bez iznimke označavaju kao *castrum*. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentlőrinc.

do Precvetovaca.⁸⁶⁴ Prema Kubinyijevom sustavu to vrijedi dva boda. Primjenom modificiranih kriterija Ilince ne ubrajamo u centralna mjesta, pa se broj veza širi na Sot, Bačince, Šarengrad i Morović što u konačnici donosi tri boda. Rekonstruirane veze naselja ukazuju i na to da je na tom području postojala skela na Bosutu. Kako nema ni indirektnih pisanih podataka da bi se ona nalazila u samom mjestu, a ubikacija koju uzimamo je samo približna, ne možemo isključiti mogućnost da se ona nalazila izvan naselja.

U analizi centralnih funkcija Szentlőrinc zanimljivo je pitanje pravnog statusa mjesta, iako su nam dostupna samo dva dokumenta koja o tome donose podatke. Prva je isprava kralja Matije iz 1459. godine, vezana za pritužbu kaštelana Szentlőrinc u vezi s napadom na utvrdu i mjesto iz susjednih Nijemaca.⁸⁶⁵ Isprava je dosta oštećena i teško čitljiva, pa je i ime samoga grada tek djelomično očuvano (*civitatem Zentle...*). No, posve je izvjesno iz konteksta isprave da se radi o Szentlőrincu. Zbog nedostatka vrela nije moguće utvrditi u kojoj je mjeri ovaj navod odgovarao i stvarnom položaju mjesta. U drugoj je ispravi dvorskog suca iz 1491. godine mjesto označeno kao *oppidum*.⁸⁶⁶ Dakle, možemo ustvrditi da se Szentlőrinc kao urbano mjesto spominje tek u dva navrata, od toga jednom prije 1490. godine, što prema Kubinyijevom sustavu donosi tri boda.⁸⁶⁷ Budući da je jednom naveden i kao *civitas*, tri boda dobiva i prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castrum</i> , kaštelan	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze [6 veza]	2 [3]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas</i>]	3 [3]

⁸⁶⁴ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 24.

⁸⁶⁵ MNLOL, DL, 44927.

⁸⁶⁶ MNLOL, DF, 265830.

⁸⁶⁷ Budući da se radi o specifičnom slučaju, ovdje smo izjednačili pojam *civitas* i *oppidum*.

Szentszalvátor

Pitanje položaja danas nestalog srednjovjekovnog mjesta i vlastelinstva Szentszalvátor, smještenog u susjedstvu nuštarskog posjeda, izazvalo je u historiografiji određena neslaganja i nedoumice.⁸⁶⁸ Prvi pokušaj ubikacije naselja Szentszalvátor nalazimo kod Csánkija, koji ga je smjestio u Podunavlje, na prostor između Dalja i Borova.⁸⁶⁹ To je Bösendorfera navelo da ga pogrešno poveže s lokalitetom bare Savulja i rudine Savuljski put poblje Borova.⁸⁷⁰ Pavičić ga je, s druge strane, poistovjetio s manjim naseljem Újlak (Ilok), koje se također nalazilo u susjedstvu posjeda nuštarske opatije Sv. Duha, a smješta ga na područje današnjeg sela Klisa, jugoistočno od Osijeka.⁸⁷¹ Andrić je, uočivši određena neslaganja i nelogičnosti u Pavičićevoj ubikaciji, izrazio određene rezerve prema njegovim rješenjima, da bi se kasnije složio s Engellovom ubikacijom Szentszalvátora na područje današnjih Mirkovaca, pokraj Vinkovaca.⁸⁷² Pritom je, na temelju isprave bosanskog kaptola iz 1409. godine, gdje su izjednačena mjesta Újlak i Szentszalvátor (*possesio Wylak alio nomine Zenthsalvator*), zaključio da su se dva susjedna mjesta u jednom trenutku spojila, pri čemu je prvo preuzelo ime potonjeg.⁸⁷³ Istog je mišljenja očito bio i Engel, kada je podatak o tjednom sajmu u Újlaku, zabilježen u ispravi kralja Karla I. iz 1322. godine, pridružio u svojoj bazi podacima koji se odnose na naselje Szentszalvátor.⁸⁷⁴ Činjenica da se navedeni Újlak uopće ne spominje nakon 1409. godine

⁸⁶⁸ Više o svemu u: Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 223-238.

⁸⁶⁹ Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Szent-Szalvátor.

⁸⁷⁰ Moguće da je zbog toga Bösendorfer iz popisa sela Vukovske županije izostavio mjesto Savulja pokraj Borova, koje se spominje u srednjovjekovnim vrelima, unatoč tome što ga je Csánki ispravno identificirao i ubicirao. Bösendorfer, *Crtice*, 179; Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Szent-Szalvátor.

⁸⁷¹ Pavičić, *Vukovska župa*, 90.

⁸⁷² Andrić, *Potonuli svijet*, 76; isti, *Vinkovci*, 46; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szentszalvátor (Zsolvart); isti, *Magyarország*, s. v. Szentszalvátor (naselje i vlastelinstvo).

⁸⁷³ Andrić, *Vinkovci*, 52. Vidi i: MNLOL, DL, 92356.

⁸⁷⁴ Engel, *Magyarország*, s. v. Szentszalvátor.

svakako govori u prilog ovo mišljenju.⁸⁷⁵

Najstariji sačuvani zapis o Szentszalvátoru nalazimo u popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁸⁷⁶ Iz tog vremena datiraju i najstariji podaci o vlasnicima mjesta. Točnije, u ispravi mačvanskog bana Nikole iz 1337. godine spominje se Stjepan Sentsalvatorski, sin Ivanov, pripadnik plemićkog roda Bár-Kalán.⁸⁷⁷ Nakon što je Albert Sentsalvatorski umro bez nasljednika (nakon 1420. godine), kralj Žigmund je posjed prepustio Jakovu i Davidu Lackoviću od Szántóa u zamjenu za neke njihove posjede, što je potvrđeno i Davidovom sinu Jurju 1435. godine.⁸⁷⁸ Smrću Nikole Lackovića 1456. godine, bez nasljednika, Szentszalvátor je pripao prvo Mihovilu Szilágyiju, koji ga je 1459. godine dao u zamjenu Gašparu Korodškom.⁸⁷⁹ No, već se iduće godine posjed spominje kao vlasništvo Pavla Hercega Sečujskog, koji ga Korodškima prepušta.⁸⁸⁰ Oni su Szentszalvátor s drugim svojim posjedima darovali Ivanu Rozgonyiju, što je kasnije opozvano.⁸⁸¹ Kada je Gašpar Korodški umro, posjed je u rukama Nikole Csupora, a potom ga je, nakon njegove smrti, kralj Matija 1474. darovao kaločkom nadbiskupu Gaboru Motičinskom i njegovom bratu Žigmundu.⁸⁸² Ubrzo je Szentszalvátor ponovo promijenio vlasnika, što doznajemo iz isprave stolnobiogradskog konventa iz 1482. godine, kojom su kao njegovi vlasnici registrirani Berislavići Grabarski.⁸⁸³ Od tada se Szentszalvátor spominje u sklopu laslovačkog vlastelinstva. Do druge polovice 1494. godine, mjesto je došlo u posjed Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta. Tada ga je zauzeo kaločki nadbiskup Petar, a kralj Vladislav II. ga je potom 1498., skupa s drugim otuđenim posjedima, odlučio vratiti pravim vlasnicima.⁸⁸⁴ Zadnji srednjovjekovni podatak o vlasnicima mjesta i vlastelinstva datira iz 1507. godine, kada su skupa sa Szentillyeom i još nekim posjedima oko

⁸⁷⁵ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Újlak (drugonavedeni, op. a.).

⁸⁷⁶ Godine 1332.-1333. RC, 267, 279, 290, 302, 308.

⁸⁷⁷ MNLOL, DL, 91281.

⁸⁷⁸ MNLOL, DL, 11859; Andrić, *Potonuli svijet*, 82.

⁸⁷⁹ MNLOL, DL, 81375.

⁸⁸⁰ MNLOL, DL, 15465; Andrić, *Potonuli svijet*, 83.

⁸⁸¹ MNLOL; DL, 16541; Andrić, *Potonuli svijet*, 84.

⁸⁸² MNLOL, DL, 74517.

⁸⁸³ MNLOL, DL, 18650.

⁸⁸⁴ MNLOL, DF, 279394.

kojih su se sporili Ivan Kishorvát i Lovro Bánffy pripali Đuri i Stjepanu Kishorvátu.⁸⁸⁵

Kao upravno središte Szentszalvátor je po svemu sudeći najznačajniju ulogu imao tijekom 14. i početkom 15. stoljeća, kada je bio i matični posjed Sentsalvatorskih. Kasnije vlastelinstvo prelaze u ruke daleko važnijih plemićkih obitelji, ali je evidentno da samo naselje nije imalo osobitu obrambenu ili gospodarsku važnost, da bi u drugoj polovici 15. stoljeća bilo pripojeno laslovačkom vlastelinstvu. Budući da nemamo nikakav konkretni podatak o pripadnostima ili vlastelinskim službenicima, naselje ne možemo bodovati prema prvom kriteriju. Osim za župu, koja je zabilježena u desetinskim popisima iz prve polovice 14. stoljeća, drugih podataka o svjetovnim ili crkvenim institucijama nema.

Prihvatimo li najrecentnije i najizglednije rješenje pitanja ubikacije naselja kod današnjih Mirkovaca, koje predlažu Engel i Andrić, onda možemo pretpostaviti barem dva prometna pravca iz Szentszalvátora. Na zapadu je bio povezan magistralnom cestom sa susjednim Szentillyeom, na istoku s Jankovcima.⁸⁸⁶ Ta dva pravca naselju donose dva boda. Prema modificiranim kriterijima, mjesto bodujemo s tri boda.

O recentnim topografskim i toponimijskim tumačenjima ovisi i pitanje bodovanja prema devetom kriteriju. Kako je ranije rečeno, tjedni sajam utorkom spominje se u mjestu Újlak na samom početku 14. stoljeća.⁸⁸⁷ Ako je potkraj istog stoljeća doista došlo do stapanja Újlaka i Szentszalvátora, možemo, poput Engela, pretpostaviti da se time nije prekinula tradicija održavanja tjednoga sajma na tom mjestu sve do kraja srednjega vijeka i, sukladno tome, naselju dodijeliti jedan bod.⁸⁸⁸

U pogledu pravnog statusa naselja, podataka je vrlo malo. U ovu je analizu uvršteno na temelju isprave bana Nikole Iločkog iz 1467. godine, gdje se Szentszalvátor navodi kao *oppidum*, pa ga

⁸⁸⁵ MNLOL, DF, 279414; Andrić, *Vinkovci*, 96.

⁸⁸⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 2, Brooder Grenz = Regiment, sek. 17.

⁸⁸⁷ Najranije 1300. godine, u ispravi kralja Andrije III. MNLOL, DL, 91145.

⁸⁸⁸ Vidi: Engel, *Magyarország*, s. v. Szentszalvátor (baza podataka u prilogu).

prema Kubinyijevom sustavu bodujemo jednim bodom.⁸⁸⁹ Isti broj bodova mjestu pripada prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze [magistralna cesta]	1 [3]
IX.	1 tjedni sajam	1
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		3 [5]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Szócs

Mjesto Szócs nalazilo se na Vuki zapadno od sela Korod, točnije na lokaciji današnje rudine Nyeses, koju u topografskim kartama prve vojne izmjere iz druge polovice 18. stoljeća nalazimo zabilježenu kao Nagy Seitz.⁸⁹⁰ Najstariji spomen naselja imamo u izvanrednim popisima papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća.⁸⁹¹ Prema Engelu, to je područje potkraj 13. stoljeća pripadalo Lugrethu od roda Zenthemaguch, a kasnije je bilo u vlasništvu obitelji Alšanskih.⁸⁹² Kralj Žigmund je 1437. godine, nakon što je Ivan Alšanski ostao bez nasljednika, ovaj posjed darovao Matku Talovcu i njegovoj braći.⁸⁹³ Kao naselje na posjedu laslovačkog vlastelinstva u vlasništvu Berislavića Grabarskih spominje se u ispravi kralja Vladislava iz 1491. godine.⁸⁹⁴

⁸⁸⁹ MNLOL, DL, 33480.

⁸⁹⁰ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 44. Bösendorfer je mjesto poistovjetio s krčevinom Siče jugozapadno od Dalja. Bösendorfer, *Crtice*, 179.

⁸⁹¹ Godine 1333.-1335. RC, 267, 279, 290, 301, 308.

⁸⁹² Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Szócs (Nagy-).

⁸⁹³ MNLOL, DL, 44167.

⁸⁹⁴ MNLOL, DF, 233472.

Premda je tijekom 14. i dobrog dijela 15. stoljeća Szócs bio sjedište vlastelinstva, taj je status izgubio u posljednjim desetljećima srednjega vijeka. Stoga u prvoj kategoriji naselje ne dobiva bodove. Druge institucije u mjestu, osim župe sv. Stjepana Kralja, nisu zabilježene.⁸⁹⁵ Što se osmog kriterija tiče, iz mjesta se sasvim sigurno moglo cestovnim putem stići do susjednog mjesta Korod i dalje preko Tordinaca do mjesta Leve. Ne možemo isključiti mogućnost puta do Laslova, premda se na novovjekovnim kartama može uočiti da je prostor između Laslova i rudine Nagy Seitz teško prohodan zbog močvare.⁸⁹⁶ Tako tek jednu vezu možemo smatrati posve izvjesnom i sukladno tome dodijeliti jedan bod prema Kubinyijevom sustavu, dok primjernom modificiranog kriterija jednu vezu ne bodujemo. Jednak broj bodova Sőcsu pripada i s obzirom na pravni status, i to na temelju jednog spomena mjesta kao trgovišta u navedenoj Žigmundovoj listini iz 1437. godine. Prema modificiranim kriterijima ovaj navod također vrijedi jedan bod.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	1 veza	1 [0]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		2 [1]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-grad; E-selo (5); J-trgovište u nastajanju		

Šarengrad

Najstariji podaci o Šarengradu, danas srijemskom selu na obali Dunava, potječu iz druge polovice 13. stoljeća. U srednjovjekovnim se izvorima mjesto javlja pod imenom Atya, dok u izvorima iz razdoblja osmanske vlasti prevladava slavenska inačica istog imena Očin ili

⁸⁹⁵ DP, I/1369, 252.

⁸⁹⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 44.

Voćin.⁸⁹⁷ Naselje se razvilo na mjestu važnog prijelaza preko Dunava, vrlo moguće kao podgrađe utvrde. Tome prilog bi mogao kratak dokument koji je izdala Vukovska županija gdje se spominje Hedrik, kaštelan utvrde *Hatia* (*Hedrico castellano de Hatia*). Izvor nije datiran pa je to učinio Engel procijenivši da je izdan oko 1300. godine.⁸⁹⁸ Prvi poznati vlasnik Šarengrada bio je vukovski i hlohovečki župan Enard Zsámboki, koji je posjed stekao prije 1275. godine kada ga njegovi sinovi Ivan i Smaragd dijele između sebe, o čemu svjedoči isprava Bačkog kaptola.⁸⁹⁹ Enardovi su nasljednici nosili pridjevak Kukujevački pa i Voćinski (Šarengradski) prema dva najvažnija obiteljska posjeda u ovim krajevima.⁹⁰⁰ Nakon što su Kukujevački izumrli 1398. godine, kralj Žigmund Šarengrad daruje mačvanskom banu Ivanu Morovičkom.⁹⁰¹ Tako srednjovjekovni Šarengrad postaje jedno od najvažnijih posjeda velikaša Morovičkih, što se odrazilo na napredak naselja kao urbane sredine. Smrću Matije Morovičkog 1476. vlastelinstvo prelazi u ruke kralja Matije koji ga je 1481. godine darovao Gerbima, a nakon smrti Petra Geréba 1505. godine, njegovi su posjedi na kraju pripali Emeriku Perenyiju.⁹⁰² Nakratko se kao vlasnik javila Margareta, udovica Matije Morovića, koja je, između ostalog, trgovište i kaštel Šarengrad oporučno ostavila djeci svoje rođakinje Apolonije Rozgony.⁹⁰³ Ta oporuka ipak nije provedena te se kao posljednji predosmanski vlasnici Šarengrada javljaju beogradski ban Emerik Török od Enyiga i njegov sin Valentin.⁹⁰⁴

Podataka da su šarengradski vlastelini tijekom srednjega vijeka barem povremeno boravili u tamošnjem kaštelu nema, tako da ga ne možemo smatrati sekundarnom plemićkom rezidencijom.⁹⁰⁵ No, ondje je svakako bilo središte uprave podunavskog vlastelinstva

⁸⁹⁷ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Atya; Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad,“ 47.

⁸⁹⁸ Na samom je dokumentu olovkom naknadno upisana godina 1295. MNLOL, DL, 93925; Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Atya.

⁸⁹⁹ MNLOL, DL, 74457.

⁹⁰⁰ Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad,“ 43-44.

⁹⁰¹ MNLOL, DL, 8203; CD, XVIII, 315-316. Više o svemu u Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad,“ 45-46.

⁹⁰² MNLOL, DL, 18483, 21503.

⁹⁰³ Margaretu je kao nasljednicu trgovišta, utvrde i vlastelinstva Šarengrad oporučno odredio njezin muž još 1470. godine. MNLOL, DL, 34213; Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad,“ 50.

⁹⁰⁴ Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad,“ 50-51, 58-59, 61.

⁹⁰⁵ Premda prema ostacima utvrde možemo zaključiti da se radilo o znatnijoj i kompleksnijoj građevini, poznati je

Morovičkih.⁹⁰⁶ Radi toga je moguće mjesto bodovati s dva boda prema prvom kriteriju.

U pogledu crkvenih institucija, Šarengrad svakako spada u red istaknutijih trgovišta. U popisima izvanredne papinske desetine iz prve polovice 14. stoljeća nalazimo, u sklopu Markijskog arhidakonata, tamošnju župu sv. Petra.⁹⁰⁷ Zanimljiv je i podatak zabilježen u vatikanskom registru pristojbi za 1517. godinu u kojem stoji da je pristojba za imenovanje na novu službu uplaćena za kapelana u crkvi sv. Lovre u mjestu *Athia* u Pečuškoj biskupiji. Prema Andriću, malo je vjerojatno da se radi o nekom drugom mjestu u Pečuškoj biskupiji, no smatra da nije moguće prosuditi je li crkva sv. Petra promijenila titular ili je u pitanju neka druga crkva.⁹⁰⁸ U oba slučaja, budući da podataka o povlaštenom statusu župe nema, u četvrtoj kategoriji Šarengradu ne možemo dodijeliti bodove.

Mnogo važniji za srednjovjekovnu crkvenu povijest donjega međurječja bio je, dakako, šarengradski franjevački samostan, koji je pripadao ovdašnjoj Iločkoj kustodiji ugarske opservantske vikarije.⁹⁰⁹ Osnovan je 1405. godine na zamolbu Ivana Morovičkog, a bio je posvećen Sv. Duhu. Tijekom svog postojanja, samostan je imao istaknutu ulogu za ugarski opservantski pokret, napose kao mjesto održavanja tri kapitula, a osobito je bitan bio drugi, održan 1499. godine, kada je sastavljen dokument s popisom svih regula koje se odnose na ugarsku vikariju.⁹¹⁰ Jedan samostan prosjačkog reda Šarengradu donosi dva boda.

Šarengradski građani zabilježeni u sveučilišnim maticama također govore o tome da se tijekom 15. stoljeća intenzivirao društveni i gospodarski razvoj trgovišta. Ukupno ih je zabilježeno četiri, od kojih trojica odgovaraju Kubinyijevom kriteriju, što ipak nije dovoljno da bismo mjesto

izvori bez iznimke označavaju terminom *castellum*. Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Atya.

⁹⁰⁶ Vidi: Engel, *Magyarország*, s. v. Atya (vlastelinstvo).

⁹⁰⁷ Godine 1332. - 1337. RC, 243, 269, 282, 288, 301, 304, 307.

⁹⁰⁸ Andrić prenosi navod iz József Körmendy, *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio Secreto Vaticano, 1421-1536* (Budapest, 1990.), 109, br. 224. Usp. Andrić, “Srednjovjekovni Šarengrad,” 64.

⁹⁰⁹ Uz našički i iločki franjevački samostan, još je, od srednjovjekovnih, jedino šarengradski u upotrebi, a ondje se danas nalazi manja zajednica sestara karmelićanki.

⁹¹⁰ Više o okolnostima osnutka i djelovanju šarengradskog samostana u Usp. Andrić, “Srednjovjekovni Šarengrad,” 48-50, 52-85, 61-63.

bodovali.⁹¹¹

Na temelju srednjovjekovne topografije, konfiguracije terena i novovjekovne kartografije, moguće je rekonstruirati ukupno 5 veza. Podunavskom magistralnom cestom je Šaregrad bio povezan s Susjednim Opatovcem i Ilokom. Put prema jugu vodio je preko Berkasova sve do Morovića, dok je na jugoistok preko zapadnih obronaka Fruške gore put vodio prema Sotu. Preko Dunava se skelom⁹¹² moglo putovati do Bača i Bačke Palanke.⁹¹³ Šaregradu, stoga, možemo na temelju toga dodijeliti ukupno tri boda za šest veza prema Kubinyijevom sustavu. Primjenom modificiranih kriterija mjestu pripada pet bodova za dunavsku skelu i položaj na magistralnoj cesti.

Kasnosrednjovjekovni pisanim izvori Šaregrad u pravilu označavaju kao *oppidum* (dvaput 1481, dvaput 1482., 1493., 1504., 1506. i 1518.).⁹¹⁴ Imamo sačuvanu i jednu ispravu ovdašnje gradske općine (*universitas civium*) iz 1518. godine, gdje je mjesto označeno kao *civitas*.⁹¹⁵ Ova isprava upućuje na to da je općinska organizacija potkraj srednjega vijeka bila usporediva s onim u tadašnjim gradovima. Prema Kubinyijevom sustavu Šaregradu možemo dodijeliti tri boda, a isti broj bodova mjestu pripada prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelan, središte vlastelinstva	2
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	1 samostan prosjačkog reda	2
VI.	2 studenta	0
VII.	-	0
VIII.	6 veza [magistralna, prijelaz/pristanište na Dunavu]	3 [5]
IX.	-	0

⁹¹¹ Andrić, „Studenti“, 130, 136-138, 142.

⁹¹² Spominje se izravno u više navrata (1409., 1470, 1504, 1505., 1506.), a pristojba navedena u prvoj poznatoj ispravi o Šaregradu iz 1275. godine najvjerojatnije je skelarina, premda to nije eksplicitno rečeno. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Atya.

⁹¹³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 51.

⁹¹⁴ MNLOL, DL, 18483, 18615, 18693, 20056, 21240, 21521; DF, 285327.

⁹¹⁵ MNLOL, DF, 285330; Lakatos, *Hivatali írásbeliség*, sv. 2, 24.

X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas, civium unitas</i>]	3 [3]
	Ukupno bodova	10 [12]
	Kategorija: 4. trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom	
	Ostali: Cs-grad; E-trgovište (4); J-trgovište; L-8/6	

Váralja

Srednjovjekovno naselje Váralja nalazilo se na Dunavu između Aljmaša i Erduta.⁹¹⁶ Ime mjesta (mađ. *Váralya* podgrađe) ukazuje na sam postanak naselja u podnožju utvrde, a najstariji pisani zapis o mjestu u popisima izvanredne papinske desetine za 1333. godinu donosi i latinsku inačicu imena Subcastro.⁹¹⁷ To znači da je riječ o najstarijoj poznatoj dunavskih utvrda na području oko dravskog ušća, podignutoj vjerojatno još u 13. stoljeću. No, o samoj utvrdi i vlasnicima mjesta podatke tek od prve polovice 15. stoljeća. Naime, u razdoblju od 1414. do 1440. se u više navrata spominju, varaljski kaštelani, od kojih se Kristofor Revajski 1424. i 1428. spominje kao službenik kraljevskog peharnika Ivana Alšanskog.⁹¹⁸ Na isti način doznajemo i promjeni vlasništva, kada se u ispravi Požeškog kaptola iz 1440. godine varaljski kaštelan Gašpar spominje kao službenik bana Hrvatske, Dalmacije i Slavonije Matka Talovca.⁹¹⁹ U njihovoj je vlasti naselje i vlastelinstvo ostalo do kraja srednjega vijeka.⁹²⁰

U skladu s navedenim, kao središtu nevelikog posjeda s nekoliko naselja kojim su najvjerojatnije upravljali kaštelani kao vlastelinski službenici Váralji po Kubinyijevom sustavu pripada jedan bod. Osim župe zavedene u sklopu Vukovskog arhidakonata u spomenutom popisu izvanredne desetine godine, druge crkvene i svjetovne institucije nisu poznate.⁹²¹

⁹¹⁶ Bösendorfer ga je pogrešno povezao sa selom Podgrađe južno od Nijemaca. Bösendorfer, *Crtice*, 227.

⁹¹⁷ RC, 267.

⁹¹⁸ MNLOL, DF, 259689, 259690.

⁹¹⁹ MNLOL, DF, 259693.

⁹²⁰ Ovaj se ogranak Talovca u drugoj polovici 15. stoljeća počinje nazivati Bánfijima. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Váralja.

⁹²¹ Engel smatra da se bula pape Bonifacija IX. iz 1402. odnosi na mjesto Varalja u Vukovskoj županiji. Prema toj buli crkva je bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji. No, priređivač je pri obradi isprave za objavljivanje smjestio župu u istoimeno mjesto u županiji Tolna. Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Váralja; MV, I/4, 443.

Što se tiče prometnih veza prilično je izvjesno da se iz Váralje moglo cestom putovati prema Aljmašu na zapad, Erdutu na istok, a Dalju na jug.⁹²² U izvorima podataka o skeli preko Dunava nema, premda nije isključeno da je ipak postojala s obzirom na to da su uz dunavske utvrde obično javljaju i pristaništa i činjenicu da se na posjedu nalazilo i mjesto Hernyefalva, selo u susjednoj Bačkoj županiji. No, kako ni u srednjovjekovnim ni u novovjekovnim kartografskim izvorima nema nikakve naznake za to, kao ni u defteru Požeškog sandžaka iz 1579. godine,⁹²³ Váralji možemo dodijeliti dva boda za tri prometne veze prema Kubinyijevom sustavu i jedan prema modificiranim kriterijima.

U kategoriji pak pravnog statusa relevantan je tek jednokratnog spomen mjesta kao trgovišta 1464. godine.⁹²⁴ Na temelju toga Váralji pripada jedan bod prema Kubinyijevom sustavi i prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelani, pripadnosti	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	3 veze	2 [1]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		4 [3]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5)		

Váراسi

Jedno u nizu manjih mjesta na Vuki nestalih nakon osmanske vlasti bio je i Váراسi, smješten na potezu između Vukovara i današnjeg sela Bršadin. Isprva je bio posjed koji je pripadao

⁹²² Vidi i: *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Veröcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 39.

⁹²³ Ondje je mjesto zavedeno kao pustoselina imena Kišvarula. *Sandžak Požega*, 286.

⁹²⁴ MNLOL, DL, 33951.

vukovarskoj utvrdi, a onda ga je 1286. godine kralj Ladislav IV. darovao Fili Mikolskom.⁹²⁵ Tu je darovnicu 1293. godine isti kralj potvrdio Filinom sinu Lovri.⁹²⁶ Tijekom diobe mikolskog vlastelinstva 1337. godine, posjed je pripao Lovrinom sinu Lovri.⁹²⁷ Nakon što je Mihovil Mikolski umro bez muškog nasljednika, mikolsko vlastelinstvo prelazi 1427. godine u ruke Gorjanskih.⁹²⁸ Od 1481. godine Várasi se spominju kao mjesto na borovskom vlastelinstvu, koje je tada pripadalo Ivanu Bánffy i njegovom bratu Jakovu.⁹²⁹

Mjesto, dakle, sasvim izvjesno nije imalo ulogu vlastelinskog upravnog središta, a na popis centralnih mjesta je uvršteno jer je u ispravi kralja Vladislava II. iz 1501. godine označeno uz Borovo kao trgovište u podgrađu borovskog kaštela.⁹³⁰ Taj navod prema izvornim Kubinyijevim vrijedi dva, a prema modificiranim kriterijima jedan bod. Ostali pokazatelji jasno ukazuju da nema govora o naselju urbanog karaktera.⁹³¹ Od lokalnih institucija, sačuvan je podatak jedino o lokalnoj župi sv. Andrije čiji najraniji spomen imamo 1378. godine.⁹³² No, osim po kriteriju pravnog statusa, Várasi možemo bodovati još jedino kao prometno čvorište. U opisu vukovarskih međa iz 1244. godine spominje se magistralna ceste koja je vodila od Vukovara dalje prema Pačetinu i Osijeku.⁹³³ Cestom uz Dunav se moglo putovati u Borovo, a uz Vuku do mjesta Leve. Kako se potonja cesta križala s onom koja je spajala Nuštar i Pačetin, ukupno za Várasi brojimo pet veza, što prema Kubinyijevom sustavu vrijedi tri boda. Položaj na magistralnoj cesti prema modificiranim kriterijima također donosi tri boda.

⁹²⁵ MNLOL, DL, 1192; CD, VI, 548.

⁹²⁶ MNLOL, DL, 1277; CD, VII, 118.

⁹²⁷ MNLOL, DL, 3064.

⁹²⁸ CDHEC, X, 6, 864.

⁹²⁹ MNLOL, DL, 24850.

⁹³⁰ MNLOL, DL; 21068.

⁹³¹ Engel je spomen Varoševaca kao trgovišta, vjerojatno iz ovoga razloga, odlučio posve ignorirati u svojoj interaktivnoj vektorskoj digitalnoj karti Ugarske oko 1500. godine te taj podatak uopće nije uvrstio u pridruženu bazu podataka, a samo je mjesto svrstao u pustare. Engel, *Magyarország*, s. v. Várasi.

⁹³² MNLOL, DF, 276735.

⁹³³ MNLOL, DL, 536.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [magistralna cesta]	3 [3]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		5 [4]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-pustoselina (7)		

Viškovci

Srednjovjekovno naselje Viškovci imamo zabilježeno tek u manjem broju pisanih izvora iz 15. i početka 16. stoljeća. Do 1439. godine spominje se kao mjesto koje pripada posjedu Martinci.⁹³⁴ Potom pripada veleposjedu Gorjani.⁹³⁵ Navedeno, uz izostanak drugih podataka, ukazuje na to da se zacijelo radilo o mjestu manjeg značaja, bez osobitih urbanih atributa. Ono što prema Kubinyijevim kriterijima ovo naselje uvrštava među centralna mjesta Viškovci je više puta spomenuta isprava kralja Vladislava II. iz 1498. godine izdana povodom tužbe Ivana Kishorváta i njegove braće te Lovre Bánffyja i njegovih sestara da su im ljudi kaločkog nadbiskupa Petra nasilno oteli posjede. Ondje se, naime, navodi i trgovište Uskatelke (Wskathelke) iz Vukovske županije.⁹³⁶ Prema Engelu se radi upravo o Viškovcima, a s obzirom na kontekst isprave i činjenice da toponim Uskatelke ne možemo povezati izravno s nekim drugim mjestom u Vukovskoj županiji, Engelovu pretpostavku možemo prihvatiti kao vrlo vjerojatnu.⁹³⁷ No, i ovdje, kao i u slučaju ranije obrađenog Pridvorja, ne možemo isključiti mogućnost da su tužitelji ovim htjeli pred kraljem preuveličati štetu koju su pretrpjeli, nego što spomen Viškovaca kao

⁹³⁴ CDHEAC, X, 6, 865.

⁹³⁵ MNLOL, DL, 13437.

⁹³⁶ MNLOL, DF, 279394.

⁹³⁷ Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Viskovci (Uskatelke). Da je najvjerojatnije riječ o Viškovcima smatra i Stanko Andrić. Vidi Andrić, *Vinkovci*, 87.

trgovišta doista odražava nekakav urbani karakter mjesta. Dosljednom primijenim Kubinyijevo sustava pri ocjeni pravnog statusa Viškovcima možemo dodijeliti dva boda. U skladu s modificiranim kriterijima, ovaj navod vrednujemo s jednim bodom. Također, Na temelju novovjekovne kartografije i položaja mjesta jasno je da se iz Viškovaca cestom moglo putovati spojem na magistralnu cestu do Đakova i Čepina, zatim do mjesta Nagyfalu i do Gorjana.⁹³⁸ Četiri poveznice donose Viškovcima dva boda prema Kubinyijevom sustavu i isto toliko prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	-	0
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0
V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	4 veze	2 [2]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> nakon 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	2 [1]
Ukupno bodova		4 [3]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (6)		

Vučedol

Spomen mjesta Vučedol nalazimo još u ispravi iz 1244. kojom je kralj Bela IV. potvrdio povlastice hospitema u podgrađu vukovarske utvrde.⁹³⁹ Premda o tome izravnih podataka nema, vrlo je vjerojatno da je Vučedol isprva pripadao spomenutoj utvrdi. Kao prvi poznati vlasnik mjesta javlja se 1378. godine palatin Nikola Gorjanski.⁹⁴⁰ U posjedu palatinske grane ove obitelji naselje je vjerojatno bilo sve do smrti Joba Gorjanskog 1481. godine. Idući i posljednji navod u izvorima o vlasnicima Vučedola nalazimo tek u ispravi kralja Vladislava II. iz 1497. godine, u kojoj stoji da je svoju četvrtinu posjeda, uključujući i Vučedol, Ladislav Félegyházi u

⁹³⁸ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 5, Verőcze Vármegye = Comitatus Veröczensis, sek. 43.

⁹³⁹ MNLOL, DL, 536; CD, IV, 227.

⁹⁴⁰ MNLOL, DF, 276735.

nasljedstvo dao Stjepanu Kesserúju.⁹⁴¹ Iz iste isprave doznajemo da je posjed tada još bio u rukama Ivana Félegyházija, što govori da je barem neko vrijeme nakon Gorjanskih ova obitelj gospodarila ovim područjem.

Premda je mjesto veći dio 15. stoljeća bilo vlasništvo jedne od najznačajnijih velikaških obitelji, evidentno je da se radilo o središtu manjeg značaja s utvrdom, čiji najraniji spomen datira iz 1408. godine, gdje je vrlo vjerojatno glavni vlastelinski službenik bio tamošnji kaštelan.⁹⁴² Stoga Vučedol prema prvom kriteriju možemo bodovati jednim bodom.

O drugim svjetovnim ili crkvenim institucijama u mjestu nemamo podataka, pa ni o dunavskom pristaništu ili skeli. Međutim, činjenica da su Gorjanski baš ovdje podigli kaštel, nedaleko od vukovarske utvrde, kao i ceste te konfiguracija terena na desnoj obali Dunava nasuprot Vučedola na novovjekovnim kartografskim izvorima, mogu biti indicije da je ondje u srednjem vijeku ipak bio riječni prijelaz. Što se neupitnih cestovnih veza tiče, mjesto i utvrda su stajali na magistralnoj cesti između Vukovara i Sotina. Surduk, odnosno udolina gdje je mjesto bilo smješteno, implicira postojanje još jednog pravca prema jugozapadu, moguće do sela Ibrány, ali taj put na novovjekovnim kartama nije ucrtan pa je teško pretpostaviti njegovu trasu.⁹⁴³ Dvije veze su dostatne za jedan bod prema Kubinyijevom sustavu, a položaj na magistralnoj cesti prema modificiranim kriterijima donosi tri boda.

O pravnom statusu mjesta možemo tek reći da se u već ranije spomenutom detaljnom opisu posjeda Gorjanskih iz 1478. godine navodi kao *oppidum*.⁹⁴⁴ Na osnovu toga mjestu možemo dodijeliti jedan bod u desetoj kategoriji i isto toliko prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i> , kaštelan	1
II.	-	0
III.	-	0
IV.	-	0

⁹⁴¹ MNLOL, DF, 233488.

⁹⁴² MNLOL, DF, 265781; CDHEC, X/4, 672.

⁹⁴³ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49.

⁹⁴⁴ MNLOL, DL, 18145.

V.	-	0
VI.	-	0
VII.	-	0
VIII.	2 veze [magistralna cesta]	1 [3]
IX.	-	0
X.	<i>oppidum</i> prije 1490. [<i>oppidum</i> jednom]	1 [1]
Ukupno bodova		3 [5]
Kategorija: 7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama		
Ostali: Cs-selo; E-selo (5); J-trgovište		

Vukovar

Podgrađe županijske utvrde, Vukovar, spada u skupinu naselja u donjem međurječju čiji je urbani razvoj započeo još u 13. stoljeću. Sama utvrda, kao sjedište Vukovske županije, bila je jedna od najvažnijih administrativnih i obrambenih točaka u vrijeme dinastije Arpadovića. Prema pisanim vrelima možemo pretpostaviti da je Vukovska županija bila osnovana negdje u drugoj polovici 12. stoljeća, pa je tada i najizglednije vrijeme podizanja županijskog *castruma*. Najstariji poznati dokument o Vukovskoj županiji je spomen tamošnjeg župana u ispravi kralja Bele III. iz 1192. godine, sačuvanoj u sklopu mnogo kasnije listine kralja Žigmunda iz 1425. godine.⁹⁴⁵ Spomen vukovarskog arhiđakona u ispravi pečuškog kaptola iz 1217. godine govori da je i početkom 13. stoljeća u ovim krajevima bila dobro razvijena crkvena organizacija.⁹⁴⁶ Prvi poznati dokument o naselju u podgrađu utvrde ujedno je i jedan od najznačajnijih izvora za urbanu povijest ovih krajeva. Riječ je o gradskim povlasticama vukovarskim hospitima koje im je podijelio herceg Koloman 1231. godine.⁹⁴⁷ Budući da su te povlastice potvrdili kralj Bela IV. 1244. godine i mladi kralj Stjepan 1263. godine, u hrvatskoj se historiografiji Kolomanov čin vrlo često smatra i proglašenjem Vukovara slobodnim kraljevskim gradom, čime je naselje svrstano u red onih koji su gradske povlastice stekli prije tatarske najezde. Povod za potvrdu povlastica iz 1244. godine bio je spor između vukovarskih hospita i župana te njegovih jobagiona iz mjesta Haršan. Taj je detalj naveo Stjepana Pavičića na zaključak da su u podgrađu utvrde postojala zapravo dva naselja: jedno povlašteno naselje vukovarskih hospita i

⁹⁴⁵ MNLOL, DF, 262045.

⁹⁴⁶ MNLOL, DL, 91; CDAC, IX, 154.

⁹⁴⁷ MNLOL, DL, 536. CD, III, 346. Izvor je u prijevodu objavila Nada Klaić u: Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku* (Vukovar: Gradski muzej Vukovar, 1983), 57-58.

nepovlašteno naselje vukovarskih jobagiona, koja su se do početka 15. stoljeća u potpunosti integrirala. Na temelju opisa gradskog područja u Belinoj ispravi Pavičić je izveo zaključak da je podgrađe hospita bilo smješteno na mjestu današnje Donje Mahale i okolnih ulica, a da se jobagionsko naselje nalazilo uz samu utvrdu, na obali Dunava sve do vučedolske međe.⁹⁴⁸ Kada govorimo o vukovarskim povlasticama, ondje nailazimo i na još jedan iznimno važan podatak vezan za pitanje nastanka naselja, a to je etnički sastav tamošnjih stanovnika. Kolomanov se privilegij, poimence, odnosio na Saksonce, Teutonce, Mađare i Slavene. Tako je Vukovar jedino naselje u donjem međurječju za koje imamo izravnu potvrdu da je bilo zahvaćeno kolonizacijom koju su provodili Arpadovići te da su naseljenici bili porijeklom iz njemačkih zemalja.

Vukovar je, dakle, tijekom 13. i 14. stoljeća bio kraljevski posjed. Potvrdu toga imamo i u ispravi kralja Ludovika I. iz 1378. godine, sačuvanoj u sklopu isprave bačkog kaptola iz 1497. godine, gdje ga kralj naziva *civitas nostra*.⁹⁴⁹ No, u historiografiji nailazimo na mišljenja da je potkraj 14. stoljeća prešao u ruke plemića. Pavičić drži da se radi o nekoj nepoznatoj plemićkoj obitelji.⁹⁵⁰ S druge strane, Filip Potrebica i Vlado Horvat nabrajaju ih nekoliko, ali bez ikakve utemeljenosti u poznatim izvorima.⁹⁵¹ Mnogo je pak izglednije da je promjena vlasništva nastupila tek u prvoj polovici 15. stoljeća. Kralj Žigmund ga još 1430. godine naziva *oppidum nostrum*. Doduše, nešto ga je ranije dao u zalog Ivanu Korodskom.⁹⁵² Nakon Ivanove smrti založno pravo je prešlo na Talovce, kojima Žigmund ovaj grad, najkasnije 1437. godine, i daruje, a kralj Albert iduće godine tu darovnicu potvrđuje.⁹⁵³ Kralj Ladislav IV. Posthumus 1456. godine oduzima Petru i Franji Talovcu prava na vukovarski posjed, prepustivši ga Albertu i

⁹⁴⁸ Pavičić, *Vukovska župa*, 42-43; Klaić, *Crtice*, 64-66.

⁹⁴⁹ MNLOL, DF, 276735.

⁹⁵⁰ Pavičić, *Vukovska župa*, 48.

⁹⁵¹ Na popisu su se našli Ivaniš Horvát (1377.-1382.), grofovi de Bazin (1382.), mačvanski ban Stjepan Mošonac (!) (1390.), a u 15. stoljeću su, po njima, vlasnici Vukovara bili i Morovički, Gerébi i Lovro Iločki. Budući da rad ne sadrži znanstveni aparat, nemoguće je doznati na temelju čega su ove tvrdnje iznesene. Vlado Horvat, Filip Potrebica, „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije,“ u: *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu. /ewige kroatische Stadt an der Donau. /eternal Croatian town on the Danube*, ur. Igor Karaman (Koprivnica: "Dr. Feletar", 1994), 114.

⁹⁵² MNLOL, DF, 233441.

⁹⁵³ MNLOL, DF, 233445.

Sebastijanu od Hangácsa (mjesto u županiji Bodrog).⁹⁵⁴ Razloge za ovu kraljevu odluku ponajprije treba tražiti u bliskosti Franje Talovca s pokojnim kraljem Vladislavom I. i Ivanom Hunyadijem, koji se u vrijeme ove darovnice sukobljavao s kraljevim zaštitnikom i savjetnikom Urlikom Celjskim. Kako je kralj Ladislav umro već iduće godine, a na prijestolje je 1458. godine zasjeo Ivanov sin Matija, darovnica iz 1456. godine za Talovce očito više nije imala osobiti učinak pa su Vukovar 1462. godine prodali Jobu Gorjanskom za 500 maraka.⁹⁵⁵ Iz tog je ugovora vidljivo da Talovci nisu povratili Vukovar, već da je, premda se izravno ne navode, i dalje u rukama plemića od Hangácsa. Nakon Jobove smrti 1481. godine, kada je izumrla palatinska loza Gorjanskih, vukovarsko je podgrađe ponovo dospjelo u kraljeve ruke. Kralj Matija je posjed potom darovao Stjepanu Kesserűju. To doznajemo iz složene isprave kojom je kralj Vladislav II. potvrdio Stjepanu prava na Vukovar, kao i otkup nekih udjela od Bánffyja (Talovaca).⁹⁵⁶ Vukovar je, čini se, postao njegov matični posjed, u prilog čemu govori i podatak da je Stjepan nosio pridjevnik Vukovarski.⁹⁵⁷ Kasnijih vijesti o vlasnicima Vukovara nema, premda je najizglednije da je podgrađe ostalo posjed Kesserűja do vremena osmanske vlasti.

U vrijeme dok je jobagionska organizacija bila na snazi, odnosno prije značajnijeg vala feudalizacije posjeda u Vukovskoj županiji nakon provale Tatara sredinom 13. stoljeća, županijska je utvrda bila administrativni centar i za zemljišne posjede na širem području svoje teritorijalne nadležnosti. Raspadom jobagionske organizacije u 14. stoljeću utvrda tu funkciju gubi, a samo je podgrađe, kao kraljevski grad, upravljalo tek područjem okolnog općinskog zemljišta. Prelaskom grada u privatne ruke Vukovar vjerojatno postaje niže administrativno središte posjeda Talovaca i Gorjanskih, a to potvrđuje i spomen kaštela u samome gradu u vrijeme Stjepana Kesserűja.⁹⁵⁸ Na temelju toga, Vukovaru pripada jedan bod.

⁹⁵⁴ MNLOL, DL, 75887. Izdavač isprave pritom pogrešno smješta Vukovar u Baranjsku županiju, kao i mjesto Pavlovac (*Palfalwa*) koje se nalazilo negdje između Šida i Tovarnika, a nekoć je bilo u posjedu Liskovačkih, Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Pálfalva.

⁹⁵⁵ MNLOL, DF, 233201.

⁹⁵⁶ MNLOL, DF, 233240.

⁹⁵⁷ MNLOL, DF, 233475.

⁹⁵⁸ MNLOL, DF, 233240.

Premda su se sjednice županijske skupštine povremeno održavale, osobito potkraj 15. i početkom 16. stoljeća, i u nekom obližnjim manjim mjestima, vukovarska utvrda bila je stalno županijsko sjedište do kraja srednjega vijeka. Kao mjestu stalnog županijskog stola, Vukovaru možemo pripisati dva boda.

Pitanje lokalne župne organizacije također je zanimljivo, iako u konačnici prema Kubinyijevom sustavu Vukovar nije moguće bodovati u četvrtoj kategoriji. Ranije je rečeno da je Vukovar barem još početkom 13. stoljeća bio središte arhiđakonata, dok se župa prvi put izravno spominje 1251. godine u ispravi pečuškog kaptola.⁹⁵⁹ Tek u ispravi dvorskog suca Petra Geréba iz 1495. godine, sačuvanoj u sklopu spomenute potvrđnice kralja Vladislava II. Stjepanu Keserúju iz 1496. godine, doznajemo da je župna crkva bila posvećena sv. Mihaelu arkandelu.⁹⁶⁰ Ovdje treba dodati kako je Pavičić iznio tezu da su se u Vukovaru nalazile dvije župne crkve, nakon što je mjesto Subcastro, zabilježeno u popisima izvanredne papinske desetine za 1333. godinu,⁹⁶¹ pogrešno poistovjetio s podgrađem vukovarske utvrde.⁹⁶² Iz popisa za kasnije godine vidi se da se tu ustvari radi o naselju Váralja u blizini Erduta, što je ispravno uočio i Engel.⁹⁶³

Jedna je od neobičnijih činjenica vezanih za srednjovjekovni Vukovar izostanak podataka o drugim crkvenim institucijama, prije svega o samostanima prosjačkih redova. Kao kraljevski grad u 14. stoljeću, sajamsko mjesto te mjesto ubiranja pristojbi od skelarine na jednoj od najvažnijih cesta u kraljevstvu, vjerojatno je imao sasvim dovoljno ekonomske snage za održavanje barem jedne redovničke zajednice. Stoga nije jednostavno dokučiti razloge zašto ih gradska općina ili vladar tada ondje nisu osnovali. S druge strane, u vrijeme Talovaca i Gorjanskih, vukovarsko podgrađe ipak nije bilo u središtu njihovog interesa niti su ga posjedovali na vrhuncu obiteljske političke i ekonomske moći, pa to možda i nije vrijeme za koje bismo očekivali da će tamošnji vlastelini preuzeti patronat nad nekim samostanom. Kada

⁹⁵⁹ MNLOL, DL, 33708; CD, IV, 447.

⁹⁶⁰ MNLOL, DL, 233240.

⁹⁶¹ RC, 267.

⁹⁶² Pavičić, *Vukovska župa*, 44-45.

⁹⁶³ Vidi: Engel, „Valkóvármegye,“ s. v. Váralja.

je, naposljetku, Vukovar postao posjed Stjepana Kesserúja, sigurnosna je situacija u čitavoj županiji bila poprilično kritična, tako da osnivanja novih samostana općenito nije bilo.

Prema broju studenata tijekom čitavog srednjeg vijeka, Vukovar se među naseljima donjeg međurječja nalazi na devetom mjestu, s njih ukupno 12. No, onih koje prema mjestu i vremenu studiranja možemo uključiti u analizu prema Kubinyijevom sustavu, tek su trojica.⁹⁶⁴ Stoga prema šestom kriteriju Vukovar ostaje bez bodova.

Kao županijsko sjedište i grad na dvjema rijekama, od kojih je jedna Dunav, svakako da je Vukovar imao izraženu funkciju prometnog čvorišta, kao mjesto križanja dviju važnih magistralnih cesta. Podunavska je vodila na jugoistok do niza važnih naselja prema Iloku. U izvorima se najviše spominje magistralna cesta (*magna via*) koja je od Vukovara preko Ibránya i Szemesa vodila do Gibarca. Ondje je jedan odvojak, očito preko Erdevika, vodio do Enga i dalje u Srijem, kako navodi i isprava banoštorskog kaptola iz 1377. godine, gdje se ovaj pravac naziva magistralnom cestom od Vukovara do Enga. Drugi je odvojak u istom izvoru zabilježen kao *magna via* od Gibarca do Bačinaca, a ona je u konačnici povezivala Vukovar i Mitrovicu.⁹⁶⁵ Taj se magistralni pravac od Vukovara nastavljao preko Vuke do mjesta Váralja i dalje preko Pačetina do Osijeka. Na zapad se uzvodno Vukom kretala trasa ceste prema Herihu, Mikoli i Nuštru.⁹⁶⁶ Preko Dunava je cesta povezivala Vukovar s Bačom.⁹⁶⁷ U skladu s modificiranim kriterijima, kao čvorište magistralnih putova i prijelaz preko Dunava, Vukovar dobiva maksimalnih šest bodova.

Zanimljivo je da vukovarski privilegij iz 1231. godine nije sadržavao odredbu o održavanju sajмова u podgrađu. Možemo pretpostaviti da su se sajmovi održavali na nekom obližnjem prostoru koji je tada bio izvan granica općine hospita. Nada Klaić smatra da je u to vrijeme netko

⁹⁶⁴ Andrić, „Studenti“, 129, 137-144.

⁹⁶⁵ MNLOL, DL, 536; DF, 265580.

⁹⁶⁶ *Hrvatska na tajnim zemljovidima*, 4, Plan Des in Syrmien..., sek. 49.

⁹⁶⁷ Prihodi od prijelaza na Vuki i Dunavu prvi put se spominju u ugovoru između Talovaca i Joba Gorjanskog iz 1462. godine. MNLOL, DF, 233201.

drugi bio nositelj prava održavanja tržnice i ubiranja pristojbi za prijelaz preko Vuke.⁹⁶⁸ Kako bilo, o postojanju sajma podatke donose tek izvori sredine 14. stoljeća. Prema Csánkiju, kralj Ludovik je Vukovaru 1345. godine podijelio sajamske povlastice, no Csánki nije naveo izvor za svoju tvrdnju, pa je moramo uzeti s rezervom.⁹⁶⁹ Ona, međutim, nije u suprotnosti s onim što doznajemo iz nešto kasnijeg izvora. Radi se o dokumentu koji smo već spomenuli u vezi s pačetinskim sajmom. Naime, kralj Ludovik I. je 1352. godine dopustio vlasnicima Pačetina održavanje tjednog sajma srijedom, nakon što je tamošnji sajam četvrtkom preselio u Vukovar.⁹⁷⁰ Najvjerojatnije je Csánkiju podatak o Ludovikovim sajamskim povlasticama bio poznat posredno, a nije raspolagao s izvornikom i zato ga nije ni naveo. Popis Srijemskog sandžaka iz 1570. godine donosi podatak da se ondje tada održavao isključivo godišnji sajam.⁹⁷¹ Prema Kubinyijevom sustavu, dakle, naselju možemo dodijeliti tri boda. Primjenom modificiranih kriterija bodujemo samo navod o tjednom sajmu jednim bodom.

Izvornih podataka o pravnom statusu vukovarskog podgrađa u razdoblju na koje se Kubinyi primarno usredotočio, dakle od sredine 15. do prve polovice 16. stoljeća, manje je nego za ranija razdoblja. Temeljni dokument u tom pogledu svakako je spomenuti vukovarski privilegij iz 1231. godine. On uređuje prije svega sudbene ovlasti tamošnjeg općinskog načelnika (*maior villae*), porezne obveze građana i njihova prava na korištenje resursa. Tu je značajno istaknuti da su ovlasti načelnika bile razmjerno ograničene jer je u slučaju ozbiljnijih delikata sudbenu vlast dijelio s upraviteljem kraljevske utvrde.⁹⁷² Tu ispravu, dakako, treba u prvom redu promatrati u kontekstu vremena njezina nastanka i teško je bez kasnijih izvora procijeniti u kojoj su se mjeri te odredbe zadržale u kasnijim razdobljima. No, uzmemo li za primjer neke druge gradove koji su svoje povlastice stekli u 13. stoljeću, možemo pretpostaviti da se su vukovarski hospiti pozivali barem na neka od svojih davno stečenih prava i u vrijeme kada je naselje prešlo u ruke vlastelina. Osim načelnika općine, koji se početkom 14. stoljeća označava terminom *villicus*,⁹⁷³

⁹⁶⁸ Klaić, *Crtice*, 60.

⁹⁶⁹ Csánki, *Magyarország*, II, „Valkóvármegye,“ s. v. Valkóvár.

⁹⁷⁰ MNLOL, DL, 2197; DF, 265832.

⁹⁷¹ McGowan, *Sirem*, 135.

⁹⁷² MNLOL, DL, 536; CD, III, 346.

⁹⁷³ MNLOL, DL, 33568.

drugog spomena neke od gradskih dužnosti, poput jurata, nema. Građani se u 13. stoljeću označavaju terminom *hospites*, i to isključivo u vukovarskom privilegiju i kasnijim njegovim potvrđama.⁹⁷⁴ U 14. stoljeću ih se u dva navrata naziva pojmom *cives et hospites* (1350. i 1398.).⁹⁷⁵ Kao *civitas* Vukovar se spominje samo jednom, u ispravi kralja Ludovika I. iz 1377. godine.⁹⁷⁶ U 15. se stoljeću spominje kao *oppidum* u još četiri navrata – 1430., 1492., 1493. i 1496. godine.⁹⁷⁷ U skladu s navedenim, pravni status prema izvornim Kubinyijevim kriterijima moguće je bodovati s tri boda. Gradski status u 13. i 14. stoljeću mjestu donosi također 3 boda prema modificiranim kriterijima.

Kriterij	Pokazatelj centraliteta	Bodovi
I.	<i>castellum</i>	1
II.	stalni županijski sudbeni stol	2
III.	-	0
IV.	župa	0
V.	-	0
VI.	3 studenta	0
VII.	-	0
VIII.	5 veza [čvorište magistralnih cesta, prijelaz / pristanište na maloj rijeci, prijelaz / pristanište na velikoj rijeci]	3 [6]
IX.	1 tjedni sajam i 1 godišnji sajam [1 tjedni sajam]	3 [1]
X.	<i>oppidum</i> više puta [<i>civitas, cives et hospites</i>]	3 [3]
Ukupno bodova		12 [13]
Kategorija: 4. trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom		
Ostali: Cs-grad; E-trgovište (3); J-grad		

⁹⁷⁴ MNLOL, DL, 536.

⁹⁷⁵ MNLOL, DL, 33596, 8319.

⁹⁷⁶ MNLOL, DF, 265580.

⁹⁷⁷ Ispravu iz 1430. godine izdao je kralj Žigmund, a ostala tri navoda nalaze se u ispravi kralja Vladislava II. iz 1496. godine i još dvjema ranijim ispravama koje u prijepisu ta listina donosi. MNLOL, DF, 233441, 233240.

Sumarni pregledi

Tablica 3. Sumarni pregled pojedinačne analize prema kriterijima sustava Andrása Kubinyija

Mjesta	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Uk.
Aljmaš	1	-	-	-	-	-	-	2	-	3	6
Babina Greda	1	-	-	-	-	-	-	2	-	2	5
Bačinci	-	-	-	-	-	-	-	6	2	-	8
Bapska*	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	3
Berkasovo*	2	-	-	-	-	-	-	5	-	2	9
Bingula	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Borovo	2	-	-	-	2	-	-	2	1	3	10
Cerna	2	-	-	-	-	-	-	3	-	2	7
Čepin	1	-	-	-	-	-	-	3	1	3	8
Četvrtište	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
Dalj*	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-	5
Diós	-	-	-	-	-	-	-	4	1	-	5
Dragotin	-	-	-	-	-	-	-	3	3	-	6
Draszád	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	3
Đakovo	4	2	-	4	2	-	-	5	3	3	23
Erdevik*	1	-	-	-	-	-	-	2	1	-	4
Erdut	2	-	-	-	-	-	-	2	3	3	10
Für	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	3
Gorjani	2	1	-	-	3	2	-	4	3	3	18
Herih	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
Horváti	1	-	-	-	-	-	-	2	1	-	4
Ibrány	1	-	-	-	-	-	-	3	1	-	5
Ilinci*	1	-	-	-	-	-	-	5	2	-	8
Illyési	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	3
Ilok	5	-	-	1	4	2	2	3	2	4	23
Ivankovo	2	1	-	-	-	-	-	3	3	3	12
Jankovci	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4
Levanjska Varoš	2	-	-	-	-	-	-	3	-	3	8
Leve	1	1	-	-	-	-	-	2	-	1	5
Mikola	1	-	-	-	-	-	-	2	1	1	5
Morović	2	-	-	3	-	-	-	4	3	3	15
Nagyfalu	1	-	-	-	-	-	-	3	1	-	5
Nemetin	1	-	-	-	-	-	-	3	-	1	5
Nijemci	2	-	-	-	-	-	-	5	4	3	14
Nuštar	1	1	-	-	1	-	-	4	3	1	11
Opatovac	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1	5
Osijek	2	-	-	-	2	1	-	4	3	3	15

Otok	2	-	-	-	-	-	-	4	-	1	7
Pačetin	1	1	-	-	-	-	-	3	1	2	8
Precvetovci	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	3
Pridvorje	1	-	-	-	-	-	-	2	-	2	5
Rača	2	-	1	-	-	-	-	3	-	3	9
Sikirevci*	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	4
Sot	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	4
Sotin	2	-	-	-	-	1	-	5	-	3	11
Szemes	-	-	-	-	-	-	-	5	1	-	6
Szentillye	2	1	-	-	-	-	-	3	2	2	10
Szentlőrinc	2	-	-	-	-	-	-	2	-	3	7
Szentszalvátor	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Szőcs	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Šarengrad	2	-	-	-	2	-	-	3	-	3	10
Váralja	1	-	-	-	-	-	-	2	-	1	4
Váraszi	-	-	-	-	-	-	-	3	-	2	5
Viškovci	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	4
Vučedol	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	3
Vukovar	1	2	-	-	-	-	-	3	3	3	12

Tablica 4. Sumarni pregled pojedinačne analize prema modificiranim kriterijima

Mjesta	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Uk.
Aljmaš	1	-	-	-	-	-	-	4	-	3	8
Babina Greda	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	3
Bačinci	-	-	-	-	-	-	-	3	2	-	5
Bingula	-	-	-	-	-	-	-	0	-	1	1
Borovo	2	-	-	-	2	-	-	4	1	3	12
Cerna	2	-	-	-	-	-	-	3	-	2	7
Čepin	1	-	-	-	-	-	-	3	1	1	6
Četrvtište	-	-	-	-	-	-	-	0	1	-	1
Diós	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4
Dragotin	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4
Draszád	-	-	-	-	-	-	-	4	-	3	7
Đakovo	4	2	-	4	2	-	-	6	1	3	22
Erdut	2	-	-	-	-	-	-	4	-	3	9
Für	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Gorjani	2	1	-	-	3	2	-	3	1	3	15
Herih	-	-	-	-	-	-	-	0	1	-	1
Horváti	1	-	-	-	-	-	-	4	1	-	6
Ibrány	1	-	-	-	-	-	-	3	1	-	5
Illyési	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Ilok	5	-	-	1	5	2	2	5	2	4	26

Ivankovo	2	1	-	-	-	-	-	3	1	2	9
Jankovci	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4
Levanjska Varoš	2	-	-	-	-	-	-	3	-	3	8
Leve	1	1	-	-	-	-	-	1	-	1	4
Mikola	1	-	-	-	-	-	-	1	1	2	5
Morović	2	-	-	3	-	-	-	3	1	2	11
Nagyfalu	1	-	-	-	-	-	-	3	1	3	8
Nemetin	1	-	-	-	-	-	-	4	-	1	6
Nijemci	2	-	-	-	-	-	-	3	-	2	7
Nuštar	1	1	-	-	1	-	-	3	1	1	8
Opatovac	-	-	-	-	-	-	-	5	-	1	6
Osijek	2	-	-	-	2	1	-	6	1	3	15
Otok	2	-	-	-	-	-	-	3	-	1	6
Pačetin	1	1	-	-	-	-	-	3	1	1	7
Precvetovci	-	-	-	-	-	-	-	0	-	1	1
Pridvorje	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	3
Rača	2	-	1	-	-	-	-	5	-	1	9
Sot	-	-	-	-	-	-	-	4	-	1	5
Sotin	2	-	-	-	-	1	-	5	-	2	10
Szemes	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	4
Szentillye	2	1	-	-	-	-	-	4	2	1	10
Szentlőrinc	2	-	-	-	-	-	-	3	-	3	8
Szentszalvátor	-	-	-	-	-	-	-	3	1	1	5
Szócs	-	-	-	-	-	-	-	0	-	1	1
Šaregrad	2	-	-	-	2	-	-	5	-	3	12
Váralja	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	3
Váraszi	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	4
Viškovci	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	3
Vučedol	1	-	-	-	-	-	-	1	-	18	5
Vukovar	1	2	-	-	-	-	-	6	1	3	13

4. REZULTATI ANALIZE I KATEGORIZACIJA CENTRALNIH MJESTA

Primjenom Kubinyijevog sustava analize, bodovanja i kategorizacije naselja na područje Vukovske županije obuhvaćeno je, dakle, ukupno 56 naselja koja se u srednjovjekovnim izvorima spominju kao *civitas* ili *oppidum*, odnosno u osmanskim kao *varoš*, ili su se ondje u srednjem vijeku ili razdoblju osmanske vlasti održavali sajmovi. Ovu bi brojku bilo zanimljivo usporediti i s brojkama centralnih mjesta za neke druge županije u Kubinyijevim radovima (npr. Somogy – 36 mjesta, Vas – 31 mjesto, Veszprém – 20 mjesta, Zala – 55 mjesta).⁹⁷⁸ Ovome možemo pridružiti i rad Andrása K. Németha za područje županije Tolna, gdje ih je izbrojano čak 95.⁹⁷⁹ Da bismo ove brojke kontekstualizirali, možemo ih upariti s ukupnim brojem naselja za navedene županije. Ranije smo već iznijeli podatak da je, prema bazi podataka koju kao prilog uz svoju vektorsku digitalnu kartu Ugarske donosi Pál Engel, u Vukovskoj županiji oko 1500. godine, prema njegovim istraživanjima, bilo 1227 mjesta (gradova, trgovišta, sela i pustoselina). Prema istoj bazi podataka, županija Somogy ima 884, Tolna 970, Vas 670, Veszprém 304, Zala 970 mjesta.⁹⁸⁰ Znači, u Vukovskoj je županiji 4,6 % naselja prema Kubinyijevom sustavu imalo status centralnog mjesta. Za ostale županije podaci variraju: Somogy 4,1 %, Tolna, 9,8 %, Vas 4,6 %, Veszprém 6,6 %, Zala 5,6 %. Za ozbiljnije komentare i tumačenja varijacija ovih vrijednosti ipak je nužan širi pregled centralnih naselja po županijama, a za to će biti potrebno pričekati sveobuhvatnu sintezu dosadašnjih istraživanja. Ova usporedba može poslužiti više za ilustraciju i eventualno kontrolu, jer bi u slučaju znatnijeg odstupanja u vrijednostima trebalo razmotriti mogućnost pogreške u primjeni metodologije. Izneseni podaci, dakako, ne upućuju na to.

Od ukupnog broja centralnih mjesta uvrštenih u analizu relevantniji je ishod te analize, odnosno konačna kategorizacija naselja. Što se tiče naselja koja prema posljednjoj inačici sustava kriterija Andrása Kubinyija, objavljenoj 2004. godine, možemo smatrati gradskima, u prvom

⁹⁷⁸ Kubinyi, „Mezővárosok,“ 328-330. Radovi gdje je obrađivao regije, a ne županije, nisu uzeti u obzir, jer čak i ako je unutar tih regija davao podatke po županijama, ne možemo znati jesu li one baš obrađane u cijelosti ili tek djelomično. Brojke po regijama u: Kubinyi, *Városfejlődés*, 95-101; Kubinyi, „Városhálózat,“ 26.

⁹⁷⁹ Németh, „Tolna Megye,“ 219.

⁹⁸⁰ Engel, *Magyarország*, (baza podataka u prilogu).

redu treba istaknuti da nijedno mjesto Vukovske županije na temelju bodovanja ne možemo svrstati među primarne i sekundarne gradove, to jest u dvije najviše kategorije. Što se tiče najviše kategorije, takav je rezultat posve očekivan, budući da je i bez provedenog istraživanja posve jasno da, osim Gradeca (43), u međurječju Drave i Save nije bilo gradova poput Budima (55), Požuna (49), Košica (43), Stolnog Biograda (43), Segedina (42), Pešte (41), ili Šoprona (41); dakle, koje bi se moglo bodovati s 41 bodom ili više.⁹⁸¹ Slično je i sa sekundarnim gradovima, koji bi prema rangu centralnih funkcija bili usporedivi s, primjerice, Pečuhom (39), Ostrogonom (38), Egerom (33), Győrom (33) ili Temišvarom (32). Pojedinačnom analizom za Vukovsku županiju utvrđeno je postojanje dvaju gradova u trećoj kategoriji, **Iloka** (23) i **Đakova** (23). Od poznatijih mjesta u istoj kategoriji bilježimo, na primjer, Bač (30), Debrecen (28), Veszprém (28), Obudu (23), Miskolc (22), Kaloču (21) ili Sárospatak (21). Prema istraživanju Bálinta Petera Lakatosa, među manje gradove i trgovišta s važnom gradskom funkcijom možemo još uvrstiti i Varaždin (25), Križevce (23) i Požegu (22).⁹⁸² Jedno mjesto, **Gorjani** (18), ušlo je u četvrtu kategoriju, prema čemu je završilo u istom rangu kao i, primjerice, Arad (20), Kőszeg (19), Komárom (18), Sonta (18), Titel (17), Kanizsa (17), Kecskemét (16), Pécsvárad (16) i Siklós (16). Od mjesta u međurječju, Lakatosevo istraživanje uključuje Čazmu (20), Koprivnicu (18) i Viroviticu (16).⁹⁸³

Ta tri naselja ujedno, prema Kubinyiju, možemo smatrati gradovima. Ona u petoj kategoriji predstavljaju prijelazni oblik, što znači da bih i njih trebalo promatrati kao dio urbane mreže u užem smislu. To su **Morović** (15), **Osijek** (15), **Nijemci** (14), **Vukovar** (12), **Ivankovo** (12), **Nuštar** (11) i **Sotin** (11). Toj kategoriji pripadaju, primjerice, Krapina (15) i Zdenci (12).⁹⁸⁴

⁹⁸¹ Rang lista centralnih mjesta prema Kubinyiju u: Kubinyi, „Városhálózát,“ 23-24. Pripadnost Gradeca kategoriji primarnih gradova pokazala je i analiza Szabolcsa Varge. Kada korigiramo njegovo vrednovanje četiriju zagrebačkih župa s četiri boda, pribrajanje remetinačkih pavlina i kaptolskih hospicija (što ionako nije utjecalo na rezultat), Gradecu i dalje pripadaju vrlo visoka 43. boda. Varga, „Uloga Zagreba,“ 70-71.

⁹⁸² Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 122, 178, 257.

⁹⁸³ Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 44, 101, 265.

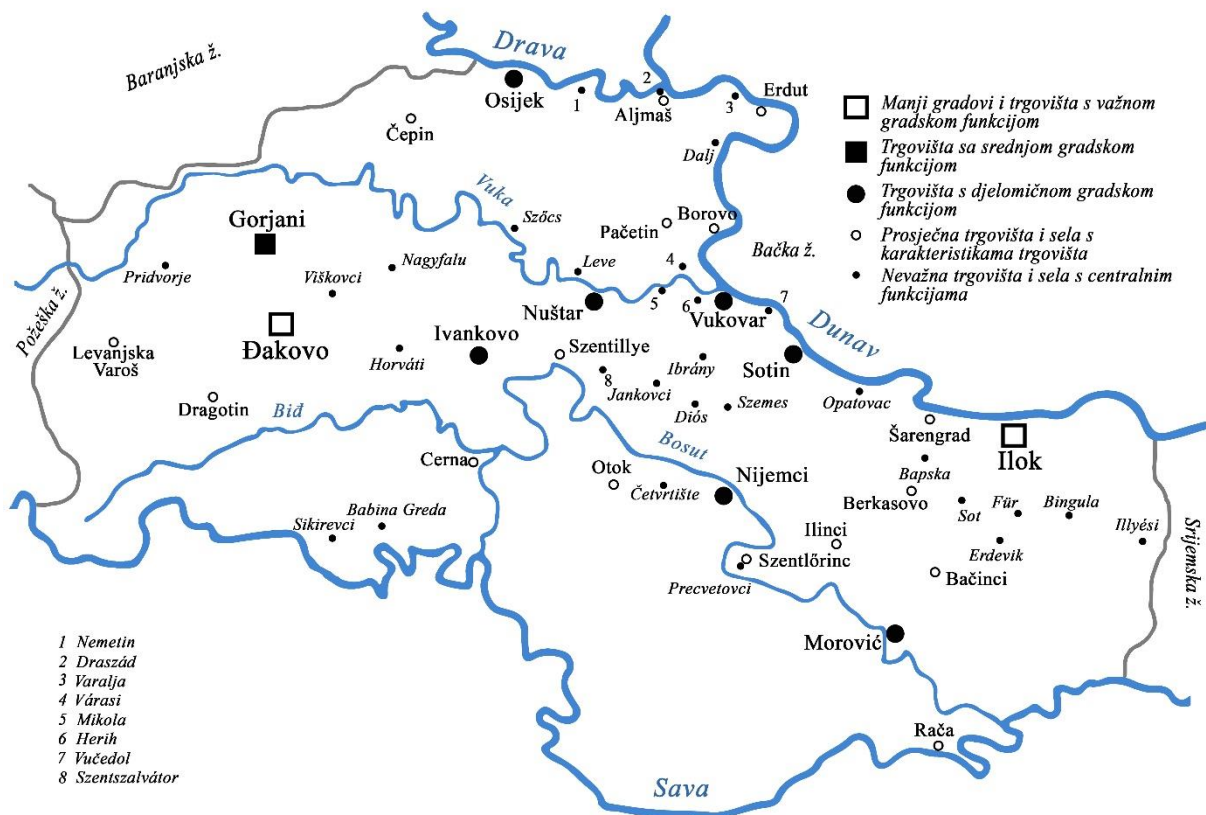
⁹⁸⁴ Lakatos, „Hivatali,“ sv. 2, 97-98, 130.

Preostalih 46 mjesta (vidi: Tablica 5) Kubinyijev sustav ne prepoznaje kao gradove. Onih u šestoj kategoriji, što uključuje prosječna trgovišta i sela koja su prema stupnju centraliteta izjednačena s trgovištima, ima 17. Njima možemo priznati određeni urbani karakter, i smatrati ih najslabije razvijenim sastavnicama urbane mreže, odnosno dijelom urbane mreže u širem smislu. Preostalih 29 mjesta razvrstanih u sedmu kategoriju, čak i ako imaju određene funkcije karakteristične za urbana naselja ili ih izvori navode kao trgovišta, ne možemo smatrati dijelom urbane mreže, odnosno Kubinyijev ih sustav prema rangu centralnih funkcija izjednačava sa selima.

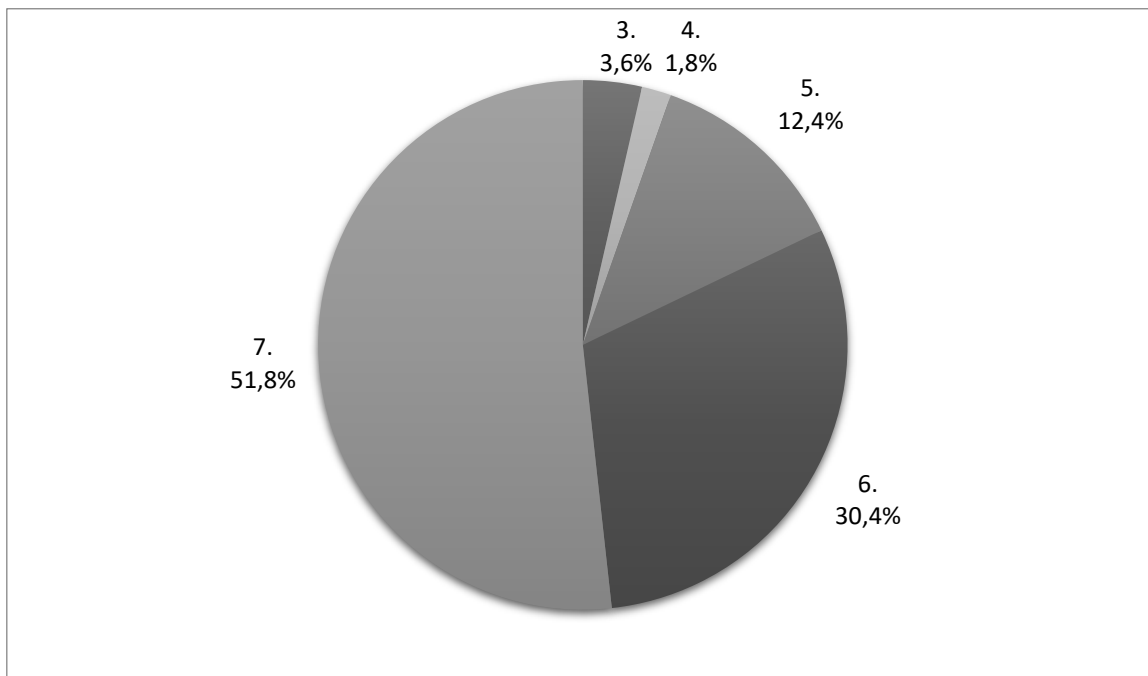
Tablica 5. Kategorizacija centralnih mjesta Vukovske županije prema sustavu Andrása Kubinyija

Naselje	Broj bodova	Kategorija	Urbani status
Ilok	23	3. manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom	gradovi
Đakovo	23		
Gorjani	18	4. trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom	
Morović	15	5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom	prijelazni oblik
Osijek	15		
Nijemci	14		
Ivankovo	12		
Vukovar	12		
Nuštar	11		
Sotin	11		
Borovo	10		
Erdut	10		
Szentillye	10		
Šaregrad	10		
Berkasovo*	9		
Rača	9		
Bačinci	8		
Čepin	8		
Ilinci*	8		
Levanjska Varoš	8		
Pačetin	8		
Cerna	7		
Otok	7		
Szentlőrinc	7		
Aljmaš	6		
Dragotin	6		
Szemes	6		

Babina Greda	5	7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama	nisu dio urbane mreže
Dalj*	5		
Diós	5		
Ibrány	5		
Leve	5		
Mikola	5		
Nagyfalu	5		
Nemetin	5		
Opatovac	5		
Pridvorje	5		
Várasi	5		
Erdevik*	4		
Horváti	4		
Jankovci	4		
Sikirevci*	4		
Sot	4		
Viškovci	4		
Bapska*	3		
Draszád	3		
Für	3		
Illyési	3		
Precvetovci	3		
Szentszalvátor	3		
Váralja	3		
Vučedol	3		
Bingula	2		
Četrvrtište	2		
Herih	2		
Szócs	2		

Slika 2. Centralna mjesta Vukovske županije prema sustavu A. Kubinyija

Slika 3. Udio kategorija u ukupnom broju centralnih mjesta prema sustavu A. Kubinyija

Udio pojedinih kategorija u mreži centralnih mjesta, odnosno njezinu osnovnu strukturu, moguće je usporediti sa sumarnim rezultatima koje je Kubinyi dobio za područje zapadnog Prekodunavlja (177 centralnih mjesta), sjeveroistoka Ugarske (64 centralna mjesta) te Velike mađarske ravnice (323 centralna mjesta) te istraživanje Andrása N. Németha za županiju Tolna (95 centralnih mjesta).⁹⁸⁵ Naime, prvotna je namjera bila izvući niz podataka iz Kubinyijevih radova koja bi mogla biti nekakav pokazatelj stupnja urbaniziranosti. Primjerice, broj gradova na ukupni broj naselja. No, tu je iskrsnulo dva problema. Prvi je što Kubinyi nigdje ne donosi podatak ili barem procjenu ukupnog broja naselja. Njega sam i za potrebe ovog rada preuzimao za pojedine županije iz Engelove baze podataka. Drugi je što je dio svojih istraživanja Kubinyi obavio po regijama, pa je tu i nemoguće odrediti ukupni broj naselja na temelju Engelove baze. Dakako, moguće je te brojke izvući za one županije kao što je učinjeno već za udio centralnih mjesta u broju naselja, ali samo kao ilustraciju. Kako Kubinyi u svojim sintezama istraživanja donosi najčešće podatke po regijama, koji su svakako primjereniji za usporedbu od manjeg broja županija odabranih primarno jer je za njih bilo moguće doći do podataka, ti se podaci čine najprikladnijim barem za kontekstualiziranje strukture urbane mreže Vukovske županije jer sami sadrže podatke o tome. Bez korelacije broja gradova i ukupnog broja naselja, teško da možemo izvesti nešto čvršće i izravnije zaključke o stupnju urbanizacije Vukovske županije u odnosu na neke, razvijenije, regije Karpatskog bazena. Ipak, pokazatelj urbaniziranosti same mreže centralnih mjesta (udio gradova u ukupnom broju centralnih mjesta), može posredno u nekoj mjeri biti i indikator urbanizacije nekog područja. A nešto izravnije može upućivati na sličnosti ili eventualno posebnosti koje mreža centralnih mjesta ima u odnosu na ona područja koja je obradio Kubinyi.

Usporedimo li mrežu osnovnu strukturu mreže centralnih mjesta Vukovske županije s gore navedenim regijama (Vidi: Tablica 6), podaci pokazuju da prema udjelu gradskih naselja u ukupnom broju centralnih mjesta područje Vukovske županije zaostaje za prosjekom područjem današnje Mađarske. Kao primarni pokazatelj toga svakako ne treba uzimati izostanak gradova najviše dvije kategorije jer su podaci za regije današnje Mađarske sumirani za područje više županija među kojima su one gdje bilježimo gradove najvišeg ranga i one gdje primarnih i

⁹⁸⁵ Kubinyi, „Központi helyek,“ 504; Kubinyi, *Városfejlődés*, 50; Németh K. „Tolna megye,“ 219.

sekundarnih gradiva nema. Primjer Županije Tolna to dobro ilustrira. Da bi se takva paralela mogla povući, trebat će pričekati istraživanja za ostale županije u donjem međurječju ili pak za čitavo područje južno od rijeke Drave. Ono što ipak može biti statistički relevantan podatak jest usporedba udjela centralnih mjesta koja prema Kubinyijevom sustavu ubrajamo u gradove (kategorije 1-4). Njih je u Vukovskoj županiji 5,4 % i još 12,4 % naselja u 5. kategoriji koja predstavljaju prijelazni oblik. Znači od 56 centralnih mjesta, njih čak 82,2 % prema Kubinyijevom sustavu ne smatramo urbanim naseljima. Usporedimo li po s podacima za navedene tri regije, udio gradova je primjetno veći. Tu, dakako, isto uočavamo određene regionalne razlike, tako da je među obrađenim regijama najurbaniziranije područje sjeveroistočne mađarske (1-4: 14,1 %; 5: 18,7 %; 6-7: 67,2 %) dok su za Prekodunavlje i Veliku mađarsku nizinu rezultati približni (1-4: 10,1-10,8 %; 5: 11,5-13,6 %; 6-7: 76,3-76,5 %). Nažalost, za područje, nama možda najzanimljivijeg, sjevernog i južnog Podunavlja te prostor između Tise i Moriša u Kubinyijevom radu iz 2004., gdje ih donosi, nemamo podatke od 5. do 7. kategorije pa je za te regije moguće iskazati samo sumarni udio gradova i naselja koja to prema njegovom sustavu nisu. Za sjeverno Podunavlje udio gradova u ukupnom broju centralnih mjesta je čak 20,3%, u južnom Podunavlju 8%, a na prostoru između Tise i Moriša 5,4%.⁹⁸⁶ Kako su potonje dvije regije geografski najslabije te najbliže, čini se da je struktura mreže centralnih mjesta barem u nekoj mjeri određena geografskim parametrima.⁹⁸⁷ No, za konkretnije zaključke ipak će biti potrebno pričekati kompletiranje istraživanja za sve županije i regije ili barem objavu cjelovitijih podataka za ona koja su obavljena.

Kako ćemo sveobuhvatnu poredbenu analizu podataka po županijama ostaviti za neku buduću sintezu, ovoj usporedbi pridodati podatke za županiju Tolna pridodajemo tek radi ilustracije, kao primjer za jednu županiju. Ondje je Német, kako smo ranije rekli, uspio utvrditi doista velik broj centralnih mjesta. Broj gradova je identičan onome u Vukovskoj županiji, ali su sva tri u četvrtoj kategoriji, a njihov je udio u ukupnom broju centralnih mjesta niskih 3,2 %. Identičan je i broj naselja u 5 kategoriji, ali je njihov udio skroman, tek 7,3 %. To znači da u županiji Tolna gradovi i ona naselja koja predstavljaju prijelazni oblik čine tek nešto više od 10 %, dok je u Vukovskoj županiji to 17,8 %.

⁹⁸⁶ Kubinyi, „Városhálózat,” 26.

⁹⁸⁷ Na to ukazuje i Kubinyi. Kubinyi, „Városhálózat,” 26.

Tablica 6. Usporedba udjela kategorija u ukupnom broju centralnih mjesta za Vukovsku županiju, zapadno Prekodunavlje i sjeveroistočnu Ugarsku.

Područje	1. kat.	2. kat.	3. kat.	4. kat.	5. kat.	6. kat.	7. kat.
Vukovska županija	-	-	3,6 %	1,8 %	12,4 %	30,4 %	51,8 %
	5,4 %				12,4 %	82,2 %	
Županija Tolna	-	-	-	3,2 %	7,3 %	29,5 %	60 %
	3,2 %				7,3 %	89,5 %	
Zapadno Prekodunavlje	-	1,1 %	2,2 %	6,8 %	13,6 %	39 %	37,3 %
	10,1 %				13,6 %	76,3 %	
Sjeveroistočna Ugarska	1,6 %	1,6 %	6,2 %	4,7 %	18,7 %	50 %	17,2 %
	14,1 %				18,7 %	67,2 %	
Velika mađarska ravnica	0,9 %	0,6 %	3,7 %	5,6 %	11,5 %	44,6 %	31,9 %
	10,8 %				11,5 %	76,5 %	
Sjeverno Podunavlje	20,3 %				79,7 %		
Južno Podunavlje	8 %				92 %		
Prostor između rijeka Tisa i Moriš	5,4 %				94,6 %		

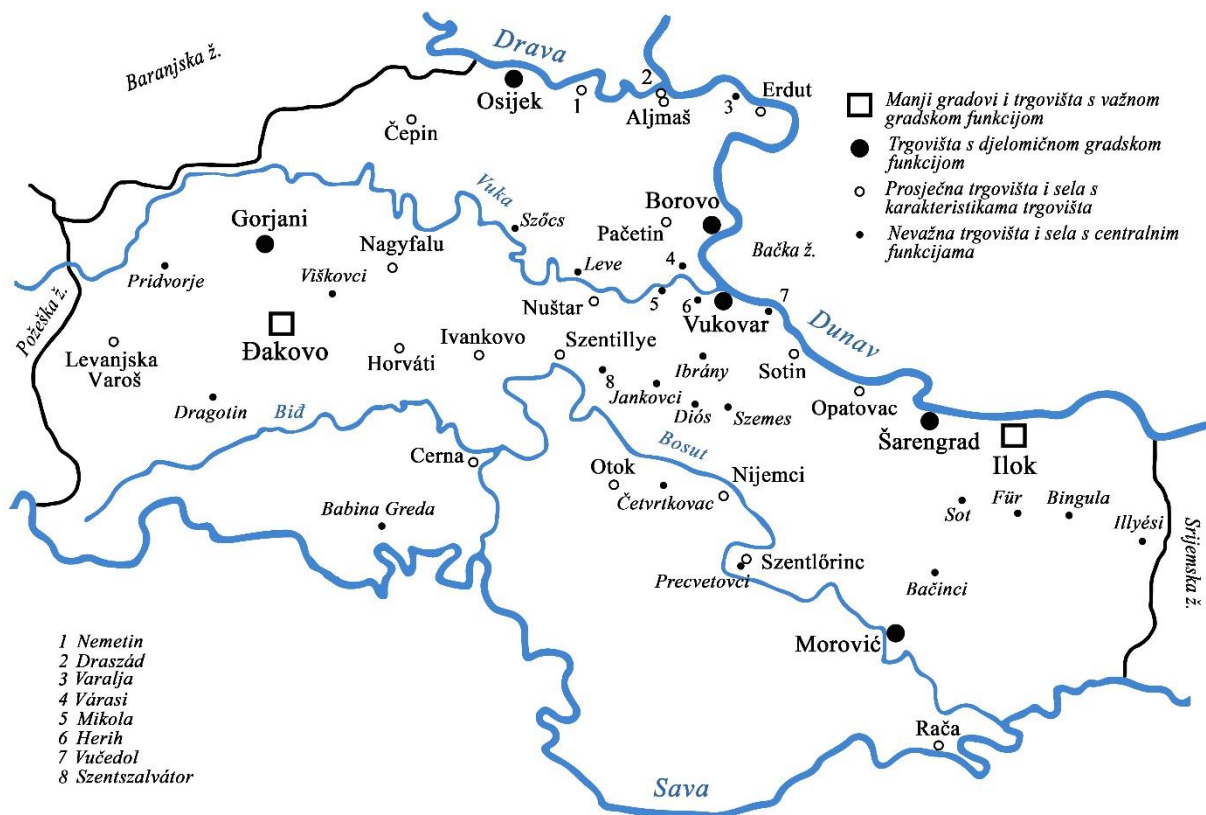
Predloženim modifikacijama Kubinyijeveg sustava dolazi do stanovitih korekcija u konačnoj kategorizaciji centralnih mjesta. Prva i osnovna korekcija odnosi se na ukupan broj centralnih mjesta, budući da se zbog izuzimanja osmanskih izvora u njih ne ubrajaju Bapska, Berkasovo, Dalj, Erdevik, Ilinci i Sikirevci. Sukladno tome, ukupni broj centralnih mjesta iznosi 50. Na konačni broj bodova i rang mjesta većinom su utjecale modifikacije posljednjih triju kriterija. Najveće korekcije broja bodova između izvornog i modificiranog sustava bilježimo kod IX. kriterija, budući da je niz mjesta bodovan s tri ili čak četiri boda na temelju osmanskih deftera, u kojima se za ta naselja spominju prihodi od tjednih i godišnjih sajmova, dok u srednjovjekovnim izvorima nalazimo isključivo podatke o tjednim sajmovima ili pouzdanih vijesti o sajmovima uopće nema. Kako modifikacije za IX. kriterij predviđaju isključivo smanjenje broja bodova ondje gdje su korišteni osmanski izvori, one su u nešto većoj mjeri doprinijele i svrstavanju određenog broja naselja u niži rang. Modifikacije VIII. i X. kriterija, ovisno od slučaja, mogle su donijeti manji, isti ili veći broj bodova u odnosu na izvorni sustav, tako da je i njihov utjecaj u konačnoj kategorizaciji primjetan. Predložene modifikacije za V. i VII. kriterij (dodatno vrednovanje hodočasničkih mjesta i zajednica stranih trgovaca) općenito se tiču manjeg broja naselja. Od mjesta Vukovske županije, jedino ih je bilo moguće primijeniti na Ilok. No, povećanje broja bodova nije bilo dovoljno da bi ga se svrstalo u viši rang naselja. Dakle, i prema modifikacijama Kubnyijeveg sustava, dva naselja, **Ilok** (26) i **Đakovo** (22),

zadržavaju primat u županiji, kao centralna mjesta treće kategorije. Ilok je na temelju dodatnih bodova i drugačijeg vrednovanja funkcije prometnog čvorišta dobio nešto više bodova, dok je izuzimanje podataka o sajmovima u osmanskim izvorima kod Đakova nadomješteno drugačijim vrednovanjem funkcije prometnog čvorišta. Korekcije za VIII. i IX. kriterij rezultirale su svrstavanjem **Gorjana** (15) u niži rang, odnosno u petu kategoriju. U toj su se kategoriji našli još i **Osijek** (15), **Vukovar** (13), **Borovo** (12), **Šarengrad** (12) i **Morović** (11). Zbog prometnog položaja, za razliku od Gorjana, korekcije za IX. kriterij nisu utjecale na ukupni broj bodova za Osijek. U slučaju Morovića, korekcije su bile znatne, ali je i dalje svrstan u petu kategoriju, dok su mjesta Ivankovo (9), Nijemci (8), Nuštar (8) i Sotin (10) završili u nižem rangu, odnosno šestoj kategoriji. Ukupan broj naselja u šestoj kategoriji je 20, dok su preostala 22 svrstana u sedmu kategoriju (vidi: Tablica 6).

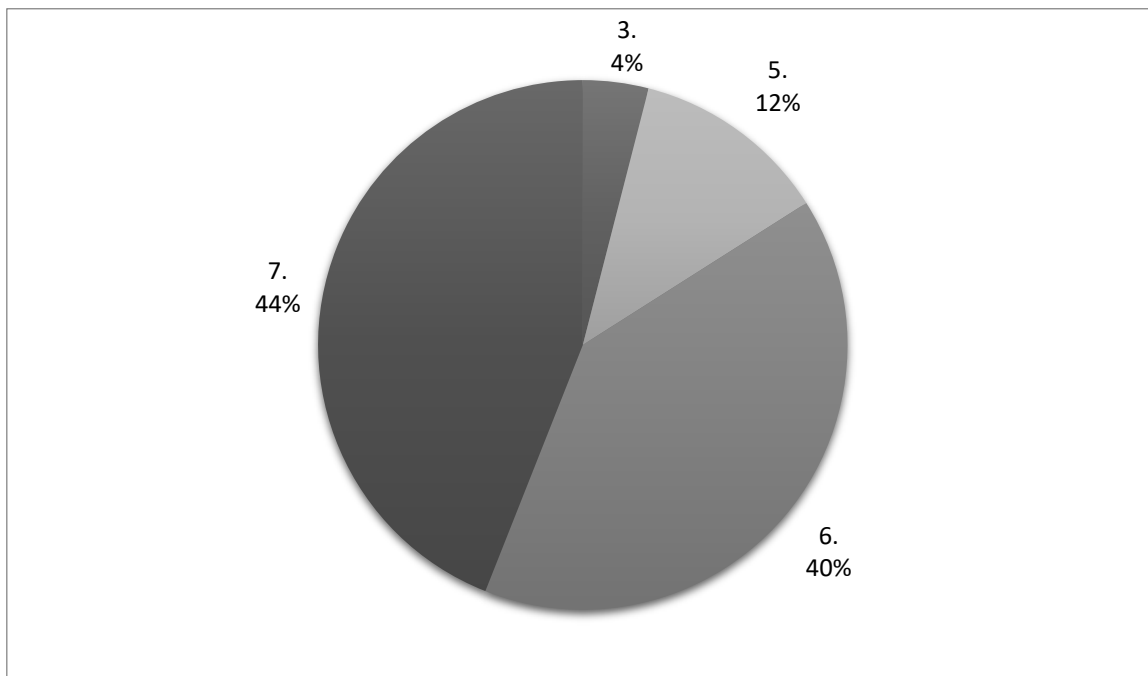
Tablica 7. Kategorizacija centralnih mjesta Vukovske županije prema modificiranim kriterijima

Naselje	Broj bodova	Kategorija	Urbani status
Ilok	26	3. manji gradovi i trgovišta s važnom gradskom funkcijom	gradovi
Đakovo	22		
Gorjani	15	5. trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom	prijelazni oblik
Osijek	15		
Vukovar	13		
Borovo	12		
Šarengrad	12		
Morović	11		
Sotin	10		
Szentillye	10		
Erdut	9		
Ivankovo	9		
Rača	9		
Aljmaš	8		
Levanjska Varoš	8		
Nagyfalu	8		
Nuštar	8		
Cerna	7		
Draszád	7		
Nijemci	7		
Pačetin	7		
Szentlőrinc	7		
Čepin	6		
Horváti	6		

Nemetin	6		
Opatovac	6		
Otok	6		
Bačinci	5	7. beznačajna trgovišta/sela s centralnim funkcijama	nisu dio urbane mreže
Ibrány	5		
Mikola	5		
Szentszalvátor	5		
Vučedol	5		
Diós	4		
Dragotin	4		
Jankovci	4		
Leve	4		
Sot	4		
Szemes	4		
Váraszi	4		
Babina Greda	3		
Pridvorje	3		
Viškovci	3		
Váralja	3		
Für	2		
Illyési	2		
Bingula	1		
Četvrtište	1		
Herih	1		
Precvetovci	1		
Szócs	1		

Slika 4. Centralna mjesta Vukovske županije prema modificiranim kriterijima

Slika 5. Udio kategorija u ukupnom broju centralnih mjesta prema modificiranim kriterijima

Od 50 centralnih mjesta pojedinačno analiziranih prema modificiranim kriterijima, 7 ih je korekcijama završilo u prvoj višoj kategoriji u odnosu na izvorni Kubinyjiev sustav, 8 u prvoj nižoj, dok u slučaju 35 naselja modifikacije nisu utjecale na konačnu kategorizaciju. Očekivano, modifikacije su mnogo više utjecale na broj bodova. Tako je 14 mjesta dobilo veći broj bodova, od toga najviše Draszád četiri boda. Za više nego dvostruko naselja, njih 29, korekcije su donijele manje bodova, od kojih su Nijemci bodovani s čak 7 bodova manje, a Morović s četiri. Nije zanemariv ni broj od 8 naselja na koja modifikacije uopće nisu utjecale na konačni broj bodova.

Tablica 8. Usporedba broja bodova i kategorizacija prema kriterijima Andrása Kubnyija (AK) i modificiranim kriterijima (MK)

Mjesta	Broj bodova (AK)	Kategorija (AK)	Broj bodova (MK)	Kategorija (MK)	Broj bodova (AK-MK)	Promjena u kategorizaciji mjesta prema MK u odnosu na AK
Aljmaš	6	6	8	6	+2	ista
Babina Greda	5	7	3	7	-2	ista
Bačinci	8	6	5	7	-3	niža
Bapska*	3	7	-	-	-	-
Berkasovo*	9	6	-	-	-	-
Bingula	2	7	1	7	-1	ista
Borovo	10	6	12	5	+2	viša
Cerna	7	6	7	6	0	ista
Čepin	8	6	6	6	-2	ista
Četvrtište	2	7	1	7	-1	ista
Dalj*	5	7	-	-	-	-
Diós	5	7	4	7	-1	ista
Dragotin	6	6	4	7	-2	niža
Draszád	3	7	7	6	+4	viša
Đakovo	23	3	22	3	-1	ista
Erdevik*	4	7	-	-	-	-
Erdut	10	6	9	6	-1	ista
Für	3	7	2	7	-1	ista
Gorjani	18	4	15	5	-3	niža
Herih	2	7	1	7	-1	ista
Horváti	4	7	6	6	+2	viša
Ibrány	5	7	5	7	0	ista
Ilinci*	8	6	-	-	-	-
Illyési	3	7	2	7	-1	ista
Ilok	23	3	26	3	+3	ista

Ivankovo	12	5	9	6	-3	niža
Jankovci	4	7	4	7	0	ista
Levanjska Varoš	8	6	8	6	0	ista
Leve	5	7	4	7	-1	ista
Mikola	5	7	5	7	0	ista
Morović	15	5	11	5	-4	ista
Nagyfalu	5	7	8	6	+3	viša
Nemetin	5	7	6	6	+1	viša
Nijemci	14	5	7	6	-7	niža
Nuštar	11	5	9	6	-2	niža
Opatovac	5	7	6	6	+1	viša
Osijek	15	5	15	5	0	ista
Otok	7	6	6	6	-1	ista
Pačetin	8	6	7	6	-1	ista
Precvetovci	3	7	1	7	-2	ista
Pridvorje	5	7	3	7	-2	ista
Rača	9	6	9	6	0	ista
Sikirevci*	3	7	-	-	-	-
Sot	4	7	5	7	+1	ista
Sotin	11	5	10	6	-1	niža
Szemes	6	6	4	7	-2	niža
Szentillye	10	6	10	6	0	ista
Szentlőrinc	7	6	8	6	+1	ista
Szentszalvátor	3	7	5	7	+1	ista
Szócs	2	7	1	7	-1	ista
Šarengrad	10	6	12	5	+2	viša
Váralja	4	7	3	7	-1	ista
Váras	5	7	4	7	-1	ista
Viškovci	4	7	3	7	-1	ista
Vučedol	3	7	5	7	+2	ista
Vukovar	12	5	13	5	+1	ista

Zanimljivo je kategorizaciju prema sustavu Andrása Kubinyija (AK) i prema modificiranim kriterijima (MK) usporediti i s drugim kategorizacijama, navedenim i u pojedinačnoj analizi, točnije s onom Dezsőa Csánkija, Pála Engela, zatim onom koju sam predložio u svom magisteriju te rezultatima Bálinta Petera Lakatosa za mjesta obrađena u njegovoj disertaciji (Vidi: Tablica 8). Dakako, za ozbiljniju usporedbu sve bi analize trebale slijediti barem približan metodološki obrazac i obuhvaćati približno jednak uzorak. Ipak, za ilustraciju, moguće je uočiti određena podudaranja i razilaženja za pojedina naselja. U konačnici i ova usporedba može poslužiti kao kontrolni mehanizam jer znatna odstupanja svakako bila povod za dodatno

preispitivanje metoda i rezultata istraživanja centralnih mjesta.

Što se Csánkijeve kategorizacije tiče, znamo da je on mjesta ubrajao u gradove ako je za njih imao podatak da ih izvori označavaju pojmovima *civitas* i *oppidum*. Ovdje vidimo da su mnoga mjesta u njegovom povijesno-geografskom pregledu svrstana među sela iako su jednom ili više puta navedena kao trgovišta. Riječ je samo o tome da Csánkiju ti izvori nisu bili poznati. U svakom slučaju, njegova je kategorizacija bazična, te je u ovoj poredbi ipak najvažnija kao polazišna točka za utvrđivanje urbanih naselja, a ne za određivanje hijerarhijskih odnosa među njima.

Kategorizacija koju je predložio Pál Engel objavivši svoju vektorsku kartu Ugarske zanimljiva je iz više razloga.⁹⁸⁸ Prema njemu, oko 1500. godine jedino mjesto u statusu grada sekundarne važnosti, odnosno „grad (2)“ bio je Ilok. Druga važnija naselja, koja su prema Kubinyijevom sustavu većinom razvrstana od treće do pete kategorije, Engel svrstava među trgovišta primarne važnosti, „trgovište (3)“. Takva je distribucija, ustvari, posve očekivana. Ostala, po njemu urbana, naselja završila su u kategoriji sekundarnih trgovišta. Zanimljivost je da je, poput Kubinyija, među trgovišta sekundarne važnosti, „trgovišta (4)“, ubrajao mjesta u osmanskim defterima navedena kao varoši. Inače, u ovoj Engelovoj kategoriji bilježimo najmanje podudaranja i pravilnosti, jer se ta naselja prema Kubinyijevom sustavu kreću od relativno visoke pete kategorije do najniže sedme kategorije. Mjesta prema Engelu kategorizirana kao „selo (5)“ prema Kubinyijevom sustavu razvrstana su u šestu i sedmu kategoriju, a „selo (6)“ i „pustoselina (7)“ isključivo u najnižem rang. Budući da Engel nije ponudio nikakva tumačenja uz svoju kartu, dodatna pojašnjenja ove komparacije nisu moguća.

Usporedba se najbolje može izvesti s rezultatima istraživanja Bálinta Petera Lakatosa, jer su analize obavljene prema istom sustavu, ali za samo četiri naselja. Doduše, postoje određene razlike u konačnom zbroju bodova za svako od mjesta, ali se one daju jednostavno objasniti. Prije svega, Lakatos nije bodovao podatke iz osmanskih izvora, što se reflektiralo na Erdut i Gorjane. Kako je podatke za šesti kriterij preuzeo iz Kubinyijevog rada o ugarskim studentima

⁹⁸⁸ Vidi: bilješka 170.

u Beču i Pragu, Erdut je prema tom kriteriju i bodovao. Za ovaj je rad korišten članak Stanka Andrića te je uvaženo njegovo mišljenje da se za spomenute studente ne može sa sigurnošću utvrditi jesu li porijeklom iz Erduta na Dunavu. U slučaju Gorjana, na manji je broj bodova utjecao jedan Lakatosev propust. On Gorjanima nije dodijelio nijedan bod za osmi kriterij, a to prema Kubinyijevom sustavu nije moguće. Za Ilok nije bodovao izuzetu župu i nije uzeo u obzir podatke o cehovima iz Iločkog statuta, dok je za Šarengrad Lakatos rekonstruirao samo dvije veze, što čini razliku od dva boda.

Kada je riječ o kategorizaciji koju sam predložio u svom magistarskom radu, ovdje se može, kao i kod Engelove, općenito zaključiti da su najvažnija naselja označena kao gradovi, posve očekivano, prema Kubinyijevom sustavu završila u rasponu od treće do pete kategorije. No, u ovom slučaju primjećujemo veće podudaranje i u nižim kategorijama. Tako su ona kategorizirana u mom magistarskom radu kao trgovišta većinom raspoređena u 5. i 6. kategoriju prema Kubinyijevom sustavu, a trgovišta u nastajanju većinom u sedmu kategoriju. To vrijedi i nakon primjene modificiranih kriterija.

Tablica 9. Kategorizacija naselja Vukovske županije razni autori

Mjesta	AK	MK	Lakatos	Csánki	Engel	Jelaš
Aljmaš	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Babina Greda	7	7	-	selo	trgovište (4)	-
Bačinci	6	7	-	selo	selo (5)	-
Bapska*	7	-	-	selo	selo (5)	-
Berkasovo*	6	-	-	selo	trgovište (4)	trgovište
Bingula	7	7	-	selo	selo (5)	trgovište u nastajanju
Borovo	6	5	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Cerna	6	6	-	selo	trgovište (4)	trgovište
Čepin	6	6	-	grad	trgovište (3)	trgovište
Četvrtište	7	7	-	selo	selo (6)	-
Dalj*	7	-	-	selo	selo (6)	-
Diós	7	7	-	selo	pustoselina (7)	-
Dragotin	6	7	-	selo	trgovište (4)	-
Draszád	7	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Đakovo	3	3	-	grad	trgovište (3)	grad
Erdevik*	7	-	-	-	selo (5)	-
Erdut	6	6	6	grad	trgovište (4)	trgovište
Für	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Gorjani	4	5	5	grad	trgovište (3)	grad

Herih	7	7	-	selo	pustoselina (7)	-
Horváti	7	6	-	selo	selo (5)	-
Ibrány	7	7	-	selo	selo (5)	-
Ilinci*	6	-	-	selo	selo (5)	-
Illyési	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Ilok	3	3	4	grad	grad (2)	grad
Ivankovo	5	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Jankovci	7	7	-	selo	selo (5)	-
Levanjska Varoš	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Leve	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Mikola	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Morović	5	5	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Nagyfalu	7	6	-	selo	trgovište (4)	-
Nemetin	7	6	-	selo	selo (5)	-
Nijemci	5	6	-	grad	trgovište (3)	trgovište
Nuštar	5	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Opatovac	7	6	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Osijek	5	5	-	grad	trgovište (3)	grad
Otok	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Pačetin	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Precvetovci	7	7	-	selo	selo (5)	-
Pridvorje	7	7	-	selo	selo (5)	-
Rača	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Sikirevci*	7	-	-	selo	selo (5)	-
Sot	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Sotin	5	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Szemes	6	7	4	7	-1	ista
Szentillye	6	6	-	-	selo (5)	trgovište
Szentlőrinc	6	6	-	grad	trgovište (4)	trgovište
Szentszalvátor	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Szőcs	7	7	-	grad	selo (5)	trgovište u nastajanju
Šaregrad	6	5	6	grad	trgovište (4)	trgovište
Váralja	7	7	-	selo	selo (5)	-
Váras	7	7	-	selo	pustoselina (7)	-
Viškovci	7	7	-	selo	selo (6)	-
Vučedol	7	7	-	selo	selo (5)	trgovište
Vukovar	5	5	-	grad	trgovište (3)	grad

Za ispravnu interpretaciju rezultata nije dovoljno samo sagledati i usporediti konačnu kategorizaciju naselja, već je nužno sagledati i distribuciju bodova po kriterijima, zatim hijerarhijske odnose među naseljima za svaki kriterij zasebno, eventualne veze između vrijednosti pojedinih kriterija te geografsku distribuciju vrijednosti na području županije. Time,

osim uvida u hijerarhijsku strukturu urbane mreže prema stupnju centraliteta, dobivamo i cjelovitiju sliku o tome kakvih sve centara ima unutar jedne kategorije. Točnije, u kojoj su mjeri pojedine funkcije utjecale na konačni rezultat te postoje li možda neke među njima koje mogu izravnije upućivati na viši stupanj urbaniteta.

Kod distribucije prikaza bodova po kriterijima treba imati u vidu da su vrijednosti bodova i kategorije međuovisne. Primjerice, ako je neko naselje bodovano maksimalnim brojem bodova prema nekom kriteriju, ono više ne može biti svrstano u najnižu kategoriju. K tome, sam sustav je osmišljen radi utvrđivanja hijerarhijskih odnosa među centralnim mjestima. Dakle, kod distribucije bodova po kategorijama možemo promatrati i je li određena bodovna vrijednost po sebi pokazatelj ranga naselja i je li ta distribucija donekle pravilna, što bi po idealnom modelu značilo da su mjesta u višim kategorijama grupirana oko viših vrijednosti, a ona u nižim oko nižih. Vidna odstupanja od ovog modela ukazuju, recimo, na moguću anomaliju u uzorku, to jest, da su određene višerangirane centralne funkcije zastupljenije kod naselja koja po drugim izmjerenim parametrima imaju niži stupanj centraliteta. Pravilnost distribucije pak, pokazatelj je da je primjena kriterija uspješnija pri diferencijaciji urbanih od neurbanih naselja. Dakako, bodovnu distribuciju ima smisla promatrati samo za one kriterije po kojima je bodovana barem polovina centralnih mjesta, jer u suprotnom je njezina statistička relevantnost neznatna.

Kada govorimo o kriteriju koji vrednuje vlastelinsku upravu te rezidencijalna sjedišta velikaša, prelata, banova, vojvoda i vladara (I.), ističu se dva mjesta – Ilok kao vojvodstva (5 bodova) te Đakovo kao biskupska rezidencija (4 boda). Od ostalih mjesta, njih 16 ima status centra vlastelinske uprave višeg ranga (15 prema modificiranim kriterijima), 17 status centra niže vlastelinske uprave (15 prema modificiranim kriterijima), a 21 naselje nije bodovano prema prvom kriteriju (18 prema modificiranim kriterijima).

Sama distribucija bodova razmjerno pravilna. Osim što su sva rezidencijalna središta ujedno i mjesta u najvišoj kategoriji, zanimljivo je, primjerice, da nijedno središte vlastelinske uprave nemamo u najnižoj kategoriji, ali da zato ondje prevladavaju mjesta bez upravnih funkcija i mjesta s nižom vlastelinskom upravom. Ovakva distribucija pokazuje da su u Vukovskoj županiji velikaške rezidencije ipak bile u urbanijim mjestima. Iloku i Đakovu, konteksta radi,

možemo pribrojati i nekadašnje rezidencijalne centre, Gorjane, Morović i Osijek, čiji je urbani razvoj uvelike bio određen i time što su ondje prebivali moćni velikaši, bez obzira na broj bodova. Također, središta većeg posjeda neće biti sela ili beznačajna trgovišta koja se stupnjem centraliteta od sela ne razlikuju.

Tablica 10. Distribucija bodova za I. kriterij po kategorijama prema sustavu A. Kubinyija

Bodovi prema I. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	1	-	-	-	-
4	1	-	-	-	-
3	-	-	-	-	-
2	-	1	5	10	-
1	-	-	2	4	11
0	-	-	-	2	18

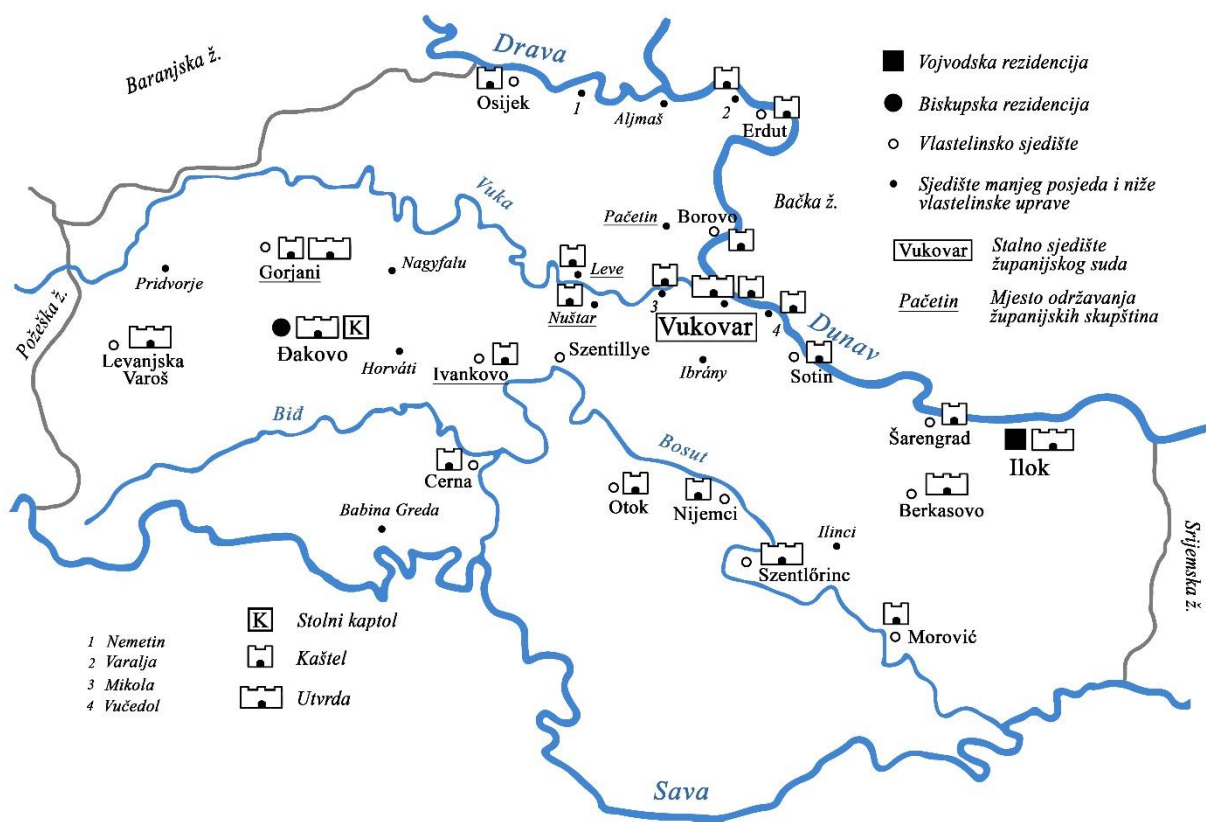
Primjenom modifikacija u sustavu, distribucija po kategorijama za prvi kriterij se neznatno mijenja. U prvom redu zbog toga što te modifikacije ne zahvaćaju ovaj kriterij. U svakom slučaju, korekcije vrijednosti nisu takve da bi utjecale na ranije iznesene zaključke.

Tablica 11. Distribucija bodova za modificirani I. kriterij po kategorijama

Bodovi prema I. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	1	-	-	-	-
4	1	-	-	-	-
3	-	-	-	-	-
2	-	-	5	10	-
1	-	-	1	7	7
0	-	-	-	2	16

Prema kriteriju sudbenih institucija (II.) bodovano je ukupno osam mjesta. Đakovu su dodijeljena dva boda za stolni kaptol, Vukovaru isto toliko za stalni županijski stol, dok su kao mjesta održavanja županijskih skupština na kraće vrijeme minimalno bodovani još Gorjani, Ivankovo, Leve, Nuštar, Pačetin i Szentillye. Pridodamo li ovome podatak da su se u drugoj polovici 15. stoljeća skupštine održavale još i u Klisi i Tordincima, broj mjesta održavanja

županijskih skupština na kraće vrijeme penje se na osam.⁹⁸⁹ Za donošenje konkretnijeg suda o tome u kojoj je mjeri Vukovar funkcionirao kao županijski centar pred sam kraj srednjovjekovnog razdoblja bilo bi nužno provesti opsežnije istraživanje kojim bi se obuhvatio veći broj arhivskih izvora. Za ovu je prigodu dovoljno konstatirati kako se od vremena kada je Vukovar prešao u ruke Talovaca županijske skupštine održavaju uglavnom u nekom od mjesta u široj okolici starog županijskog središta. Na temelju provedenog istraživanja centralnih funkcija nije moguće donijeti prosudbu je li neki drugi faktor osim relativne blizine ili eventualno dobre prometne povezanosti s Vukovarem imao utjecaj na odabir mjesta održavanja županijskih skupština.

Slika 6. Upravne i sudbene funkcije (I. i II. kriterij)

⁹⁸⁹ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. v. Tard, Tordfalva.

Centralne funkcije vezane za rad lokalnih finansijskih institucija (III.) slabo su prisutne među naseljima Vukovske županije. Postojanje kraljevskih komora u Pečuhu i Mitrovici (Srijemska komora) te glavne harmice u Beogradu može biti razlog zašto se u ovoj županiji nije nalazila neka od važnijih finansijskih institucija. Ovdašnji ravničarski krajolik sasvim sigurno nije pružao osobite mogućnosti za razvoj rudarstva, pa izostanak rudarskih komora i komora za sol također ne čudi. Jedine su tri finansijske institucije za koje imamo i podatak u izvorima tri filijalne harmice, u Rači, Poltosu i Opojevcima. Privremena privatna kovnica u Osijeku i mogućnost da je Nikola Iločki kao kralj kovao novac u Iloku nisu relevantne za analizu.

Slika 7. Crkvena uprava i crkvene ustanove (IV. i V. kriterij)

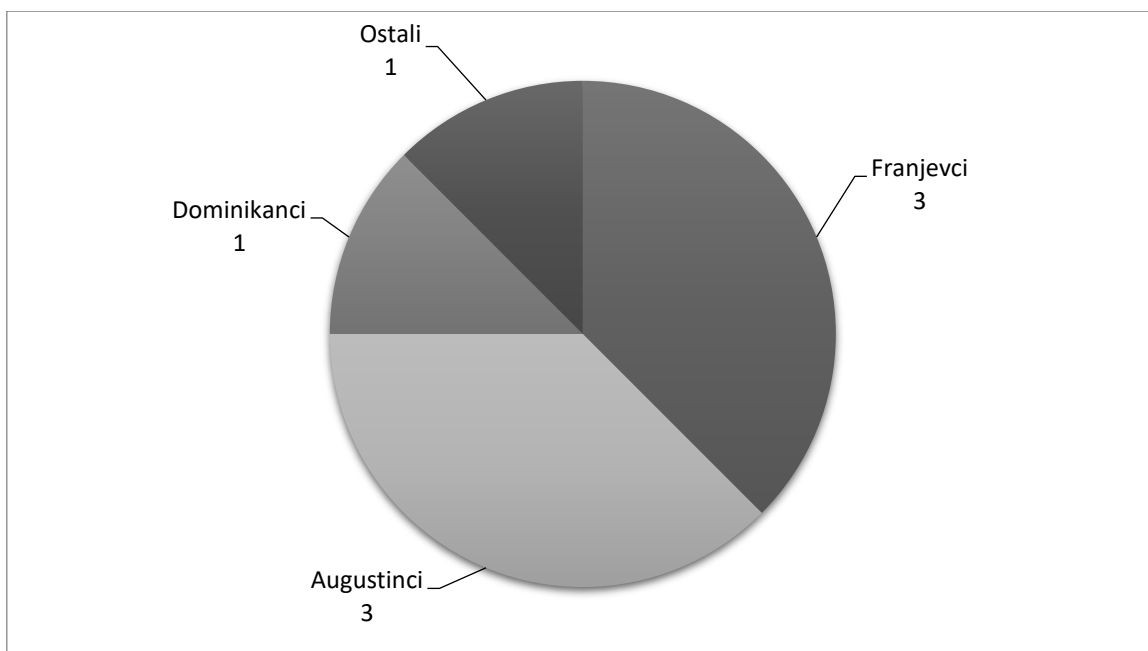
Ni prema kriteriju crkvene uprave (IV.) nije moguće bodovati veći broj naselja. Hijerarhijski, naravno, najistaknutije mjesto ima Đakovo kao sjedište Bosanske biskupije, s četiri boda. Na drugom je mjestu Morović kao sjedište izuzete župe s ovlastima arhidakonata, za što je dobio tri boda. Još samo izuzeta župa u Iloku može biti bodovana prema ovom kriteriju, s minimalnim

jednim bodom. No, kada govorimo o crkvenim ustanovama (V.), situacija je ipak nešto drugačija. Od prosjačkih redova u Vukovskoj su županiji najzastupljeniji franjevci, s ukupno šest zajednica,⁹⁹⁰ zatim augustinci s tri, te dominikanci s jednom zajednicom. Od redova koji nisu bili prosjački, bilježimo samo nuštarske benediktince. Hospitali su pak postojali u Iloku i Gorjanima. Prema broju bodova za peti kriterij svakako prednjači Ilok s dva samostana prosjačkih redova i dva hospitalia, potom dolaze Gorjani s jednim samostanom prosjačkog reda i jednim hospitalom. Borovo, Đakovo, Osijek i Šarengrad imaju po jedan samostan prosjačkih redova, a Nuštar, kako smo rekli, jedan benediktinski samostan. Primjena modificiranih kriterija jedino je Iloku donijela dodatni bod, jer je bio hodočasničko mjesto.

Tablica 12. Bodovanje crkvenih ustanova prema kriterijima Andrása Kubinyija (AK) i modificiranim kriterijima (MK)

Mjesta	Samostani prosjačkih redova	Ostali samostani	Hospitali	Mjesto hodočašća	Bodovi V. (AK)	Ukupno /kategor. (AK)	Bodovi V. (MK)	Ukupno /kategor. (MK)
Ilok	2	-	2	+	4	23/3	5	26/3
Gorjani	1	-	1	-	3	18/4	3	15/5
Đakovo	1	-	-	-	2	23/3	2	22/3
Osijek	1	-	-	-	2	15/5	2	15/5
Borovo	1	-	-	-	2	10/6	2	12/5
Šarengrad	1	-	-	-	2	10/6	2	12/5
Nuštar	-	1	-	-	1	11/5	1	8/6

⁹⁹⁰ Uključujući i Eng, koji nije zastupljen u analizi iz ranije navedenih razloga, te Alšan i Rokovce, koji nisu centralna mjesta.

Slika 8. Zastupljenost redovničkih zajednica u centralnim mjestima Vukovske županije

Vrednovanje broja studenata (VI.) na sveučilištima u Beču i Krakovu od 1440. do 1514. godine, s obzirom na vremenski okvir i izuzimanje podataka s drugih sveučilišta te bodovni prag od minimalno 5 studenata za jedan bod, suzilo je broj naselja bodovanih prema tom kriteriju na četiri. Iloku i Gorjanima pripala su skromna dva boda, a Osijeku i Sotinu po jedan bod. Ipak, kada se vremenski okvir zanemari i uzmu u obzir podaci nekih drugih sveučilišta, slika djeluje drukčije, a podatak govori ponešto i o tome da se u slučaju pojedinih naselja ekonomski i društveni vrhunac dogodio prije 1440. godine, što je isto značajno za interpretaciju. To se odnosi osobito na Đakovo i Vukovar, koji su imali mnogo više studenata u inozemstvu izvan vremenskog okvira koji je zadao Kubinyi, pa im prema šestom kriteriju nisu pripali bodovi. Stoga se u tablici, ilustracije radi, daje i pregled podataka za razdoblje od sredine 13. do sredine 16. stoljeća, koje je prikupio Stanko Andrić.⁹⁹¹

⁹⁹¹ Andrić, "Studenti," 129-131.

Tablica 13. Podaci o broju studenata na zapadnoeuropskim sveučilištima iz centralnih mjesta Vukovske županije

Mjesta	Broj studenata u Krakovu i Beču 1440.-1514.	Broj studenata na zapadnoeuropskim sveučilištima 1250.-1550.	Broj bodova (VI.)	Kategorija (AK)	Kategorija (MK)
Ilok	18	33	2	3	3
Gorjani	14	22	2	4	5
Osijek	10	13	1	5	5
Sotin	6	6	1	5	6
Đakovo	3	14	0	3	3
Vukovar	3	12	0	5	5
Aljmaš	2	3	0	6	6
Šarengrad	2	4	0	6	5
Borovo	1	1	0	6	5
Draszád	1	1	0	7	6
Morović	1	4	0	5	5
Horváti	-	1	0	7	6
Mikola	-	1	0	7	7

Dakle, kada govorimo o broju studenata samo je 7,1 % centralnih mjesta Vukovske županije ostvarilo bodove prema Kubinyijevom sustavu, odnosno 8 % prema modificiranim kriterijima. Ove rezultate možemo usporediti s primjerima na području Velike mađarske nizine. Kod kategorija 3 do 6, zastupljenih u Vukovskoj županiji, Kubinyji je utvrdio znatne oscilacije. Tako za tamošnja mjesta u 3. kategoriji imamo raspon vrijednosti od 5 do 31 studenata, za 4. od 6 do 20 studenata, za 5. od 5 do 13 studenata, a za 6. od 5 do 10 studenata.⁹⁹² Tako veliki raspon unutar kategorija i mali uzorak bodovanih naselja Vukovske županije ne ostavlja mnogo prostora za zaključke o nekakvim specifičnostima u pogledu broja studenata u Podunavlju. Možemo tek konstatirati da se rezultati ova četiri naselja uklapaju u ovakav raspon.

Kod rezultate vrednovanja cehovskih organizacija (VII.) možemo samo još jednom konstatirati da zapise o njima imamo jedino za Ilok u tzv. Iločkom statutu, gdje ih se spominje ukupno tri. Preostaje nam, tek, usporediti Ilok s nekim drugim gradovima u susjednim županijama, te slavonskim gradovima, uvažavajući i Kubinyijevu napomenu da su općenito izvori o cehovima

⁹⁹² Kubinyi, *Városfejlődés*, 21-22.

sporadični i nepotpuni. Primjerice, za Pečuh (39) imamo podatak tek o jednom cehu kujundžija, što Kubinyi ocjenjuje kao nerealno s obzirom na važnost mjesta.⁹⁹³ Drugi značajniji centar u susjednim županijama bio bi Bač (30), za koji Kubinyi uopće nije našao podatke o cehovima, ali zato jest ceh postolara u obližnjoj Sonti (18).⁹⁹⁴ Najvažniji grad južno od Drave, Gradec (43), imao ih je najmanje osam.⁹⁹⁵ Od drugih slavonskih gradova, treba spomenuti Križevce (23), gdje bilježimo ceh bravara, te Varaždin (25) s krznarskim cehom i nekoliko bratovština za koje nismo sigurni jesu li okupljale obrtnike.⁹⁹⁶ Za Požegu (22) i Viroviticu (16) podataka o cehovima nema.⁹⁹⁷ Prema ovim je podacima, dakle, od gradova u čitavom međurječju Drave i Save Ilok po broju cehova odmah iza Gradeca.

Pri tumačenju rezultata za kriterij prometnog čvorišta (VIII.) potreban je nešto složeniji pristup da bismo ih objasnili. Naime, nije dovoljno samo pobrojati veze, jer njihov broj u načelu ne ovisi samo o geografskom položaju naselja čija se funkcija prometnog čvorišta analizira, već uvelike i o položaju drugih centralnih mjesta u prostoru te, važno je napomenuti, onih koja to nisu. Nadalje, broj veza ovisi o strukturi prometne mreže u široj okolici analiziranog naselja, a ne samo o cestama čije je ono čvorište. Ranije smo istaknuli da je tako postavljen kriterij pun nedostataka te je predloženo cjelovito preoblikovanje načina vrednovanja prometnih funkcija. No, u dijelu gdje se dosljedno držimo Kubinyijeveg sustava potrebno je upravo to imati u vidu pri vrednovanju položaja pojedinih naselja na ljestvici za ovaj kriterij.⁹⁹⁸ Tako se za dobar dio naselja kojima je pripalo između četiri i maksimalnih šest bodova ne može reći da je to zahvaljujući primarno njihovoj ulozi prometnih čvorišta, već umnogome zbog činjenice da se nalaze na magistralnoj cesti od Mitrovice preko Bačinaca, Tovarnika, Ilače i dalje do Vukovara ili Szentillyea, ili su na nju spojeni preko nekog od važnijih čvorišta, poput Gibarca ili Tovarnika, koji nisu centralna mjesta. Da bi se problem ilustrirao, najbolje je uzeti Bačince. Za njih je

⁹⁹³ Kubinyi, „Városhálózat,” 15.

⁹⁹⁴ Kubinyi, *Városfejlődés*, 60, 88.

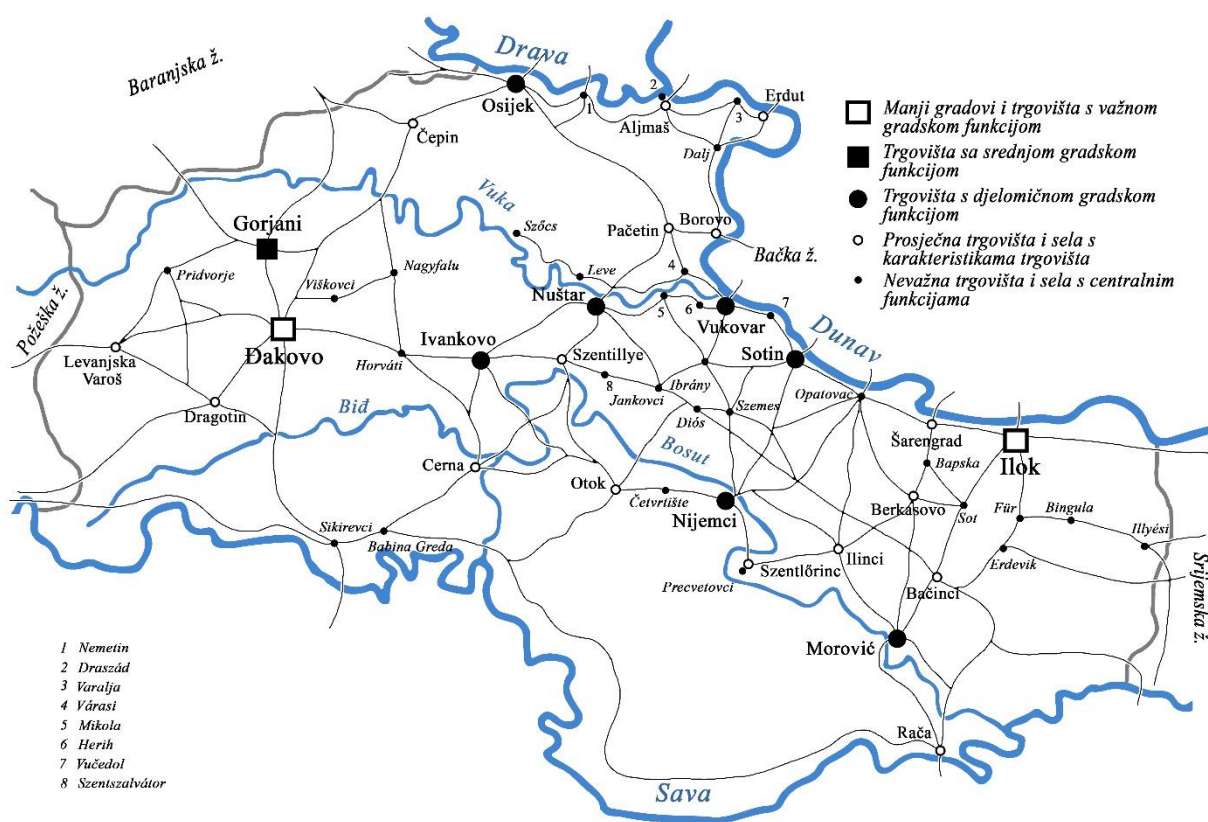
⁹⁹⁵ Varga, „Uloga grada Zagreba,” 67.

⁹⁹⁶ Lakatos, „Hivatali,” sv. 2, 122, 257. Pouzdane podatke o cehovima u Varaždinu imamo tek od sredine 16. stoljeća. Budak, *Gradovi*, 90, 95-97.

⁹⁹⁷ Lakatos, „Hivatali,” sv. 2, 178, 265.

⁹⁹⁸ O problemu je više bilo riječi u poglavlju koje se bavi Kubinyijevim sustavom.

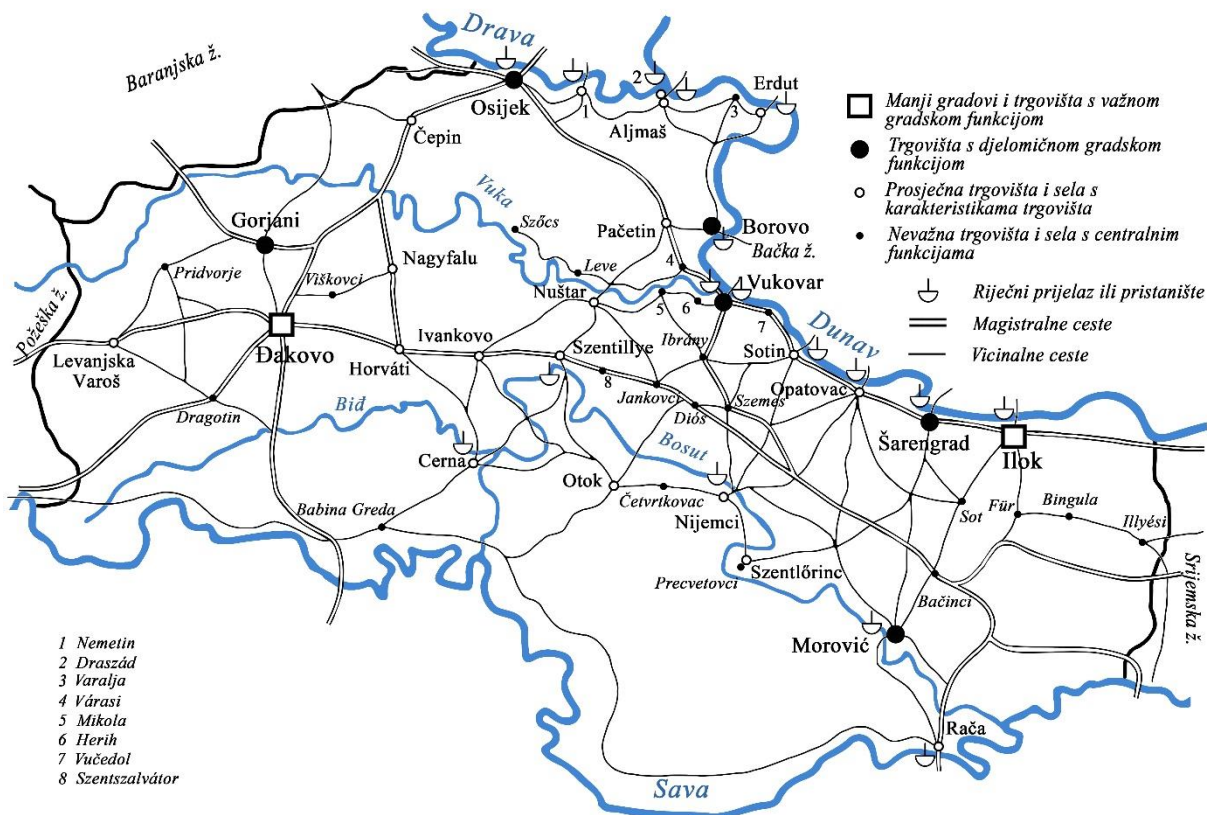
utvrđeno najviše prometnih poveznica, njih 11, što prema Kubinyijevom sustavu donosi maksimalnih šest bodova. Kada bi se bodovale samo veze sa susjednim naseljima, umjesto s centralnim mjestima do kojih se može putovati bez prolaska kroz drugo centralno mjesto, onda bismo za Bačince mogli izbrojati tek četiri veze (pravci za Gibarac, Sot, Erdevik i Kukujevce). Velik broj veza imaju i Berkasovo, Ilinci, Sotin, Morović, Opatovac, Szemes i Diós, uglavnom zahvaljujući čvorištima Gibarac, Tovarnik i Ilača na spomenutoj magistrali. Još je šest naselja prema osmom kriteriju bodovano s razmjerno visoka četiri boda – Đakovo, Osijek, Gorjani, Nuštar, Szentillye i Otok, ali ona svoj rang temelje na više izravnih veza.

Slika 9. Rekonstrukcija cestovne mreže Vukovske županije prema kriterijima A. Kubinyija

Primjenom modificiranog kriterija u prvi plan izbijaju čvorišta magistralnih pravaca i mjesta pristaništa i prijelaza na velikim rijekama. Tu je primat zauzeo Osijek, kao magistralno čvorište i iznimno važan prijelaz na međunarodnom pravcu koji povezuje jugoistok Europe sa središnjim dijelom Panonske nizine. U vrhu su, s maksimalnim brojem bodova, još Đakovo i Vukovar.

Mjesta koja zadržavaju visoki rang, s četiri i pet bodova, i nakon primjene modificiranog kriterija još su Nuštar, Opatovac, Sotin i Szentillye, a u njega ulaze Ilok, Rača i Šarengrad, zatim Aljmaš, Borovo, Cerna, Draszád, Erdut, Horváti, Ivankovo i Nemetin. Bačincima je položaj na magistralnoj cesti dostajao tek za tri boda.

Slika 10. Rekonstrukcija cestovne mreže Vukovske županije s naznačenim riječnim prijelazima ili pristaništima prema modificiranim kriterijima

Ono što bi još trebalo komentirati, a očita je specifičnost Vukovske županije, jest velika gustoća magistralnih cestovnih pravaca i nemali broj riječnih prijelaza i pristaništa. Omeđena trima velikim rijekama, od kojih je najvažnija Dunav, dok Sava predstavlja važnu granicu sa zemljama na jugoistoku Europe, što već po sebi govori o prometnoj važnosti ovih krajeva. Također, magistralne prometnice, koje u većoj mjeri predstavljaju kontinuitet u odnosu na ključne rimske ceste, te velike i manje plovne rijeke sigurno su zaslužne za formiranje i početke razvoja naselja koja su u kasnom srednjem vijeku postala centralnim mjestima. Stoga važne prometne pravce

možemo smatrati i čimbenikom koji utječe na prostorni raspored centralnih mjesta. O tome govori i podatak da se od ukupnog broja centralnih mjesta Vukovske županije prema Kubinyijevom sustavu 62,5 % nalazilo na trasi ili križanju magistralnih cesta, odnosno na mjestu riječnoga prijelaza, a primjenom modificiranih kriterija čak 68 %. Kada govorimo o naseljima od 3. do 5. kategorije, i po izvornim Kubinyijevim i prema modificiranim kriterijima udio je 100 %, što i nije iznenađujuće, prije svega kada uzmemo u obzir važnost prometne povezanosti za gospodarski razvoj naselja.

Tablica 14. Vrednovanje funkcije prometnog čvorišta za centralna mjesta Vukovske županije prema sustavu Andrása Kubinyija (AK) i modificiranim kriterijima (MK)

Mjesto	AK			MK				
	Cestovne veze	Broj bodova (VIII.)	Ukupno	Cestovne veze	Položaj na magistralnoj cesti (m) / magistralno čvorište (M) / čvorište više od dviju magistralnih cesta (MM)	Riječni prijelaz ili pristanište (p) / riječni prijelaz ili pristanište na velikoj rijeci (P)	Broj bodova (VIII.)	Ukupno
Aljmaš	4	2	6	4	-	P	4	8
Babina Greda	3	2	5	4	-	-	1	3
Bačinci	11	6	8	(10)	m	-	3	6
Bapska*	2	1	3	-	-	-	-	-
Berkasovo*	10	5	9	-	-	-	-	-
Bingula	2	1	2	2	-	-	0	1
Borovo	4	2	10	(4)	-	P	4	12
Cerna	6	3	7	(6)	-	p	4	7
Čepin	5	3	8		p	-	3	6
Četvrtište	2	1	2	2	-	-	0	1
Dalj	4	2	5	-	-	-	-	-
Diós	7	4	5	(7)	m	-	3	4
Dragotin	5	3	6	(3)	m	-	3	4
Draszád	2	1	3	(3)	-	P	4	7
Đakovo	9	5	23	(9)	MM	-	6	22
Erdevik*	3	2	4	-	-	-	-	-
Erdut	3	2	10	(3)	-	P	4	9
Für	3	2	3	3	-	-	1	2
Gorjani	7	4	18	(7)	m	-	3	15
Herih	2	1	2	2	-	-	0	1
Horváti	4	2	4	(4)	M	-	4	6
Ibrány	5	3	5	(4)	m	-	3	5
Illyési	3	2	3	3	-	-	1	2
Ilinci*	9	5	8	-	-	-	-	-
Ilok	5	3	23	(5)	m	P	5	26

Ivankovo	5	3	11	(5)	m	-	4	8
Jankovci	5	3	4	(6)	m	-	3	4
Levanjska Varoš	5	3	8	(5)	m	-	3	8
Leve	4	2	5	4	-	-	1	4
Mikola	3	2	5	3	-	-	1	5
Morović	8	4	15	(8)	-	p	3	11
Nagyfalu	5	3	5	(5)	m	-	3	4
Nemetin	5	3	5	(5)	-	P	4	6
Nijemci	9	5	14	(12)	-	p	3	7
Nuštar	7	4	11	(7)	-	-	4	9
Opatovac	8	4	5	(9)	m	P	5	6
Osijek	7	4	15	(7)	MM	P	6	15
Otok	7	4	7	8	-	-	3	6
Pačetin	6	3	8	(5)	m	-	3	7
Precvetovci	1	1	3	1	-	-	0	1
Pridvorje	4	2	5	4	-	-	1	3
Rača	5	3	9	(5)	m	P	5	10
Sikirevci*	4	2	4	-	-	-	-	-
Sot	4	2	4	7	-	-	4	5
Sotin	10	5	11	(10)	m	P	5	10
Szemes	9	5	6	(8)	m	-	3	4
Szentillye	5	3	10	(5)	m	p	4	10
Szentlőrinc	3	2	7	6	-	-	2	7
Szentszalvátor	2	1	3	(2)	m	-	3	5
Szócs	1	1	2	1	-	-	0	1
Šaregrad	6	3	10	(9)	m	P	5	12
Váralja	3	1	4	3	-	-	1	3
Várasi	5	3	5	(5)	m	-	3	4
Viškovci	4	2	4	(2)	m	-	3	3
Vučedol	2	1	3	(2)	m	-	3	5
Vukovar	5	3	12	(5)	M	P	6	13

Komentar svakako zavrjeđuje i distribucija bodova po kategorijama za kriterij prometnog čvorišta. Kada je riječ o rezultatima dobivenim dosljednom primjenom Kubinyijevih kriterija, onda ovdje ne govorimo o primjeru županije gdje su najvažnija prometna čvorišta ujedno i najvažnija naselja. Naime, mjesto s maksimalnim brojem bodova spada tek u šestu kategoriju, kao i dva s po pet bodova. Bolje rangirano mjesto u trećoj kategoriji je Đakovo s četiri, a Iloku su pripala tek tri boda. Jasno, ovakva distribucija donekle odražava Kubinyijev odabir isključivo kvantitativnog, umjesto, barem djelomično, kvalitativnog vrednovanja prometnih veza i infrastrukture.

Tablica 15. Distribucija bodova za VIII. kriterij po kategorijama prema sustavu A. Kubinyija

Bodovi prema VIII. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	1	-
5	1	-	2	3	-
4	-	1	3	1	2
3	1	-	2	8	5
2	-	-	-	4	12
1	-	-	-	-	10

Primjenom modificiranih kriterija, odnosno uvođenjem kvalitativnog vrednovanja, distribucija bodova po kategorijama se vidno mijenja, tako da na važnosti ipak dobivaju višerangirana mjesta. Ukupno gledajući, vrijednosti su dosta visoke, što je zacijelo posljedica već spomenute gustoće mreže magistralnih putova te položaja znatnog broja centralnih mjesta na obalama plovnih rijeka.

Tablica 16. Distribucija bodova za modificirani VIII. kriterij

Bodovi prema VIII. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	1	-	2	-	-
5	1	-	1	3	-
4	-	-	1	9	1
3	-	-	2	6	10
2	-	-	-	1	-
1	-	-	-	-	7
0	-	-	-	-	5

Ono što je primjetno i svakako nije u skladu s prometnom važnošću ovih krajeva jest razmjerno mali broj sačuvanih pisanih svjedočanstava o sajmovima. Ova se primjedba ne odnosi toliko na broj mjesta gdje su se tijekom srednjega vijeka sajmovi održavali, koliko na činjenicu da čak i u slučaju važnijih naselja imamo, ponekad samo jednokratno, podatak ili o jednom tjednom ili o jednom godišnjem sajmu u predosmanskim izvorima i niti jedan dokument o kraljevskim sajamskim povlasticama. Ako nije prvenstveno riječ o pukom nedostatku izvora, što ne možemo isključiti jer se i zasigurno znamenitiji sajmovi poput iločkog rijetko spominju, razloge se može

tražiti i u činjenici da je u Vukovskoj županiji mreža sajмова bila mjestimice vrlo gusta. U većini slučajeva udaljenost između sajamskih mjesta bila je ispod ili znatno ispod dvije budimske milje (oko 16 km), koliko je Kubinyi zaključio da je zona utjecaja jednog sajma.⁹⁹⁹ U takvim okolnostima doista nije bilo osobite potrebe da se u jednom centru održava više tjednih sajмова, ako ih se na udaljenosti od nekoliko sati hoda održavalo dva ili tri, kakav slučaj imamo na uskom području između dvaju krakova magistralne ceste od Ilače do Szentilleya i Vukovara, gdje su se u krugu promjera oko 9 km nalazila četiri sajamska mjesta – Diós (ponedjeljak), Szemes (?), Jankovci (subota) i Ibrány (utorak).

Ukupni udio sajamskih mjesta, utvrdio je Kubinyi, varira ovisno o regiji. U županijama regije koju naziva zapadnim Prekodunavljem on se kreće između 70,9 do čak 94,4 %, što znači da se u velikoj većini centralnih mjesta održavaju sajmovi. Kada je riječ o županijama na sjeveroistoku Ugarske, onda je situacija vidno drugačija, te udjeli variraju od 43,8 do 78,9 %.¹⁰⁰⁰ Što se područje Velike mađarske nizine tiče varijacije su najveće, od 25 do 100 %, ali većina se županija (ili njihovih dijelova) kreće negdje između 60 i 75 %.¹⁰⁰¹ Udio sajamskih mjesta u ukupnom broju centralnih mjesta Vukovske županije prema Kubinyijevom sustavu iznosi 53,6 %, a prema modificiranom kriteriju 48 %. Ove razlike sigurno dijelom odražavaju razinu gospodarske veće aktivnosti u mjestima zapadnog Prekodunavlja u odnosu na dijelove središnje Ugarske ili njezinih sjeveroistočnih krajeva, ali isto tako i južnopodunavskih krajeva zemlje. No, svakako treba uzeti u obzir da je utjecaj osmanskih osvajanja ondje bio manje izražen što je razlog i boljoj sačuvanosti izvora za te krajeve. Računamo li, u skladu s Kubinyijevim kriterijima, i osmanske izvore, onda u devet mjesta bilježimo održavanje i godišnjeg i tjednog sajma (Dalj, Dragotin, Đakovo, Erdut, Gorjani, Ivankovo, Morović, Nijemci i Nuštar). U Iloku se i prije i nakon uspostave osmanske vlasti spominje jedino godišnji sajam, a u tzv. Iločkom statutu imamo podatak o dnevnoj tržnici koja je funkcionirala, po svemu sudeći, kao zamjena za tjedne sajmove.¹⁰⁰² Ostali se podaci, jasno, odnose samo na tjedne sajmove. Izuzmemo li, u

⁹⁹⁹ Primjere guste mreže sajмова imamo i na području Velike mađarske nizine. Kubinyi, *Városfejlődés*, 101.

¹⁰⁰⁰ Kubinyi, „Központi helyek“, 513.

¹⁰⁰¹ Kubinyi, *Városfejlődés*, 26.

¹⁰⁰² Kubinyijev sustav ne vrednuje dnevne tržnice jer očito drži da je njihova važnost posve lokalna, odnosno da su služile prvenstveno za opskrbu lokalnog stanovništva.

skladu s modificiranim kriterijem, podatke iz osmanskih izvora, onda je jedini zabilježen godišnji sajam u Vukovskoj županiji onaj u Iloku.

Tablica 17. Sajamska mjesta prema Kubinyijevom sustavu (AK) i modificiranom kriteriju (MK)

Mjesto	Tjedni sajam – srednji vijek	Godišnji sajam – srednji vijek	Tjedni sajam – osmansko razdoblje	Godišnji sajam osmansko razdoblje	Bodovi (AK)	Ukupno (AK)	Bodovi (MK)	Ukupno (MK)
Bačinci	2	-	-	-	2	8	2	5
Bapska*	-	-	-	1	2	3	-	-
Borovo	1	-	-	-	1	10	1	12
Čepin	1	-	-	-	1	8	1	6
Četvrtište	1	-	-	-	1	2	1	1
Dalj*	-	-	1	1	3	5	-	-
Diós	1	-	-	-	1	5	1	4
Dragotin	1	-	1	1	3	6	1	4
Đakovo	1	-	1	1	3	23	1	22
Erdevik*	-	-	1	-	1	4	-	-
Erdut	-	-	1	1	3	10	-	9
Gorjani	1	-	1	1	3	18	1	15
Herih	1	-	-	-	1	2	1	1
Horváti	1	-	-	-	1	4	1	6
Ibrány	1	-	-	-	1	5	1	5
Ilinci*	-	-	-	1	2	8	-	-
Ilok	-	1	-	1	2	23	2	26
Ivankovo	1	-	1	1	3	12	1	9
Jankovci	1	-	-	-	1	4	1	4
Mikola	1	-	-	-	1	5	1	5
Morović	1	-	1	1	3	15	1	11
Nagyfalu	1	-	-	-	1	5	1	8
Nijemci	?	?	1	2	4	14	-	7
Nuštar	1	-	-	1	3	11	1	8
Osijek	1	-	1	1	3	15	1	15
Pačetin	1	-	-	-	1	8	1	7
Szemes	1	-	-	-	1	6	1	4
Szentillye	2	-	-	-	2	10	2	10
Szentszalvátor	1	-	-	-	1	3	1	5
Vukovar	1	-	-	1	3	12	1	13

Distribucija bodova po kategorijama za IX. kriterij također govori o niskim vrijednostima, a većina mjesta se nalazi u donjem dijelu tablice, s tim da rezultate popravljaju donekle podaci iz

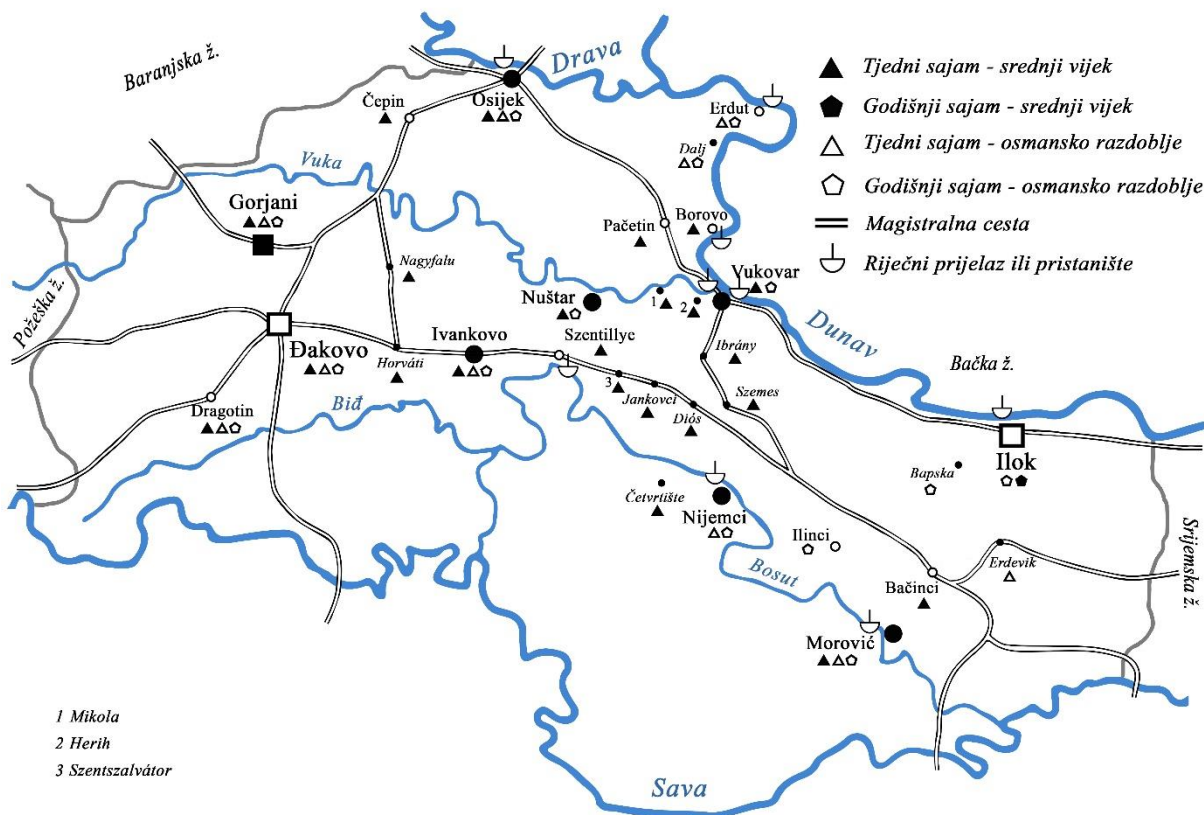
osmanskih izvora. To pokazuje distribucija prema modificiranom kriteriju, gdje je velika većina mjesta ili minimalno bodovana ili se ondje nije održavao sajam, što potvrđuje ranije iznesenu tvrdnju da podaci za srednjovjekovno razdoblje ne bilježe značajniju sajamsku aktivnost u važnijim naseljima. Izuzmemo li Ilok kao mjesto održavanja godišnjeg sajma te Bačince i Szentillye kao mjesta gdje imamo podatke za dva tjedna sajma, primjenom modificiranih kriterija centralna mjesta Vukovske možemo podijeliti na ona gdje se održava tjedni sajam i na ona gdje se sajam ne održava.

Tablica 18. Distribucija bodova za IX. kriterij po kategorijama prema sustavu A. Kubiynija

Bodova prema IX. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	-	-	-	-	-
4	-	-	1	-	-
3	1	1	6	2	1
2	1	-	-	3	1
1	-	-	-	4	10
0	-	-	1	8	17

Tablica 19. Distribucija bodova za modificirani IX. kriterij po kategorijama

Bodova prema IX. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	-	-	-	-	-
4	-	-	-	-	-
3	-	-	-	-	-
2	1	-	-	1	1
1	1	-	5	6	9
0	-	-	1	12	13

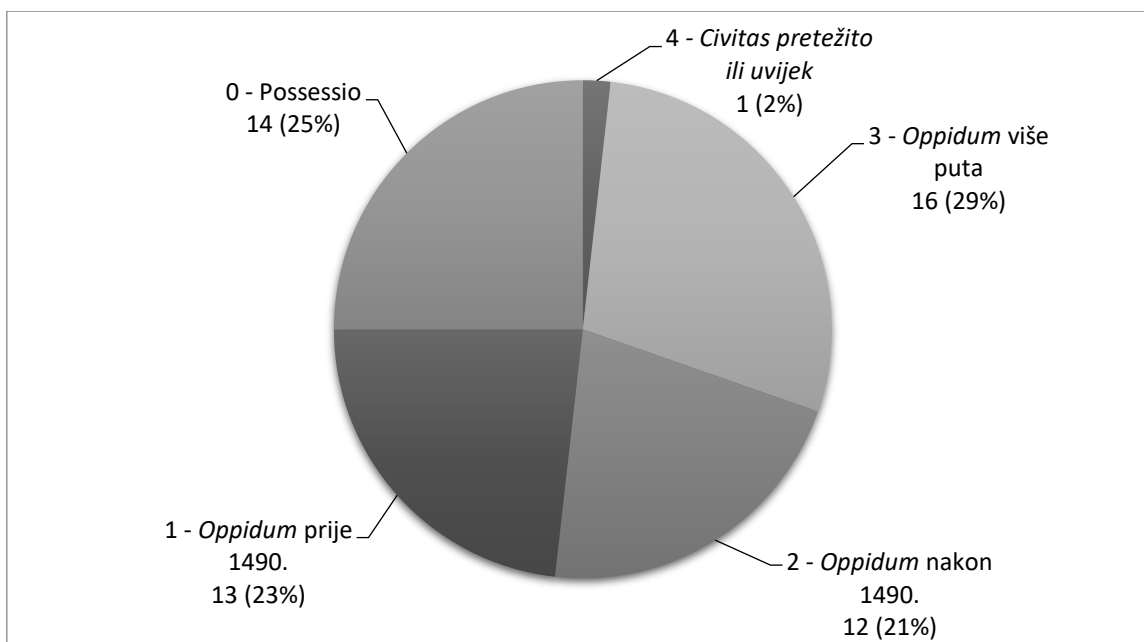
Slika 11. Sajamska mjesta u Vukovskoj županiji

Budući da je sajmovanje najuže povezano s prometom ljudi i dobara, a ranije smo utvrdili izrazitu povezanost mreže centralnih mjesta s mrežom magistralnih cesta te važnih prometnih punktova, bilo bi dobro usporedbom podataka vidjeti u kojoj se mjeri preklapaju podaci za prometnu i sajamsku mrežu. Povezanost je očigledna iz već utvrđenih vrijednosti o udjelu centralnih mjesta na magistralnim putovima i riječnim prijelazima (62,5-68 %) i udjelu centralnih mjesta u kojima su se održavali sajmovi (48-53,6 %). No, ovakva istraživanja pružaju mogućnost za precizniju i detaljniju usporedbu. Tako se od 30 sajamskih mjesta prema izvornom Kubinyijvom sustavu njih 25 (ili 83,3 %) nalazi na magistralnim pravcima ili riječnim prijelazima. Prema modificiranim kriterijima udio je još veći, pa se od 24 sajamska mjesta, njih 21 (ili 87,5 %) nalazi na magistralnom pravcu ili riječnom prijelazu. Ove brojke svakako ukazuju na to da su u Vukovskoj županiji magistralni pravci i riječni prijelazi imali najveći utjecaj na prostorni raspored mreže sajamskih mjesta.

Tablica 20. Korelacija između prometnih i sajamskih funkcija centralnih mjesta

Mjesto	Bodovi (IX.-AK)	Bodovi (IX.-MK)	Bodovi (VIII.-AK)	Bodovi (VIII.-MK)	Položaj na magistrali / riječnom prijelazu
Bačinci	2	2	6	3	+
Bapska*	2	-	1	-	-
Borovo	1	1	2	4	+
Čepin	1	1	3	3	+
Četvrtište	1	1	1	-	-
Dalj*	3	-	2	-	+
Diós	1	1	4	3	+
Dragotin	3	1	3	3	+
Đakovo	3	1	5	6	+
Erdevik*	1	-	2	-	+
Erdut	3	-	2	-	+
Gorjani	3	1	4	3	+
Herih	1	1	1	-	-
Horváti	1	1	2	4	+
Ibrány	1	1	3	3	+
Ilinci*	2	-	5	-	-
Ilok	2	2	3	5	+
Ivankovo	3	1	3	3	+
Jankovci	1	1	3	3	+
Mikola	1	1	2	1	-
Morović	3	1	4	3	+
Nagyfalu	1	1	3	3	+
Nijemci	4	-	5	-	+
Nuštar	3	1	4	3	+
Osijek	3	1	4	6	+
Pačetin	1	1	3	3	+
Szemes	1	1	5	3	+
Szentillye	2	2	3	4	+
Szentszalvátor	1	1	1	3	+
Vukovar	3	1	3	6	+

Posljednji kriterij po kojem se vrednuje pravni status naselja (X.), premda ravnopravan u pogledu stupnja centraliteta s ostalim kriterijima, ipak po sebi ponajviše upućuje na to je li i u kojoj je mjeri neko naselje urbano ili nije. To se u prvom redu tiče centralnih mjesta bodovanih s 4 i više bodova. U tom pogledu prednjači Ilok, koji jedini ima neupitan status privatnog, odnosno, potkraj srednjovjekovnog razdoblja, i kraljevskog grada. Ostala su naselja prema

Slika 13. Zastupljenost centralnih mjesta prema broju bodova za X. kriterij (A. Kubinyi)

Povezanost između pravnog statusa i stupnja urbaniteta pokazuje i pravilnost distribucije bodova za deseti kriterij po kategorijama. Osim Iloka, koji se ističe kao jedini grad u pravnom smislu, zanimljivo je i da trgovišta najvišeg ranga bilježimo od 4. do 6. kategorije, ali ne i u 7. Dakle, u Vukovskoj županiji višekratni spomen nekog naselja kao trgovišta popraćen je i drugim centralnim funkcijama, koje ih u konačnici izdvajaju u kategorije prema sustavu namijenjene naseljima na višem stupnju centraliteta od onog običnih sela. Druga je pravilnost to što su mjesta koja u srednjovjekovnim izvorima nijednom nisu označena samo kao *possessio* doista razvrstana isključivo u 6. i 7. kategoriju, za koje se eksplicitno kaže da ondje mogu završiti i seoska naselja. Jedina primjetna razlika u distribuciji bodova po kategorijama između izvornog Kubinyijeveg i modificiranog kriterija jest ta da u 5. kategoriji nemamo naselje samo jednokratno navedeno kao *oppidum*. Ali, načelno govoreći, možemo reći da bitne razlike u samoj distribuciji za ovaj kriterij nema.

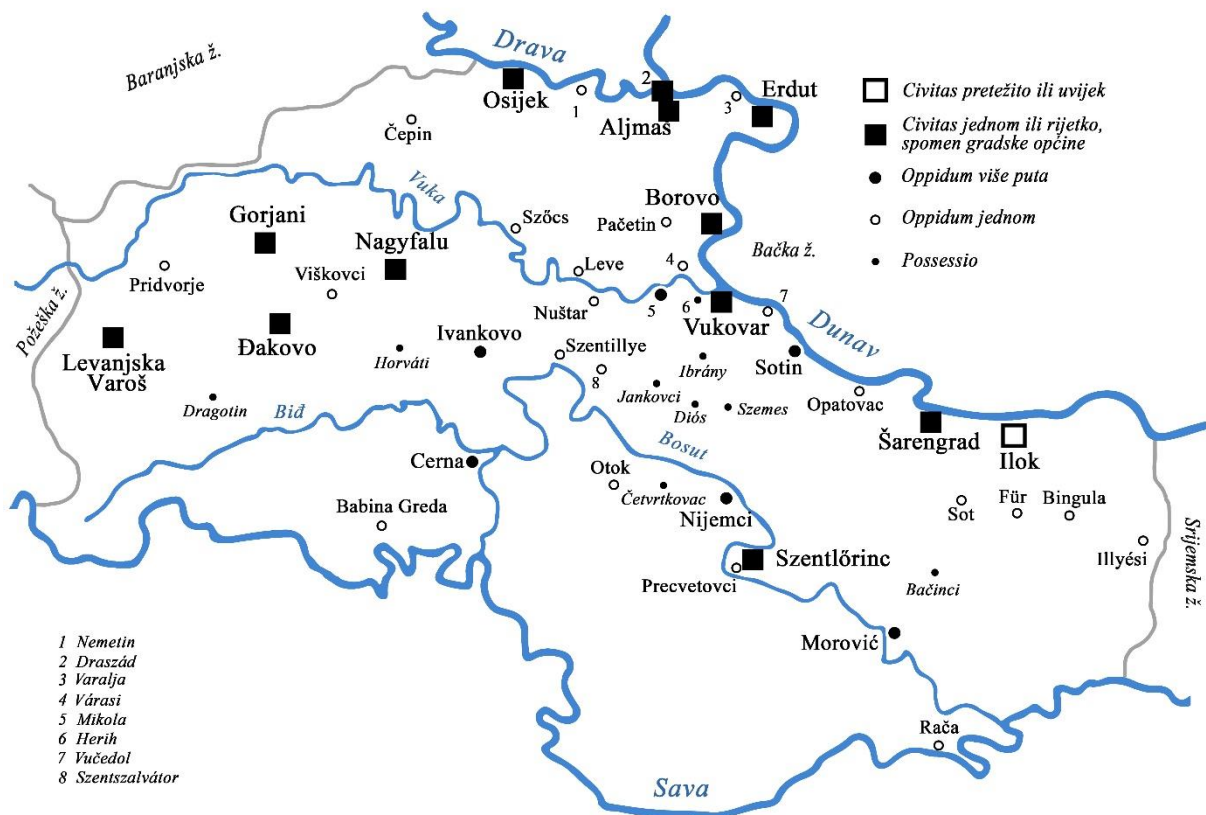
Tablica 21. Distribucija bodova za X. kriterij po kategorijama prema sustavu A. Kubiynija

Bodova prema X. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	-	-	-	-	-
4	1	-	-	-	-
3	1	1	6	8	-
2	-	-	-	4	8
1	-	-	1	1	11
0	-	-	-	4	10

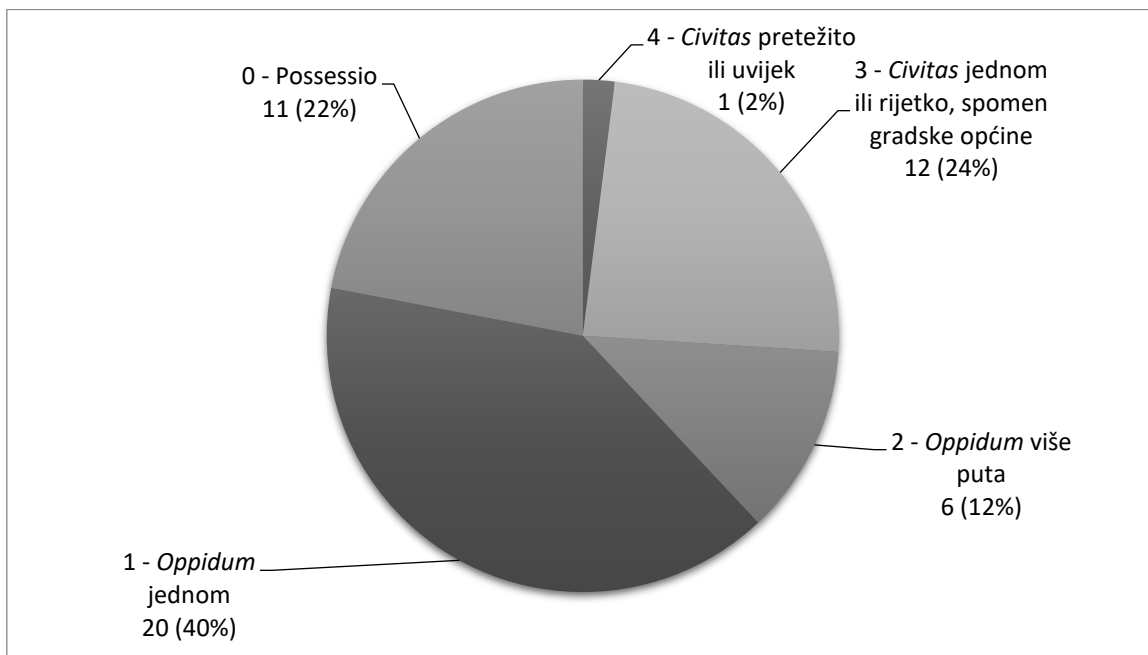
Modifikacijom kriterija dolazi do ponešto drugačije distribucije naselja, pri čemu su najzastupljenija naselja koja se spominju jednom kao *oppidum*. Na naselja višekratno označena kao *oppidum*, a da za njih nemamo sačuvane podatke da ih se naziva i *civitas* ili podatke o lokalnoj općinskoj organizaciji, otpada 12%, a ukupno ih je 6. Naselja za koje takve podatke imamo dvostruko je više, od kojih je devet višekratno navedeno kao *oppidum*. To upućuje na veće izgleda će za mjesto navedeno u izvorima dva ili više puta kao *oppidum* biti sačuvan i neki drugi podatak koji govori o njegovom pravnom statusu. Pa iako bi za preciznije zaključke bilo potrebno obuhvatiti veći uzorak, na primjer centralnih mjesta Vukovske županije ne ukazuje na grešku u pristupu da se u pogledu pravnog statusa jednokratni spomen mjesta kao trgovišta najmanje buduće. Sama bodovna distribucija ne odstupa mnogo od one dobivene prema Kubiynijevim izvornim kriterijima.

Tablica 22. Distribucija bodova za modificirani X. kriterij po kategorijama

Bodova prema X. kriteriju	3. kategorija	4. kategorija	5. kategorija	6. kategorija	7. kategorija
6	-	-	-	-	-
5	-	-	-	-	-
4	1	-	-	-	-
3	1	-	5	6	-
2	-	-	1	4	1
1	-	-	-	7	13
0	-	-	-	3	8

Slika 14. Pravni status centralnih mjesta prema X. kriteriju (modificirani kriteriji)

Slika 15. Zastupljenost centralnih mjesta prema broju bodova za X. kriterij (modificirani kriteriji)

Općenito govoreći, rezultati analize centralnih funkcija naselja Vukovske županije upućuju na to da je njezina urbana mreža potkraj srednjovjekovnog razdoblja bila bicentrična. Prema stupnju centraliteta utvrđenom primjenom sustava kriterija Andrása Kubinyija, ali i primjenom modifikacija u njegovom sustavu, Đakovo i Ilok su svrstani u istu, treću kategoriju, pri čemu ukupni broj bodova daje neznatnu prednost Iloku. Međutim, važno je napomenuti da je približan zbroj bodova rezultat visokog vrednovanja različitih centralnih funkcija. Ono što izdvaja Đakovo jesu funkcije biskupijskog središta, što se odrazilo na vrednovanje mjesta prema prvom, drugom i četvrtom kriteriju. Te funkcije naprosto donose mnogo bodova, u slučaju Đakova ukupno 10. Prema ostalim pokazateljima centraliteta, Đakovo je ustvari puno bliže naseljima poput Gorjana, Osijeka ili Vukovara. Stoga bismo ga prema spomenutim korekcijama Kubinyijevog sustava kakve predlaže Gyula Kristó, protiveći se vrednovanju crkvenih funkcija, mogli svrstati tek u petu kategoriju. Ilok, s druge strane, svoj rang zahvaljuje uravnoteženoj zastupljenosti više centralnih funkcija, po kojima većinom prednjači u odnosu na ostala naselja. Ovakav primjer ustvari vrlo dobro ilustrira kako se Kubinyijev sustav treba i može koristiti u rekonstrukcijama urbane mreže. S jedne strane, on je osmišljen da bi se utvrdila hijerarhija centralnih mjesta na nekom području. Ali, vrsta prikupljenih podataka u pojedinačnoj analizi pruža sasvim dostatne mogućnosti i za rekonstrukciju horizontalne strukture urbane mreže, odnosno moguće je odgovoriti i na pitanje o kakvim se središtima radi, a ne samo o tome koji je njihov stupanj centraliteta. Prema tom stupnju Đakovo i Ilok su podjednaki, no Đakovo u županiji drži primat kao najvažnije mjesto u pogledu crkvene uprave, a Ilok kao administrativni, gospodarski, kulturni i vjerski centar. Dakle, te su funkcije ono na temelju čega ova dva grada rangiramo u 3. kategoriju. Rang ostalih naselja u najvećoj mjeri ovisi o broju bodova prema prvom, petom, osmom, devetom i desetom kriteriju. Ovome treba dodati i to da je staro županijsko središte Vukovar primat izgubio vjerojatno još negdje u 14. stoljeću, kada u Vukovskoj županiji u prvi plan izbijaju rezidencijalna središta najvažnijih velikaških obitelji, no i dalje je zadržao status urbanog mjesta u 5. kategoriji.

Također, potreban je osvrt i na položaj drugih važnijih mjesta u županiji, odnosno onih u 4. i 5. kategoriji. Primjenom izvornih Kubinyijevih kriterija, Gorjani su rangirani kao gradsko naselje 4. kategorije; međutim, za kriterije sajamskog mjesta i prometnog čvorišta, taj je rang korigiran na 5. kategoriju. Osijek pak u oba slučaja dobiva isti broj bodova. U načelu, radi se o mjestima

usporedive strukture centralnih funkcija, gdje Gorjani nešto više prednjače kao vjerski i kulturni centar, dok Osijek, napose prema modificiranim kriterijima, odskaače u pogledu funkcije prometnog čvorišta. Te sličnosti se mogu objasniti sličnim povijesnim razvojem u 14. stoljeću, gdje su oba mjesta bila važna rezidencijalna središta velikaških obitelji. Još se jedno staro rezidencijalno središte brojem bodova izdvaja, a riječ je o Moroviću, svrstanom u 5. kategoriju. No, ono se ipak u pogledu pravnog statusa i postojanja važnih crkvenih institucija, poput samostana prosjačkih redova i hospitala, razlikuje od Osijeka i Gorjana. Tako, kao i u slučaju Đakova, možemo zaključiti da se Morović našao u višem rangu dobrim dijelom zbog važne crkvenoadministrativne funkcije središta prepoštije s ovlastima arhiđakonata. Prema navedenim urbanim atributima Gorjanima i Osijeku ne mogu parirati ni druga tri mjesta koja su prema Kubinyijevom sustavu završila u 5. kategoriji, Ivankovo, Nuštar i Nijemci. Njihov se rang, opet, temelji dobrim dijelom na podacima o sajmovima u osmanskim izvorima. S druge strane, slične urbane attribute (pravni status, samostani prosjačkih redova) bilježimo za Borovo i Šaregrad, a oni su prema izvornim Kubinyijevim kriterijima svrstani u nižu, 6. kategoriju. Korekcije zbroja bodova uslijed primjene modificiranih kriterija dovele su i do pomaka u kategorizaciji za navedena mjesta. Tako su Ivankovo, Nuštar i Nijemci završili u 6., a Borovo i Šaregrad u 5. kategoriji.

Navedene promjene dovele su i do zanimljivog pomaka u prostornom rasporedu naselja od 3. do 5. kategorije. Prema izvornom Kubinyijevom sustavu dio najvažnijih mjesta bio je raspoređen uz istočni, sjeverni i zapadni rub županije (Ilok, Vukovar, Osijek, Gorjani i Đakovo), a dio u središnjem dijelu (Ivankovo i Nuštar), te nešto više prema južnom rubu (Morović).¹⁰⁰³ Prema modificiranim kriterijima, središnjim dijelom županije dominiraju prosječna trgovišta, bez izrazitih urbanih atributa, ali s važnom gospodarskom funkcijom, dok se najvažnija naselja s izrazitijim urbanim atributima nalaze na njezinim rubnim dijelovima. Ovdje posebno treba istaknuti Dunav, ili općenito Podunavlje, najnaseljenije rubno područje Vukovske županije, gdje se smjestila polovica naselja u navedenim kategorijama.

¹⁰⁰³ Na krajnjem istoku, da je opstalo, stajao bi grad Eng.

Osvrt na rezultate analize možemo zaokružiti i kraćim komentarom pojedinih kriterija kao potencijalnih izravnijih pokazatelja urbanog statusa na primjeru centralnih mjesta Vukovske županije. Naime, ovim se ne želi zadirati u osnovni koncept Kubinyijeveg sustava, temeljenog na Christallerovom modelu centralnih mjesta, gdje se stupanj centraliteta određuje kumulativnim vrednovanjem različitih centralnih funkcija. Namjera je utvrditi pokazatelje centraliteta isključivo ili pretežito svojstvene za naselja u 5. ili višim kategorijama. Prema rezultatima za prvi kriterij to bi mogao biti status rezidencijalnog središta. Za drugi i treći kriterij ne raspolažemo s podacima na temelju kojih bi se mogli izvesti nekakvi zaključci. Kod četvrtog kriterija se, u principu, ne trebamo referirati na rezultate analize jer je i mimo nje općepoznato da je Crkva u srednjem vijeku, kao i danas, sklona za biskupijska sjedišta odabirati gradska naselja. Dakako, rezultati za Vukovsku županiju nisu u suprotnosti s takvim shvaćanjem.

Potom dolazimo do pete kategorije, odnosno do teme raspravljane u ranijim poglavljima, a to je pitanje podrazumijeva li prisutnost prosjačkih redova urbani karakter nekog naselja. Tu svakako treba pribrojati i hospitale, koje je Kubinyi uvrstio kao pokazatelj centraliteta. Uzmemo li u razmatranje rezultate dobivene dosljednom primjenom Kubinyijeveg sustava, onda su hospitali svakako nešto što je vezano za naselja višeg ranga (3. i 4. kategorija), dok samostane prosjačkih redova nalazimo u dvama mjestima u 3., jednom mjestu u 4., jednom mjestu u 5. i u dvama u 6. kategoriji. Samostane u Rokovcima i Alšanu svakako ovdje treba navesti kao primjer znatnijeg odstupanja od prakse osnivanja franjevačkih zajednica u važnijim mjestima. Ovakvi rezultati ipak ne vežu samostane prosjačkih redova strogo za gradska naselja ili ona koja predstavljaju prijelazni oblik. Međutim, zanimljivo je da ih se može u određenoj mjeri povezati s višim pravnim statusom mjesta. Naime, izuzmemo li primjer franjevačkih zajednica u Alšanu i Rokovacima kao iznimke, indikativno je da nijedan drugi samostan prosjačkog reda nije osnovan u naselju ispod trećeg stupnja prema desetom kriteriju, od kojih se jedino Borovo barem u jednom navratu ne spominje kao *civitas*. Primjenom modificiranih kriterija, korekcije rezultata se bitno odražavaju na sliku stanja. Tako od ukupno osam centralnih mjesta u 3. i 5. kategoriji, u njih sedam je prisutna barem jedna zajednica nekog od prosjačkih redova. Stoga možemo reći da rezultati dobiveni prema modificiranim kriterijima na primjeru Vukovske županije više govore u prilog LeGoffovoj i Fügedijevoj tezi.

Kod kriterija broja studenata prevelike su oscilacije da bismo iz njega mogli izvlačiti preciznije zaključke. Moguća je tek konstatacija, na temelju Kubinyijevih istraživanja, da brojka od 30 i više studenata na sveučilištima u Beču i Krakovu ukazuje da se najvjerojatnije radi o gradskom naselju. Što se pak cehova tiče, riječ je o primarno urbanoj pojavi, stoga bilo kakav podatak o obrtnicima udruženim u cehove ili bratovštine izravno upućuje na gradski karakter naselja.

Međusobno povezane funkcije prometnog čvorišta i sajamskog mjesta po sebi nisu ekskluzivno urbane. U teoriji, ulogu važnog prometnog čvorišta i sajamskog središta moglo je imati i nenaseljeno mjesto. I prema izvornom i prema modificiranom Kubinyijevom sustavu, sva su naselja od 3. do 5. kategorije sajamska mjesta i prometna čvorišta srednjeg i višeg ranga, ali se po rezultatima ne razlikuju toliko od znatnog dijela nižerangiranih mjesta. Ovdje je tek moguće reći da je malo vjerojatan gradski status prometno izoliranog naselja bez izraženih gospodarskih funkcija.

Kako je ranije istaknuto, deseti kriterij najizravnije govori o gradskom statusu naselja ako se ono može bodovati s 4 ili više bodova. Čak i ako se naselje više puta spominje kao *oppidum*, ako znamo da je tamošnja općina izdavala isprave i ako su tamošnji građani uživali neka prava slična onima slobodnih kraljevskih gradova, poput građana Erduta koji su u tamošnje poglavarstvo birali prisežnike te su imali pravo nasljeđivanja i slobodnog raspolaganja imovinom, to nije jamstvo da će u konačnici naselje prema Kubinyijevom sustavu ili modificiranim kriterijima završiti u višim kategorijama. Sudeći prema najvažnijim naseljima Vukovske županije, čini se da bi bilo nešto indikativnije ako se mjesto barem jednom u izvorima navodi kao *civitas*. Prema izvornom Kubinyijevom sustavu njihova je zastupljenost među mjestima od 5. do 3. kategorije 50 %, a prema modificiranim kriterijima čak 75 %. No, konačni sud o tome moguće je donijeti tek sveobuhvatnom usporedbom podataka za veći broj naselja, što podrazumijeva jednu zasebnu studiju.

5. ZAKLJUČAK

Rad na rekonstrukciji kasnosrednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije primjenom sustava analize centralnih funkcija mađarskog povjesničara Andrása Kubinyija svojevrsni je nastavak istraživanja, prije svega spomenutog autora, ali i drugih koji su se na njegov rad nadovezali. Kubinyi je dugi niz godina radio na osmišljavanju i optimizaciji svoga sustava, obradivši pritom znatan prostor koji se nekad nalazio u sklopu srednjovjekovne Ugarske. U najvećoj se mjeri radi o istraživanjima njezinih središnjih dijelova, dok su se drugi povjesničari najčešće bavili rubnijim područjima kraljevstva. Rubni prostor svakako predstavljaju i županije u donjem međurječju, za koje dosad nisu provedena slična istraživanja. Vukovska županija, najprostranija i najnapučenija na tom području, s većim brojem raznovrsnih naselja, pokazala se kao primjereni odabir za početno istraživanje u krajevima južno od Drave, ponajprije zbog toga jer se rekonstrukcijom njezine nešto kompleksnije urbane mreže ujedno stvara dobra podloga za nastavak rada na susjednim županijama.

Očekivanja od primjene Kubinyijeveg sustava kao metodološke osnove za rekonstrukciju urbane mreže Vukovske županije bila su višestruka. Prije svega, s obzirom na pristup po kojem se kvantificiraju pokazatelji centraliteta, odnosno centralne funkcije, te kategorizacija u čak sedam stupnjeva, početna je radna pretpostavka bila da će, u odnosu neke druge kategorizacije za ovo područje prisutne u literaturi, ovakva analiza donijeti egzaktnije i razrađenije rezultate, čime bi se u konačnici ipak dobila preciznija slika hijerarhijske i prostorne distribucije centralnih mjesta u Vukovskoj županiji za 15. i prvu polovicu 16. stoljeća. Tu, utvrđeno je, mrežu čini 56 naselja. Od njih, 50 je na popis centralnih mjesta uvršteno na temelju srednjovjekovnih podataka o njihovom pravnom statusu, točnije jer su u izvorima označena pojmovima *civitates* ili *oppidum*, ili postoji podatak da su se ondje u srednjem vijeku održavali sajmovi. Šest je naselja na popis uvrštena isključivo jer su u osmanskim izvorima 16. stoljeća označena kao varoši ili za to razdoblje postoji podatak da su se u njima održavali sajmovi. Potom su za navedena naselja prikupljeni, vrednovani i obrađeni relevantni podaci na temelju kojih je provedeno bodovanje prema deset kriterija Kubinyijeveg sustava te kategorizacija centralnih mjesta u sedam kategorija prema stupnju centraliteta. Ta je kategorizacija, u konačnici, poslužila kao osnova za rekonstrukciju urbane mreže. Ovdje još treba dodati da su kao svojevrsni kontrolni mehanizam

uspješnosti primjene sustava na područje Vukovske županije uzeti Kubinyijevi rezultati za područje današnje Mađarske, pod pretpostavkom da bi znatna odstupanja od kontrolnih rezultata ukazivala bilo na nepravilnosti u primjeni, bilo na anomalije u uzorku. Budući da nikakva odstupanja nisu uočena, možemo zaključiti da je jedan od glavnih zadataka postavljenih u ovom radu, dosljedna primjena sustava kriterija Andrása Kubinyija, ostvaren.

Rezultati istraživanja su, naravno, trebali dokazati i ispravnost teza postavljenih na samom početku ovoga rada. Prva se teza odnosi na pretpostavku da će istraživanje i analiza centralnih funkcija naselja Vukovske županije pokazati kako je ondje u kasnom srednjem vijeku bilo više mjesta koja prema Kubinyijevom sustavu možemo smatrati gradovima. Nakon provedene pojedinačne analize i postupka bodovanja, trima mjestima, Iloku, Đakovu i Gorjanima, pripalo više od 16 bodova, što je prema Kubinyijevom sustavu donji prag za gradska naselja. Stoga ovu tezu možemo smatrati u cijelosti dokazanom. Osim navedena tri grada, još je sedam naselja, Ivankovo, Morović, Nijemci, Nuštar, Osijek, Sotin i Vukovar, svrstano u 5. kategoriju. Mjesta u toj kategoriji, po Kubinyiju, predstavljaju prijelazni oblik, ali su svakako dio urbane mreže.

Druga je teza bila da će rezultati pokazati kako su gradska naselja Vukovske županije približna prema stupnju centraliteta. Ovdje treba naglasiti ponajprije da prema rezultatima pojedinačne analize u Vukovskoj županiji nije utvrđeno postojanje gradskih naselja u prvoj i drugoj kategoriji prema stupnju centraliteta. Od navedena dva grada, Ilok i Đakovo s 23 boda, su svrstana u 3. kategoriju, koja obuhvaća manje gradove i trgovišta s važnom gradskom funkcijom. Preostali grad, Gorjani s 18 bodova, uvršten je u 4. kategoriju, koja uključuje trgovišta sa srednjom gradskom funkcijom. Sedam navedenih mjesta u 5. kategoriju, sustav tretira kao trgovišta s djelomičnom gradskom funkcijom i u kontekstu dokaza za ovu tezu nisu relevantna. Analizom je utvrđeno da su dva najviše rangirana grada imala isti broj bodova, dok Gorjani ipak nešto zaostaju, no u svakom slučaju ne drastično. Moguće je, dakle, zaključiti kako je istraživanje dokazalo i drugu tezu, s tim da se prema stupnju centraliteta ipak izdvajaju dva gradska naselja.

Prema trećoj tezi iznesenoj na početku rada, istraživanje je trebalo pokazati da su se gradovi razlikovali prema zastupljenosti centralnih funkcija na kojima temelje svoj status. Polazište za ovu pretpostavku jest činjenica da su se među važnijim naseljima Vukovske županije našli

Vukovar kao županijsko središte, Đakovo kao biskupijsko središte te Ilok kao važan vlastelinski centar, a tu su još Osijek i Gorjani, također važni vlastelinski centri. Kako Kubinyijev sustav, osim konačne kategorizacije, daje vrlo dobar uvid u vrstu i stupanj pojedinačnih centralnih funkcija, analizom nije problem utvrditi njihovu distribuciju po mjestima. Sasvim očekivano, u slučaju Đakova dominantne su, prema pripadajućim bodovima, funkcije koje izravno vežemo za status biskupijskog središta. Kod Iloka se radi širem rasponu funkcija, točnije upravnih, gospodarskih, vjerskih i kulturnih, po kojima taj grad drži većinom primat u županiji. Vukovar, premda je svrstan u 5. kategoriju, i dalje ima ulogu (barem dobar dio promatranog razdoblja) županijskog sjedišta, dok su kod Gorjana i Osijeka dijelom zastupljene upravne, gospodarske, vjerske i kulturne funkcije kao i u Iloku, ali ih one vrijede manje bodova. Uvidom u rezultate pojedinačne analize, možemo reći da je ova teza dijelom potvrđena. Kada govorimo o dva višerangirana grada, onda je razlika u distribuciji centralnih funkcija evidentna. Dakle, bez obzira što su u pitanju dva grada na istom stupnju centraliteta, riječ je o dva različita središta s posve drugom ulogom u urbanoj mreži s obzirom na gradske funkcije. U slučaju Gorjana i Iloka, više se radi o istovrsnim funkcijama, ali na različitom stupnju.

Razmotrimo li ove zaključke moguće je donijeti i onaj o karakteru urbane mreže, s obzirom na hijerarhijske odnose i vrstu najvažnijih naselja koji ju čine. Budući da prema rezultatima bilježimo tri naselja koja prema Kubinyijevom sustavu ubrajamo u gradove i sedam naselja koja predstavljaju prijelazni oblik, urbana mreža, u užem smislu, sastavljena je od ukupno deset naselja. No, da bismo mogli govoriti o policentričnom urbanom razvoju, rezultati istraživanja bi trebali pokazivati ravnomjerniju distribuciju bodova među spomenutim mjestima. U slučaju Vukovske županije, centralne funkcije koje donose više bodova koncentrirane su u dva najviše rangirana naselja (sjedište biskupije, vojvodska rezidencija i sl.). Kod preostalih osam nižerangiranih gradskih naselja bilježimo u pravilu distribuciju centralnih funkcija srednjeg ranga (viša vlastelinska uprava, jedan samostan prosjačkog reda i sl.). Temeljem rečenog, za urbanu mrežu Vukovske županije možemo konstatirati da je bila bicentrična s dva u osnovi različita središta na vrhu hijerarhije, jednim gradom na nešto nižem stupnju centraliteta i nekoliko mjesta na prijelaznom stupnju. Urbanu mrežu u širem smislu, uz navedena naselja, čini još 17 mjesta 6. kategorije, koja obuhvaća prosječna trgovišta ili seoska naselja prema centralnim funkcijama izjednačena s prosječnim trgovištima. Tu ubrajamo niz mjesta koja su

prema određenim kriterijima poput pravnog statusa (Erdut) ili crkvenih ustanova (Borovo i Šarengrad) slična naseljima u 5. kategoriji, ali ukupnim brojem bodova ondje ne pripadaju. Preostalih 29 naselja, u sedmoj kategoriji, ne smatramo dijelom urbane mreže unatoč nekim rudimentarnim urbanim atributima i funkcijama, budući da su prema Kubinyiju ona prema stupnju centraliteta izjednačena sa selima.

Četvrta tezi da će osnovna struktura mreže centralnih mjesta Vukovske županije, odnosno raspored naselja po kategorijama, biti približna onima u krajevima Ugarske koji su ovoj županiji geografski blizu ili su joj geografski slični proizašla je iz sličnih Kubinyjievih razmišljanja iznesena prilikom predstavljanja rezultata za Karpatski bazen. Dokaz u ovom slučaju je ovisan podjednako o rezultatima istraživanja centralnih mjesta Vukovske županije kao i o podacima koje je Kubinyi objavio. Relativni udio gradova i naselja u ukupnom broju centralnih pokazuje niže vrijednosti u usporedbi s područjem Prekodunavlja, sjeveroistočne Ugarske, pa i Velike mađarske nizine. Također, dostupni su nam sumarni podaci za udio gradova za južnom Podunavlje i prostor između Tise i Moriša i slični su onima u Vukovskoj županiji. No, tako sumirani ne predstavljaju podatke o strukturi mreže centralnih mjesta, već samo o udjelu gradova u mreži te ih se može uzeti tek kao indikator dok se ne objave cjeloviti podaci.

U svakom slučaju, osim osobina krajolika, moguća su i neka druga objašnjenja za manji udio gradova u broju centralnih mjesta za Vukovsku županiju te izostanak gradova 1. i 2. kategorije. U nekom bi se dijelu to moglo objasniti manjim brojem sačuvanih izvora ili činjenicom da neka temeljna istraživanja za područje donjeg međurječja nisu obavljena, za razliku, dakako, od područja današnje Mađarske. No, prije će razlog biti spomenuti rubni položaj županije, odnosno razmjerna udaljenost od velikih centara, gdje bilježimo i znatniji intenzitet gospodarske aktivnosti i drugih društvenih kretanja, te izloženost osmanskoj opasnosti potkraj srednjega vijeka. Štoviše, prilično je vjerojatno da su osmanski upadi i izravno utjecali na udio urbanih naselja u ukupnom broju centralnih mjesta, o čemu svjedoči i slučaj Enga, razvijenog kraljevskog grada koji je uslijed provala na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće iščeznuo s povijesne pozornice.

Promišljanja o mogućnostima točnije identifikacije i vrednovanja centralnih funkcija mjesta u Vukovskoj županiji dovela su do zaključka kako je moguća i poželjna daljnja optimizacija Kubinyijevih kriterija, što nije u suprotnosti ni s pristupom koji je prema vlastitom sustavu imao sam Kubinyi. Modifikacije su, tako, učinjene za V., VII., VIII., IX. i X. kriterij. One za V. i VII. kriterij nisu značajne, te su se odrazile samo na ukupni broj bodova za Ilok, ali bez utjecaja na mjesto tog grada u kategorizaciji. No, bodovi za VIII., IX. i X. kriterij često presudno utječu na ukupni rezultat bodovanja pa su predložene izmjene utjecale na korekcije u kategorizaciji za čak 15 naselja, dok se 6 naselja više ubraja u centralna mjesta. Što se tiče dvaju najvažnijih gradova, do promjena u kategorizaciji nije došlo, ali zato bilježimo znatnije promjene za 4. i 5. kategoriju. Tako su Gorjani, uslijed primjene modificiranih kriterija, završili u 5. kategoriji, iz koje su pak ispali Ivanka, Nuštar, Nijemci i Sotin. S druge strane, u nju su sada uvršteni Borovo i Šarengard. Ove promjene u kategorizaciji odrazile su se dakle dijelom na hijerarhijsku strukturu, gdje više ne bilježimo nijedno mjesto u 4. kategoriji, a broj mjesta u petoj je smanjen na 6. Slijedom rečenog, može se izvesti zaključak da korekcije broja bodova i konačne kategorizacije na temelju primjene modificiranih kriterija Kubinyijevog sustava donose sliku urbane mreže Vukovske županije izrazitije bicentrične strukture nego što je to slučaj s rezultatima temeljenim na izvornim kriterijima. Pod pretpostavkom da uvedene modifikacije vrednuju centralne funkcije na primjereniji način, ovakva rekonstrukcija urbane mreže trebala bi više odgovarati povijesnom stanju. No, tu treba naglasiti da je modificirani sustav bodovanja predstavljen u ovom radu ponajprije prijedlog i poticaj za daljnju raspravu o mogućnostima optimizacije Kubinyijevog sustava i eventualne revizije dosad obavljenih istraživanja.

Primjena modificiranih kriterija, osim pretpostavljenih korekcija u samom vrednovanju centralnih funkcija, omogućila je i neke dodatne analize i interpretacije rezultata. Primjerice, uzimanje u obzir položaja na magistralnim prometnicama i prijelazima rijeka poslužilo je za analizu prostornog rasporeda centralnih mjesta i mjesta održavanja sajмова. U oba je slučaja utvrđena određena povezanost između trasa važnijih prometnih pravaca i prostornog rasporeda centralnih mjesta, odnosno mjesta održavanja sajмова.

Ipak, možda je najvažnije da će se rezultati istraživanja dobiveni dosljednom primjenom Kubinyijevih kriterija moći pridodati onima za druge krajeve, kao primjer rekonstrukcije urbane

mreže neke od županija južno od Drave. Da bi se dobila nešto šira slika urbanizacijskih procesa u međurječju prema ovom metodološkom modelu, svakako će biti potrebno ovakva istraživanja provesti i za ostale županije u donjem međurječju Drave i Save, kao i za njegov zapadni, odnosno slavonski dio. Konačne zaključke o ulozi ovih krajeva u urbanoj mreži na razini čitavog kraljevstva trebat će pričekati da se ne obave sva istraživanja i objedine svi rezultati u vidu sinteze kakvu je planirao objaviti još András Kubinyi.

Na kraju treba dodati i da takva sinteza u vidu završne publikacije ne mora značiti i da su sve mogućnosti analize i interpretacije podataka pribavljenih istraživanjem centralnih funkcija naselja iscrpljene. Štoviše, uzmemo li u obzir da nekakve početke Kubinyijeveg sustava možemo pratiti do 1970-ih godina, kada su mogućnosti koje je pružala tehnologija, kao i sama dostupnost te tehnologije, bili poprilično limitirani, do danas se situacija u tom pogledu drastično izmijenila. Kako su prikupljanje i sistematizacija podataka o centralnim funkcijama obavljani po istom obrascu, a prikupljeni su sad već za više stotina naselja, to po sebi već predstavlja red veličina posve pogodan za primjenu različitih modela računalne analize. Kada bi se u sklopu rečene sistematizacije i sinteze išlo i u izradu integrirane baze podataka, na tragu više puta spominjane baze podataka Pála Engela, ali strukturirane na način da je prikupljene i unesene podatke moguće i obrađivati, onda bi nakon konvencionalnih historiografskih istraživanja završnu riječ mogla imati ona iz područja digitalne humanistike.

6. IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

Mađarski nacionalni arhiv u Budimpešti - Državni arhiv (MNLOL)

Zbirka Diplomatički arhiv (DL)

Signatura isprave	Datum	Mjesta
DL, 27	1193.	Pačetin
DL, 91	5. 2. 1367.	Vukovar
DL, 168	1231.	Borovo
DL, 170	7. 12. 1394.	Erdut
DL, 222	25. 3. 1356.	Herih
DL, 251	1. 10. 1242.	Mikola
DL, 536	1263.	Várasi, Vučedol, Vukovar
DL, 819	1272.	Aljmaš
DL, 844	1273.	Aljmaš
DL, 1192	1. 2. 1286.	Várasi
DL, 1263	1289.	Sotin
DL, 1277	1292.	Várasi
DL, 1294	15. 9. 1290.	Šarengrad
DL, 1407	28. 1. 1298.	Eng
DL, 1436	1296.	Čepin
DL, 1533	21. 6. 1299.	Nemetin
DL, 1550	1299.	Četvrtište
DL, 2197	20. 5. 1352.	Borovo, Pačetin, Vukovar
DL, 2257	4. 9. 1324.	Levanjska Varoš
DL, 2872	23. 5. 1335.	Osijek
DL, 3064	19. 5. 1337.	Várasi
DL, 3830	2. 4. 1346.	Ibrány
DL, 3977	9. 1. 1348.	Ilok
DL, 4157	9. 6. 1454	Osijek
DL, 4353	4. 5. 1353.	Nuštar, Szentillye
DL, 5197	28. 12. 1364.	Mikola
DL, 5569	26. 5. 1367.	Szemes
DL, 6829	3. 10. 1381.	Nuštar
DL, 7309	21. 2. 1388.	Đakovo, Horváti, Nagyfalú, Sot, Szentlőrinc
DL, 7485	30. 3. 1389.	Erdut
DL, 7499	7. 5. 1389.	Ilok
DL, 7530	1. 1. 1406.	Nemetin
DL, 7767	3. 4. 1392.	Čepin
DL, 8028	14. 2. 1394.	Nagyfalú, Opatovac, Sot
DL, 8203	8. 4. 1401.	Šarengrad

DL, 8301	25. 3. 1398.	Rača, Bapska
DL, 8319	23. 5. 1398.	Vukovar
DL, 8699	22. 2. 1402.	Nijemci
DL, 8755	19. 11. 1402.	Nuštar
DL, 8931	1403.	Erđut
DL, 8938	6. 3. 1404.	Bačinci
DL, 10867	13. 12. 1419.	Nuštar
DL, 11079	16. 4. 1421.	Ilok
DL, 11187	7. 3. 1422.	Levanjska Varoš
DL, 11248	26. 8. 1422.	Nuštar
DL, 11430	5. 5. 1445.	Nijemci
DL, 11859	26. 11. 1486.	Pačetin, Szentszalvátor
DL, 11957	23. 1. 1428.	Nuštar
DL, 12743	28. 9. 1435.	Borovo, Morović
DL, 13110	10. 11. 1437.	Kompletinci, Nijemci
DL, 13208	23. 6. 1438.	Borovo
DL, 13398	27. 5. 1455.	Sotin
DL, 13436	5. 9. 1439.	Borovo
DL, 13437	29. 9. 1439.	Viškovci
DL, 13664	2. 3. 1442.	Levanjska Varoš
DL, 13706	18. 3. 1443.	Erđut, Sotin
DL, 13952	26. 8. 1446.	Borovo, Mikola
DL, 14145	2. 2. 1448.	Ilok
DL, 14186	4. 9. 1448.	Osijek
DL, 14227	25. 2. 1449.	Cerna
DL, 14292	2. 9. 1449.	Ivankovo
DL, 15382	16. 8. 1459.	Nuštar
DL, 14556	11. 5. 1452.	Nuštar
DL, 14566	15. 6. 1452.	Nuštar
DL, 14661	4. 4. 1453.	Ivankovo
DL, 14942	24. 4. 1455.	Babina Greda
DL, 15025	8. 10. 1498.	Levanjska Varoš
DL, 15465	2. 7. 1460.	Nemetin, Szentszalvátor
DL, 15591	3. 7. 1461.	Nijemci
DL, 15725	22. 6. 1462.	Levanjska Varoš
DL, 16259	29. 9. 1465.	Nuštar
DL, 16541	16. 5. 1467.	Ivankovo, Levanjska Varoš, Szentszalvátor
DL, 17057	23. 8. 1470.	Morović
DL, 17184	6. 4. 1471.	Nijemci
DL, 17200	16. 5. 1471.	Nemetin
DL, 17333	23. 6. 1472.	Levanjska Varoš, Osijek
DL, 17464	19. 7. 1473.	Precvetovac
DL, 17480	20. 8. 1473.	Nijemci
DL, 17814	25. 6. 1476.	Nijemci
DL, 18051	12. 5. 1478.	Erđut

DL, 18145	24. 11. 1487.	Gorjani, Horváti, Nagyfalu, Opatovac, Vučedol
DL, 18313	21. 2. 1480.	Dalj, Erdut, Váralja
DL, 18438	29. 7. 1481.	Aljmaš, Erdut
DL, 18483	10. 5. 1481.	Šarengrad
DL, 18521	11. 8. 1481.	Borovo, Sotin
DL, 18522	8. 1. 1483.	Borovo, Ibrány, Ivankovo
DL, 18615	29. 3. 1492.	Berkasovo, Šarengrad
DL, 18650	4. 5. 1482.	Nemetin, Szentszalvátor
DL, 18693	19. 9. 1482.	Šarengrad
DL, 19087	16. 11. 1485.	Nijemci
DL, 19096	20. 12. 1485.	Nuštar
DL, 19113	10. 2. 1486.	Ilok
DL, 20056	26. 9. 1493.	Ivankovo, Osijek, Šarengrad
DL, 20269	20. 2. 1495.	Sotin
DL, 20363	13. 10. 1495.	Osijek
DL, 20821	8. 4. 1499.	Borovo, Erdut
DL, 21068	5. 9. 1501.	Borovo, Várasí
DL, 21173	18. 9. 1503.	Aljmaš, Černa, Osijek
DL, 21240	18. 1. 1504.	Šarengrad
DL, 21503	28. 11. 1505.	Šarengrad
DL, 21521	23. 2. 1506.	Šarengrad, Bapska
DL, 21852	26. 6. 1508.	Morović
DL, 22972	30. 9. 1518.	Aljmaš, Draszád, Erdut
DL, 22988	5. 12. 1517.	Aljmaš, Osijek
DL, 23178	3. 6. 1519.	Rača
DL, 24541	23. 1. 1454.	Čepin, Nemetin, Osijek
DL, 24850	14. 7. 1481.	Borovo, Herih, Mikola, Várasí
DL, 26316	27. 10. 1524.	Osijek
DL, 32365	1469.	Aljmaš, Čepin, Draszád, Osijek, Nemetin
DL, 32847	1464.	Szentillye
DL, 32877	19. 4. 1404.	Tovarnik
DL, 32878	24. 3. 1484.	Levanjska Varoš
DL, 33080	1445.	Bingula, Für, Illyési, Rača
DL, 33296	20. 5. 1454.	Ilok, Osijek
DL, 33388	24. 5. 1454.	Levanjska Varoš
DL, 33451	27. 2. 1491.	Borovo
DL, 33454	18. 12. 1491.	Borovo, Pačetin
DL, 33475	8. 7. 1455.	Levanjska Varoš, Osijek
DL, 33477	14. 10. 1494.	Levanjska Varoš
DL, 33478	2. 7. 1461.	Levanjska Varoš
DL, 33480	6. 6. 1467.	Szentszalvátor
DL, 33486	29. 11. 1471.	Levanjska Varoš
DL, 33530	12. 3. 1396.	Nuštar
DL, 33531	27. 2. 1401.	Nuštar

DL, 33535	5. 12. 1405.	Herih, Ibrány
DL, 33566	20. 1. 1249.	Mikola
DL, 33568	24. 9. 1315.	Vukovar
DL, 33596	26. 6. 1350.	Vukovar
DL, 33601	19. 3. 1351.	Jakabfalu
DL, 33604	8. 2. 1367.	Jankovci, Nuštar, Szentillye
DL, 33708	svibanj 1251.	Vukovar
DL, 33715	1263.	Nagyfalu
DL, 33717	1263.	Morović
DL, 33722	1271.	Pačetin
DL, 33723	10. 4. 1275.	Pačetin
DL, 33736	1323.	Borovo
DL, 33801	25. 4. 1450.	Aljmaš, Draszád
DL, 33806	14. 3. 1455.	Đakovo, Ivankovo, Levanjska Varoš
DL, 33885	24. 12. 1468.	Sotin
DL, 33941	8. 6. 1435.	Morović
DL, 33951	2. 4. 1464.	Varalja
DL, 34091	19. 8. 1332.	Sot
DL, 34213	4. 10. 1458.	Šarengrad
DL, 34246	27. 8. 1495.	Borovo
DL, 34248	13. 4. 1496.	Sotin
DL, 34251	30. 9. 1496.	Borovo
DL, 34307	9. 4. 1472.	Nemetin
DL, 34309	5. 6. 1477.	Bingula, Für, Rača
DL, 34985	1430.	Draszád
DL, 37624	27. 5. 1453.	Levanjska Varoš
DL, 37754	3. 10. 1503.	Szentillye
DL, 37755	6. 10. 1503.	Szentillye
DL, 37767	18. 8. 1504.	Morović
DL, 37883	11. 51. 1511.	Morović
DL, 38103	18. 1. 1481.	Morović
DL, 40806	8. 7. 1339.	Pačetin
DL, 41310	13. 5. 1357.	Ilinci, Morović, Nijemci
DL, 41929	5. 2. 1374.	Pačetin
DL, 42064	14. 12. 1377.	Pačetin
DL, 42434	18. 2. 1390.	Bačinci
DL, 43761	18. 11. 1428.	Otok
DL, 44035	17. 5. 1435.	Đakovo, Szentillye
DL, 44167	27. 9. 1437.	Otok, Söcs
DL, 44927	28. 9. 1459.	Nijemci, Szentlőrinc,
DL, 45140	1465.	Bingula, Für, Illyési, Rača
DL, 45986	25. 4. 1484.	Leve
DL, 46427	24. 4. 1498.	Nemetin
DL, 65909	22. 12. 1457.	Levanjska Varoš
DL, 70677	6. 12. 1389.	Illyési

DL, 74457	1275	Rača, Šarengrad
DL, 74516	13. 3. 1474.	Levanjska Varoš
DL, 74517	17. 12. 1474.	Nuštar, Szentszalvátor
DL, 74518	30. 1. 1475.	Dragotin, Nemetin, Levanjska Varoš
DL, 74521	27. 8. 1476.	Otok
DL, 75683	7. 4. 1483.	Szemes
DL, 75703	25. 1. 1498.	Sotin
DL, 75887	24. 3. 1456.	Vukovar
DL, 79167	14. 9. 1414.	Đakovo
DL, 79232	24. 12. 1414.	Đakovo
DL, 81806	22. 4. 1478.	Ilok
DL, 81375	6. 11. 1459.	Nemetin, Pačetin, Szentszalvátor
DL, 87013	5. 8. 1331	Szemes
DL, 87635	5. 8. 1394.	Ivankovo
DL, 87869	2. 9. 1380.	Đakovo
DL, 87956	4. 5. 1421.	Horváti, Ivankovo, Nagyfalú, Nemetin
DL, 88009	13. 12. 1428.	Leve, Levanjska Varoš, Szabadfalú
DL, 88180	25. 1. 1443.	Nijemci
DL, 90975	31. 1. 1445.	Nijemci
DL, 91145	21. 7. 1300.	Ilok, Szentszalvátor
DL, 91147	1301.	Jankovci
DL, 91148	1301.	Jankovci
DL, 91153	5. 9. 1303.	Sotin
DL, 91154	16. 9. 1303.	Pačetin
DL, 91243	18. 11. 1329.	Szentillye
DL, 91281	11. 10. 1337.	Szentszalvátor
DL, 91841	25. 8. 1377.	Dragotin, Đakovo, Nagyfalú
DL, 91964	24. 1. 1391.	Pačetin
DL, 93925	1295. (?)	Šarengrad
DL, 93996	oko 1300.	Pačetin
DL, 92349	18. 7. 1409.	Pačetin
DL, 92356	14. 12. 1409.	Szentszalvátor
DL, 95410	26. 9. 1480.	Berkasovo
DL, 99901	25. 6. 1425.	Gorjani

Zbirka fotografija srednjovjekovnih diploma (DF)

Komárom-ostrogonski županijski arhiv

Fond Obitelj Palásthy

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 281845	3056/ 1 1 53	Oko 1415.	Đakovo, Szentillye

Vaski županijski arhiv

Zbirka diplomatski arhiv

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 261696	177	15. 7. 1473.	Levanjska Varoš

Slovački nacionalni arhiv u Bratislavi

Fond obitelji Zay

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 265361	30 9		
DF, 265552	B 1 9	7. 10. 1353.	Berkasovo
DF, 265580	B 1 32	7. 6. 1489.	Berkasovo, Bačinci, Dragotin, Ilok, Morović, Sot, Vukovar
DF, 265596	B 1 39	28. 9. 1428.	Bačinci
DF, 265599	B 1 42	3. 6. 1453.	Bačinci
DF, 265601	B 1 44	19. 4. 1444.	Bačinci
DF, 265627	B 1 69	22. 5. 1500.	Bačinci
DF, 265630	B 1 72	26. 10. 1507.	Bačinci
DF, 265634	B 1 76A	19. 4. 1516.	Szentillye
DF, 265635	B 1 76B	19. 4. 1515.	Bačinci, Ivankovo
DF, 265636	B 1 77	26. 5. 1515.	Bačinci, Erdevik
DF, 265637	B 1 78	7. 11. 1519.	Bačinci, Ivankovo
DF, 265675	B 1 80NN	9. 10. 1369.	Bačinci
DF, 265708	B 1 80YYY	12. 9. 1379.	Bačinci
DF, 265778	C 1 2	20. 3. 1310.	Eng
DF, 265781	C 1 5	12. 7. 1408.	Cerna, Nagyfalu, Opatovac, Vučedol
DF, 265809	C 1 29	20. 5. 1507.	Babina Greda, Cerna, Szentillye
DF, 265814	C 1 32A	12. 3. 1509.	Cerna, Jankovci
DF, 265816	C 1 34	20. 6. 1521.	Horváti, Szentillye
DF, 265829	D 1 9	29. 6. 1493.	Aljmaš, Osijek
DF, 265830	D 1 10	9. 5. 1491.	Opatovac, Sot, Szentlőrinc
DF, 265831	D 1 11	13. 3. 1494.	Aljmaš, Draszád, Osijek
DF, 265832	D 1 12	9. 8. 1498.	Pačetin, Vukovar
DF, 265836	D 1 16	20. 2. 1498.	Ivankovo
DF, 265855	D 1 27	2. 5. 1366.	Tovarnik
DF, 265861	D 1 33	20. 4. 1406.	Ivankovo
DF, 265889	G 2 1	4. 1. 1526.	Pačetin
DF, 265943	-	28. 5. 1441.	Bačinci
DF, 285273	A 29	30. 3. 1488.	Ivankovo
DF, 285279	A 35	17. 3. 1485.	Nuštar

DF, 285283	A 39	9. 1. 1488.	Ivankovo
DF, 285284	A 40	26. 2. 1488.	Ivankovo, Leve
DF, 285290	A 45	19. 3. 1500.	Ilok
DF, 285301	A 50	26. 1. 1503.	Morović
DF, 285303	A 52	16. 5. 1503.	Ivankovo
DF, 285304	A 53	9. 11. 1503.	Ivankovo
DF, 285327	A 69	18. 11. 1518.	Šarengrad, Nuštar
DF, 285330	A 72	17. 7. 1518,	Šarengrad
DF, 285335	A 77	6. 11. 1520.	Ivankovo
DF, 285343	A 83A	14. 8. 1522.	Gorjani
DF, 285344	A 83B	15. 5. 1522.	Gorjani
DF, 285345	A 84A	12. 2. 1523.	Gorjani
DF, 285347	A 84C	15. 10. 1523.	Ivankovo
DF, 285352	A 87 B	6. 5. 1505.	Nuštar
DF, 285353	A 87 C	7. 1. 1524.	Đakovo
DF, 285354	A 87 D	15. 5. 1524.	Ivankovo
DF, 285356	A 87 F	26. 10. 1525.	Leve
DF, 285359	A 87 I	8. 6. 1252.	Borovo
DF, 285360	A 87 K	6. 4. 1525.	Leve
DF, 285361	A 87 L	26. 10. 1525.	Sotin
DF, 285364	A 87 O	11. 1. 1526.	Nagyfalu, Leve

Fond obitelji Révay

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 259492	SIRMIUM 1 10	28. 10. 1291.	Opatovac
DF, 259592	ARANÁN 2 24	31. 10. 1506.	Szentillye
DF, 259689	JAMA 1 4	13. 7. 1424.	Váralja
DF, 259690	JAMA 1 5	9. 3. 1428.	Váralja
DF, 259693	JAMA 1 8	28. 5. 1440.	Váralja
DF, 260153	GYULAY 10 42	21. 8. 1498.	Rača
DF, 260340	DIV FAM 2 2	10. 4. 1508.	Aljmaš

Fond Spiškog stolnog kaptola, serija Diplome

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 263377	11 2 22	26. 7. 1446.	Otok

Družavni arhiv u Levoči**Fond obitelji Andrassy**

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 2665361	30 9	3. 2. 1366	Erdevik

Družavni arhiv u Nitri**Fond obitelji Uzsovcics**

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 266541	193	27. 10. 1490.	Rača

Hrvatski državni arhivu Zagrebu**Zbirka srednjovjekovnih isprava (HR-HDA-877)**

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 218555	59	31. 3. 1348	Horváti
DF, 218619	124	15. 7. 1399.	Grk, Čipanovci
DF, 218665	171	15. 3. 1416.	Sotin
DF, 218748	254	6. 1. 1439.	Szemes
DF, 219012	526	11. 11. 1484.	Báčinci, Morović

Fond Obitelj Drašković (HR-HDA-711)*Serijski Arhivum Maius*

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 233145	f.16 n.9	1. 7. 1520.	Levanjska Varoš
DF, 233201	f.25 n.8	27. 11. 1462.	Szentillye, Vukovar
DF, 233240	f.26 n.42	18. 7. 1496.	Vukovar
DF, 233299	f.35 n.20	5. 7. 1499.	Pačetin
DF, 233411	f.61 n.14	12. 8. 1500.	Cerna, Sotin
DF, 233441	f.65 n.9	3. 5. 1430.	Vukovar
DF, 233445	f.65 n.13	16. 7. 1438.	Vukovar
DF, 233472	f.66 n.13	11. 10. 1491.	Gorjani, Horváti, Jenke, Nagyfalú, Söcs, Szentillye
DF, 233473	f.66 n.14	29. 9. 1491.	Babina Greda
DF, 233474	f.66 n.15	21. 11. 1491.	Opatovac, Precvetovac, Sot, Szentlőrinc

DF, 233475	f.66 n.16	8. 2. 1493.	Ibrány, Vukovar
DF, 233487	f.67 n.10	11. 2. 1497	Babina Greda, Cerna
DF, 233488	f.67 n.11	21. 5. 1497.	Borovo, Sotin, Vučedol
DF, 233512	f.68 n.2	18. 4. 1513.	Morović
DF, 233558	f.71 n.44	10. 1. 1495.	Ibrány
DF, 276734	f.66 n.12	1. 10. 1491	Cerna
DF, 276735	f.43 n.11	18. 10. 1497.	Ibrány, Várasi, Vučedol, Vukovar
DF, 276738	f.67 n.25	21. 10. 1503.	Nijemci, Opatovac
DF, 276739	f.67 n.25A	21. 10. 1503.	Berkasovo, Opatovac, Precvetovac, Sot, Szentlőrinc
DF, 283664	f.12 n.6	21. 6. 1296.	Ibrány
DF, 283670	f.12 n.12	22. 11. 1323.	Leva

Serija Spisi drugih obitelji, podserija Obitelj Istvanffy

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 279394	f.56 n.122	9. 8. 1498.	Đakovo, Szentillye, Szentszalvator, Viškovci

Serija Spisi drugih obitelji, podserija Obitelj Banffy

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 279414	f.56 n.149	15. 4. 1508.	Babina Greda, Jankovci, Szentillye, Szentszalvator

Tajni vatikanski arhiv u Vatikanu

Fond Registra Lateransia

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 288735	175 38 R 40 R	12. 1. 1415.	Čepin, Osijek

Arhiv benediktinske opatije u Pannonhalmi

Fond obitelj Erdödy

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 262045	79 4290	10. 7. 1425.	Erdut, Vukovar

Arhiv Panonhalmske nadbiskupije

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 274154	319	7. 6. 1450.	Leve

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu

Zborni kaptol čazmanski, Acta diplomata

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 282488	219	13. 12. 1515.	Nuštar

Stolni/Prvostolni kaptol zagrebački, Acta Capituli Antiqua

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
DF, 256781	83-3/3	29. 5. 1511.	Szentlőrinc

Državni arhiv u Osijeku (DAOS)

Zbirka dopunskih preslika arhivskog gradiva iz ustanova u Republici Hrvatskoj (HR-DAOS-2100)

Hrvatski državni arhiv Zagrebu

Zbirka srednjovjekovnih isprava (HR-HDA-877)

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
1.1.1.310	310	Feria quarta ante festo beati Margareti 1449	Draszad
1.1.1.346	346	15. 5. 1454.	Levanjska Varoš, Osijek

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Zbirka latinskih isprava

Signatura preslika isprave	Signatura izvornika	Datum	Mjesta
2.1.1.D.XI.44	D.XI.44	3. 2. 1448.	Osijek
2.1.1.D.XI.79a	D.XI.79a	4. 1. 1451.	Osijek
2.1.1.D.XII.5	D.XII.5	7. 5. 1451.	Ilok

Objavljeni izvori

- Bessenyei, József prir. *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2004.
- CD = Smičiklas, Tadija et alii sabrali i uredili. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. / Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. 18 sv. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904-1990.
- CDHA = Nagy, Imre prir. *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. / Anjoukori okmánytár*. 7 sv. Budapest: A M. Tud. Akad. Könyvkiadó-hivatala, 1878-1891.
- CDAC = Wenzel, Gusztav prir. *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus. / Árpádkori új okmánytár*. 12 sv. Pest: A M. Tud. Akad. Tört. Bizottmánya, 1860-1874.
- CDHEC = Fejér, György prir. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. 11 sv. Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, 1829-1844.
- CDP = Nagy, Imre et alii prir. *Hazai Okmánytár. / Codex Diplomaticus Patrius*. 8 sv. Győr, Budapest: Sauervein Géza Betüivel, Nyomatott Kocsi Sándoral, M. T. Akademia tortenelmi bizottsaga, 1865-1891.
- CDZ = *A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára = Codex diplomaticus domus senioris*
- Chronica Hungarorum: I. Magistri P. Belae, regis notarii; II. Magistri Simonis de Keza Gesta Hungarorum; III. Chronicon pictum Vindobonense*. Ur. Mathias Florianus. Lipsiae: s. n., 1883.
- Corpus Juris Hungarici*, sv. 1, Budae: Reg. Universitatis Hungaricae, 1844.
- Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540*. Prir. Richardus Horváth, Tiburtius Neumann, Norbertus C. Tóth. Nyíregyháza: Nyíregyháza, Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011.
- DP = Lukcsic, Pál prir. *Diplomata pontificum saeculi XV. / XV. századi pápák oklevelei*. 2 sv. Budapest: Magyar tudományos akadémia, 1931-1938.
- HEQ = Koller, Josephus prir. *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*. 6 sv. Posonii, Pestini: Joanis Michaelis Landerer de Fűskut, 1782-1806.
- Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća*. 12 sv. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997-2009.
- Mažuran, Ive. „Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469.

godine,“ *Starine JAZU* 58 (1980): 125-166.

McGowan, Bruce W. prir. *Sirem sancağı mufassal tahrir defteri* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

Petri de Warda, ecclesiarum Colocensis et Bachiensis canonice unitarum archiepiscopi epistulae cum nonnullis Wladislai II. regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Praefatus est, et indicem chronologicum subjecit C. Wagner. Posonii et Cassoviae: Landerer, 1776.

Popis sandžaka Požega 1579. Godine / Defter-i mufassal-i liva-i Pojega 987. Prir. i prev. Fazileta Hafizović. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001.

RC = “Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria. / Pápai tized-szedők számadásai : 1281-1375.” U *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. / Vatikáni magyar okirattár.* Ser. 1, tom. 1. Budapest : Franklin-Társulat Nyomdája, 1887.

Statutum Civitatis Ilok Anno MDXXV. / Statut grada Iloka iz 1525. godine. prir. Rudolf Schmidt. Zagreb: Nadbiskupska tiskara, 1938.

Šišić, Ferdo. „Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473—1496).” *Starine* 37 (1934): 189-344.

VMH = Augustinus Theiner prir., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* (dalje: VMH), 1-2 sv. (Romae: Typis Vaticanis, 1859-1860)

Online repozitoriji

Hungaricana

Dostupno na url <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/search/> (20. 9. 2017.)

Slavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte. Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Digitalna zbirka.

Dostupno na url: <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=964> (29. 4. 2017.)

The Second Military Survey (1806-1869)

Dostupno na url: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/> (29. 4. 2017.)

Cadastral Maps (XIX. század)

Dostupno na url: <http://mapire.eu/en/map/cadastral/> (29. 4. 2017.)

Literatura

Andrić, Stanko. „Benediktinski samostan Svetoga Duha u Nuštru.“ *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja* 15(1997): 65-100

Andrić, Stanko. „Crkvene strukture predturske Slavonije.“ U *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije*, sv. 1, ur. Božo Biškupić, Vesna Kusin, Branka Šulc, 259-267, Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.

Andrić, Stanko. *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana: povijesna i tekstualna analiza*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Osijek: Matica hrvatska, 1999.

Andrić, Stanko. „Ladislav Levanjski.“ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8, ur. Trpimir Macan. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013, 519

Andrić, Stanko. „Od Iloka do Rima: talijansko putovanje Nikole Iločkog.“ *Hrvatska revija* (2015), 1.

Dostupno na url:

<http://www.matica.hr/hr/446/od-iloka-do-rima-talijansko-putovanje-nikole-ilockoga-24404/> (1. 4. 2017.)

Andrić, Stanko. *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.

Andrić, Stanko. „Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu).“ *Istorijski časopis* 52 (2005): 33-82.

Andrić, Stanko. „Srednjovjekovlje. U doba osmanske vladavine.“ U *Čepin*, ur. Vinko Ivić, Zlata Živaković-Kerže, 20-25, Čepin, Slavonski Brod: Općina Čepin i Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2009.

Andrić, Stanko. „Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari.“ *Povijesni prilozi* 23 (2002): 43-69.

Andrić, Stanko. „Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari.“ U *Ivankovo* ur. Marko Landeka, 29-43, Ivankovo: Općina Ivankovo, 2003.

Andrić, Stanko. „Studenti iz slavonsko-srijemskog međurječja na zapadnim sveučilištima u

- srednjem vijeku“ *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* XX, br. 37 (1996): 117-152.
- Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti.” *Zbornik Muzeja Dakovištine* 12 (2015): 7-40.
- Andrić, Stanko. *Vinkovci u srednjem vijeku: Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*. Vinkovci: Matica Hrvatska, Ogranak Vinkovci; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007.
- Bácskai, Vera. „Small Towns in Eastern Central Europe.“ U *Small Towns in Early Modern Europe*, ur. Peter Clark, 77-89, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.
- Bučko, Peter. „The Romance Population in the Medieval Kingdom of Hungary.“ *Analele Banatului, S. N. Arheologie – Istorie* 22 (2014): 261-266.
- Budak, Neven. *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*. Zagreb, Koprivnica: „Dr. Feletar“, 1994.
- Čoralić, Lovorka. *Put, putnici, putovanja: Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*. Zagreb: AGM, 1997.
- Deák, Ernő. *Das Städtewesen der Länder der Unarischen Krone (1780-1918)*. Wien: Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979.
- Dekker, Hedviga. *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike*. Đakovo, 1956.
- Dobronić, Lelja. „Augustinci u srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj.“ *Croatica Christiana Periodica* 20 (1987): 1-25.
- Dujmović, Danko, Jukić, Vjekoslav. „The „Koloman Renaissance“ in North Western Croatia – An Unfinished Project.“ *Starohrvatska prosvjeta* III (2010), 37: 171-182.
- Éder, Katalin, „Mezővárosi plébániatemplomok középkori városmentes tájakon,“ (doktorska disertacija, Budapest, 2010)
- Engel, Pál. *Magyarország a középkor végen: Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. /Hungary in the Late Middle Ages: Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary*. [CD-

- ROM] Budapest: TÉRINFO Bt, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2001.
- Engel, Pál. *Magyarország világi archontológiája: 1301-1457*. [CD-ROM], Budapest: Arcanum, 2001.
- Engel, Pál. „Valkóvármegye.“ U *Az Árpád-kori Magyarország*, sv. 5, u pripremi.
- Filipec, Krešimir. „Istraživanje srednjovjekovnog groblja u Đakovu 1995. i 1996. godine.“ *Opuscula archaeologica* 20 (1996): 189-197.
- Filipec, Krešimir. „Urbani razvoj Đakova u srednjem vijeku.“ *Povijesni prilozi* 44 (2013): 71-89.
- Fügedi, Eric. *Castle and Society in Medieval Hungary (1000-1437)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986.
- Fügedi, Erik. *Ispánok, bárók, kiskirályok*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1986.
- Fügedi, Eric. „La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie.“ *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 25 (1970): 966-987.
- Gašić, Emerik. *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske : načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*, prir. i prev. Stjepan Sršan, Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000.
- Gašić, Emerik. *Povijest župe i mjesta Morović*. Drenovci: Sirmium, 1996.
- Gönczi, Katlin. *Ungarisches Stadtrecht aus europäischer Sicht: Die Stadtrechtsentwicklung im spätmittelalterlichen Ungarn am Beispiel Ofen*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1997.
- Gulin, Ante. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*. Zagreb: Golden marketing, 2001.
- Györfly, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. sv. 3. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- Györfly, György. „Les débuts de l'évolution urbaine en Hongrie.“ *Cahiers de civilisation médiévale*. 12/2 (1969): 127-146, 253-264.
- Horvat, Vlado, Filip Potrebica. „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije.“ U *Vukovar: vjekovni hrvatski grad na Dunavu. /ewige kroatische Stadt an der Donau. /eternal Croatian town on the Danube*, ur. Igor Karaman, 110-126, Koprivnica: "Dr. Feletar", 1994.
- Horvat, Zorislav. „Srednjovjekovne opeke iz Gorjana.“ *Vijesti muzealaca i konzervatora*

- Hrvatske 26 (1977), 1: 52-62.
- Horvat, Zorislav. "Stambeni prostori u burgovima 13.-15. stoljeća." *Prostor* 17 (2009), 1 (37): 32-51.
- Horvat, Zorislav. „Utvrde grada Iloka.“ U *Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje, Osijek-Ilok, 11. - 13. listopada 2000.*, 105-131, Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2002.
- Ivić, Aleksa. „Kralj Ljudevit II. potvrđuje od Ladislava V. izdate privilegije gradu Iloku.“ *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 12 (1910): 246-248.
- Jelaš, Danijel. „*Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku.*“ Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011.
- Jelaš, Danijel. „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku: vlastelinski fondovi i zbirke zemljišnih karata.“ *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62.
- Jelaš, Danijel. „Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save.“ *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe* 5 (2012): 33-50.
- Karbić, Marija. „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“ *VDG Jahrbuch* 15 (2008): 13-22.
- Klaić, Nada. *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*. Vukovar: Gradski muzej, 1983.
- Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska Knjiga, 1976.
- Klaić, Nada. „Prilog pitanju postanka slavonskih varoši.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* III (1955): 41-59.
- Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*. Knj. 4, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1988.
- Koppány, Tibor. *A középkori Magyarország kastélyai* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999.
- Kristó, Gyula. *Fejezetek az Alföld középkori történetéből*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2003.
- Krznarić Škrivanko, Maja. „Arheološka topografija nalaza i nalazišta na području Ivankova.“ U *Ivankovo*, ur. Marko Landeka, 15-27, Ivankovo: Općina Ivankovo, 2003.
- Kubinyi, András. „A Magyar királyság népessége a 15. század végén.“ *Történelmi szemle* 38

- (1996), 2-3: 135-161.
- Kubinyi, András. "A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez." *Településtudományi Közlemények* 23 (1971): 58-78.
- Kubinyi, András. "Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig." *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2 (1991): 212–228.
- Kubinyi, András. „Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts.” *Vorträge und Forschungen* 36 (1991): 421-462.
- András Kubinyi, *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2000.
- Kubinyi, András. „Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében.” *Történelmi szemle* 46, br. 1-2 (2004): 1-30.
- Ladányi, Erzsébet. „Liberavilla, civitas, oppidum: Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben,” *Történelmi szemle* 23 (1980), 3: 450-477.
- Lakatos, Bálint Péter. *Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, okleveleik tükrében*. Sv. 1-2. Doktori rad [rukopis] Budapest: ???, 2013.
- LeGoff, Jacques. „Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: l'implantation des ordres mendiants. Programme-questionnaire pour une enquête.” *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 23 (1968), 2: 335-352.
- Lipszky, Joannes. *Mappa generalis regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae*. Wien: Gebrüder Kilian Pest bzw Kunst- und Industrie-Comptoir, 1811.
- Dostupno na url: <http://www.swaen.com/hungarie-lipszky-map> (3. 7. 2017.)
- Majorossy, Judit, Katalin Szende. „Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary.” U *Europaeisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*, ur. Martin Scheutz, 409-545, (Wien: Institut für Österreichische Geschichtsforschung, 2008).
- Mályusz, Elemér. „Geschichte des Bürgertums in Ungarn.” *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 20 (1927): 356-407.
- Mažuran, Ive. „Đakovo i Bosansko-đakovačka biskupija od 1239. do 1536.

- godine.“ *Diacovensia* 1 (1995): 107-156.
- Mažuran, Ive. *Srednjovjekovni i turski Osijek*. Osijek: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek; Zagreb: Školska knjiga, 1994.
- Moačanin, Nenad. „Osijek u turskim izvorima.“ *Povijesni prilozi* 16 (1997): 33-56.
- Pálinkó, Tamás. „Erdély, Máramaros és a Partium központi helyei és városai az Anjou-korban.” *Belvedere Meridionale* 24 (2012), 4: 117-124.
- Pavičić, Stjepan. *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*. Zagreb: Narodna tiskara, 1940.
- Pesti, Frigyes. *Az eltűnt régi vármegék*. Sv. 1-2, Budapest: A. M. T. Akadémia Könyvkiadóhivatala, 1880.
- Petković, Danijel. *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*. Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006.
- Petrovics, István. „King Mathias and the Towns of the Realm.“ *Ananele Banalului* 21 (2013): 283-292.
- Petrovics, István. „The Cities and Towns of Medieval Hungary as Economic and Cultural Centres and Places of Coexistence. The Case of Pécs.“ *Colloquia XVIII* (2011): 5-26.
- Petrovic, István. „Towns and central places in the Danube-Tisza/Tisa-Maros/Mureş region in the Middle Ages.“ *Banatica* 26-II (2016): 77-104.
- Rădvan, Laurențiu. *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities*. Lieden, Boston: Brill, 2010.
- Rady, Martyn C. *Medieval Buda: A study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary*. New York: Columbia University Press, 1985.
- Regan, Krešimir. „Gorjani: srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski.“ *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 127-159.
- Rengjeo, Ivan. *Novci Nikole Iločkog: Prilog hrvatskoj numizmatiki*. Sarajevo: Napredak, 1930.
- Rokai, Peter. „“Brodovi“ na Dunavu i pritokama na području južne Ugarske u srednjem veku.“ *Plovidba na Dunavu i njegovim pritokama kroz vekove* ur. Vasa Čubrilović, 139-177, Beograd: Srpska akademija nauka, 1983.
- Rokai, Peter. „Oppidum Erdevd.“ *Osječki zbornik* 17 (1979): 145-151.
- Romhányi F., Beatrix. „Kolostorhálózat – településhálózat – népesség. A középkori Magyar

- Királyság demográfiai helyzetének változásaihoz.” *Történelmi szemle* 57 (2004), 1: 1-49.
- Sárosi, Edit. „The Development of a Market Town and its Market Places in the Hungarian Great Plain. Kecskemét, a Case Study.” *Historia Urbana* 21 (2013): 139-161.
- Szende, Katalin. „Continuity and Change in the Urban Network of Hungary in the Early Angevin Period.” *Banatica* 26 (2016): 53-76.
- Szilágyi, Magdolna. „Árpád Period Communication Networks: Road System in Western Transdanubia.” Doktorski rad, CEU, Budapest, 2012.
- Szilágyi, Magdolna. *On the road: The History and Archaeology of Medieval Communication Network in East-Central Europe*. Budapest: Archaeolingua, 2014.
- Šimić, Jasna. „Lokalitet: Čepin – Ovčara/Tursko groblje.” *Hrvatski arheološki godišnjak* 2 (2005): 7-16.
- Šuljak, Andrija. „Đakovo biskupski grad.” U *Đakovo biskupski grad*, ur. Antun Jarm, 15-60, Đakovo: Biskupski ordinarijat, 2008.
- Tomičić, Željko et alii. „Ilok - Dvor knezova iločkih, crkva Sv. Petra apostola, kula 8 i bedemi - rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja 2007.” *Annales Instituti Archaeologici* IV (2008), 1: 7-22.
- Tomičić, Željko. „Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Újlaki).“ *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu* 20, br. 1 (2003): 131-150.
- Uzelac, Zlatko, Marko Ambroš, „Srednjovjekovna župna crkva sv. Trojstva u Osijeku.” *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 38 (2014): 51-62.
- Varga, Szabolcs. „Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?.” *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 567-580.
- Vitek, Darko. „Društveni odnosi u srednjovjekovnom Iloku prikazani Iločkim statutom iz 1525. godine.” Magistarski rad [rukopis], Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2000.
- Vresk, Milan. *Osnove urbane geografije*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
- Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavonije*, (Zagreb, 1986), 102.
- Weisz, Boglárka. *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012.
- Werbőcy, Stephen ur. *The customary law of the renowned Kingdom of Hungary: a work in three parts, The “Tripartitum”*. /*Tripartitum opus iuris cinstituendarii incltyi regni*

Hungariae. Idyllwilds CA: Charles Schlacks, Jr; Budapest: Department of Medieval Studies, CEU. 2005.

Wertner, Mavro. "Beiträge zur bosnischen Genealogie," *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* 8 (1906): 235-273.

Žugaj, Marijan. „Samostani franjevac konventualaca u Bosanskoj vikariji.“ *Croatica Christiana Periodica* 14 (1990): 1-48.

Žugaj, Marijan. „Bosanska vikarija i franjevci konventualci.“ *Croatica Christiana Periodica* 13 (1989): 1-26.

ŽIVOTOPIS

Rođen je 23. listopada 1979. godine u Osijeku. Godine 1998. upisao je na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, kasnije Filozofskom fakultetu, studij engleskoga jezika i književnosti i povijesti. Na Odsjeku za povijest diplomirao je 2004. godine s temom „Kultura i umjetnost u Osijeku u prvoj polovici 20. stoljeća“. Potkraj iste godine upisao je poslijediplomski studij Hrvatska povijest na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studij je uspješno završio u listopadu 2011. godine obranivši magistarski rad pod naslovom „Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku“. Godine 2011. upisao je Poslijediplomski doktorski studij medievistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Nakon kraćeg radnog iskustva kao nastavnik engleskoga jezika u OŠ M. P. Katančića u Valpovu te rada u Graditeljsko-geodetskoj školi u Osijeku, gdje je predavao engleski jezik i povijest, zaposlio se u svibnju 2006. u Državnom arhivu u Osijeku, čiji je djelatnik i danas. Do sada je objavio nekoliko radova iz područja povijesti i arhivske struke te je sudjelovao na nekoliko znanstvenih skupova.

Magistarski rad

Danijel Jelaš. *Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku*. Zagreb : D. Jelaš, 2011.

Knjige

Vesna Božić-Drljaća, Danijel Jelaš. *Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Osijeka: 1809.-1850: sumarni inventar*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2016.

Osnovna škola „Retfala“ : Spomen-knjiga povodom 55. obljetnice djelovanja osmogodišnje osnovne škole u Retfali. Prir. Blaženka Jelaš, Danijel Jelaš, ur. Danijel Jelaš. Osijek: Osnovna škola „Retfala“; Državni arhiv u Osijeku, 2014

Stručni i znanstveni radovi

Jelaš, Danijel. „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku: vlastelinski fondovi i zbirke zemljišnih karata.“ *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62.

Danijel Jelaš. „Tipologija srednjovjekovnih gradskih naselja u donjem međurječju Drave i Save.“ *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe* 5 (2012): 33-50

Danijel Jelaš. “Zbirka planova i nacрта Državnog arhiva u Osijeku (1759/1978),” *Arhivski vjesnik* 55 (2012): 47-60

Danijel Jelaš. “Osvrt na topografiju i toponimiju Valpova u srednjem vijeku.” *Scrinia Slavonica* 11 (2011): 51-59

Danijel Jelaš. “Dr. Josip Bösendorfer i njegova pisana ostavština” *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11 (2011): 379-390

Danijel Jelaš. “Funkcioniranje gradske uprave i statuti Osijeka 1809-1945.” *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 10 (2009), 65-79

Izlaganja na skupovima

Danijel Jelaš- “Povijesni kontekst spomena vinograda u erdutskoj gradskoj listini iz 1403. godine.” Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Vino i vinogradarstvo u povijesti Slavonije, Srijema i Baranje”, Slavonski Bord 1.-2. listopada 2015.)

Danijel Jelaš. “Kartografski izvori za povijest slavonskih šuma u Državnom arhivu u Osijeku.” Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem "Slavonske šume kroz povijest”, Slavonski Bord – Erdut, 20.-22. rujna 2017.)

Danijel Jelaš. "Mogućnosti unapređenja suradnje arhiva i nastavnika povijesti u organizaciji izvanučioničke nastave." U *Zbornik radova sa stručnog skupa 4. Kongres hrvatskih arhivista*. Opatija : Hrvatsko arhivističko društvo, 2013, 241-258 (4. Kongres hrvatskih arhivista, Opatija, 22.-25. listopada, 2014.)